Bilim ve Gelecek

Aylık bilim, kültür, politika dergisi • Ekim 2005 • 5 YTL / 5.000.000 TL (KDV Dahil)

20

KATRİNA KAPİTALİZMİ

- Katrina kasırgası ve Amerikan sistemi
- Kasırganın ortaya çıkardığı gerçek: Irkçılık, yoksul korkusu ve yeni linçler
- Kapitalizmin yeni kâr depoları: Doğal felaketler
- İklim değişikliği ve ekolojik geleceğimiz

Bilim insanları: "Bilinçli Tasarım" bilim değildir

İslam düşüncesinde din-felsefe ilişkisi

Psikiyatri nereye koşuyor?

Likya'nın can damarı: Patara

Milliyetçilik mi, anti-emperyalizm mi?

Bilim ve Gelecek
SAYI: 20 / EKİM 2005

7 RENK BASIM YAYIN FİLMCİLİK LTD. ŞTİ. ADINA SAHİBİ
Ender Helvacıoğlu

SORUMLU YAZIİŞLERİ MÜDÜRÜ
Ruken Kızıler

GENEL YAYIN YÖNETMENİ
Ender Helvacıoğlu

YAYIN KOORDİNATÖRÜ
Nalân Mahsereci

ADRES
Sakızağacı Cad. Nane Sok. 15/4 Beyoğlu
TEL: (0212) 244 97 95

www.bilimvegelecek.com.tr
E-posta: bilgi@bilimvegelecek.com.tr

Internet grubumuza üye olmak için
bilimvegelecekdergisi@yahoogroups.com
adresine eposta göndermeniz yeterlidir

ANKARA TEMSİLCİSİ
Ulaş Karakul
E-posta: ulas.karakul@bilimvegelecek.com.tr

ANKARA BÜRO
Tel : (0312) 417 52 88
Adres : Karanfil Sok. 17/11 Kızılay

İZMİR TEMSİLCİSİ
Levent Gedizlioğlu
Tel: (0232) 463 98 57

SAMSUN TEMSİLCİSİ
Hasan Aydın
Tel: (0505) 310 47 60
E-posta: hasanaydn@hotmail.com

TRAKYA TEMSİLCİLERİ
Cemal Bitlis
Tel: (0282) 654 05 05
E-posta: cemalbitlis@mynet.com
Ayhan Oruçoğlu
Tel: (0535) 236 16 12

KOCAELİ TEMSİLCİSİ
Bijen Peker Ersavcı
Tel: (0532) 580 30 60
E-posta: bijene@yahoo.com

BARTIN TEMSİLCİSİ
Barbaros Yaman
Tel: (0533) 420 86 01
E-posta: yamanbar2000@yahoo.com

ÇANAKKALE TEMSİLCİSİ
Engin Ulus
Tel: (0536) 425 95 52
E-posta: engin.ulus@mynet.com

ÇİVRİL TEMSİLCİSİ
Mümtaz Başkaya
Tel: (0505) 364 53 98
E-posta: mumtazbaskaya@superposta.com

AVRUPA TEMSİLCİSİ
Kağan Güner
Tel: 44 2077040965
E-posta: guner16@mynet.com

YURTİÇİ ABONE KOŞULLARI
1 yıllık: 50 YTL / 50.000.000 TL
6 aylık: 25 YTL / 25.000.000 TL
(Abonelikle ilgili bilgi almak için,
0212.244 97 95 no'lu telefonu arayınız)

YURTDIŞI ABONE KOŞULLARI
Avrupa ve Ortadoğu için 50 Euro
Amerika ve Uzakdoğu için 100 Dolar

BASILDIĞI YER
Ezgi Matbaacılık
Davutpaşa Cad. Kazım Dinçol Sitesi
No: 81 Kat 2 No: 229 Tel: (0212) 501 93 75

DAĞITIM ŞİRKETİ
Merkez Dağıtım

ISSN: 1304-6756
YAYIN TÜRÜ: Yerel - Süreli

İnternet grubumuz

Çoğu okurumuzun bildiği gibi Bilim ve Gelecek'in bir internet grubu var. Üye sayısı 400'e yaklaşıyor. Gruptaki tartışmalar, dergi okurunun profili hakkında da bir fikir verebiliyor. Genel anlamda sol safta yer alan oldukça politik bir grup. Fakat homojen değil, solun farklı bakış açıları net bir şekilde gruptaki tartışmalara yansıyor. Son derece canlı bir grup; gerek bilimsel ve teorik konular, gerekse güncel olaylar grupta enine boyuna tartışılıyor. Bazen kişisel tartışmalar, kırıcı ifadeler olmuyor değil; fakat bilgilendirici, ikna etmeye yönelik, düzeyli mesajlar ağırlıkta. Dergi makalesi düzeyindeki yazılara sık sık rastlanıyor. Farklı uzmanlık alanlarından üyeler var. Hem kendi alanlarındaki gelişmeleri yorumlarıyla birlikte aktarıyorlar, hem de genel tartışmalara uzmanlık renkleriyle birlikte katılıyorlar. Bu nitelikleriyle dergi yazıişleri için bulunmaz bir fikir havuzu oluşturuyor internet grubumuz.

İnternet grubunda son aylarda yoğun tartışılan konulardan örnekler verelim: Bilimsel-teknolojik atılımların toplumun sosyoekonomik yapısını ve sınıf ilişkilerini nasıl etkilediği, bunun sosyalist stratejide nasıl yansımalar bulabileceği. Solun din konusuna, gerek toplumsal gerekse politik olarak nasıl yaklaşması gerektiği. Anti-psikiyatri akımının artıları ve eksileri. Genom yapısının insan davranışlarını hangi oranda etkilediği, genetik belirlenimcilik, Sosyal Darwinizm (ve özel olarak Lisenko konusu) konuları. Bilinçli Tasarım. Avrupa Birliği. Kuantum deneylerinden yola çıkarak bilim-mistisizm tartışması. Ve tabii, son ayların en gözde konusu, milliyetçilik, ırkçılık, anti-emperyalizm tartışması. Bütün bu konular, uzmanların katılımıyla ve farklı politik bakış açılarıyla, hem güncel olaylardan yola çıkarak hem de oldukça kuramsal biçimde tartışıldı. Bu tartışmalar dergiyi yönlendiriyor; geniş bir öneri, eleştiri, konu havuzu yaratıyor.

İnternet olanağı bulunan bütün okurlarımızı gruba üye olmaya davet ediyoruz. Ayrıca üye olanların tanıdıklarını da üye yapmalarını rica ediyoruz. Üye olmak çok basit: bilimgelecekdergisi-subscribe@yahoogroups.com adresine boş bir elektronik posta göndermek yeterli.

***

*Bir güzel insanı daha yitirdik bu ay: Assos kazılarını çeyrek asırdır yöneten **Prof. Dr. Ümit Serdaroğlu**'nu. Anadolu arkeolojisi, talihsiz bir rastlantıyla Çanakkale Bölgesi arkeolojisi, Manfred Osman Korfmann'ın kaybı henüz tazeyken, bir kayıp daha verdi Serdaroğlu'yla. Arkeoloji camiasının, ailesinin ve tüm dostlarının başı sağ olsun.*

***

Bilim ve Gelecek Dergisi 24. İstanbul TÜYAP Kitap Fuarı'na katılıyor. 8-16 Ekim tarihleri arasında gerçekleştirilecek fuarda bir kez daha okurlarımızla buluşacağız. 2. Salon'daki standımızda tüm okurlarımızı ve dostlarımızı bekliyoruz.

Dostlukla kalın….

Bilim ve Gelecek

İçindekiler

■■ PARANTEZ
Ender Helvacıoğlu
Milliyetçilik mi? Anti-emperyalizm mi? 4

■■ KAPAK DOSYASI
Mehmet Bayram
Katrina'nın ortaya çıkardığı gerçek 9

Suat Parlar ile söyleşi
Kapitalizmin yeni kâr depoları: Doğal felaketler . . . 20

Fevzi Özlüer
Kapitalizm Katrina'larla büyür 22

■■ DOSYA: Bilinçli Tasarım Soruşturması
Bilim insanlarımız yanıtlıyor:
Bilinçli tasarım bilim değildir! 28

Hasan Aydın
İslam düşüncesinde din-felsefe ilişkisi
Çatışma mı, uzlaşma mı? 35

Prof. Dr. Cengiz Güleç
Psikiyatri nereye koşuyor? 46

Doç. Dr. Benan Dinçtürk
Gen teknolojileri ve eşitlik 51

Yrd. Doç. Dr. Barbaros Yaman
Tarihin canlı tanıkları: Anıt ağaçlar 54

■■ KAZI KAZI ANADOLU/ Nalân Mahsereci
Prof. Dr. Fahri Işık ve Patara kazı ekibi ile söyleşi
Likya'nın can damarı: Patara 58

■■ YAYIN DÜNYASI/ Nalân Mahsereci 74
Ender Helvacıoğlu
"Orta Asya Uygarlığı" ve etnosantrizm 74

■■ MATEMATİK SOHBETLERİ/ Ali Nesin 80

■■ GO/ A. Utku Üzülmez 83

■■ SATRANÇ/ Selim Gürcan 86

■■ BRİÇ/ Lütfi Erdoğan 88

■■ FORUM 90

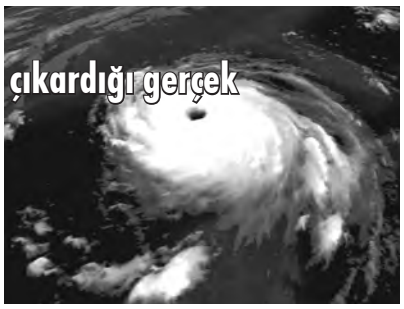
■■ BULMACA/ Hikmet Uğurlu 96

KAPAK DOSYASI

Katrina kapitalizmi!.. 9

Mehmet Bayram yazdı:

Katrina'nın ortaya çıkardığı gerçek

ABD'de Katrina kasırgasının gözler önüne serdiği gerçekler: Alttan alta süren derin ırkçılık, yoksullardan duyulan büyük korku ve "özel mülkiyet" tehdidinde derhal "demokrasi"yi rafa kaldıracak bir derin devlet örgütlenmesi: FEMA (Federal Acil Durum İdaresi)...

Suat Parlar ile söyleşi:

Kapitalizmin yeni kâr depoları: Doğal felaketler 20

"Amerikan militarizmi ve onu destekleyen teknoloji, Amerika'daki eşitsizliği, yoksulluğu, toplumsal harabiyeti örtemiyor. Amerika'yı büyük bir insanlık kriziyle karşı karşıya bırakan, Katrina kasırgası değil, insanlık dışı sistemidir."

22

Fevzi Özlüer yazdı:

Kapitalizm Katrina'larla büyür!

Kapitalist için büyüme, hayatta kalmayla eş anlamlıdır. Binlerce ölüm ve yıkım, aynı zamanda sermaye birikimi için yeni olanaklar demektir....

PARANTEZ

Milliyetçilik mi? Anti-emperyalizm mi? 4

Ezilen dünyada ulusal sorunlar, her şeyden önce anti-emperyalizm sorunuyla ilişkilidir. Anti-emperyalizm, sınıfsal kimliği ön plana çıkarmak, emperyalist-kapitalist sistem ile çıkar çelişmesi içinde bulunan bütün sınıfları ve kesimleri birleştirmeye çalışmak anlamına gelir. Milliyetçilik böler, emek birleştirir. Tüm dünyada olduğu gibi, özellikle ezilen dünyada birliğin harcı budur...

DOSYA: Bilinçli Tasarım Soruşturması

Bilinçli tasarım bilim değildir!

Prof. Dr. Aykut Kence, Prof. Dr. Aslı Tolun, Prof. Dr. Cemal Yıldırım, Prof. Dr. Yaman Örs yazdı; Craig Nelson'un makalesini Feryal Halatçı çevirdi... **28**

Bilinçli tasarım en net ifadeyle, yaratılış dogmasının, bilim kisvesi altında yeni bir yüzle sahneye çıkmasıdır. Dincilerin bu kez bilimden ödünç aldıkları kavramlarla daha geniş bir kesimi gericiliğe sürüklemelerinin yeni bir yoludur...

Prof. Dr. Cengiz Güleç'in makalesi:

Psikiyatri nereye koşuyor?

46

Psikiyatride, kaygı ve çökkünlük giderici olduğu iddia edilen ilaçlarla ya da uyarıcı ve bağımlılık yapan maddelerle sağlanan sözde dinginlik ve "mutluluğu", başta Batı dünyası olmak üzere tüm dünya halkları talep eder duruma geldi...

Yrd. Doç. Dr. Barbaros Yaman

Tarihin canlı tanıkları: Anıt ağaçlar

54

İşte güzel ülkemizin "anıt ağaçları" ve öyküleri: 2000 yaşındaki Büyükdere Çınarı, Kurtuluş Savaşı'nda isyancıların asıldığı Doğu Çınarı, 870 yaşındaki, ninesinin Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Bey'i dallarına kurduğu salıncakla salladığı karaçam: Mızık Çamı, 1114 yaşındaki Toros sediri...

KAZI KAZI ANADOLU

Tarih boyu Likya'nın can damarı: Patara

58

Prof. Dr. Fahri Işık ve kazı ekibiyle söyleştik:

Patara kazıları, Likya'nın MÖ 12.-7. yüzyıl arasındaki karanlık dönemini aydınlatıyor. Ayrıca idari yapısını belirleyen anayasasıyla Amerikan Eyalet Yasası'na esin vermiş Likya Birliği'nin meclis binası, orijinal haliyle korunmuşluğuyla dünyada tek Patara deniz feneri, mitolojiye göre Tanrı Apollon'un doğduğu kutsal "Leto Hurmalığı" da burada...

YAYIN DÜNYASI

"Orta Asya Uygarlığı" ve etnosantrizm

74

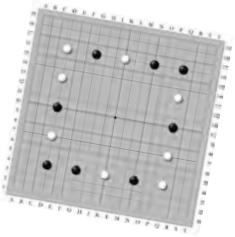
Ender Helvacıoğlu yazdı:

Doğu Perinçek'in "Orta Asya Uygarlığı" adlı kitabında, tarihsel olgulara ve bilimsel yönteme aykırı yönler ağırlıkta. Etnosantrizmin ideologlarından Gumiliev'in Perinçek'i ikna ettiği anlaşılıyor. Okurlara kitabı, yazarın "Bozkurt Efsaneleri ve Gerçek" ve "Aydın ve Kültür" kitaplarıyla birlikte okumaları öneriyoruz...

GO

Koreli Go oyuncuları Lee Sung-keun ve Kim Dong Chan Türkiye'deydi.

83

Aynı zamanda akademik olarak Go eğitimi veren dünyadaki tek üniversitenin öğrencisi olan Lee ve Kim'den Koreliler'in Go oyununa bakışını ve oyunun Kore'deki durumunu öğrenmek istedik, yanıtladılar...

SATRANÇ

Dünya satrancının genç yıldızlarından Azeri oyuncu Şehriyar Mamedyarov ve oyunları.... Mamedyarov sorularımızı da yanıtladı...

86

Milliyetçilik mi? Anti-emperyalizm mi?

Ezilen dünyada ulusal sorunlar, her şeyden önce anti-emperyalizm sorunuyla ilişkilidir. Anti-emperyalizm, sınıfsal kimliği ön plana çıkarmak, emperyalist-kapitalist sistem ile çıkar çelişmesi içinde bulunan bütün sınıfları ve kesimleri birleştirmeye çalışmak anlamına gelir. Milliyetçiliğe, en başta, bu temel ekseni bulandırdığı, ortak cephede olması gerekenleri böldüğü, kardeşleri birbirine düşman ettiği için karşı çıkmak gerekiyor. Milliyetçilik böler, emek birleştirir. Tüm dünyada olduğu gibi, özellikle ezilen dünyada birliğin harcı budur. Ortak mücadele verebilenler, ortak bir pratiğe girenler, aralarındaki sorunları çözmenin en uygun ve kardeşçe yöntemini bulabilirler.

Ender Helvacıoğlu

Kürt Sorunu yoğun olarak tartışılıyor. Öte yandan hızla gelişen bir "Türk Sorunu"nun da tehlikeli biçimde gündeme girdiğini gözlemliyoruz. Fakat bütün bunların aslında bir "Emperyalizm Sorunu" olduğu anlaşılamadıkça, kısır tartışmaların ötesinde, sıradan halkı da içine çekebilecek bir "milliyetçi kutuplaşma" ve giderek bir "etnik çatışma" tehlikesinin toplumumuzun önünde durduğu söylenebilir. Birbirini gerekçe gösteren ve dolayısıyla birbirini besleyen iki odağın çevresinde gelişen milliyetçi kutuplaşma son aylarda öyle şiddetlendi ki, ideolojik anlamda en uzak olması gereken sol (hatta sosyalist) saflarda dahi bu eğilimin izlerinin yoğunlaştığını gözlüyoruz. Ne gariptir, Türkiye sosyalizmi bile, şu veya bu düzeyde, Türk-Kürt milliyetçiliği ekseninde bölünme girdabına kapılmış durumda. Demek ki sorun son derece yakıcı ve acil. *Bilim ve Gelecek* dergisi önümüzdeki sayılarda, milliyetçilik ve ırkçılık konusunu bilimsel düzlemde ve bütün boyutlarıyla ele almayı amaçlıyor. Bu yazıda, konuya bir giriş yapmaya çalışacağız.

Kimlikler

İnsanların çok çeşitli kimlikleri var: Cinsel, ırksal, etnik, dinsel, ulusal, sınıfsal kimlikleri… Her biri farklı bir özelliği tanımlıyor. Bu kimliklerden bazıları genetik kökenli, doğuştan belirleniyor, değiştiremiyoruz. Cinsel ve ırksal kimliklerimiz gibi. Etnik ve ulusal kimlikler ise tarihin geç veya erken dönemlerinde ortaya çıkmış toplumsal olgular, genetik kökenli değiller; fakat doğuştan geliyorlar. Dinsel ve sınıfsal kimliklerimiz ise genetik kökenli değiller, doğuştan da gelmiyorlar; toplumsal koşullar sonucu, hatta kişisel tercihlerle de belirlenebiliyorlar.

Buraya kadar çeşitli kimlikleri genetik-toplumsal kökenlilik eksenine göre kabaca sınıflandırmaya çalıştık. Başka bir eksene göre de sınıflandırma yapabiliriz. Örneğin, hangi kimlikler "kurgusal"dır (daha bilimsel bir ifadeyle ideolojiktir), hangileri biyolojik veya toplumsal maddi bir "gerçekliğe" dayanır? Daha doğru bir ifade ile, toplumbilim açısından hangileri bir "icat"tır, hangileri bir "keşif"? Bilindiği gibi, insan iradesinden bağımsız olarak var olan şeyler keşfedilir (Amerika kıtası, mikroplar, genler, elektron vb.); ama örneğin taş balta veya bilgisayar "icat" edilir. Bu eksene göre baktığımızda, cinsel, ırksal ve sınıfsal kimliklerin insan iradesinden bağımsız olarak var olan maddi bir gerçekliğe dayandıkları; dinsel ve ulusal kimliklerin ise "kurgusal" (ideolojik) oldukları görülebilir. Cinsiyetler, ırklar ve sınıflar, "keşfedilerek" tanımlanır; dinler ve uluslar ise "icat edilerek". Bu sınıflandırmayı şöyle de açıklayabiliriz: "Her Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı Türktür" diyebilirsiniz. Bu tanım ancak ideolojik-politik düzlemde tartışılabilir. Ama "Her Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı erkektir veya burjuvadır" derseniz, ideolojik değil maddi bir hata yapmış olursunuz.

Görüldüğü gibi çeşitli kimliklerimiz var. Peki, bunlardan hangisini esas alıyoruz? Yaşamımıza ve politik duruşumuza yön veren esas kimliğimiz hangisidir? Erkek ya da kadın oluşumuz mu, beyaz ya da siyah oluşumuz mu, hangi ulusun üyesi olduğu-

muz mu, yoksa sınıfsal konumumuzun ne olduğu mu? Bu soruya verdiğimiz yanıt tamamen ideolojiktir; yani verdiğimiz yanıtla ideolojimizi de belirlemiş oluyoruz.

Yazımızın esas konusu "ulus" kavramı ve "ulusal kimlik" meselesi.

Ulus, ulusçuluk (milliyetçilik) ve ulusal kimlik nedir?

"Ulus" (millet) kavramı bir Avrupalı icadıdır. Kapitalizmin şafağında bile değil, kapitalizmin demokratik devrimlerle feodalizmi tasfiye ettiği süreçte, devrimci burjuvazinin ideologları tarafından icat edilmiştir "ulus" kavramı. Kısacası ilk ulusların bile geçmişi, taş çatlasa, üç yüzyıl önceye götürülebilir. Ünlü tarihçi E. J. Hobsbawn bu olguyu şöyle açıklar:

"Milliyetçilik, milletlerden önce gelir. Milletler, devletleri ve milliyetçilikleri yaratmaz, doğru olan bunun tam tersidir" (1).

Uluslarının kuruluşuna önderlik eden siyasetçiler de bu gerçeği saklamamışlardır. Polonyalı general Jozef Pilsudsky (1867-1935), "Devleti yaratan millet değil, milleti yaratan devlettir" demiştir (2). İtalyan birliği oluşturulduğunda parlamento kürsüsünden söylenen şu söz de ilginçtir: "İtalya'yı yarattık, şimdi de İtalyanları yaratmalıyız" (3).

Aydın ve Kültür adlı kitabında konuyu inceleyen Doğu Perinçek de aynı sosyolojik olguya dikkat çekiyor:

"Ulusun üzerinde yaşadığı toprak parçası, ulusu oluşturan insan unsuru ve ulusun ekonomik temelini oluşturan piyasa, hepsi birer gerçekliktir; ancak bu unsurlara 'ulusal kültür' ruhu eklenerek oluşturulan ulus, bir ideolojik kurgudur; bir ideolojik tasavvurdur" (4).

Tarihçi Halil Berktay da, Türk ulusunun ezeli ve ebedi olduğu şeklindeki bilimdışı iddiayı savunan milliyetçi ideologları eleştirirken millet, klan, kabile gibi kavramlara bilimsel tanımlar getirerek benzer vurgular yapıyor:

"Bu halkların Orta Asya'da birbirlerine daha yakın yaşadıkları sırada, insan topluluklarını birleştiren üst-çerçevelerden hiçbiri, millet kategorisi değildi. Toplumların ilerleyişinde millet, bırakalım ilkel sınıfsızlığı, artık feodalizmin tasfiyeye uğradığı bir aşamanın ürünüdür… Orta Asya'nın göçebe toplulukları için ise millet, meçhul bir şeydi; milletin maddi zeminini kuracak olan kapitalizmin şafağına bu halklar açısından daha binyıllar ve yüzyıllar vardı. İlkel toplumda insanları her şeyden önce, bir klana mensubiyet tanımlıyordu. Klan, kandaşlığın en küçük birimiydi. Bu kandaşlığın dar anlamda gerçek kandaşlık olması, yani bütün klan halkının fiilen aynı ortak ata(lar)dan türemiş bulunması zorunlu değildi… Önemli olan, klan mensuplarının ortak ata(lar)dan geldiklerine inanmaları, kendilerini kandaşlıkla bağlı farz etmeleriydi… Sonraları, özel mülkiyetin gelişmesiyle kabileler içinde sosyal farklılaşma ortaya çıkınca, bu sefer birkaç klanın insanlarını birleştiren şey, kabilenin irsi şefine (aşiret reisine) bağımlılık oldu" (5).

Türk tarihi üzerine çalışmaları bulunan Perinçek de aynı gerçeği ifade ediyor:

"… Göktürkler zamanında bir Türk milleti yoktu. Daha sonra Selçuklular, Osmanlılar zamanında da bir Türk ulusu yoktu. Bir Türk kavmi vardı. Kavim, ulus demek değildir. Kavim aynı dili konuşan, ortak bir etnik kökeni olan halk topluluğudur. Bu topluluğun içinde bir ulusal bilinç yoktur. Ulusal bilinci burjuvazi yaratacaktır… Türk ulusu ise, taş çatlasa yüz yıldan beri var" (6).

"Ulus"un, kapitalizmin geliştiği modern çağların ürünü bir "kurgu-kavram", bir burjuva "icadı" olduğuna ilişkin bu kadar alıntı sanırım yeterli. Peki, feodalizmi tasfiye eden devrimci burjuvazi, neden böyle bir kurgu yapmak ihtiyacı hissetmiştir? Ulusu doğuran ihtiyaç nedir? Berktay konuyu güzel açıklıyor:

"Millet, feodal parçalanma ve bağımlılıkların son bulması, toplumun iktisadi hayatının tek bir pazar etrafında birleşmesi, buna ücretli işgücü piyasasının da eklenmesi ve emek kullanım biçimlerinin görece türdeşleşmesi üzerinde ilerler" (7).

Demek ki birincisi, ulus, feodal bağımlılıkların yıkılmasının, yani burjuva demokratik devrimin ürünüdür. Uluslaşabilmek için, köylünün feodal beyin kulluğundan kurtulması, "özgür" emekçi haline gelebilmesi gerekir (Bu özgürlük, burjuva anlamda bir özgürlüktür; yani emeğin kapitalist piyasada satılabilmesi özgürlüğü). İkincisi, söz konusu pazarın dışarıya karşı korunması, iktidara gelen burjuvazinin hâkimiyet alanının sınırlarının çizilmesi gerekir. Bu işi "ulus-devlet" üstlenecektir. Üçüncüsü, bu yeni kurulan üretim ilişkilerinin (piyasanın) sürekliliğinin sağlanması için topluluğa bir "ortak ruh" verilmelidir. Bu "ortak ruh"un çerçevesi ulus, ideolojisi de ulusçuluk / milliyetçiliktir. Bu ortaklığın sağlanabilmesi için ortak bir pratik gerekir; bu en başta çürümüş feodal rejime karşı devrim yapma pratiğidir ve ilericidir. Burjuva sisteminin yerleşmesinden sonra ise, bu ortak ruhun (milliyetçiliğin) gerici karakteri ortaya çıkar, yani burjuvazinin emekçi sınıflar üstündeki hâkimiyetinin ve artıdeğer sömürüsünün korunmasına yönelik işlevi. Sömürünün devamı için, sınıf çelişkilerinin üstünün örtülmesi, "hepimizin aynı kayıkta bulunduğu, sınıfsız-imtiyazsız bir topluluk olduğumuz" yanılsamasının yaratılması gerekecektir ki, milliyetçi ideoloji bu görevi üstlenir. Milliyetçiliğin bir diğer işlevi ise, piyasanın diğer piyasalara (uluslara) karşı korunması amacına yönelik olarak, dışa karşı düşmanlık körüklenmesidir.

Toparlarsak, "ulus", "ulusçuluk (milliyetçilik)", "ulusal kültür" ve "ulusal kimlik", aslında her zaman (hem ilerici hem de gerici olduğu dönemlerde) burjuvazinin kurgusu, burjuvazinin ideolojisi, burjuvazinin kültürü ve kimliğidir. Perinçek, bu olguyu şöyle özetliyor:

"Sonuçta şu olmaktadır: Ayağınızda delik papuç var, ama kafatasınızın içinde büyük sermayenin beyni. Korkunç bir yabancılaşmadır bu. 'Ulusal kültür' ve 'ulusal kimlik', emekçinin kendine yabancılaşmasıdır; kendi e-

meğine ve kendi sınıf kardeşlerine yabancılaşmasıdır. 'Ulusal kültür' ve 'ulusal kimlik', emekçiyi, kendisi olmaktan çıkarmakta, başka sınıfa ait kılmaktadır" (8).

Sovyet Devrimi'nin lideri Lenin de, ulusal kültür sloganının "bir burjuva aldatmacası" olduğunu; ulusal kültürün "Genel olarak büyük toprak sahiplerinin, papazların ve burjuvazinin kültürü" olduğunu vurgulamıştır (9).

Feodalizmi tasfiye sürecine önderlik eden burjuvazinin bu ilerici işlevine sahip çıkan ve destekleyen sosyalistler, burjuvazinin gericileştiği dönemde, milliyetçi ideolojinin yarattığı bu yanılsamalara karşı "emeğin ve emekçinin kardeşliği" ve "enternasyonalizm" sloganlarıyla ortaya çıkmışlardır. Aşağıdaki alıntılarda Lenin, hem proletaryanın tutumunu açıklıyor hem de milliyetçi yanılsamaların tuzağına düşen "sosyalist"leri şöyle uyarıyor:

"Ulusal kültür sloganı bir burjuva aldatmacasıdır. Bizim sloganımız, demokratizmin ve dünya işçi hareketinin uluslararası kültürü sloganıdır".

"Kim proletaryaya hizmet etmek istiyorsa, bütün ulusların işçilerini birleştirmeli ve 'kendisininki' olsun, başkalarınınki olsun, burjuva şovenliğine karşı kesin mücadeleye girişmelidir. Kim ulusal kültür sloganını savunuyorsa, onun yeri küçük-burjuva şoven milliyetçilerinin safındadır, Marksistlerin safında değil… Bir Rus Marksisti, Büyük Rus ulusal kültürü sloganını benimseyebilir mi? Hayır. O zaman onun yeri şoven milliyetçiler arasında olur, Marksistler arasında değil".

"Milliyet ilkesi, burjuva toplumunda, tarihi bakımdan kaçınılmaz ve zorunlu bir ilkedir ve bu toplumu ele alan bir Marksist, ulusal hareketlerin tarihi meşruiyetini kesin olarak kabul eder. Ama bu kabul edişin burjuva milliyetçiliğinin savunma biçimini almaması için o, ulusal hareketlerde ilerici olarak ne varsa ancak onu desteklemekle yetinmelidir; öyle ki, proleter bilinci, burjuva ideolojisi tarafından karartılmış olmasın" (10).

Sanırım şimdiye kadar yazdıklarımız ve aktardıklarımızla, siyaset arenasında ve sosyalistler arasında da sıkça kullanılır olan "ulus / millet", "milliyetçilik", "ulusal", "ulusalcılık" gibi kavramlara, kabaca da olsa, açıklık getirmiş olduk. Bir kişi ideolojik olarak hem sosyalist hem de milliyetçi (ulusalcı) olamaz (11). İdeolojik düzlemden söz ediyoruz; yoksa sosyalistler bazı ulusal mücadelelere sahip çıkabilir, içinde yer alabilirler; o politik bir konudur. Ama sosyalistlikten vazgeçmedikçe, kendilerine "milliyetçi" veya "ulusalcı" diyemezler. Yeniden "kimlikler" konusuna dönersek, dinsel kimliğini ön plana çıkararak politika yapanlara "dinci", ulusal kimliği ön plana çıkararak politika yapanlara "milliyetçi" denir. Sosyalistler ise, toplumsal mücadelede sınıfsal kimliği başat kabul ederek, emekçi sınıfların politikasını yaparlar; milliyetçi veya ulusalcı değil enternasyonalisttirler, emeğin ve emekçinin kardeşliğini savunurlar.

Kavramların tanımlarında mutabakata varmalı ve aynı dili konuşmalıyız ki anlaşabilelim, ideolojik olarak yerimizi belirleyebilelim.

Emperyalizm ve ezilen uluslar

Buraya kadar anlattıklarımız, ulusun ve ulusçuluğun esas olarak Avrupa'daki öyküsüdür. Kapitalizmin emperyalizm aşamasına girmesiyle birlikte, 20. yüzyılda, "ezilen uluslar" diye bir kavram siyaset literatürüne girdi. Dünyanın emperyalist sömürüye maruz kalan Avrupa dışındaki coğrafyalarında yaşayan toplumlar, uluslaşma sürecini -temelde aynı olmakla birlikte- farklı biçimlerde ve yollarla yaşadılar / yaşıyorlar. Bu toplumlarda kapitalizm esas olarak iç dinamikler sonucu gelişmedi; bir yandan emperyalizme bağımlı bir kapitalizm gelişirken, diğer yandan milli kapitalizmlerin gelişmesi emperyalistlerin engelleri ile karşılaştı. Dolayısıyla ezilen halkların uluslaşma sürecinin önündeki esas engel emperyalizmdi; bu halklar emperyalizme karşı mücadele içinde uluslaşma yolunda adımlar atabildiler. Ezilen coğrafyada ulus sorunu Avrupa'dan daha farklı boyutlar kazandı (doğal olarak farklı sınıfların farklı çözüm yolları oluştu):

- Birincisi, ulusal sorun -Avrupa'da olduğu gibi- kapitalizm öncesi üretim ilişkilerinin demokratik devrimlerle tasfiyesi sorunuydu.

- İkincisi, kendisiyle rekabet edecek ve sömürüsüne kısıtlamalar getirecek bir düzenlemeyi engellemeye çalışan emperyalistlere karşı bir bağımsızlık sorunuydu.

- Üçüncüsü, birbiriyle yan yana ve iç içe yaşayan çeşitli halkların uluslaşma süreçlerinin birbiriyle kesişmesinin getirdiği (emperyalistlerin de yoğun olarak müdahale ettikleri) çelişkilerin bir biçimde çözülmesi sorunuydu.

- Dördüncüsü, Asyalı, Afrikalı, Latin Amerikalı ve hatta Doğu Avrupalı halkların tarihsel gelişimleri ve birikimleri Avrupalılar'dan çok farklıydı. Bu coğrafyanın toplulukları, ya büyük merkezi feodal imparatorluklardan geliyorlar; ya binlerce yıllık bir göçebelik geçmişine sahipler, dolayısıyla çok çeşitli kavimler birbirleriyle karışmış; ya Afrika'nın bazı bölgelerinde olduğu gibi -bırakalım kapitalizmi- sınıflaşmanın dahi oldukça alt düzeylerinde yaşıyorlar; ya da Latin Amerika'da (hatta Kuzey Amerika'da da) olduğu gibi yüzlerce yıldır yoğun göç (daha doğrusu işgalci Avrupalılar ve köle olarak getirilen Afrikalılar) almışlar ve melezleşmişler. Üstüne üstlük, tamamen Avrupalı sömürgecilerin iç çatışmalarından doğan, sınırları masa başında cetvelle çizilmiş yapay devletlere de bölünmüşler.

Kısacası, çok farklı tarihsel süreçlere sahip olmaktan ve son 500 yıldır Avrupalı kapitalistlerin yoğun müdahalelerinden kaynaklanan tam bir sorunlar yumağı. Bir ırklar, kavimler, milletler karmaşası. Böyle bir kaotik ortamda Avrupa yolu geçerli olabilir mi? 20. yüzyılın -bütün sıcaklığıyla 21. yüzyıla da sarkan- büyük bir tartışmasıydı bu.

Bu kaostan milliyetçilikle çıkılabilir mi?

Ezilen dünya burjuvazisi bu işin içinden çıkabilir mi; bu kaostan sürdürülebilir bir düzen çıkarabilir mi? Yok-

sa Avrupa yolunu tamamen bir kenara koyan, deyim yerindeyse "İskender kılıcı" gibi bir çözüm mü gerekiyor? 20. yüzyılda ikisi de denendi; ama bunlar daha ilk denemelerdi, sorun bütün sıcaklığıyla önümüzde duruyor; hem de gelişmiş kapitalist ülkelerin kendi küreselleşmelerini gerçekleştirmeye başladıkları ve bütün dünyaya dayattıkları koşullarda. Bu noktada -önümüzdeki sayılarda *Bilim ve Gelecek*'te çok daha geniş olarak tartışacağımız- bir zihin jimnastiği yapalım.

Öncelikle bir soru soralım: Ezilen dünyada uluslaşma sürecinin şu veya bu aşamasında bulunan kaç tane topluluk vardır? Yüzlerle ifade edilebilir; daha doğrusu sayılamayacak kadar çok da diyebiliriz. Peki, bunların hepsinin birer "ulus" olma, kendi kaderlerini tayin etme hakları var mıdır? Doğal olarak vardır. Bazılarının vardır, bazılarının yoktur; daha üst aşamalarda bulunanların vardır, alt aşamalarda bulunanların yoktur; şimdiye kadar olmuş olanlarının vardır, bundan sonrakilerin yoktur; nüfusu kalabalık olanlarının vardır, diğerlerinin yoktur; "yetenekli" olanlarının vardır, "yeteneksiz" olanlarının yoktur; gücü yetenin vardır, güçsüz olanın yoktur (ya bugün güçsüz olan yarın güçlenirse, veya tersi?) vb. diyebilir miyiz? Ama bu halklar öyle iç içe geçmiş ve karışmışlar ki (veya öyle yapay olarak bölünmüşler ki), her uluslaşmak isteyen halkın ulus devletinin sınırları nasıl belirlenecek? Ayrıca böyle bir yola sapıldığında, sonu gelmez savaşların, iç savaşların, katliamların, soykırımların, zorunlu göçlerin, mübadelelerin batağına saplanılmaz mı? Emperyalist müdahalelere son derece açık bir zemin oluşmaz mı? 20. yüzyıl boyunca bu coğrafyalarda yaşananlar (ve hâlâ yaşanıyor olanlar), tam da bunlar değil mi?

Bir soru daha soralım: Madem ezilen dünyada toplumsal gelişmenin (bu arada uluslaşmanın) önündeki esas engel emperyalizmdir; böyle güçlü bir engelle tek başına (hem de yanı başındaki komşunla dalaşa dalaşa) hesaplaşmanın olanağı var mıdır? Yoksa başarılı anti-emperyalist kalkışmalar, ancak birleşerek ve büyük ölçeklerde mi olanaklıdır?

Mantık, birleşmeyi emrediyor. Birleşmenin alternatifi, milliyetçi-ırkçı-etnik boğazlaşmaların batağına batmak, ufalanmak, Ortaçağ karanlığına teslim olmak ve sömürgeleşmektir. Demek ki, aslında oldukça özel koşulların ürünü olan Avrupa yolunun, dünyanın diğer coğrafyalarında başarılı bir biçimde izlenmesinin yolu kapalıdır. Hem bu coğrafyalarda yaşayan halkların tarihsel koşullarının farklı olmasından, hem de bizzat emperyalist müdahalelerin bu yolu tıkamasından dolayı.

Öncelikle pratiğe bakalım: Türkler, tek başlarına kurtulamazlardı. Ruslar, dünya savaşlarının kırımından bir ulus-devletle değil, çok sayıda halk topluluğunun birliğiyle, "sovyetler"in birliğiyle kurtulabildiler (bundan vazgeçtiklerinde yaşanan hâlâ dumanı tüten süreç biliniyor). Çin de, Japonya ve ABD'nin müdahalesinden bir ulus-devlet olarak değil, bir "halk cumhuriyeti" olarak kurtulabildi. Tito'nun Yugoslavyası ile aynı coğrafyada 15 yıldır yaşananları bir karşılaştıralım. Binbir türlü yapay devlete bölünmüş Araplar, hem kendi içlerinde hem de komşu halklarla birleşmeden, emperyalist müdahalelerle başa çıkabilirler mi? Venezüella veya Küba, ABD dayatmalarına karşı mücadele ederken, komşularından başlayarak tüm dünya halkları ve ezilen dünya ile birleşmeye en büyük önemi vermiyorlar mı? ABD desteğiyle Kuzey Irak'ta bir "ulus-devlet" kurma hayaliyle yaşayan, bu uğurda bütün komşu halklarla (Araplar, Türkler ve Farslar) dalaşan ve dalaştıkça işbirlikçiliğe daha da batan Kürt hâkim sınıflarının günahını zavallı Kürt halkı çekmeyecek mi? Yeniden parçalanma ve sömürgeleşme (emperyalist lugata göre küreselleşme) tehdidi altındaki Türkler, bu emperyalist tehdide karşı, kardeşleriyle dalaşmayı getirecek Türk milliyetçiliğiyle mi, yoksa komşularından başlayarak ve giderek bütün ezilen coğrafyayı ufku içine alacak bir büyük birleşmeyle mi mücadele edebilirler? Daha onlarca örnek sayılabilir.

Son yıllarda yaşanan başka bir pratiğe bakalım: Sovyetler Birliği ve Yugoslavya parçalandı ve ortaya sürüyle ulus-devlet çıktı. Benzer süreç Çekoslovakya'da da yaşandı ve Çin Halk Cumhuriyeti için de gündeme sokulmaya çalışılıyor. Parçalayanlar Batılı emperyalistlerdi; parçalamanın yöntemi ise ulusal, etnik ve dinsel sorunları kaşımak ve kışkırtmak. Bu ülkeler, kuruluşlarından itibaren bu tür müdahale ve kışkırtmalara maruz kaldılar. Zaten Sovyetler Birliği ve Yugoslavya'nın, birer ulus-devlet biçiminde değil de "halk cumhuriyetleri" veya "sovyet birlikleri" biçiminde kurulmalarının nedeni, biraz da bu emperyalist kışkırtmalara karşı durabilecek bir politika geliştirme ihtiyacından kaynaklanıyordu. Kısacası, emperyalistler bugün ulus-devletler kura kura, bir zamanlar emperyalist sömürüden koparılmış toprak parçalarını tekrar teker teker yutuyor.

Ulus-devlet kurmak sosyalistlerin işi değil. Sosyalistlerin esas meselesi, mümkün olan en geniş parçayı emperyalist sömürüden arındırmak; bu tek uluslu bir devlet kurarak mı, yoksa çok milliyetli bir devlet kurarak mı olanaklıdır, bu artık esas amaca bağlı taktik bir sorundur. Eğer esas kıstasınız (yani esas kimliğiniz) anti-emperyalizm değil de ulusçuluk ise, işte karşımızda yığınla ulus-devlet: Rusya, Ukrayna, Moldavya, Litvanya, Letonya, Gürcistan, Ermenistan, Özbekistan, Hırvatistan, Sırbistan, Bosna-Hersek, Makedonya, Slovenya, Slovakya, Çek Cumhuriyeti, falan filan. Sırada Çeçenistan, Uyguristan, Kürdistan gibileri de var. Milliyetçilik yaparak emperyalizme karşı durulamıyor. Çünkü milliyetçilik, okunu emperyalizme değil, kardeş millete ve milliyete yöneltiyor. Emperyalistler de, bu uygun zeminde, çok "demokrat" pozlarla "ulusların kendi kaderlerini tayin hakkı"nı savunmaya başlıyorlar; parçalayıp yutmak, bölüp yönetmek için... İster büyük millet tarafından yapılsın isterse küçük millet, milliyetçilik bölücüdür ve emperyalist müdahalelere açık bir zeminin oluşmasına yol açar. "Ağabey milliyet"in milliyetçiliği, "kardeş milliyet"in milliyetçiliğini engelleyemiyor; tam tersine onu kışkırtıyor ve haklı pozisyona geçmesine yol açıyor; sonuçta milli boğazlaşmaların ve emperyalist

ROMAN >

Homeros'un doğduğu kente komşu, güneşin Tanrı'nın yarasından bir kan damlası gibi denize battığı, Şeyh Bedrettin'in müritlerinin son neferine kadar katledildiği bir yarımadanın ucunda gönüllü sürgününü yaşayan kırgın bir erkeğin -Kuzey'in- kendine bakışının hüzünlü hikâyesi...

DÜŞ KIRGINLARI
Mehmet Eroğlu

ANI >

Fransa'da direniş hareketi Rezistans'da yer alıp Buchenwald toplama kampında kalmış olan İspanyol komünist yazar Jorge Semprun, İspanya'da Felipe Gonzalez hükümetinde Kültür Bakanı olduğu yılları anlatıyor...

FEDERICO SANCHEZ'DEN SELAMLAR
Jorge Semprun

SÖYLEŞİ >

Avrupa Birliği uzmanı olan ve AB-Türkiye ilişkileri üzerine çeşitli kitaplara imza atan Mehmet Uğur, müzakerelerin eşiğinde Türkiye'nin sorunlarını ve üyelik perspektifini tamamen 'içeriden' bir yorumla ve alışıldık kalıplardan uzak, son derece gerçekçi bir yaklaşımla anlatıyor...

MÜZAKERELERDEN ÜYELİĞE: AB-TÜRKİYE GÜNDEMİNDEKİ SORUNLAR
Mehmet Uğur

www.agorakitapligi.com
tel: 0212 243 96 26-27
faks: 0212 243 96 28

agorakitaplığı

müdahalelerin önü açılıyor. Küçük milletlerin ve milliyetlerin milliyetçiliği ise, günümüzde, daha baştan emperyalizme teslim olmaktan ve onun aracı haline gelmekten kurtulamıyor. Yaşanan kısırdöngü budur. Daha doğrusu Avrupa'ya özgü bir yolun, Asya'ya ve ezilen dünyaya dayatılmasından kaynaklanan bir kısırdöngüdür bu.

Sonuç

Esas soru şudur: Emperyalizmin saldırılarına karşı kararlılıkla nasıl durulabilir? Emperyalizme karşı birleşebilecek (birleşmesi gereken) bütün güçler nasıl birleşebilir? Ulus sorunu, bu sorunun yanıtına tabidir. Ezilen dünyada ulusal sorunlar, her şeyden önce anti-emperyalizm sorunuyla ilişkilidir. Anti-emperyalizm, sınıfsal kimliği ön plana çıkarmak, emperyalist-kapitalist sistem ile çıkar çelişmesi içinde bulunan bütün sınıfları ve kesimleri birleştirmeye çalışmak anlamına gelir. Milliyetçiliğe, en başta, bu temel ekseni bulandırdığı, ortak cephede olması gerekenleri böldüğü, kardeşleri birbirine düşman ettiği için karşı çıkmak gerekiyor. Milliyetçilik böler, emek birleştirir. Tüm dünyada olduğu gibi, özellikle ezilen dünyada birliğin harcı budur. Ortak mücadele verebilenler, ortak bir pratiğe girenler, aralarındaki sorunları çözmenin en uygun ve kardeşçe yöntemini bulabilirler. 20. yüzyılın başarılı anti-emperyalist ve sosyalist deneyimleri, son derece zengin veriler sunuyor. Gerek Kurtuluş Savaşımızda devrimci önderliğin bu konuda izlediği politikalar, gerek Sovyetler Birliği ve Çin Halk Cumhuriyeti gibi emperyalist sistemden köklü kopuş çabalarının ürettiği çözümler (ve tabii, bütün bu deneylerin tıkandığı noktaların analizi), gerekse bugün özellikle Latin Amerikalı devrimcilerin sunduğu perspektifler, bu yakıcı sorunun çözümü için başlangıç noktası olabilir.

Bilim ve Gelecek dergisinin önümüzdeki sayılarında, bu yazıda formüller halinde geçtiğimiz konuları bütün boyutlarıyla ele almaya çalışacağız.

DİPNOTLAR

1) E. J. Hobsbawn, 1780'den günümüze Milletler ve Milliyetçilik, Çev. Osman Akınbay, Ayrıntı Yayınevi, İstanbul, Temmuz 1993, s.24 (D. Perinçek'in Aydın ve Kültür adlı kitabından aktardık, s.65).
2) Aktaran H. Roos, A History of Modern Poland, Londra, 1966, s.48 (D. Perinçek'in Aydın ve Kültür adlı kitabından aktardık, s.66).
3) Massimo d'Azeglio'nun sözleri E. Latham'ın "Ünlü Sözler" kitabında bulunabilir (D. Perinçek'in "Aydın ve Kültür" adlı kitabından aktardık, s.66).
4) D. Perinçek, Aydın ve Kültür, Kaynak Yayınları, Nisan 1996, s.68.
5) H. Berktay, Ü. Hassan, A. Ödekan; Türkiye Tarihi-1, Osmanlı Devletine Kadar Türkler, Cem Yayınevi, 5. Basım, Temmuz 1997, s.70.
6) D. Perinçek, Aydın ve Kültür, Kaynak Yayınları, Nisan 1996, s.63.
7) H. Berktay, Ü. Hassan, A. Ödekan; Türkiye Tarihi-1 Osmanlı Devletine Kadar Türkler, Cem Yayınevi, 5. Basım, Temmuz 1997, s.70.
8) D. Perinçek, Aydın ve Kültür, Kaynak Yayınları, Nisan 1996, s.79.
9) V. İ. Lenin, Ulusların Kaderlerini Tayin Hakkı, Sol Yayınları, Çev. Muzaffer Ardos, genişletilmiş 2. Baskı, s.20-21.
10) V. İ. Lenin, Ulusların Kaderlerini Tayin Hakkı, Sol Yayınları, çev. Muzaffer Ardos, genişletilmiş 2. baskı, s.20, 22 ve 33.
11) "Ulusalcı" kavramı da, esas olarak sol saflarda milliyetçilikten etkilenen, ama etnik milliyetçilikle araya mesafe koymaya da çalışan kesimlerin kullandığı bir kavram. Son yıllarda solu etkileyen ideolojik bulanmanın bir örneği.

Katrina'nın ortaya çıkardığı gerçek

Bilinen o ki, Washington'a yüz kilometre ötede, yeraltında ışıklı yollar, süper bilgisayarlar, saraylar inşa ettiren sistem, özel mülkiyete gelecek bir tehdit sonucu, derhal "demokrasi"yi rafa kaldırarak 3 bin kişilik, halkça seçilmemiş elit bir grubun faşist idaresini getirecektir. Bunu örgütlemekle yükümlü "halka yardım" örgütü FEMA'nın ise bu işlerle uğraşmaktan, hızlı bir rüzgârda yıkılacağı bilinen ve on binleri öldüreceği yıllar önce hesaplanmış su setlerini onarmaya ne vakti, ne parası, ne ilgisi, ne isteği, ne de planı vardır.

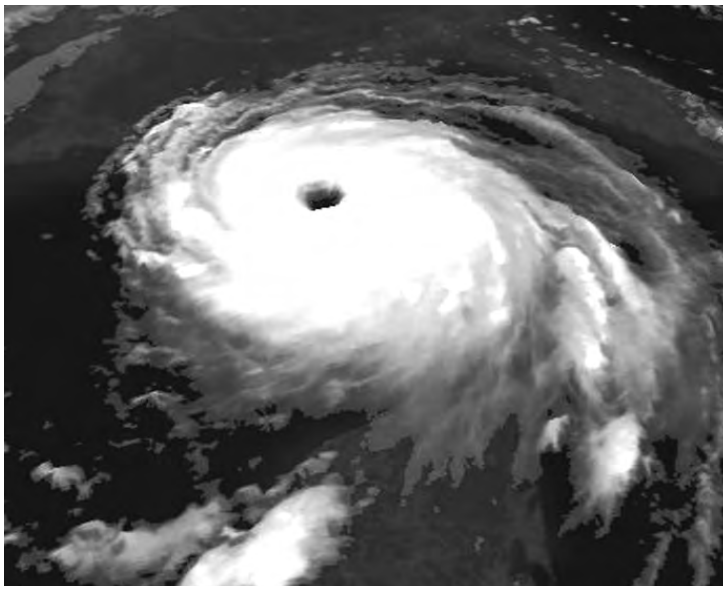
Mehmet Bayram

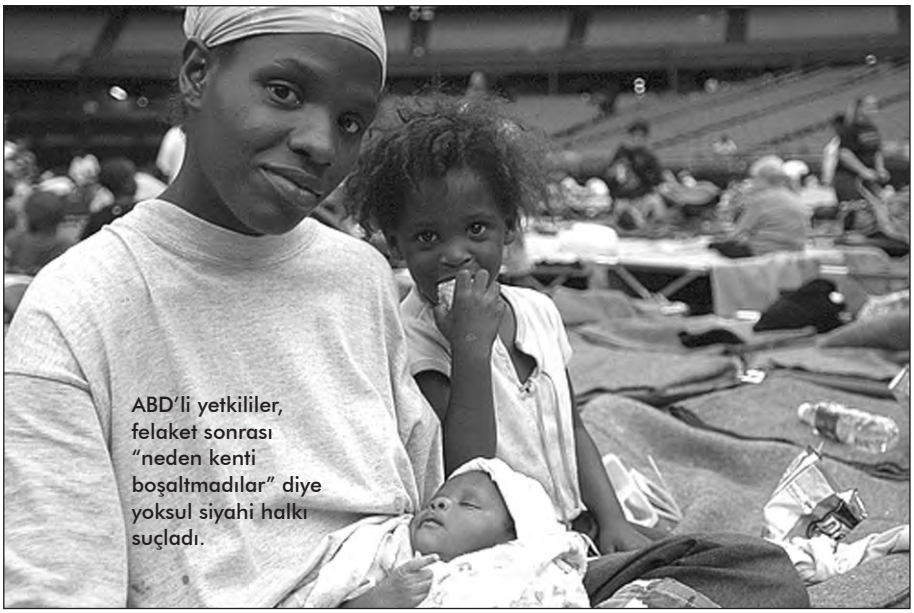
Okuyacağınız makale www.sendika.org adlı internet sitesinden alınmıştır. Daergimizde yayımlanmasına izin veren site yöneticilerine ve Sayın Mehmet Bayram'a teşekkür ederiz.

New Orleans'a ilk gidişimizde yerel kültürle bütünleşmek amacıyla otelde kalmak yerine, yerli bir yaşlı kadının tarihi evinde kalmayı yeğlemiştik. "Ne dilediğine dikkat et, çünkü, dileğin gerçekleşebilir" diyen eski atasözüne kulak asmalıydık. Yerel tarih ve kültürü yaşamını orada geçirmiş ev sahibimizden heyecanla dinlemeye hazırlanırken, eski köleci gururuyla dimdik duran beyaz Amerikalı bayan, artık New Orleans'ın eskisi gibi güzel olmadığını, çünkü siyahilerin utanmadan şehrin içlerinde bile dolaşabildiklerini ve bizim onlardan uzak durmamızı salık veriyordu.

ABD'nin güneyiyle tanışmamız böyle oldu. Mümkün olduğu kadar ev sahibimizle karşılaşmamaya çalışarak dolaştık. İkinci hatamızı turistlere eski çiftlikleri gezdiren bir tura katılmakla yaptık. Bizi tertemiz, geniş, pırıl pırıl korunmuş beyaz çiftlik evlerine götürüp, geçen yüzyılın çiftliğinde yaşamış çocukların oyuncaklarını, beşiklerini, annelerinin dikiş makinelerini ve mutlu akşam yemeklerini yedikleri sofralarını gösterdiler. Bir çiftliğin büyüklüğü ve ününü, sahip olduğu topraklar kadar, kaç tane köle çalıştırdığı da belirliyormuş. Tur bilgisine her bir çiftliğin kaç köle çalıştırdığı da eklenmişti. Bize gösterilen evin tüm işlerini yapan, tüm üretimi gerçekleştiren kölelerin, siyahilerin yaşadığı yerleri de görmek istediğimi söylediğimde, uzaya gitmeyi istemişim gibi bakmıştı bizi gezdiren kadın. "O ne demek...", "O ne biçim soru..." Bana havlar gibi, "Onlar da, bayağı mutlu, kendi kulübelerinde, arka bahçede yaşıyorlardı" deyip arkasını dönmüştü. New Orleans'a daha sonraki ziyaretlerimde hiçbir tura katılmadım.

Sular altında kalan New Orleans'a bakarken, ailelerine su ve yiyecek bulmak isteyen siyahiler ve yoksul halk için toplama kampları kuran polis ve devlet güçlerini seyrederken, Vali'nin kendi suçunu atmak için felaket kurbanlarını suçlayan, "Biz onlara şehri boşaltın dedik, daha ne yapalım" diye bağrışını dinlerken, yaşlı ev sahibimizin otomobiline binerek ilk kaçanlardan olduğundan emindim. Onun gece uykularını kaçıran, "utanmadan şehirde dolaşabilen" siyahilerin ise boğulmak üzere geride bırakılanlar olduğundan da hiç şüphem yok.

ABD'li yetkililer, felaket sonrası "neden kenti boşaltmadılar" diye yoksul siyahi halkı suçladı.

DOĞAL FELAKETLER, IRKÇILIK, ÖZEL MÜLKİYET VE YOKSUL KORKUSU

Eski linçler

ABD'nin güneyini tarihe geçirecek bir olay varsa, bence toplu linç hareketleri olmalıdır. Toplumların en iyi şekilde yaşamasını, eşit olsun ya da olmasın, ama en önemlisi, ayrı olmasını öneren milliyetçi, ırkçı düşünce, bu ırk ayrımının sınırlarını gayet net çizmişti ABD'de. Özellikle kendi kafalarında yarattıkları siyahilerin cinselliğinden uykuları kaçan beyazlar, bir beyaz kadına bakan zencinin linç edilmesini normal sayıyordu. Kölelikten kaçma, sahibine yan bakma, itaatsizlik, göz üstünde kaş olması linç nedeni olabiliyordu. Bob Dylan'ın 60'lardaki Desolation Row şarkısı, "Asılmanın kartpostallarını satıyorlar" diye başlıyor.

Kartpostal satışı, ABD güneyinin bir "halk" geleneğinden alınmış. "Yakalanan" bir siyahi genellikle önce dayaktan geçiriliyor, parmakları koparılıyor, cinsel organı kesiliyordu. Bu arada haber uygar beyaz halka ulaşıyor, herkes okulunu, işini bırakıyor, kadınlar en iyi elbiselerini, şapkalarını giyiyorlar, en iyi şaraplarını ve piknik sepetlerini alarak olay yerine koşuyorlardı. Bu arada ağaca bağlanmış siyahinin etine tirbuşonlar sokuluyor ve et parçaları koparılıyordu. Gözleri oyulurken, beyazlar giyinmiş dini halk bir hatıra fotoğrafı çektirmek için ağacın önünde yer kapmaya uğraşıyordu.

Sonunda, eğer hâlâ canlı kalmışsa, siyahi boynundan asılıyor, orada çırpınırken de ateşe veriliyordu. Bu arada kadehler kalkıyor, fotoğraflar çekiliyor, arkada ağaçta asılı, hâlâ tüten cesedin önünde mutlu gülümsemeler siyah beyaz fotoğraflara alınıyordu. Bu fotoğraflar kartpostala dönüşüp satışa çıkıyor, fotoğrafa girmeyi başarmış mutlu Amerikalılar bu hatıra resimlerini, uzaktaki, her pazar kiliseye giden annelerine göndererek, "Bak, ben de oradaydım, beni görüyor musun? Resmin sağında, elinde kadehi olan, güzel şapkalı benim!" diye mutluluklarını paylaşıyorlardı.

Bu barbarlığı en derinden anlatan bir şarkı, ne enteresandır ki, bir Yahudi'nin kaleminden çıkıyor ama özellikle siyahi sanatçıların sesinde ölümsüzleşiyordu. Şarkının adı "Garip Meyve", anlattığı öykü ise, ağacın dallarında asılı siyah, kanayan, kömürleşmiş garip bir "meyve".

"Güney ağaçlarının garip meyvesi olur / Yapraklarında kan, kökünde kan / Siyah vücutlar güney rüzgarında sallanan / Kavak ağacında asılı garip bir meyve,

"Kibar güneyin güzel kır sahneleri / Dışarı fırlamış gözler, bükülmüş ağızlar / Manolya kokuları tatlı ve taze / Sonra birden yanan et kokusu

"İşte kargaların gagalaması için bir meyve / Yağmur biriksin diye, rüzgâr emsin diye / Güneş çürütsün diye, ağaçlar düşürsün diye / İşte garip ve acı bir hasat"

Yeni linçler

Linçler tarihte kalmış bir ayıp değil ABD'de. Linç metodu değişse de, lincin kendisi hâlâ gayet sıhhatle yaşamına devam etmekte. Mumia Abu Cemal örneği tek başına modern linç sistemini göstermeye yetse de, daha büyük linç hareketleri içinde, "banyo yapmıyorlar"dan başka hiçbir gerekçe gösteremeyen belediye başkanının, siyahilerin oturduğu apartmana helikopterlerden bombalar atarak içlerinde kadın, yaşlı ve 5 çocuğun da olduğu 11 kişiyi öldürmesi sayılabilir. Ama daha önceleri, 1970'lerde de siyahi kültürel ve siyasi hareket MOVE'a yaptıkları baskında da otomatik silahlarla katliam ateşi açan polisten kaçan siyahiler, apartmanın zemin katına sığınmışlardı. Onları orada katletmek isteyen polis, zemine su vererek siyahileri boğmaya çalışmış, kurtulmaya çalışan siyahiler, çocuklarını suyun üstünde tutarak dışarı çıkmışlar, ve bu silahsız, ıslak, yorgun, halsizlerin üzerine Amerikan polisi üşüşmüş, televizyonların kaydetmesine bile aldırmayarak inanılmaz bir dayaktan geçirmişlerdi önlerine gelenleri.

New Orleans'ta kendi kaderlerine boğulmaya bırakılan yoksul siyahi halk, boğularak linç edilmeyle ilk defa karşılaşmıyor.

Teksas'ta ise, eğlenmek isteyen birkaç beyaz delikanlı, sokakta yakaladıkları bir siyahi çocuğu arabalarının ardına bağlayıp sürükleyerek öldürmüşlerdi sadece birkaç yıl önce. KKK gibi açıktan ırkçı örgütler bugün pek ortada yoksa da, bu ırkçılığın yok olduğunu göstermez. Daha korkuncu, bu ırkçı, milliyetçi hastalığın, bir gizli virüs gibi, vücudun derinliklerinde yüzünü tekrar göstermek için uygun zaman beklediğini gösterir.

ABD'nin en ilerici, eşitlikçi Kaliforniya'sının liberal mahallelerinde

daha bir iki ay önce siyahi ailelerin bahçelerinde gece haç yakma olayları pek çoklarını hayrete düşürmüştü. Irkçılığı salt beyaz çarşafın altına saklanmış güneylilere ya da Nazi subaylarına indirgemiş kişiler, bugün bunların nasıl olabileceğini anlayamıyor.

Modern linç, artık insanları teker teker yakalayıp zevkle öldürme yerine, yıllardır beklenen felakete karşı en ufak bir önlem almayarak, onları geride kendi kaderlerine bırakarak ve hatta, siyahi belediye başkanının da, çatılarında aç ve susuz üç gündür bekleyen halkı için, "Bırakın oldukları yerde ölsünler" demesiyle yapılıyor.

Modern linç, gezegenimizin iklimini mahvedip, yıllardır ciddi bilim adamlarının küresel ısınmaya karşı uyarılarını alaya alarak, bunun sonucu giderek şiddetlenen ve sıklaşan "doğal" felaketlere, "Tanrı buyruğu" diyerek yapılıyor.

Modern linç, 24 saat, 365 gün bacasından zehir fışkıran fabrikaları yoksul mahallelere kurup, epidemik hastalıklar başlayınca, "Doğal problemlere karşı elden ne gelir ki" diyerek yapılıyor.

Modern linç, deprem bölgelerinde zayıf yapılara izin verilerek, yardım etmesi gereken güçlerin Irak Savaşı'na gönderilmesiyle; su baskınlarını önleyen setlerin yapım ve onarım parasının Irak Savaşı'na aktarılmasıyla; hatta, su içinde çalışacak elektrik jeneratörlerinin bile (Irak çölünde ne işi varsa su içi jeneratörlerinin) Irak işgaline gönderilmesiyle yapılıyor.

Yoksul korkusu: Siyahiler "talan eder", beyazlar "bulur"

Internette, Yahoo haberlerinde görülen haber ve resimler, uygar ABD basınının ırkçılığının okul kitaplarına geçecek bir örneğini New Orleans felaketinde de gösteriyordu.

Susuz, evsiz, ilaçsız, yemeksiz, tamamen kendi kaderine bırakılmış bir halkın New Orleans felaketinde yaşamaya çalışmasının iki resmi yan yana konulmuştu bu Yahoo haberinde. Etraftaki dükkânları zorla açarak malları alan siyahiler bir karede, aynı şeyi yapan beyazlar da yandaki karede gözüküyordu bu resimlerde. Siyahilerin resminin altında, dükkânların talan edildiği, kanunsuzluğun ve hırsızlığın her yeri sardığı yazılıydı. Beyazların resminin altında ise, bu zor günlerde yakındaki bir dükkânda yiyecek "bulan" halk anlatılıyordu.

Bir anda, dünyanın en zengin ülkesinde, geleceği belli olan, gelmesinin sadece bir zaman meselesi olduğu bilinen felaketin gelmesiyle çöken ABD'de, felaketten 100 saat sonra bile tek damla su bile gönderilemeyen, yardım göremeyen, yaşlılar, yoksullar, hastalar, siyahiler unutularak, tüm dikkatler özel mülkiyete saldırıya cüret konusuna çevrildi.

Kurbanları suçlayan Vali'ye katılan devlet yetkilileri üç gün sonrasında bile, CNN haberlerinde boy gösterip, özel mülke gösterilen saygısızlığı kınayıp, bu hırsızlara karşı tam teçhizatlı, zırhlı askeri birlikler göndereceklerini ve kimsenin gözünün yaşına bakmadan yasaları geri getireceklerini ilan etmekteler. Bu yetkililer de aynı vali gibi, devamlı, "Bunlara şehri terk etmeleri söylendi, bunlar terk etmemeyi seçenlerdir" demekte. Bu arada gelecek askerlerin öldürmek amacıyla ateş etmeye yetkili oldukları da, sık sık televizyonlarda tekrarlanmakta.

Talan ettiği WAL-MART dev dükkânından 6 DVD cihazını yükleyip kaçmakta olan polis memurunun kamerada yakalanmış görüntüsü ve bölgedeki polis gücünün yüzde 20'sinin üniformalarını atarak işe gelmedikleri haberi, ABD devletinin bu felakette fena halde çuvalladığının ispatı. Hele yardıma gelen "askeri" helikopterlerin halkın ateş açması üzerine kaçıp gitmeleri ABD devletinin gücünü göstermekte.

Kapitalist protestan mantığı her olayı "seçenekler"e bağlar. Bu, dinicehennem kavramını gerçek tutmak için zorunlu olduğu kadar, kapitalist sistemin çöküş anlarında bile kurbanları suçlamak için kullanılan en başarılı ideolojik silahlardandır. Bütçeden hasta bakımına ayrılan ödenekleri kaldırarak, akıl hastaları da dahil, binlerce kişiyi hastanelerden, evsiz barksız, ilaçsız ve bakımsız sokaklarda yaşamaya atan Reagan'a dünyanın en zengin ülkesinde nasıl olup da evsizlerin sokakları doldurduğu sorulduğunda, Amerika'nın bir polis devleti olmadığını, eğer halk sokakta yaşamayı "seçiyorsa", bunları polis zoruyla evlere tıkmanın demokrasiye aykırı olduğunu söylüyordu.

Burası Bağdat değil, New Orleans.

Bugün de ABD devlet yetkilileri bazılarının felaket öncesi New Orleans'ı terk etmemeyi "seçip", neredeyse bu sonu hak ettiklerini söyleyerek kendi insanlık suçlarından kurtulmaya çalışıyorlar. Arada bir yayıncılardan, kem küm, fısıldar gibi, "Ama herkes gidemez ki, ayrıca bekledikleri halde, hiçbir otobüs, yardım, ulaşım aracı, hiçbir şey gönderilmedi ki..." gibi sorular gelse de, çarçabuk reklama geçildiği de dikkatlerden kaçmıyor.

Bazı yetkililer bu "seçenek" işini bir adım daha ilerleterek, çok açıktan söylemese de, anlaşılacak bir ima ile, sanki şehri boşaltmayıp geride kalmış olanların salt talan etmek

amacıyla orada bulunduklarını anlatmaya uğraşıyorlar. Gene yoksullardan duydukları paranoid korku, söylediklerinin saçmalığını kendilerinin bile duymasını engelliyor.

Bu yoksul korkusu ve suçlaması o denli delice bir seviyede ki, Los Angeles'ta yüzyıllarca yıllık tarihi orman ve çalı yangınlarının olduğu bölgeye her türlü yangın ikazına rağmen milyonlarca dolarlık evler yapmakta ısrar eden milyonerler, doğal yangınlar gelip evleri kül olunca da yoksulları suçlamaktaydılar. Çıkardıkları bir teori, zenginleri kıskanan evsizlerin ormanlarda kamp kurup bunların evlerini yakmak için yangını çıkardıklarıydı. Ama hastalık derecesinde yoksul korkusunu anlatan en güzel teori, evleri ve ormanları, yangın sırasında banyoda olması ihtimali olan kadınların çırılçıplak dışarı koşmalarını bekleyen yoksul evsizlerin çıkardığı teorisi.

New Orleans felaketinde ise, evi yıkılmış beyaz bir kadının hüngür hüngür ağlaması ve kameramanın ona sarılarak teskin etmeye uğraşması uzun uzun gösterilmekte; ama aynı kadın, "Bekledik, bekledik, bir kızıl haç, bir yetkili, bir yardım, bir kişi görelim diye; üç gün geçti hâlâ bekliyoruz" diye şikayete başladığında, biraz evvel kendisini teskin eden kameramanın kadının sözünü sert ve kaba bir biçimde kesmesi artık olağan gazetecilik metodu. İnsan olumlu şeyler söylemeyecek ya da bir dram yaratmayacaksa, televizyonda yeri pek olmamalı herhalde.

Yoksul halk yardım bekleyedursun

Halka gitmesi salık verilen koca stadyumda da yiyecek ve su bulunmuyor. Tuvaletler tıkanmış, içeriden silah sesleri gelmekte ve bir sürü kadının ırzına geçilmiş. Doğal felaketler için kurulmuş olan National Guard-Ulusal Muhafızlar'ın yüzde 40'ı Irak'a gönderilmiş olduğundan yardımın ulaşmasında ciddi gecikmeler oluyor. Irak Savaşı dolayısıyla askere gitmeyi reddetmeler yüzünden asker sıkıntısı çeken ABD, ulusal muhafızı da Irak'a gönderdiğinden, bu sefer ulusal muhafızlığa da yanaşmıyor insanlar ve sayısında büyük bir düşüş var.

Daha şimdiden "talan" ederek özel mülkiyet düşmanlığı gösterenler yakalanmakta ve bazı yerlerde hapishaneler salt bu "talancıları" alabilsin diye boşaltılmış durumda. Öteki zanlı ve mahpuslar salıveriliyor ki, özel mülk düşmanları cezalarını çeksinler.

Bu "doğal" felaket kapitalistler tarafından bir göz dağı, emekçi sınıfa bir tehdit ve gelecek günlerin neye benzeyeceğinin bir habercisi olarak kullanılacak. Felaket durumunda olayları kontrol etmekle yükümlü FEMA (Federal Acil Durum İdaresi) sanki bu dünyada yok. Herkes hâlâ FEMA'dan kimseyi görmediklerini söylüyor. Bunlar yardım bekleyenleri şaşırtıyor, ama daha sonra göreceğimiz gibi FEMA'nın esas amacı ve örgütlenmesi felaketler üzerine değil. Bu örgüt CIA'nın bir alt şubesi olarak siyahi, yabancı ve kapitalizm düşmanlarını toplama kamplarına gönderme örgütü olarak çalışıyor. Bu iş için kurulmuş, bu işi yapıyor "felaket örgütü".

FEMA'nın (Federal Acil Durum İdaresi) amblemi.

DERİN DEVLETİN FELAKET İDARESİ

Sivil faşistlerin devlet eliyle silahlandırılmasının adı: "Federal Acil Durum İdaresi".

ABD devleti asla New Orleans felaketi karşısında "hatalı" değil, "başarısız" değil, "beceriksiz" değil, hele "yetersiz" hiç değildir. Beklenen olmuş, felaket karşısında her şey yılların planına göre Rolex saat gibi tıkır tıkır çalışmıştır. Bu konuyu bulandırmak isteyen ve ABD hükümetini "hatalı olmakla" eleştiren liberal basına karşı bu gerçekliğin ortaya konulması şarttır.

Kapitalist sistemlerde, hele kriz dönemlerinde, emekçilerin "marjinal" kısımları kapitalistlerce gözden çıkarılabilir. Hiçbir değeri olmayan nesneler olarak, bu kesimin felaketlerde yok olması, mahvedilmesi olağanlaşır. Geleceği sadece bir an meselesi olan "doğal" felaketlere karşı önlem almak yerine, hatta önlemler için ayrılmış ödenekleri bile Irak Savaşı gibi başka halklara saldırmaya kaydıran bilinç, karar, plan, program ve yılların çalışması, asla "yetersizlik" olarak görülemez. Bu ancak bilinçli, planlı ve programlı bir katliam olarak alınabilir; ya da, kentsel kapitalist arsa kapatmanın güzel bir aracı.

Her gün ortaklaşa kullandığımız sözcükler vardır birbirimizle iletişimimizde. Bu sözcüklerin bize göre anlamı bir şekilde olsa da, karşımızdakine tamamen başka anlamlar verebilmektedir. Sözcüklerin bu değişik anlamları toplum içinde değişik kesimlerin kendi yaşamlarından yansıttıkları deneyimlerinden kaynaklanır genellikle. Ama daha öteye gidersek, dünyamızdaki her şeyin gerçekte pek çok yönü, boyutu ve anlamı olduğu da açık. Hiçbir şey, salt tek bir gerçekliği temsil etmez; aksine, her şey, karmaşık, çelişkili, çok boyutlu çeşitli niteliklerin bir bütünüdür.

Şeylerin bu çok boyutlu özelliği, özellikle hâkim sınıfların, kendi çıkarları doğrultusunda, olay ve kurumların tek bir boyutunu öne çıkararak bunların gerçek yüzünü saklamasına da yarar. Örneğin, "devlet", "polis", "askeriye" gibi toplumsal kurumların anlamlarının toplum yararına olabilecek yanlarının öne çıkarılması, gerçek niteliklerinin arka planda kalarak saklanmasına yarayabilir. Çeşitli durumlarda

bazen bu görünüm ya da öne çıkarılan boyutun yapaylığı gerçek yaşamın zorlaması sonucu kırılır ve bu olay ve kurumların esas niteliği tartışma kabul etmez bir şekilde kendini ortaya koyar. New Orleans'daki sel baskınları da işte halkın "felaket" anlayışıyla kapitalistlerin "felaket" anlayışı arasındaki farkı ve hangisinin öncelikli olduğunu, "halka yardım" kurumunun örgütlenmesini ve eylemlerini bize anımsatarak ortaya koymuştur.

Saldırıya uğramış bir kadının, patronun tacizine uğramış bir işçinin, gecekondusundan atılmış bir insanın polise şikayetini, "özel mülküne" saldırılmış bir kapitalistin polise şikayeti ve bu iki sınıftan kişilerin şikayetlerine polisin tepkisini karşılaştırırsak, bu toplumsal kurumun gerçek niteliği aniden belirir ve topluma yararlı yanı bir köşede sönük kalır. Yani, toplum içinde, polisin sınıfsal niteliği ve gerçek görevi tüm pırıltısıyla ortaya çıkar.

İşte New Orleans ve çevresindeki "doğal" felakete bakıldığında da, kurum ve sözcüklerin insanlar, daha doğrusu sınıflar arasında, nasıl dev bir anlam farkıyla kullanıldığı ortaya çıkmaktadır.

ABD'de, esas olarak bu bağlamda kullanılan ve birbirine göbekten bağlı iki sözcük, "felaket" ve "Federal Acil Durum İdaresi"dir (FEMA). Bunlar, farklı sınıflarca farklı anlamları olan sözcüklerdir.

"Felaket" ABD'deki hakim sınıflarca hiçbir zaman halkın anladığı ya da son günlerde gerçekleştiği şekliyle anlaşılmadı. Felaket, normal insanlar için sel, deprem, kasırga, açlık, işsizlik olarak algılanırken, kurulan FEMA (Federal Acil Durum İdaresi) halka sanki bu felaketler sırasında yardım edecek bir kuruluş görünümünü verse de, gerçekte kapitalistlerin felaket kavramına karşı kurulan bir örgüttü. Kapitalistler için ise felaket tanımı, sistemi sarsacak emekçi hareketleridir.

FEMA gibi "halka yardım" görünümlü kurumlar, perde arkasında, kapitalistlerin felaketlerine karşı,

Kasırga sonrası New Drleans'tan bir görüntü.

yani kâr ve talan sistemini halk hareketlerinden koruyacak bir örgüt olarak kurulmuşlardır. FEMA'nın (Federal Acil Durum İdaresi) New Orleans'daki yardım hareketinde başta parmağını bile kımıldatmamasıyla ortaya çıkan gerçeklik sonucu, "halkla ilişkiler" mekanizmasını işleten hâkim sınıflar, ikinci savunma hattına çekilerek, derhal devletin "başarısızlığını", "yetersizliğini" öne çıkararak gerçeği kapatmaya çalışmaktadır. Söylemek istemedikleri gerçek ise, devletin New Orleans'da yardım edemediği değil, yardım etmediğidir; yetersiz kaldığı değil, böyle bir durumda halka zaten pek önem vermediğidir. Yani beklenen olmuş, planlanan şeyler olmuş, sular altında kalan "marjinal halk" da ancak "hak ettiği" kadar yardım görmüştür. Gerisini de halkla ilişkiler dairesi halledecektir.

Her şey bitip, on binlerce olduğu söylenen cesetler kıyılara vurmaya başladıktan sonra, bugünlerde gördüğümüz aptalca uğraşılar, yardım için, kurtarma için değil, bir halkla ilişkiler numarası olarak, durumu kurtarmaya, kapitalist sistemin esen bir rüzgârla çöküşünün bilinçlerde yaratacağı zararı kontrol etmeye yönelik tiyatrolardır.

Felaketin üçüncü gününde, kendisini kurtarabilenlerin gitmesi salık verilen stadyumda binlerce kişinin toplandığını ve bu insanların halini soran gazetecilere, bu işi örgütlemekle görevlendirilen FEMA'nın en üst yetkilisi, "Bu toplanma yerini ilk sizden duyuyorum" diyerek, soruları kayıtsızlıkla geçiştirmiştir. Cesetlerin sularda yüzerek dolaştığı anlarda Başkan Bush, önce golf oynuyor, sonra bir şarkıcıyla gitar çalıyordu. Amerikan tarihinin en büyük "doğal" afeti sırasında; Condoleeza Rice, suratına yapıştırdığı gülümsemesiyle önce tenis dersleri alıyor, sonra ayakkabı alışverişine çıkıyordu. Alışveriş merkezinde, "Halk ölürken utanmıyor musun?" yollu bağıran birisi ise güvenlik güçlerince etkisiz hale getiriliyordu.

Buna şaşmamak gerekir. Geçen Aralık ayında binlerce kişinin öldüğü tsunami afetinde de, suratındaki standart sırıtmasıyla Rice, bu afete ve sonrasındaki korkunç insan ıstırabına "esasen bir yatırım olanağı" olarak bakılması gerektiğini söyleyerek tarihe geçen Amerikalı yetkilidir. Ancak, "Kondi" haklı çıkmış, başta Dünya Bankası olmak üzere tüm finans kuruluşları leş kargaları gibi felaket bölgesine üşüşmüş; felaketi fırsat bilerek, yıllardır pahalı turistik alanlardan bir türlü temizlenemeyen yoksul halkın bir daha oralara ayak basamaması planlarını içeren bir "yeniden yapım ve yatırım olanaklarını" uygulamaya koymuşlardı bile. "Felaket"ler dünya finans ve kapital örgütlerine, tam da şu durgun günlerde, inanılmaz kâr "olanakları" tanıyan yeni bir pazar haline gelmiştir.

Felaketin ilk günü, 24 saat "iş haberleri" veren televizyonlar, petrol, ev yapım, bina inşaat ve hırdavat şirketlerinin hisselerinin artacağı tartışmalarını saatlerce konuşmuş; borsa şirketleri de, sigorta şirketlerinin "zarar" edebileceği korkusuyla hisselerinde düşmeler olabileceği ihtarlarını her saat başı, günlük borsa oynayanların cep cihazlarına mesajlar göndererek yaymıştır. İşte, hasta kapitalist mantığın on bin kişinin

ölümünde öncelik verdiği konular bunlardır. Üç-beş gün sonra da, bu felaketten armut toplar gibi kâr toplayacağını anlayan borsa bir günde 141 puan artarak hisse alıp satanları mutluluk çığlıklarına boğuyordu. Sel, deprem, salgın hastalık gibi felaketleri "olumlu harcama" sayan ve bunu bir ulusun "gelişme" seviyesi olarak gören ölçeklere göre, artık ABD'nin giderek hep yatay pozisyonlarda dolaşan "gelişmesi", bu afet sonunda yükselişe geçeceğe benzemektedir. Hepimize kutlu olsun!

Bunun nasıl olduğunu anlamak için kapitalist devletin niteliğine, örgütlenmesine, önem sıralamasına bakmak yeter. Eğer hâlâ halkın sel, deprem, kasırga gibi felaketlerden korunmasının bu sıralamanın üstlerinde olduğu zannediliyorsa, ABD'de Federal Acil Durum İdaresi'nin kurulmasına, ne için ve nasıl örgütlendiğine ve salt New Orleans'daki vurdumduymazlığına değil, tarihi icraatlarına bakmakta da yarar vardır. Ancak bundan sonra neden halka yardım gelmediğini (gelmediğini değil), yardım edilmediğini (edilmediğini değil) anlar, basının yaymaya çalıştığı "yetersizlik" ve "başarısızlık" bahanelerinin bomboş, göz boyama, durumu kurtarma propagandası olduğunu anlarız.

Unutmamak gerekir ki, Irak Savaşı ve işgali için bir celsede 300 milyar doları anında geçirebilen dünyanın en zengin ülkesi, bu toplu linç karşısında, parasal yetersizliğin ardına saklanamaz. Unutmayalım ki, birileri, masalarında gece gündüz, uzun uzun, New Orleans'a çarpacak bir kasırganın 120 bin kişinin hayatını tehdit edeceğini yazan raporlara yıllarca bakmış, uzun uzun tartışmış, modeller kurmuş, altlarına üstlerine raporlar vermiş, fikir danışmış, kâr-zarar hesapları yapmış, paneller düzenlemiş, sonunda, "Kime ne be!" diyerek, halkın doğal felaketlerden korunma parasını Irak Savaşı'na kaydırma plan ve programının altına bilinçle imza atmıştır. Kimse buna "hata" olarak bakamaz. Yıllardır böyle bir felaketin geleceği bilindiği halde FEMA gibi bir örgütü salt halk ayaklanmaları ve kapitalist sistemin militarizme dönüşü için örgütlemiş birileri "hatalı" olarak kabul edilmez. Bu örgütlenme, yılların planlarının, çalışmasının, milyarlarca dolarlık tatbikatlarının, tasarımlar ve eğitimler dizisinin tümüdür. Basit bir "hata" ya da "yeteneksizlik" değildir görülen; "halka yardım" örgütünün kendisine biçilen işlevi, yani kapitalistlerin çıkarlarını korumayı, harfiyen yerine getirmiş olmasıdır. Bu işler sokaktaki halkın beklediği işler olmayabilir, ama anlamalıyız ki, bu örgütün gerçek amacı -tıpkı "devlet", "askeriye", "polis" gibi- bize verilen görünümünden değişiktir. Arabası, parası, "seçimi" ve olanağı olmayan hasta, yoksul, işsiz halkı şehri terk etmemeyi "seçtikleri" için suçlayanlar, nedense kapitalistlerin bu bilinçli, eğitimli, katliam "seçimi"ni sadece "hatalı" olmakla suçlamaktadırlar. Bu, kriz içinde olan kapitalist sınıfın kendi çıkarları için yüz binleri göz açıp kapayıncaya kadar harcayabileceğinin sadece basit bir kanıtıdır. Problem "beceriksiz" bir devlet örgütü değil, insan yaşamına en ufak saygısı olmayan kapitalist sistemin tarihte de tekrar tekrar görüldüğü gibi, normal bir icraatıdır.

Doğal felaketler için kurulmuş olan National Guard-Ulusal Muhafızlar'ın yüzde 40'ı Irak'a gönderilmiş olduğundan yardımın ulaşmasında ciddi gecikmeler oluyor.

FEMA - Federal Acil Durum İdaresi

Pek çok Amerikalı'nın kâbuslarında bile görse inanamayacağı kadar garip ve geniş yetkilere sahip FEMA (Federal Acil Durum İdaresi) hakkında açık konuşmalar 1980'lerde başlamış ama insanların kafalarındaki hayali demokrasiye o denli aykırı gerçekler ortaya çıkmıştır ki, çoğunluğun karmakarışık olan düşünceleri, sonunda konunun es geçilmesini getirmiştir. FEMA hakkındaki gerçeklerin üzerinde durulursa hem bu örgütün "felaket"lere karşı kurulmuş olmadığı ortaya çıkacak, hem de Amerikalılar'ın kafalarındaki "devletlerinin demokratikliği" hakkındaki düşüncelerin tekrar gözden geçirilmesi gerekecekti.

Kendilerinin demokrasiyle idare edildiğine inandırılmış kimselere "Derin Devlet" gerçeğini anlatmak tüm inanç sistemlerini sarsmaya yetecek bir zihinsel deprem gibidir. Siyahilerin kullandığı bir atasözü sanırım tüm insanlık için geçerliliğini korumakta: "En zavallı köle, kendini özgür sanan köledir". Bu anlamda, "felaket" anında tüm anayasayı hükümsüz kılabilecek, hatta ve hatta "kutsal" özel mülkiyeti bile askıya alabilecek bir örgütün, uzun zamandan beri kurulmuş, kendi ülkelerinde hatta kendi devletlerinin içinde ve çalışır halde olduğunu Amerikalılar'a anlatmak da zor bir deneyim.

Bu "felaket" örgütünü yaratanların da şahin Cumhuriyetçiler olmadığına dikkat çekerek, kapitalist sınıfın toptan çıkarları açısından

gerekli diktatöryal önlemlerin alınması için liberal-tutucu ayrımı yapmadan tüm hükümetlerin ortaklaşa çalıştıklarını anımsatmakta yarar vardır. Halka felaketlere karşı kurulduğu lanse edilerek ortaya çıkarılan FEMA, aslında hep Federal Araştırma Bürosu FBI ve casusluk örgütü CIA ile ilişkili hatta onların bir alt şubesi olarak görev yapmakta ve tüm örgütlenmesi bu amaca yönelik biçimde gerçekleşmektedir. Bu gerçeğin gün yüzüne tartışmasız olarak çıkması sonucunda da çok yakınlarda bu kurumun direkt olarak Anayurt Güvenliği (Homeland Security) dairesine aktarılmasında açıktan bir zarar görülmemiştir. Artık halkın gözünü boyamanın bile gereksinimi kalmamış, FEMA, kuruluşunda amaçlanan fonksiyonuna, yani askeri, polisiye görevine tam anlamıyla ve hatta daha geniş yetkilerle donanarak soyunmuştur.

FEMA'nın açıktan bir devlet dairesi olarak ortaya çıkması, her ne kadar daha öncelere rastlasa da, kapitalist üretim ve tüketim ilişkilerinin ortaya çıkardığı küresel ısınmanın sonucunda beklenen ve giderek şiddet ve frekansını artıran "doğal" felaketlere karşı, halkın devlet tarafından korunması görünümü perdesiyle, 1980'lerde oldu. Ancak çok enteresandır ki, 30 yıldır ortalıkta bulunan, güya her türlü afete karşı teçhizatlı ve örgütlü olan daire, nedense bu afetler gerçekleştiğinde hiç ortada görünmemekteydi. Kimsenin aklına her bir felakette eleştirilip sonra unutulan FEMA'nın (Federal Acil Durum İdaresi) bu tür felaketlerle uzaktan yakından ilişkisi olmadığı gelmiyordu.

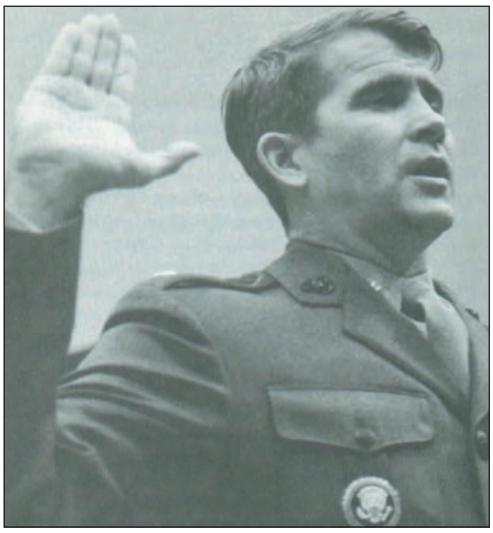
Reagan'ın Nikaragua Devleti ve halkına 1980'lerde açtığı savaş ve kongreyi kandırma operasyonlarının ortaya çıkmasıyla FEMA'nın da halk arasında sanılan anlamda bir örgüt olmadığı, aksine göz bebeklerine kadar salt espiyonaj içinde yüzüp, halk ayaklanmalarına karşı kapitalist sistemi ve özel mülkiyet rejimini kurtarma örgütü olduğu ortaya çıktı.

Nikaragua'da yılların zalim diktatörünü deviren yeni rejime ve halka karşı faşist çeteleri örgütleyen ve silahlandıran Reagan ve ABD yönetimi, kongrenin başka ülkelere ve çetelere izinsiz silah vermeme kararına karşı gizli operasyonlarla bu icraatını devam ettirmek istiyordu. Bunun için de FEMA'nın en üst düzeyde yetkilileri, bugün New Orleans'da görülemeyecek bir humma ve başarıyla çalışıyorlardı.

Bu olayların kongre araştırmasında ve daha sonraki mahkemelerde ortaya çıkardığı gerçekler tüyler ürperticidir. Bir kez, çoğu FEMA (Federal Acil Durum İdaresi) yöneticisi ve çalışanının aynı zamanda Amerikan casusluk bürosu CIA için de çalıştığı ortaya çıkıyordu. İkincisi, FEMA'nın işinin pek de saf insanların zannettiği gibi doğal felaket falan olmayıp, tüm çalışmalarını toplama kampları, casusluk, siyahileri, sistem karşıtlarını, yabancıları, Latin kökenlileri, hippileri, çevrecileri ve protesto yürüyüşçülerini izleme ve kapitalist rejime karşı olası bir ayaklanmanın nasıl bastırılacağı üzerinde yoğunlaştırdığı beliriyordu.

Bu gerçekler, neden New Orleans'ı mahveden kasırgadan daha bir kaç gün önce bile "New Orleans'ı bir kasırga vurursa, sonucu ne olur" çalışmasının korkunç sonuçlarını bilen FEMA'nın felaketten önce, felaket sırasında ya da sonrasında bir türlü ortalıkta görünmediğini, ama, ne zaman "özel mülkiyete cüret" haberleri yayılınca, tam da yıllardır örgütlendiği gibi, tam da görevi olduğu gibi, başarıyla, silahlı birlikleri toplum kontrolüne gönderdiğini açıklar. FEMA'nın bir doğal afet karşısında yapacağı hiçbir şey olmadığı, ama halk kontrolüne tam teçhizatlı, eğitimli ve yetenekli olduğu bir kez daha ortaya çıkmıştır.

FEMA'nın başına Reagan tarafından getirilen "General" Louis O. Giuffrida'nın kafa yapısı, bu örgütü yapılandırması açısından incelenmeye değer. Hastalık derecesinde bir istihbaratçı olan Giuffrida, artık ayrıldığı Ulusal Muhafız (National Guard) birlikleriyle hiçbir ilişkisi olmamasına rağmen, kendisine "general" denmesinde ısrar eden, hiçbir güvenlik sorunu olmamış, olmayan, olmayacak ofisine bile giderken tabancasını vücudunun bir organı gibi taşıyan bir paranoid. 1960'larda Kaliforniya Valisi iken Reagan'a terör danışmanlığı (!) yapan bu "general", polis ve askeri komando eğitimi veren Kaliforniya Özel Eğitim Enstitüsü'nü de kuran adam. Bu enstitünün eğitim kitapçığında, "Bizim hükümetimizde meşru şiddet temel olup, ancak bu yolla kendi zayıflıklarımızı yok edebiliriz" diye yazmakta. İşte bu "general" kafalı adam sel felaketlerine çözüm bulması için FEMA'nın başına getirilen kişi. Giuffrida o denli hastalıklı bir kafa yapısına sahip ki, deprem gibi felaketlerden sonra halka yardım etme görüntülü örgüte her bir gelen-giden telefonu kaydeden bir telefon dinleme cihazı koydurmuş; çalışanlara da, "Evinize, 'Bu akşam biraz geç kalıyorum' diye telefon etmeniz bile işten atılmanıza nedendir" diye ihtarlar çekmişti. Örgütün her duvarına doğal afet bilgisi yerine, "Güvenlik herkesin işidir" pankartları astırmıştı.

Oliver North da bir FEMA yetkilisiydi, tabii aynı zamanda CIA. Amerikalılar'ın kulaklarına inanamadıkları ve Oliver Noth'un da en az planlama seviyesinde katıldığı kesinleşen FEMA programlarının başında ise, hem Amerikalılar hem de yabancılar için bir dizi toplama kampları örgütlenmesi vardı.

O günlerde "halk eğitimi" veren FEMA, nedense, halka bir afetten sonra nasıl yiyecek ya da su

dağıtılacağı yerine, eğitim müfredatını çevrecilerden gelecek "terörist" harekete yoğunlaştırıyor, nükleer elektrik santrallerine yapılması beklenen hayali saldırılara karşı "savunma" hazırlıklarına giriyordu.

1950 ve 1960'larda Amerikan casusluk örgütü CIA, bugün Saddam'ın yaptığını söyleyerek işgal bahanesi olarak kullandıkları o biyolojik silahları kendi halkına bile kullanmakta çekinmeden deneyler yapmaktaydı. Bu deneylerin içinde, LSD narkotik ilacı kullanarak "sistem düşmanlarının" düşünce yapılarını değiştirme deneyimleri en eğlencelileri. Yüzlerce kişiyi narkotik bağımlı bırakan ya da intihara sürükleyen bu deneylerin "parti" ortamlı evlerini bir yana bırakırsak, gene 1960'larda San Francisco halkına körfezdeki gemilerden ve otobüs duraklarında fışkırttıkları biyolojik maddelerden sonra, yaydıkları hastalıkların şehir ortamında ne kadar çabuk ve ne kadar geniş alana yayıldığı çalışma ve incelemeleri yapmaktaydı CIA. Bu deneylerden ölenler de olmuş, hatta bu deneyler sonucu yaşamını kaybedenlerin aileleri devleti mahkemeye vermişti.

Bugün New Orleans'da "başarısız" olmakla suçlanan FEMA (Federal Acil Durum İdaresi) ise CIA'nın bu deneylerine paralel olarak, halkın selden önce nasıl boşaltılacağı yerine, araştırmacı Donald Goldberg'in yazdığı gibi milyonlarca dolar dökerek, "teröristlere, kriz günlerinde, ilaçlar şırınga ederek hareket ve düşüncelerini kontrol etmek" ya da "mikro dalgalarla teröristlere çarparak onların algılamalarını yanıltma" deneyimleri yapıyordu.

Paranoid "general" Giuffrida ve FEMA'daki başka CIA çalışanları beraberce, sermayeye gelebilecek saldırılara karşı ahret günü senaryoları hazırlayıp tatbikatlarla hayali düşmanları alt etme planları uyguluyorlardı. Bu hem CIA'dan hem de FEMA'dan beslenen yetkililerin en bilineni tabii ki Oliver North.

Oliver North'un adı İran-Contra skandalında ortaya çıkınca FEMA'da yaptıkları da gün yüzüne çıkmaya başlıyordu. Amerikalılar'ın kulaklarına inanamadıkları ve Oliver Noth'un da en az planlama seviyesinde katıldığı kesinleşen FEMA (Federal Acil Durum İdaresi) programlarının başında ise, hem Amerikalılar hem de yabancılar için bir dizi toplama kampları örgütlenmesi vardı. Ama işleri genişleten "halka yardım" örgütü, artık açıktan ABD askeriyesi Pentagon ile ortak tatbikatlar düzenlemekteydi.

ABD'nin suyuna gitmeyen hükümetleri devirmeye, serbest piyasa rejimini benimsemeyenleri hizaya getirmeye, halklarına öncelik veren ülkeleri cezalandırmaya hazırlık tatbikatlarının baş aktörlüğüne soyunan FEMA, 1984 yılında kod adı "Rex-84" olan tatbikatların planlanması ve uygulanmasını lider olarak üstlenen örgüttür. Bu tatbikatlar, askeriyenin "Gece Treni 84" tatbikatlarıyla birleştirilmişti. Ama önemli olan, bu kadar karmaşık, pahalı ve örgütlülük isteyen bu tatbikatların doğal felaketlerle uzaktan yakından bir ilişkisinin olmaması. Bütün bu hazırlıkların amacı, ABD'nin Nikaragua'yı işgali üzerine bölgede oluşması beklenen büyük "insan sürülerinin" ve hareketliliğinin Meksika üzerinden geçerek ABD'ye akınını önlemekmiş. Bu tatbikatlar, New Orleans olaylarına baktığımızda, bu "halka yardım" örgütlerinin esas kurulma amaçlarını göstermektedir. Tamamen kuruluş ve örgütlenişine uygun olarak felaketten önce, hatta sonra ortalıkta varlığı görülmeyen FEMA, toplum kontrolüne gerek duyulunca silahlarını çekerek birdenbire peydahlanmıştır. Görülmemiş bir kayıtsızlıkla, inanılmaz bir küstahlıkla FEMA altında gönderilen askeri birlik kumandanı "Çatışmaya hazır birliklerim şehre girmeye hazırdır, New Orleans'ı geri alacağız" diye bağırıyordu. 5 gündür ağzına yemek ve su girmemiş halka, sel sularında cesetlerini kaybetmiş New Orleans'lı siyahilere, boğulan ailelerinin cesetlerini sularda timsahların yediği yoksullara, silahları çekilmiş halde düşmana saldırırcasına "yardıma" giden FEMA birlikleri yerli halka düşman gözle bakıyorlardı, çünkü eğitimleri hep bu temel üzerinde gerçekleşmişti. Her ne kadar "hazırlık" planları açığa çıkınca FEMA "Latin Amerika'dan gelecek insan sürülerini" kontrol etmek iddiasında bulunsa da, pek çok gözlemcinin de belirttiği gibi, yüz binlerce Güney Amerikalı'nın binlerce mili yalın ayak geçip, çoluk çocuk, aç bilaç, Meksika'yı aşıp, ABD sınırlarını zorlaması ihtimali oldukça zayıf görülmekte. Bu yüzden, bu tatbikatlar, FEMA'nın gerçekte ABD'nin kendi halkına karşı hazırlıklar yaptığını ortaya çıkarmaktaydı.

Amerikan tarihinin en büyük "doğal" afeti sırasında, Condoleeza Rice, suratına yapıştırdığı gülümsemesiyle önce tenis dersleri alıyor, sonra ayakkabı alışverişine çıkıyordu.

1985'de yayımlanan bir makalede de gösterildiği gibi, başka tatbikatlarda da FEMA (Federal Acil Durum İdaresi), 400 bin hayali kişinin toparlanarak askeri toplama kamplarına ulaştırılması ve orada gözaltında tutulması programları üzerine çalışıyordu. Bunlara paralel olarak FEMA kontrolü altında siyahilerin, Müslümanlar'ın, Güney Amerikalılar'ın tutulacağı toplama kamplarının planları ortaya çıkmıştı. Bugün, Araplar'ın, yabancıların ve hatta anayasaya aykırı olarak Amerikan

vatandaşlarının hiçbir hakkına saygı göstermeden toparlayıp kamplara götüren bu uygulamalar, 11 Eylül sonrası çıkmış bir "tepki" değil, FEMA gibi "halka yardım" kurumlarının yıllardır çalıştıkları planların artık yaşama geçirilmesidir.

İşte, tam da New Orleans'da özel mülkiyet tehlikeye girdiğinde, ya da New Orleans'ın yeniden yapılanarak, siyahilerin şehir dışına sürülüp, pahalı arsalardan atılarak "modern ve siyahisiz, yoksulsuz" yeni bir şehir kurma planlarının konuşulduğu günlerde; sel felaketini kullanarak bu uygulamayı gerçekleştirmeye uğraşanlar, FEMA'yı yardımlarına çağırıyorlardı. Ne gariptir ki, tsunami sonrası avuç ovuşturarak, gelecek kâr hesapları yapan aynı mentalite New Orleans'da da ortaya çıkıvermiştir. Bölge Valisi de verdiği demeçte, daha tek bir lokma yardım bile gönderilmemişken, yapılacak yardımları açıklamak yerine, televizyona çıkıp, "Cengimiz mübarek ola" şeklinde savaş tehditi savurur gibi, "Irak'tan gelmiş, savaşa katılmış birlikler, dolu silahları çekilmiş ve mermileri sürülmüş halde şehre gireceklerdir. Bunlar savaş deneyimli birliklerdir. Kendilerine öldürme amacıyla ateş etme ve vurma yetkisi verilmiştir" diyordu.

Bugün de başlarına geleceği anlamış bazı siyahi halk, evlerinin ellerinden yok pahasına kapılıp kumarhaneye döndürülüp kendilerinin sokaklarda perişan edileceğini bildiğinden evlerini terk etmeme kararı vermişlerdir. Su altında da olsa, yaşamlarındaki tek varlıklarını elden çıkartmamak için çırpınan bu halka polis ilk önce silah çekmekte; evlerinde kalmaya ısrar edenlere, kendisi de siyahi olan belediye başkanı artık su ve yardım verilmeyeceğini ilan etmektedir. Daha önce, 1927 ve 1929'larda yine sel felaketleri gören New Orleans'ın tarihinde, bir sel ihtimaline karşı beyaz mahalleleri kurtarmak amacıyla, su setleri kasten siyahi mahallelere açılmış, yoksul halk su altında bırakılarak beyazların varlıkları korunmuştu. Bu

Susuz, evsiz, ilaçsız, yemeksiz, tamamen kendi kaderine bırakılmış bir kent: New Orleans.

olayları halkın belleğinden silmek pek kolay olmasa gerek.

Bu tür halk direnişine silah ve açlık tehdidiyle karşılık veren siyahi belediye başkanı, uzun yıllardır Shell gibi petrol şirketlerinin adamı olmakla suçlanan ve New Orleans'ı karış karış petrol şirketlerine peşkeş çektiren başkan. Tıpkı Condoleeza Rice gibi siyahilerin içinden gelme, ama tamamen hâkim sınıfların sözcüsü durumunda olan birisi. Felaketten beş gün sonra helikopterden inen ve yanında bir sürü televizyon kameramanını getiren halkla ilişkiler generalinin militarizmine taparak, "Bu general geldi, iner inmez küfür etmeye başladı.. Bize böyleleri gerek. Bu adam iş beceren adamdır. Bana yetki vermiyorsanız, bari bu küfür ederek iş yaptıran generale yetki verin" diyerek, "hatalı" sivil idarenin askeri emre uymasını öneren belediye başkanıdır. Geçmiş icraatları devamlı yoksulları yerlerinden edip zenginlere ev sahası açmakla geçen bu belediye başkanının, bu felaket bahanesiyle New Orleans'ı yoksullardan temizlemeye uğraşacağı da apaçık tartışılmakta.

FEMA'nın toplama kampları senato araştırması sırasında da konuşulmaya başlanmış, bu konu hem CIA'dan hem de FEMA'dan çifte maaşlı North'a sorulunca, celse başkanınca soru soran senatöre, bu sorunun devlet sırlarını tartışmaya açtığı hatırlatılmış ve bunun konuşulamayacağı söylenmiştir. Ayrı bir davada da, o dönemlerde ABD'nin Latin Amerika ülkelerine müdahalelerini araştıran avukatlar grubu Christic Institute'un toplama kamplarını araştırma davası bir hâkimin hiçbir belgeye bakmadan "saçma" olarak nitelemesi sonucu daha ileri gidemeden söndürülüyordu. Christic Institute yasa kurumunun ise daha sonra yasalara aykırı olarak bütün binalarının ve telefonlarının dinlendiği ve ABD devletince haberleşmelerinin izlendiği ortaya çıkacaktı.

FEMA'nın tatbikatını yaptığı "Rex-84" Latin Amerika'ya gizli silah gönderme programlarının egzersizleriydi, ama senatonun araştırdığı başka bir konu, gene FEMA'nın karıştığı, gizli uçuşlar yapan C-130 ve C-141 mal taşıma uçaklarıydı. Kargo taşıma amacıyla kullanılan bu uçakların FEMA kullanımında yolcu ya da asker taşıma koltuklarıyla donandığı ortaya çıkmıştı. Bu uçakların (Nikaragua gibi) bir Latin Amerika ülkesini işgalde asker taşıma amacında kullanılacağı iddia edildiğinde de, FEMA, senato sorularına yanıt vermemekte ısrar ederek bunun "İdarenin Devamı Programı" adı altında devlet sırrı olarak saklı kalacağını iddia ediyordu.

Derin Devlet - İdarenin Devamı

Bir "felaket" anında tüm anayasal ve insan haklarının rafa kaldırılacağı, insanların ABD devletince ayrıldığı kategorilere göre yıllardır

hazırlığı yapılan toplama kamplarına tıkılacağı, devlet idaresinin halk tarafından seçilmemiş, hiç kimseye karşı sorumluluğu olmayan, yaptıklarının hesabını vermek zorunda olmayan kişilere aktarılacağı bilgisi, Amerikan halkına ezberletilmiş klişe demokrasi anlayışıyla o denli ters düşmektedir ki; bu bilgilere, hele de kıyıda köşede kalmış, adı kulağa hoş gelen "halka yardım" gibi bir devlet dairesinin yetkisi altında olduğu söylendiğinde, halkın en genel tepkisi, "Böyle şeyler ABD'de olmaz, bunlar komplo teorileridir" şeklinde olmaktadır.

Ancak, FEMA'nın (Federal Acil Durum İdaresi) başına getirilen "general" Giuffrida'nın bunlardan başka uzmanlık alanı yoktu ki. Hatta bu işe getirilmesinin tek nedeni kendi uzmanlık alanının, yasal düzenin nasıl askeri düzene geçirileceği, anayasanın nasıl rafa kaldırılacağı ve halkın nasıl bastırılacağı olduğundandı. Bu parlak "general" gençliğinde, 1970'de daha toy bir askeri öğrenciyken kaleme aldığı faşist incelemelerinde, farazi olarak siyahilerin bir ayaklanma durumunu analiz etmiş ve bu siyahilerin (21 milyon siyahinin!) nasıl kamplarda toplanması, kamp idaresi ve yürütmesi üzerine kalem çalmıştı. Bu çalışmasıyla göze girmiş, FEMA gibi "yardım" kurumunun başına dünya faşistlerini desteklemek, milliyetçi-ırkçı, faşist, Amerikalı yarı askeri (yarı gizli) örgütlere on binlerce ton silah ve cephane dağıtmak, ABD suyuna gitmeyen ülke hükümetlerini devirmek için getirilmişti.

1972'de Reagan'ın kurduğu Özel Eğitim Enstitüsü'nde, polis ve komandoyu halk ayaklanmalarına karşı eğiten ders kitapçığında, askeri sıkıyönetimi, "bütün sivil idareyi askeriyeye aktarmak da dahil olmak üzere, tüm halkı toplumsal kargaşa zamanlarında yasal olarak idare etme" olarak tanımlamıştır. Başkana her diktatörün ağzını sulandıracak yetkiler sunan ve Türkiye, Şili gibi yeni-sömürge ülkelerde tatbik ettirilerek başarısı gözlenmiş olan bu yönetim tarzı, üzerinde pek konuşulmayan, "Savunma Kaynakları Kanunu" adı altında, ama bir gün olacağı şüphesiz halk direnişine karşı "demokratik" ABD rejiminin raflarında, uygulanacağı güne kadar halkın gözünden saklı beklemektedir.

FEMA bu özel günlere gelinceye kadar hazırlık çalışmalarını canlabaşla başarmış, devletten "bağımsız" militanları ve milisleri örgütlemekte öne çıkmış, hatta paralı asker dergilerine verilen ilanlarla Irak gibi işgal edilecek ülkelere gidecek ya da anayurtta kullanılacak, parayla insan öldürmeye hazır misyoner asker toplama kampanyalarına girmiştir. Ancak, Neo-Nazi faşistlerin ve hasta ruhlu canilerin bu yoğun örgütlülüğünün çoğu kez kokusu ortalığa yayılınca, daha sonra, görünümü kurtarmak için Neo-Naziler'i temizleme kampanyaları açmıştır.

FEMA yukarıda bahsedilen "Savunma Kaynakları Kanunu"na ek olarak FEMA'yı "acil" anlarda bütün devlet dairelerinin başına geçirecek bir başkan kararnamesini de hazırlamış, ama aynı yetkilere ağzı sulanan başkalarının, yani CIA ve FBI'nın ayağına basmaya kalktığından dizginleri çekilmiştir. Kendi sahasına destursuz girmeye kalkan FEMA'ya dönemin FBI ve CIA'sından "Hop dedik, buralar bizden sorulur!" ihtarları gelince, durum bir çete savaşı halini almadan çözülmeye çalışılmış, tüm bu devlet daireleri Anayurt Güvenliği dairesinin altına alınarak ve FEMA'nın da bu yeni örgütlenmede yeri verilerek sorun çözülmeye uğraşılmıştır. Teröre karşı mücadeleyi, devlet parasıyla, kendisine 170 bin dolar harcayarak bir bekâr evi kurup idare ettiği tam da FBI ile çatışması sırasında ortaya çıkınca, "generalimiz" bu kutsal görevden istifaya zorlanmıştır. 1985'de yüzü kızarık FEMA'dan ayrılan Giuffrida'nın adı da yavaş yavaş FEMA tarihinden silinmiştir. FEMA'nın bugünkü resmi internet sitesinde adı bile geçmemektedir.

Araştırmacı Ward Churchill'in çalışmaları, bu FBI-FEMA maçını detaylı anlatmakta ve sonunda geri adım atmaya zorlanan FEMA'nın 12 bin kişinin gizli dosyasını FBI'ya istemeye istemeye verdiğini kanıtlamaktadır. Bu bilgi bankası, daha çok halktan ihbar yardımı isteyen derin devletin "Sayın Muhbir Vatandaşlar"ınca sağlanmış olup, bazı kişilerin "kıllandıkları" komşularını ihbar etmesini de kapsayan bir çalışmadır. Depremde ve sel baskınında yiyecek sağlaması beklenen bir kurumun muhbir vatandaşlardan terörist ihbarı istemesi ne kadar göreviyle bağdaşır bilinmez ama, bu bilgiler Adalet Bakanlığı'nın açıkladığına göre tek bir bilgi bankasına alınarak incelenecektir. Söylemeye gerek var mı bilinmez ama, bu çalışmayı yapan Ward Churchill'e bugün sudan bahanelerle saldırılar yoğunlaşmış, çalıştığı yerden attırma ve kişisel karalama kampanyalarına İsrail ve öteki faşist odakların da katkılarıyla hız verilmiştir. Kim bilir, belki Christic Institute'in başına gelenler gibi sadece bir rastlantıdır bunlar da.

Bir başka araştırmacı Sheehan'ın buluşları ise, "görevini yerine getirerek" yurtiçinde, yarı askeri faşist sürülere silah dağıtarak görevini yasal olarak yapacak olan FEMA'nın, ikinci adımda bu silahları geri toplayacağı, ancak faşistlerin kendilerine da-

ğıtılan silahların sadece yarısını geri vererek, öteki yarısı da gizliden Nikaragua Devleti'ni çökertmeye gönderileceği şeklinde. Böylece kimsenin ruhu duymayacak, kendi onayı olmadan dışarıya silah göndermeyi yasaklayan kongre uyutulacak, faşistler memnun, diktatörler memnun, Nikaragualı halk ABD'ye karşı çıkmanın bedelini ödeyecek ve FEMA ortaya gül gibi kokarak çıkacaktı. Kim takar New Orleans'da sel sularında çürüyen yoksulların cesetlerini?

Bu arada daha önce FEMA başkanı olup da, istifa edip Halliburton'a geçen "Derin Devlet" yetkilisi de, bu aralar boş durmamış, Irak gibi, Tayland gibi felaketlerden kâr sağlamak için derhal fırsatı değerlendirerek, şirketi Halliburton'a New Orleans'da "özel güvenlik personeli" ihalesini alıvermiştir! Felaketten bir hafta geçmeden, daha FEMA askerleri bile yerlerini tam almadan, eli silahlı Halliburton "personeli" New Orleans'a üşüşmeye başlamış ve Yeşil Parti'nin oradaki yetkilisinin daha önce anlattığı, elleri silahlı beyaz çetelere katılmışlardır. Bu çeteler silahları çekik, kamyonetleriyle çevreyi dolaşıp "talan eder" korkusuyla boğulmak üzere olan, aç sefil canını kurtarmaya çabalayan siyahilere ateş ederek mahallelerinden uzaklaştırmaya çalışmaktadırlar.

Dünyaya, Afganistan'a ve Irak'a demokrasi getirmek için çırpınan ABD'nin kendi demokrasisi de *Washington Post* gibi itibarlı gazetelerce bile sorgulanmış, Reagan döneminde imzalanmış "kararnamelerle" devletin bir saldırı sırasında "İdarenin Devamı Programı" adı altında, Başkana ve FEMA'ya sorgusuz sualsiz verileceği ortaya çıkmıştır. Her ne kadar halihazırdaki kanunlar bir acil durumda, hem başkan hem de Başkan yardımcısının görevlerini yapamayacak duruma gelmeleri halinde, Kongre Sözcüsü'nü (Speaker of the House), ardından Senato Başkanı'nı sıralıyorsa da, bu kararnameler FEMA'yı daha ön plana almakta ve bu yol seçilirse, kimin neye yetkili olduğunu gizli tutmaktadır.

Ne kadar enteresandır ki, *Washington Post*, bu haberi verdikten sonra, böyle bir "derin devlet"ten demokratik Amerika'da, Kongre'nin bile bir bilgisinin olmadığını yazıyordu.

2002 yılında açıklandığına göre, Bush 11 Eylül ertesinde daha önce hiçbir başkanın yapmadığı bir kararla kim oldukları bilinmeyen birkaç yüz kişiyi sığınaklara ve güvenli, gizli, karargâhlara göndermiş; ancak başta korunması gereken ve bir acil durumda devlet idaresi yasal olarak kendilerine verilmiş olan Kongre Sözcüsü, Senato Başkanı gibi yetkili kişiler ve diğer Kongre üyeleri bu harekattan haberdar bile olmamışlardı. Büyük bir gizlilikle canlarını kurtarılan bu kişilerin FEMA üst yetkilileri olduğu sanılmaktadır.

Bilinen o ki, Washington'a yüz kilometre ötede, yeraltında ışıklı yollar, süper bilgisayarlar, saraylar inşa ettiren sistem, özel mülkiyete gelecek bir tehdit sonucu, derhal "demokrasi"yi rafa kaldırarak 3 bin kişilik, halkça seçilmemiş elit bir grubun faşist idaresini getirecektir. Bunu örgütlemekle yükümlü "halka yardım" örgütü FEMA'nın ise, bu işlerle uğraşmaktan, hızlı bir rüzgârda yıkılacağı bilinen ve on binleri öldüreceği yıllar önce hesaplanmış su setlerini onarmaya ne vakti, ne parası, ne ilgisi, ne isteği, ne de planı vardır.

Son olarak, vatandaşlardan New Orleans halkına "yardım" bağışında bulunmasını isteyen FEMA'nın, Kızıl Haç'tan sonra önerdiği kuruluşların başında, geçenlerde Venezüella Başkanı Hugo Chavez'e suikast öneren evanjelist Pat Robertson'un aile şirketi gelmektedir. Bush'un annesi Barbara Bush'un daha önceleri başkanlık ettiği Kızıl Haç Örgütü'nün 11 Eylül'den sonra halktan topladığı yaklaşık 600 milyon dolarlık bağışın ancak 100 küsur milyonunu kullanarak arta kalan 400 milyondan fazla doları da "ileride teröre karşı savaşta" kullanılmak üzere Irak savaşına aktardığı anımsanırsa, FEMA'nın bağışlarının nasıl bu terörist papaza yönlendirildiği anlaşılabilir.

Bilinen deyimdir, kapitalistlerin önce papaza, sonra cellada gereksinimi vardır.

KAYNAKLAR

-http://www.washingtonpost.com/ac2/wp-dyn/A26212-2002Mar1?language=printer
-http://www.ratical.org/ratville/JFK/JohnJudge/911mar2002.html#0303c
-http://dc.indymedia.org/newswire/display_printable/44635/index.php
- http://www.publiceye.org/liberty/fema/Fema_0.html
- http://www.counterpunch.org/homeland1.html
- http://www.ratical.org/ratville/CAH/internment.html
-http://www.news24.com/News24/World/News/0,6119,2-10-1462_1764073,00.html
- http://www.counterpunch.org/jones09022005.html
- http://www.nogw.com/articles/fearing_fema.html
-http://www.smh.com.au/articles/2002/07/27/1027497418339.html
- http://www.sploid.com/news/2005/09/01/fema-hiding-rev-pat-charity-123564.php

Kapitalizmin yeni kâr depoları: Doğal felaketler

"Amerika'nın o uçsuz bucaksız militarizmi ve onu destekleyen muazzam teknolojisi, Amerika'daki eşitsizliği, yoksulluğu, toplumsal harabiyeti örtemiyor. Katrina da bunu açık hale getirdi. Amerika'yı kasırga yıkmadı, Amerika'yı büyük bir beşeri krizle karşı karşıya bırakan, insanlık dışı sistemidir ve bunun adı elbette kapitalizmdir."

Suat Parlar ile söyleşi / Ruken Kızıler

ABD Barbarlığın En Yüksek Aşaması, Barbarlığın Kaynağı Petrol, Petrolün Ekonomi Politiği (Petropolitik), Emperyalist Müdahale Doktrinleri ve Nato, Kirli İlişkiler İmparatorluğu, vd. gibi kitapları ile Amerika'nın politik tarihi ve bugünü konusunda araştırmalar yapan Suat Parlar'dan, ABD'de yaşanan Katrina felaketini değerlendirmesini istedik. İlgiyle okuyacağınızı düşünüyoruz.

- Katrina Kasırgası'nın görünen yüzünün dışına çıkacak olursak, bu felaketi nasıl değerlendirmek gerekir? Bundan sonra ABD'nin imparatorluk tezleri nasıl bir yön çizecek?

- İmparatorlukların hepsi kendi iç bünyelerindeki çelişkileri ve çürümeyi, dış atılımlarla gizlemeye çalışırlar. Roma da böyleydi, Bizans da, Osmanlı da... İmparatorlukların aşikâr yazgısıdır bu ve ABD için de geçerlidir. Aslında beşeri krizlerin üzerini ağır militarist politikalarla örten bir sistemdir bu. Amerika'nın o uçsuz bucaksız militarizmi ve onu destekleyen muazzam teknolojisi, Amerika'daki eşitsizliği, yoksulluğu, toplumsal harabiyeti örtemiyor. Katrina da bunu açık hale getirdi. Amerika'yı kasırga yıkmadı, Amerika'yı büyük bir beşeri krizle karşı karşıya bırakan, insanlık dışı sistemidir ve bunun adı elbette kapitalizm ve o kapitalizme temellendirdiği emperyalizm olgusudur. Amerikan imparatorluğu Amerika'yı çürütüyor ve Amerika'nın etkinliği ve yaygınlığı ölçüsünde dünyayı da çürütüyor. Böyle bakıldığında Katrina kasırgası sadece Amerika'nın iç sistemiyle de bağlantılı bir biçimde hükmünü göstermeyecek, bu kasırganın etkilerini hep beraber yaşayacağız. Dünya para sistemindeki problemler anlamında da, Amerika'nın bir süre sonra kendi başarısızlıklarını telafi etmek adına yeni askeri girişimlerinde de, petrol fiyatlarında da yaşayacağız. En önemlisi de, ulusötesi şirketlerin yeni bir kâr kaynağı bulmaları ölçeğinde bu tür beşeri krizleri giderek yeni kâr modeline dönüştürmelerinde yaşayacağız. Dolayısıyla, tekrarlıyorum, Katrina bir bütün olarak etkileri zamana yayılarak insanlığın büyük bir bölümünü vurdu.

- Bu felaketten antikapitalist bir fayda çıkarabilir miyiz?

Bu olumsuzluğun şöyle bir olumlu yanı da var tabii, artık kapitalizmin görünmeyen yüzünün ırkçılık olduğu, ırkçılığın olmadığı bir kapitalizmin imkânsızlığı gözler önüne serildi. Bir de kapitalizmin, insanlığın hiçbir problemini çözemeyen bir sistem olduğunu hatta bu krizleri yönetemediğini hep birlikte gördük. Bu bir yanıyla olumludur.

- Finansal sistemdeki etkileri nasıl olacak? Neler öngörüyorsunuz?

Uzun zamandan beri, petrol fiyatlarının yüksek tutulması doğrultusunda bir planlama uygulanıyor. Bu durum kampanyanın ötesine geçti. Dünyanın önemli petrol şirketleri rafinerilerini kapatmaya başladılar. Ağırlıklı olarak dağıtım ve pazarlama alanında uzmanlaşıyorlar ve rafineri kapasitesini de özellikle yetersiz tutuyorlar. Bu anlamda fiyatların yükselmesi bir planlamaya eşlik ediyor. Bunun en önemli gerekçelerinden bir tanesi bu şirketlerin aynı zamanda alternatif enerji kaynaklarını yavaş yavaş gündeme sokmak konusunda hazırlıklarının olması ve bu konuda yatırım yapanlar da yine bu şirketler. Diğer yanıyla da bu şirketlerin kontrol ettikleri muazzam bir rant ortaya çıkacaktır. Bu rant hem alternatif enerji üretiminin finansmanında kullanılacaktır, hem de çok fazla görülmeyen bir nokta burada şudur: Amerika'nın borçlanmasını sürdürebilmesi, varlığını devam ettirebilmesi büyük bir finansal akışla mümkündür. Bu akışın sağlanabilmesi açısından da dünya kapitalist sisteminin dişlerinin yağlanması gerekiyor. Bir kere Katrina Kasırgası'ndan yararlanacaklar. Çünkü oradaki rafineri sistemini onaracakları kanısında değilim, ki Amerika'nın rafineri sisteminin yüzde 10'u bu bölgededir. Yeni bir üslup geliştirmeye başladılar ve bu tip doğa felaketlerinin petrol fiyatıyla bağlantısı kuruluyor. İkinci bir nokta, kriz yönetimi konusunda yeni teknolojik araçlar gündeme gelecek ve bir pazar oluşacak. Tabii burada da ulusötesi şirketlerin bu alana girmesi söz konusu olacak. Bir de bili-

yorsunuz büyük onarımlar her zaman için inşaat sektörüne büyük aktarımları beraberinde getirir. Orada yaşayan halkın problemlerini çözmekten çok, altyapının yeniden inşa edilmesi adına çok büyük kaynakların seferber edildiğini göreceğiz. Bu anlamda zaten dünyadan da talepte bulundular. Ne ilginç ki Gayri Safi Milli Hasılası trilyonlarca dolar olan bir ülke dünyanın her yerinden yardım talep etti. Amerika açıkçası oradaki insanların sorumluluğunu taşımak istemedi. Ama bu büyük tekellere rant aktarılmayacağı anlamına gelmiyor. Ben bu kaynakların orada, Türkiye'deki deprem konutlarından öte bir gelişmeye yol açacağı inancında değilim. Çünkü dünyanın en fazla yolsuzluğa batmış sistemi Amerikan federal sistemidir. Tekellerle iç içe geçmiştir.

İçerideki bu problemlerin tepkiler yaratması, dünyanın çeşitli bölgelerinde askeri birtakım atılımlarda daha sert davranmalarına neden olabilir. Bu da bir yanıyla askeri endüstriyel kompleksin daha fazla güçlenmesine ve silah şirketlerine daha fazla kaynak aktarılmasına neden olabilir. Çünkü az önce söylediğim gibi içeride yaşanan bu tip bir kriz, ancak imparatorluğun kendisine dışarıda yeni hedefler belirleyerek dikkatleri o yöne çekmesiyle geçiştirilecektir. Dolayısıyla her durumda kaybeden Amerika'nın yoksul halkı olacak. Orada da ön planda siyahları ve Latin kökenli Amerikalılar'ı görüyoruz.

- Söylediklerinizi haber alınmış bir felaketi, neredeyse planlanmış bir felakete dönüştürüyor...

- Tasarlanmış değil ama evet haber alınmış bir felaket olabilir. Bu 11 Eylül açısından da geçerliydi. Ben Amerika kendi kendisini vurdu demiyorum ama, haberdar olduklarına dair çok fazla emare var. Haberdar olmak önemli değil, ortaya çıkan bir beşeri krizden veya önemli bir güvenlik probleminden yararlanma konusunda Amerika'nın müthiş bir birikiminden bahsediyorum. Yani bu Amerika'nın İspanya ile yaptığı savaştan tutun da, Pearl Harber Baskını'na hatta 11 Eylül'e kadar böyledir. Bu anlamda felaketi, saldırıyı birtakım tedbirlerle önlemeye çalışmazlar, beklerler çünkü planlar hazırdır. Bunu bir kâra dönüştürmenin planı hazırdır. Kapitalizmin krizleri yönetme konusunda ona atfedilen sistemsel becerisi de tam budur. Yani önceden birtakım ihtimalleri değerlendirirsiniz ve ortaya çıktığında planlarınız hazırdır ve bunu hemen kâra dönüştürürsünüz. Kapitalizm yıkım üzerine kuruludur. Büyük yıkımların olduğu yerde büyük kârlardan söz edilebilir. Bu yaşanmış olabilir...

- Burada yeni kâr elde etmek için kapitalizmin yaratıcılığından bahsedebilir miyiz?

- Kâr mekanizmalarını işletmek bir yaratıcılık mıdır? Asla değildir. Kapitalizm asla yaratıcı bir sistem değildir.

- Amerikan halkının tepkisizliğini nasıl karşılıyorsunuz?

- Amerikan halkının tepkisi ne zaman önemli oldu ki? Bush'un iktidarı sallantıdaymış, Bush önemli bir figür değil ki. Önemli olan bu felaketten sonra halkın sisteme olan tepkisinin ne olduğudur. Sisteme karşı bir tepki yoktur. Olmaz da. Tam tersine sistemin içinde yer alanlar, biz bu krizi daha iyi yönetirdik diyorlar, tepki bu düzeydedir. Sisteme karşı bir sorgulamaya dönüşmemiştir.

İklim değişikliği tartışmaları ve ekolojik geleceğimiz

Kapitalizm Katrina'larla büyür!

Binlerce kişinin öldüğü, evsiz kaldığı kasırgalar karşısında sermaye düzeni soğukkanlılığını koruyabiliyorsa, bunun nedeni, ahlaki olarak değil sermayenin mantığıyla izah edilebilir. Kapitalist için büyüme, hayatta kalmayla eşanlamlıdır. Binlerce ölüm ve yıkımlar aynı zamanda sermaye birikimi için yeni olanaklar demektir. Sermaye için küresel iklim değişikliğinin başka hiçbir anlamı yoktur. Kapitalizmde bundan kaçış da yoktur. Bu nedenle iklim değişikliği sorununun aşılması demek, kapitalizmin aşılması demektir. Ya da kapitalizmin aşılamaması, uygarlığın sonu demektir.

Fevzi Özlüer

Modern örgütlülüğün çözülüşü sürecinde insanlığımıza ve geleceğimize dair tüm sorunlarımızı tartışıyor, çözüm arıyor ve konuşuyor gibi yapıyoruz. Ekolojik bunalımın ne kadar önemli olduğunu vurgulamadan geçemiyoruz. Ancak gerçek anlamda, canlılığımızın varlığını devam ettirip ettirememe tehdidiyle karşı karşıya olduğumuzun iddia edildiği kapitalizm kaynaklı iklim değişikliği problemine, nasıl bir kavramlar dizgesiyle yaklaşıldığının deşifre edilmesi gerekiyor. Küresel iklim değişikliği sorununun bilimsel olarak nasıl formüle edildiği bir yana bu sorunun nasıl politikleştirildiği daha çok önem kazanıyor. Çünkü ekolojik bunalımı aşma doğrultusundaki tutumumuz, bilimin niceliksel verilerine ya da uluslararası sözleşmelerdeki sözcük oyunlarına göre değil; nasıl bir dünyada, nasıl bir gelecekte ve nasıl bir toplumsal yaşam içinde var olmak istediğimiz gibi politik bir soruya hayatın içinden verilen yanıtlara göre şekilleniyor.

Aynı veriler, ayrı dünyalar ve çelişkiler

Ekolojik bunalım tartışmaları ya da bunalıma ilişkin kavramlaştırmalardaki çözümlemeler farklı eksenler doğrultusunda yapılıyor. Bu eksenlerden birincisi, insan ile doğa arasındaki ontolojik bir karşıtlıktan referansla yapılmaktadır. İklim bilimci Murat Türkeş'e göre, iklim değişikliğini tanımlama konusunda iki farklı eğilim bulunmaktadır. Bu yaklaşımlar arasındaki fark, temelde pratik nedenlere dayanmaktadır.

"İklim değişikliğini tanımlamaya yönelik birinci yaklaşım, çeşitli insan etkinlikleri sonucunda atmosferdeki birikimleri giderek artan sera gazı salımlarını azaltmaya ve bu gazların doğal sera etkisinde oluşturduğu kuvvetlenmeyi en aza indirmeyi amaçlayan uluslararası girişimlerde yansımasını bulmaktadır. Örneğin İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nde, 'karşılaştırılabilir bir zaman periyodunda gözlenen doğal iklim değişikliğine ek olarak, doğrudan ya da dolaylı olarak küresel atmosferin bileşimini bozan insan etkinlikleri sonucunda iklimde oluşan bir değişiklik' biçiminde tanımlanmıştır. İkinci yaklaşıma göre, iklim değişikliği, 'fiziksel nedeni ya da istatistiksel niteliği göz önünde bulundurulmaksızın, aynı alanda farklı periyotlar için hesaplanan uzun süreli iklim istatistikleri a-

Bush, felaket bölgesini ziyaret ediyor.

rasındaki farkları ve iklimdeki tüm öteki süreksizlik tiplerini kapsayan değişiklikler' biçiminde tanımlanmaktadır" (1).

Yukardaki tanımlama doğrultusunda, insan doğanın dışında bir gerçeklik olarak ifade edilirken, onun "doğaya yabancı" etkinliklerinin ekolojik bunalıma neden olduğu imlenmektedir. Bu, "insan"ı doğa dışında tanımlayan, ilişkiselliği görmezden gelen, tam da bu nedenle onu biyolojik bir varlığa indirgeyen bir yaklaşımdır. Ekolojik herhangi bir bunalım, konumuz gereği iklim değişikliği hakkındaki bilimsel bir tanımlama da bu doğrultuda yapılmaktadır. Bu tanımlama kısmen doğrular içerse de, iklim değişikliğinin insan kaynaklı olduğu doğrultusundaki analiz, salt biyolojik bir varlık olmayan insanın toplumsal etkinliklerini, insanın tarihsel varoluş koşullarını ve insanın kendini yeniden ürettiği ve doğayla ontolojik bir ilişki kurduğu ve doğayla insanın farklılık içindeki birliğinin üretildiği emek süreçlerini ve bütün bunları kapsayacak şekilde insanın verili olduğu üretim tarzını tanımın kapsamına almadığı ve ıskaladığı için eksiklikler taşımaktadır.

"İnsan kaynaklı" iklim değişikliğine dair ikinci çözümleme ekseni de, yukarıdaki kavramsallaştırmanın ikiz kardeşi olan; insanın doğanın bir parçası olduğuna yönelik yaklaşımdır. Biyolog Ergin Duygu'nun da eleştirel yaklaştığı bu perspektife göre, "İnsanlık bu işin içinden Darwin yasasıyla çıkacaktır. Doğal seçilim olacaktır. Yedi milyar nüfus, dünyanın teknolojik ayak izine uygun şekilde azalacaktır; yani savaşsız bir şekilde. Dünya Bankası'nın öngördüğü gibi su savaşları olabilir. Nüfus azalacaktır. Fakat bence işin temelinde yatan teknolojinin çarpık gelişmesidir" (2).

Her şeyden önce şunu belirtmekte yarar var, insanın bilinçli faaliyetleriyle doğayı değiştirmesi her üretim tarzında farklı etkilere, sonuçlara neden olabileceği gibi farklı nedenlerden de kaynaklanabilir. Bununla birlikte insanın etkinliklerinin evrensel bir karakter taşıdığı tek bir süreç vardır, o da insanın doğayla ilişki kurduğu emek sürecidir. Bunun dışında insanın toplumsal faaliyetleri ve bu faaliyetlerin sonuçları hiçbir şekilde evrensel bir nitelik göstermez. Bu faaliyetler üretim ilişkileri ölçeğinde ve belirli bir üretim tarzında anlamlandırılabilir. Kapitalizm koşulları altında bir dünyada tüm insanlığın ortalama olarak doğaya yaptığı etkinin ne olduğunun hesaplanması sürdürülebilir bir kapitalizm için kıymetli olabilir, ama bu üretim tarzının nasıl aşılacağı üzerine hiçbir şey söylemediği için de ideolojik bir deformasyona yol açar. Ekolojik ayak izi kavramsallaştırmasının ortaya attığı pek çok veri doğrultusunda geliştirilen çözüm önerilerinin başında gelen, dünyanın insan nüfusunun baskılanmasından kurtarılması önerisi, ihtiyaçların toplumsal olarak dolayımlandığını değil, doğal olarak belirlendiğini kabul eder. Bu bakış, doymak bilmez bir insan doğası inanışından, kaynakların kıt ama ihtiyaçların sınırsız olduğu tezini işleyen liberal iktisattan feyz almaktadır. Bununla birlikte, doğal seçilim tezlerini toplumsal yaşamın diline tercüme ettiği için, bu kavramsallaştırma totaliter bir toplumsal proje eğilimini de barındırır.

İklim değişikliği tartışmalarının içine işlemiş betimleyici ifadeler aynı zamanda "ekoloji" kavramının da fetişleştirilmesine neden oluyor. Oysa politik bir ekoloji, kendini her derde deva bir kavram olarak sunan betimlemelerden çok, insan ve doğa ilişkilerinde elde edebileceği bilgilerin tarihselliği, bu ölçüde sınırlılığı temelinde kavramsallaştırmalarla inşa edebildiği ölçüde toplumsal sorunların çözümünde kurucu rollerden birine sahip olabilir.

Bunun dışında üçüncü bir çözümleme yolu şudur: Politik ekoloji, iklim değişikliği tartışmalarındaki kavramsallaştırmalarını, mevcut sorunun insanlığın varlığını sürdürme sorunu olarak kavranılmasını, insan ile doğa arasındaki ontolojik ilişkiye vurgu yaparak inşa eder. Bu doğrultuda insan ne salt biyolojik bir varlıktır, ne de salt toplumsal bir varlık. İnsanın doğayla ilişkisi, onun içinde mi dışında mı olduğu noktasından hareketle değil, insanın doğayla emek dolayımıyla kurduğu ilişki temelinde anlamlandırılmalıdır. Doğanın içinden doğal bir varlık olarak çıkan insan, emeğinin dolayımladığı bir tarihsellik-toplumsallık bağlamında, doğa-toplum ilişkisini giderek toplumsal karmaşıklığı artan bir bütün olarak oluşturur. Ama insanın toplumsal eyleminin imkânları ve sınırları hep doğal süreçler tarafından çizilmeye devam eder. Doğal hep daha toplumsaldır, ama hiçbir zaman salt toplumsala dönüşmez ve her zaman soyutlamayla erişilebilen bir salt doğallık düzeyinden söz etmek mümkündür. Biyolojik bir varlık olması yönüyle insanın doğa içinde kendi türsel varlığını sürdürebilmek için yaşadığı evrim de, insanın toplumsallaşması sürecinde emeği dolayımıyla gerçekleşir. Doğa, insanın türsel varlığının olanaklarının kaynağı olduğu gibi, aynı zamanda da toplumsal varlığının biyolojik zeminidir. İnsana, emek dolayımıyla bir oto kontrol mekanizması da sağlar. Böylelikle insan, doğayla kurduğu

toplumsal ilişkisinde kendisini, biyolojik olanaklarını, toplumsal uygarlığını yeniden yaratırken, doğayı da yeniden yaratır.

Toplumsal varlığımızın zeminini oluşturan biyolojik özelliklerimiz, toplumsallaşmamızın içinde yeniden üretilir ve toplumsal yaşamımızı da yeniden üretir. Bununla birlikte toplumsallaşmamızı sağladığımız emek sürecinde, doğayla ilişkimiz de özgül karakterini kazanır. Bu demektir ki her emek sürecine özgü olarak toplumun doğayla farklı bir ilişkisi vardır. Her emek sürecinin şekillendiği farklı bir toplumsal ilişkiler bütünü vardır, her toplumsal ilişki biçiminde, her toplumsal yaşam tarzında insanlar doğayla farklı bir ilişki kurar.

Bu toplumsal evrim her tarihsel süreçte ve toplumsal üretim tarzında yeni bir doğa imgesi yaratırken aynı zamanda insan emeğini, dolayımlı olarak doğanın bilinci haline de dönüştürür. Bu bilinç, her toplumsal üretim tarzında doğayla ilişki kurmanın farklı veçhelerini yaratırken, emeğin olanaklarının evrimine doğal ve aşılamaz sınırlar çizmez. Emek, insanın yarattığı uygarlıklara da, doğayla ilişkilenme tarzında, bir öz denetim mekanizması sağlar. Doğa, toplumsal uygarlığımızın turnusol kâğıdıdır. İnsan, doğayla ilişkisini yıkıma götüren; emeğinin toplumsal örgütlenme tarzlarını, insan uygarlıklarının doğal sınırlarını, doğayla ilişki kurduğu her an anlayabilme ve kendi örgütlenmesini değiştirebilme potansiyelini de barındırır. Bu potansiyelin açığa çıkartılıp çıkartılamayacağı ise, politik bir sorundur.

Sera etkisi, kapitalizm kökenli iklim değişikliği ve büyüme ideolojisi

"Atmosferin alt tabakasındaki, troposferde, sıcaklık birikimi olayına sera etkisi deniyor. Bilimsel araştırmalar küresel ısınmadan esas olarak bu sera etkisinin sorumlu olduğunu ortaya koyuyor. Sera etkisiyse bazı gazların bu tabakada birikmesinden kaynaklanıyor. Sera gazları da denilen bu gazlar, kısa dalga güneş ışıklarının geçmesini engellemiyorlar, ama bunlar gezegenin yüzeyini ısıttıktan sonra daha uzun dalgalı ışıklar olarak geri yansırken, bu kez bu ışınlar su buharı ve karbondioksit gazları tarafından emiliyor, yeniden yansıtılıyor ve böylece atmosferde sıcaklık artıyor.

"Karbondioksit, metan, ozon, CFC gibi gazlardaki yoğunlaşma, bu emilme oranını artırıyor ve böylece geri yansıyan sıcaklığın giderek daha azı uzaya çıkarak kayboluyor ve sıcaklığı yükseltmeye başlıyor. Geçen 20 yıl içinde giderek artan sayıda bilimsel araştırma, atmosfere biriken sera gazlarının oranında belirgin bir artış olduğunu, derin buz

tabakalarından alınan örnekler atmosferdeki karbondioksit oranının geçen 160 binyılda görülmeyen düzeylere ulaştığını ortaya koydu. Yine bu araştırmalar, sera gazlarının yüzde 60'ının, fosil yakıt kullanımı ve ormanların yok edilmesinden dolayı artan karbondioksitten, yüzde 20'sinin yoğun tarım ve yakıt sızıntılarından kaynaklanan metan gazından, yüzde 14'ünün soğutuculardan kaynaklanan halokarbonlardan, yüzde 6'sının yoğun tarım ve iç patlamalı motorların ürettiği nitratoksitten ve kentleşmenin etkisiyle artan ozon gazından kaynaklandığını ortaya koydu. World Watch Institute'un 7 Ocak 2004 günü yayımlanan "State of the World" (Dünyanın Durumu) raporu, bu yıl özellikle tüketim üzerine eğilmişti. Rapor, küreselleşmeyle birlikte tüketim toplumunun daha da yaygınlaştığını ve doğal kaynakları daha önce görülmemiş bir hızda tüketen, zengin bir 'küresel tüketici' türünün oluştuğunu gösteriyordu. Küresel ısınmanın en yoğun olarak 1910-45 ve 1976'dan sonra gerçekleşmiş olmasıysa bir başka çok önemli gösterge: Bu, egemen olan toplumsal üretim tarzının yapısal krizlerine girdiği dönemlerde, küresel doğal yaşamı, diğer dönemlere göre çok daha şiddetle tahrip etmeye başladığını gösteriyor" (3).

Bu noktada politik ekoloji şu soruyu önüne koymalıdır: Toplumsal bir varlık olarak insanın doğayla kurduğu hangi tip dönüştürme faaliyetleri ve üretim sürecindeki hangi tip örgütlenmeleri onun bedeni olan doğanın ve kendi toplumsal üretim koşullarının sürekliliğini mümkün kılabilir? Ya da hangi tip üretim tarzları insanın ve doğanın sömürüsüne, yok oluşuna neden olur?

Endüstri Devrimi'nin başladığı varsayılan 1750'den bu yana, dünyanın küresel ısınmasındaki artış 0.8 derecedir. Tahminler, önlemler alınsa dahi, artışın kapitalizm koşullarında 1.4 dereceye kadar süreceğini öngörüyor. Eşik değer olarak kabul edilen sıcaklık ise 2 derecedir. Küresel sıcaklıkların 2 dereceyi aşması durumunda dünya geri dönüşsüz bir noktaya gelecek. Kapitalist dünyanın hedefi, küresel ısınmayı eşik değer 2 derecenin altında tutabilmek. Şu ana kadarki sera gazı emisyonları 1.3'lük bir ısınmaya yol açtı bile. Bu durumun önlenmesi gerektiği konusu sürekli dillendiriliyor. Ama aşılamaz denilen bazı tarihsel engeller var. Her şeyden önce sermayenin sınırsız büyüme mantığı.

Kapitalist üretim tarzının belirleyici özelliği, üretim araçları mülkiyetinin burjuva sınıfının elinde olması ve halkın toplumsal üretim araçlarından yoksun kalmasından dolayı emeğini, işgücü olarak piyasada satmak zorunda kalmasıdır. İş güçlerine ihtiyaç duyulmayan ve artık nüfus olarak adlandırılan kesimse, piyasa koşullarında sefalete

mahkûm edildikleri gibi üretim maliyetleri koşullarında çalışanların işsiz kalma tehdidi ve onların düşük ücretle ve kötü yaşam koşullarında çalışmaya zorlamanın aracı olarak kullanılırlar. Bununla birlikte piyasadan satın alınan işgücü kendilerini yenileyecekleri çalışma zamanı dışında daha çok çalışmaya zorlanırlar. Bu çalışma zamanında ve üretilen ürüne el koyan sermaye böylelikle sürekli artıdeğer elde etmenin de mekanizmasını yaratmış olur. Bu değerin daha çoklanması süreci kapitalist üretime egemen olan tek amaçtır. Bu meta düzeni, kullanım değeri yaratma mantığına göre değil her seferinde daha fazla değişim değeri, kâr elde etme mantığı üzerinden işler. Daha fazla kâr elde etme mantığına dayanan kapitalizm, üretim için gerekli olan girdileri ya da maliyetleri en düşük seviyede tutma refleksini de sistemin mantığı gereği barındırır. Emeğin işgücü olarak satın alındığı bu koşullarda doğa varlıkları da ucuz hammadde olarak mübadele değerinin masraflar hanesinde niceliksel değerlere dönüştürülür. Emeğin bu doğal ve toplumsal formlarının, kullanım değerinin bu bileşenlerinin sermaye birikimi sürecine tabi olması ve birikim zorunluluğunun kapitalist üretim tarzının motoru haline gelmesi eşzamanlı işleyen bir süreç ve ilişki olarak kavranmalıdır. Kapitalist üretim bu nedenledir ki aynı zamanda kendi maddi üretim koşullarını bozmaya meyillidir. Sermayenin büyümesi bu maddi gerçekle mümkün olabilir.

Küresel iklim değişikliğinin de tetiklediği kasırgaların sonuçlarına, uluslararası sermayenin ve onların emrine amade hükümetlerin kayıtsız kalması işte, tam da bu dizgelerle anlamlandırılabilinir. Binlerce kişinin öldüğü, evsiz kaldığı bu koşullar karşısında sermaye düzeni soğukkanlılığını koruyabiliyorsa, bu durumun nedeni, ahlaki olarak değil sermayenin mantığıyla izah edilirse anlaşılabilir. Kapitalist için büyüme, hayatta kalmayla eşanlamlıdır. Zira büyüyemeyenler yok olup giderler ve yerlerini bir başkası alır. Kapitalist için engel, aşılmayı bekleyen ve büyüme için yeni bir başlangıç noktasıdır. Ama engel aynı zamanda metalaşma, yatırım ve mübadele noktasıdır da. Bu nedenle binlerce ölüm, yıkımlar aynı zamanda sermaye birikimi için yeni olanaklar demektir. Bu olaylar sermayenin vicdanı ve sermaye birikimin parçası olan yardım kuruluşlarını harekete geçirmenin ötesinde burjuvazinin gözü doymaz büyüme ihtiyacını da harekete geçirir.

Sermaye için küresel iklim değişikliğinin başka hiçbir anlamı yoktur. Kapitalizmde bundan kaçış da yoktur. Bu konuda burjuvanın ya da yöneticinin öznel tavrı ne olursa olsun, bu kapitalizmin özgüllüğüdür. Burjuva fosil yakıtlara dayalı değil de, daha maliyetli ama doğaya daha duyarlı üretim tarzına yönelirse, en iyi ihtimalle onun sonu, rekabetin dayattığı bir iflastır. Bu nedenle iklim değişikliği sorununun aşılması demek, kapitalizmin aşılması demektir. Ya da kapitalizmin aşılamaması uygarlığın sonu demektir.

Teknolojik indirgemecilik sorunu çözer mi?

Buna karşın kapitalizmin aşılmasını beklemek her şey için çok geç olabilir deniyor. Ya da kapitalizmin insanlığın ulaştığı nihai nokta olduğu iddia ediliyor. Sorunlara kökten çözüm bulmanın kapsamına pek az kimse kendini dahil ediyor. Verili yaşam tarzlarımız, değer yargılarımız, yaşadığımız sorunla yüzleşmemize pek olanak tanımıyor. Geleceğe dair bakış açıları şimdinin güzellemesine mahkûm ediliyor. Hemen harekete geçmekle, geleceği şimdiden inşa edecek bir toplumsal tahayyülden çok, verili toplumsallıkla sınırlı çözüm arayışları ima ediliyor. Bu doğrultuda iklim değişikliği sorunu da, teknolojik yeniliklerle, yatırımlarla ve alternatif enerji kaynaklarıyla sorunun çözülebileceğini savunanların teknikçi bakış açısının ideolojik güdümüne giriyor.

BBC'nin haberine göre, Amerikan Başkanı Bush, İskoçya'nın Gleneagles Kasabası'nda yapılacak Sekizler Grubu (G8) zirvesine iki gün kala, toplantının en önemli gündem maddesi olan iklim değişikliği konusunda, sera etkisi yapan fosil yakıtların kullanımını azaltmak yerine, bu yakıtların atmosfere saldığı gazları temizleyecek yeni teknolojileri geliştirmeyi daha doğru bulduğunu açıklıyordu. Yine aynı haberde, dünyanın en büyük alüminyum imalatçısı olan Alcoa Şirketi'nin sözcüsü Lee Calliff, "Başkan Bush, gerçek çözümün teknolojiye dayalı olduğunu söylerken haklı. Biz, alüminyum imal eden bir şirket olarak, atmosfere saldığımız sera gazlarının miktarını, 1990 yılındaki düzeyinden yüzde 30 oranında aşağıya çektik. Bu düzeyi sürdürmeye kararlıyız. Bunu da, imalat süreçlerimizde yaptığımız değişiklikler ve fabrikamızda gerçekleştirdiğimiz teknolojik yenilikler sayesinde başardık" diyordu (4). Ama Cumhuriyetçi, Kongre eski üyesi Claudine Schneider bu ideolojik manipülasyonun üzerini kazırcasına şunu belirtiyordu: "ABD dünya nüfusunun yüzde beşini oluşturuyor, ama dünya kaynaklarının yüzde yirmi beşini tüketiyor. Küresel nüfusun yüzde beşini oluşturuyoruz, ama fosil yakıtların yüzde yirmi beşini biz yakıp sera gazla-

rının yüzde yirmisini biz atmosfere bırakıyoruz" (5). Savaş ekonomisine yaslanarak büyüyen Amerikan ekonomisinin motoru, fosil yakıt üretimi yapan şirketler, enerji, ulaşım ve imalat sanayi sektöründeki devlerdir. Bu şirketler, Cumhuriyetçileri seçim kampanyalarında finanse ederken, Bush'un başka türlü bir açıklama yapması elbette beklenemezdi. Teknolojik indirgemeciliğin bu veçhesi sermayenin büyümesine dayalı bir çıkardan, eşitsizlikleri kutsayan bir uygarlık projesinden beslenmektedir.

İklim değişikliği sorununa teknikçi diğer bir yaklaşım ise, atmosferdeki sera gazı emisyonunu azaltacak alternatif enerji kaynaklarının fosil yakıtlara dayalı enerji üretiminin yerine ikame edilmesini savunuyor. Fosil yakıtların yerine temiz enerji kaynakları olarak adlandırılan güneş, rüzgâr, biyomas… Bu tür enerji kaynaklarının önerilmesi, atmosferdeki karbon miktarının iklimde şiddetli değişimlere yol açmayacak düzeyde tutulması niyeti yolunda bir adım olarak değerlendirilse bile; bu teklif, verili üretim ve tüketim kalıplarını değiştirme perspektifinden beslenmediği ölçüde sorunu gerçek anlamda çözme potansiyeli barındırmaz. Atmosferdeki karbon miktarının artmasına neden olan doğal ormanların sanayiye ya da endüstriyel tarım ve hayvancılığa kurban edilmesi, uluslararası taşımacılık sektörünün her geçen gün büyümesi ve otomobile dayalı bir uygarlığın tüketim alışkanlıklarının hesaba katılmaması bu tür önerilerin çözüm yolunda alternatif olabilme gücünü zayıflatır. Daha genel bir anlamda şu söylenebilir ki, üretici güçlerin gelişiminin doğası, üretim ilişkileri tarafından belirlenir. Neyin, nasıl, ne kadar, ne için üretildiği hesaba katılmadan teknolojik alternatifler, piyasadaki enerji desenini çeşitlendirmekten daha fazla bir işe yaramaz. Bu eleştiri politik ekoloji açısından bir diğer eleştiri noktasının da vurgulanmasını zorunlu kılar. Teknolojinin salt nasıl kullanıldığı sorunu kadar, teknolojinin temsil

ettiği değerler kümesi de toplumsal geleceğimizin özgürlükçü temelleri açısından önem taşır. Aşırı uzmanlaşmaya ve bant sistemine dayalı olarak üretilen enerjinin, salt kullanımı değil aynı zamanda kendisi de doğa ve toplum üzerinde tahakküm yaratır ve bunu yeniden üretir. Teknik her zaman tarihsel ve toplumsal ilişkiler bütününün izlerini taşır. Bu nedenle teknik, onda cisimleşen sınıfsal çıkarın yansımasıdır. Büyümeye dayalı kapitalist ekonominin daha fazla büyümeye dayalı ihtiyaçlarını tatmin etme işlevi taşıdığı ölçüde; güneş, rüzgâr, biyomas kaynaklı da olsa üretilen enerji, iklim değişikliğini dizginleme işlevini yerine getiremez.

Sonsöz: İhtiyaçlar evrenini yeniden tanımlamak

İklim değişikliği tartışmalarının "bilimsel saflar" arasındaki rakamlar savaşı eksenine çekilmesine olanak tanımamak gerekiyor. Sorunu, kapitalist üretim tarzı koşullarından hareketle politikleştirmek, konuyla ilgili yapılan ideolojik güdümlemeleri en aza indirmek için önemli bir başlangıç noktasıdır. Bununla birlikte iklim değişikliği sorununa karşı hazır reçeteler imal eden, fosil yakıtlara karşı güneşi, rüzgârı tavsiye edenlerin tekliflerine yukarıda belirtildiği doğrultuda şerh koymak gerekiyor. Endüstriyel tarım ve hayvancılığa karşı "ekolojik tarımı" önerenlere de aynı şekilde eleştirel yaklaşmak gerekiyor. **Ekolojik tarım** salt bir teknik olarak anlaşıldığı sürece pekâlâ endüstriyel tarımla uyum içinde olabilir. Ulaşım sektöründen kaynaklı sorunların, madenciliğin vb. ekonomik faaliyet alanlarının ekonomik alternatifi olarak önerilen "ekolojik turizm" şarlatanlıklarına ise tamamen sırt dönmek gerekiyor. Mekanın metalaştırılmasını da içine alan hacimli bir sömürü sektörü olan bu faaliyete ilgi maalesef kendini "ekolojik yaşam destekçisi" olarak lanse edenlerin cephesinden yükseliyor. Ekolojik bir gelecek hayal edenler, kapitalist büyümenin ve onun kalkınmacı perspektifinin karşısında piyasa dinamiklerine dayanan çözümlere yaslanırlarsa akıntı yönünde kürek çekmiş olurlar.

İklim değişikliği sorununu bir kriz düzeyine yükselten kapitalizm ve onun büyüme ideolojisi, ülkeden ülkeye, bireyden bireye kanserli bir hücre gibi yayılıyor. Ülkeleri kalkınma ideolojisinin cenderesine aldığı gibi, kişileri de elde etme ve sahip olma duygusunun esiri yapıyor. Sahip olmak diğer tüm duyguların yerini aldığı ölçüde de sermaye kendini yeniden üretiyor. Arzu edilen ama ulaşılamayan nesneler dünyasında, nesnelere her ulaşma yeni bir sahiplik ilişkisi doğuruyor. Kişiler arası ilişkinin metalar arası ilişkiye dönüşmesiyle, tatmin edilemez ihtiyaçlar evreni de ideolojik olarak kendi döngüsünü ve nesnesini yaratmış oluyor. Bu şekilde evrensel ihtiyaçlar kategorisi de yaratılmış oluyor. "Tüketici" olarak kodlanan geniş yığınların tek bir uğraş alanı kalıyor: "Daha fazla tüketmek". İnsani yetenekler, boş zaman ve hazzın kesişimi bir etkinlik olarak çalışma alanından koparılıp, ideolojik olarak tüketim nesnelerinin ruhlarına giydiriliyor. Her bir marka, her bir ayrı yaşam tarzının kapısını aralıyor. Alışveriş yapmasa da büyük mağazaların içinde gezinmeyi, bir parkta eğlenceli bir pikniğe tercih edenlerden; sürekli risk kaynağı olmasına karşın gücü, otoriteyi ve konforu temsil ettiği için otomobil peşinde koşanlara kadar geniş ve farklı sınıfsal kesimleri güdümleyen kapitalizm, ki-

şisel doyumu, malların kullanım değerini, sahip olmayla ikame ediyor. Kendini geliştirme araçları özel mülkiyet rejimiyle ellerinden alınmış olan insanlar, hazzı ve zevki tüketim mallarında ararlar. Sermaye içinse bu kavramlar sahip olma ideolojisini harekete geçiren birer reklam sloganıdır. Böylesine bir sistemde de insanlar hazzı ve zevki bulabilmek için reklamların peşine takılırlar; böylece doyum, kitlesel tüketim mallarında cisimleşir. Bu nedenle bireysel özgürlüğü ellerinden alınmış insanlara, "Durun dünya yok oluyor; kuraklık, çölleşme, susuzluk, seller!…" çığlığı pek az şeyi ifade ediyor. Bu nesnelliği kavramadan ve burayı çıkış noktası varsaymadan, insanların sadece eğitimle, aydınlatılarak, ahlaki değerlerini değiştirerek veya onları ikna ederek iklim değişikliği sorununa duyarlı olacaklarını ve yaşamı değiştirebileceklerini savunmak ahmaklıkla Polyannacılık arasında bir yerde durur.

Bundan ötürü elimizde hazır reçetelerimiz yok. Toplumsal varoluş koşullarımızda topyekûn bir dönüşümü örgütlemek, yabancılaşmış üretim ilişkilerini altüst ederek iklim değişikliği gibi burnumuzun dibindeki ekolojik bunalıma çözümler yaratmak için sermaye düzenine karşı politik mücadeleden başka bir olanağımız da yok.

DİPNOTLAR

1) http://www.meteor.gov.tr/2005/arastirma/iklimdegis/iklimdegis1.htm ,15.09.2005.
2) Ergin Duygu (2005), Küresel İklim Değişikliği Ekolojik Politika Semineri, yayınlanmamış.
3) Ergin Yıldızoğlu, Cumhuriyet Gazetesi, 4. 2. 2004 tarihli sayı.
4) http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2005/07/050704_g8_.shtml, 15.09.2005.
5) Dinyar Godrej (2003), Küresel İklim Değişimi, , Metis Yayınları, s.121-122.

Katrina'nın nedeni küresel ısınma olabilir mi?

Kısa bir süre önce yapılmış bilimsel bir çalışma, Meksika Körfezi'ni vuran Katrina gibi, büyük kasırgaların okyanus sularındaki ısınmayla ilişkisine dair yeni kanıtlar getiriyor. Bu çalışmayla, küresel ısınmanın, kasırgaları daha şiddetli hale getirdiği iddia ediliyor.

Bilim insanları şu güne kadarki bulguların yeterli olmadığını çünkü sadece birkaç on yıllık verilere dayandığını, bugünse artık kasırga eğilimlerinin tam belirlenebildiğini söylüyorlar. Örneğin kasırgaların daha güçlü gerçekleştiği ancak daha az sıklıkta görüldüğü biliniyor, fakat bunun nedenleri belirlenemiyor.

Genel olarak yüksek sıcaklıkların kasırgaları güçlendirdiği düşüncesi akla yatkın gelmekte, çünkü sıcaklık enerji demek ve enerji kasırgayı tetikler. 16 Eylül'deki *Science* dergisinde çıkan bir araştırma da kasırga ile artan sıcaklıkları ilişkilendiren ikinci çalışma oldu. Çalışma istatistik verilere dayanıyor. Sıcaklıklar arttığı zamanlar, kasırgalar daha şiddetli oluyor. Ancak birinci, ikinciyi etkiliyor mu? Bu henüz kanıtlanamadı.

Georgia Teknoloji Ensititüsü'nden Peter Webster, bu çalışmanın yöneticilerinden biri olarak sonuçları oldukça şaşırtıcı bulduğunu açıkladı. Webster: "1970'lerde, yılda ortalama 10, kategori 4 ya da kategori 5 kasırga meydana gelirken; 1990'dan bu yana sayı neredeyse ikiye katlandı ve 18'i buldu". Rüzgârın 210 ile 249 km hızla estiği kasırgalar, kategori 4 olarak adlandırılıyor. Katrina gibi kategori 5 kasırgalarda ise rüzgârın hızı 250 km ya da daha fazla olabiliyor.

ABD'de Katrina'nın şiddeti, küresel ısınmayla ilişkilendiriliyor. Bilindiği üzere küresel ısınma, atmosferdeki fosil yakıtların yanması sonucu ortaya çıkan gazların ve karbondioksitin birikmesi sonucu gün geçtikçe artan bir sorun. Bu gazlar ısının atmosferden kaçışını engelliyorlar. Küresel ısınmanın denizlerde de etkileri var. 1970'lerden bugüne deniz suyu sıcaklıkları ortalama yarım ile dörtte bir derece arasında arttı.

"Bizim çalışmamız, deniz yüzeyi sıcaklığı ile kasırga yoğunluğu arasında var olduğu düşünülen ilişkiyle ilgiliydi. Ancak, bu basit bir ilişki değil. Deniz yüzeyi sıcaklığı artarken, kasırgaların toplam sayıları ve sürelerinin azalması arasındaki ilişkiyi açıklamak çok güç. Kasırgaların sayısının arttığı tek bölge Kuzey Atlantik. Burada özellikle 1995'ten sonra daha uzun süreli ve daha çok sayıda kasırgalar meydana geldi" diyor Webster.

90'lı yıllar boyunca Kuzey Atlantik'te, yılda ortalama 8 ile 9 kasırga meydana geldi. Bu sayı daha önceleri yılda 6-7 dolaylarındaydı. Kategori 4 ve 5 kasırgaların artış hızları da dikkate değer. 1975- 1989 arası 16, 1990-2004 arası 25 kasırga, demek ki artış oranı yüzde 56.

Nature dergisinin Temmuz sayısında da benzer sonuçları anlatan bir başka araştırma duyuruldu. Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nden Kerry Emanuel, Kuzey Atlantik ve Kuzey Pasifik kasırgalarının daha şiddetli ve daha uzun süreli olduklarını, kullandıkları değişik ölçüm tekniklerine dayanarak açıkladı.

Webster'a göre: "İnsan etkisine dayalı küresel ısınmanın etkilerinin saptanabilmesi için uzun yılların verilerinin edinilmesi gerekli. Bu verilere dayanarak kasırgaların atmosfer ve okyanus sıcaklıklarını düzenlemede oynadıkları rol saptanabilecek". Bilgisayar simülasyonlarıyla yapılan çalışmalar bu tezleri doğrular nitelikte.

"Rüzgârların okyanus yüzeyinde buharlaşmaya neden olduğu ve bunun soğutucu etkileri olduğu biliniyor. Bu buharlaşan suyun daha yüksek enlemlere rüzgâr sayesinde taşındığı da biliniyor. Ancak karanlıkta kalan bir nokta var ki 160 km'nin üzerindeki rüzgârlar da benzer bir etki gösteriyorlar mı? Küresel ısınma, kasırgalar düğümünün çözüm noktası işte burası..." diyor Webster.

Çev. Alper Yavuz

KAYNAK

http://www.world-science.net/othernews/050915_stormfrm.htm

Bilim insanlarımız yanıtlıyor:
Bilinçli tasarım bilim değildir!

Bilinçli tasarım en net ifadeyle, yaratılış dogmasının, bilim kisvesi altında yeni bir yüzle sahneye çıkmasıdır. Dincilerin bu kez bilimden ödünç aldıkları kavramlarla daha geniş bir kesimi gericiliğe sürüklemelerinin yeni bir yoludur. Bilimle dini birleştirme çabasıdır.

ABD kaynaklı olan bu görüş, geleneksel siyasetçiler, dinciler ve bilime ihanet eden bazı akademisyenlerin ideologluğuyla giderek yaygınlaşıyor. Bilinçli tasarım bu çevrelerin, evrimin artık reddedilemeyecek kanıtlarını kafalarına estiği gibi kullanıp bir tasarımcıya (Tanrıya) ulaşma çabalarının ürünüdür. Yani dinin postmodern yorumudur.

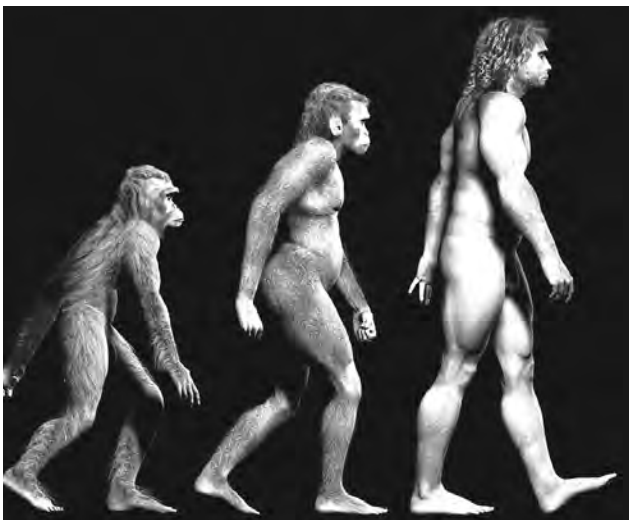
ABD Başkanı Bush, geçtiğimiz ay kilise çevreleriyle yaptığı bir görüşmede, bilinçli tasarımın da okullarda okutulması gerektiğini söyledi. Konunun bizdeki yansımaları gecikmedi. Bu görüşün ders kitaplarına alınması için kamuoyu oluşturulmaya başlandı; devlet kurumu olan TÜBİTAK'ın bilim dergisinde yaratılışa daha fazla yer verilmesi için baskılar geldi ve öğreniyoruz ki biyoloji ders kitaplarında yer alan evrimin açıklandığı birkaç paragrafa da artık yer verilmeyecek.

Eylül sayımızda kapak dosyasında işlediğimiz ve mücadele yürüttüğümüz bilinçli tasarıma karşı, ülkemizin değerli bilim insanlarının görüşlerini aldık. İlgiyle okuyacağınızı düşünüyoruz.

Bilimsel yaratılışçılığın tebdili kıyafetle okullara girme girişimi:
Bilinçli tasarım

Prof. Dr. Aykut Kence
Orta Doğu Teknik Üniversitesi Biyoloji Bölümü

Bilinçli tasarım, "bilimsel yaratılışçılık" adı verilen hareketin tebdili kıyafetle okullara yeniden girmeye çalışan biçimidir. ABD'deki bilimsel yaratılışçılığın, hiç de bilimsel bir kuram olmadığı, sadece Hıristiyanlığın, diğer bir deyişle *İncil*'in kelimesi kelimesine gerçek olduğu şeklindeki bir öğreti, bir dogma olduğu gösterilince, yaratılışçılık kılık değiştirerek bilinçli tasarım adı altında yeniden gündeme gelmiştir. ABD'de mahkemeler defalarca bilimsel yaratılışçılığın bilimsel değil, dinsel bir dogma olduğuna, dolayısı ile biyoloji derslerinde evrim kuramına karşı bir seçenek olarak öğretilmesinin anayasanın laiklik ilkesine aykırı bir uygulama olacağına hükmetmiştir. Bilimin sorgulaması karşısında, yargı önünde tekrar tekrar yenilgiye uğrayan bu görüş, bilinçli tasarım adıyla ortaya çıktıktan sonra herhangi bir dine, Tanrıya kesinlikle atıfta bulunmadan evrenin, doğanın ve canlıların bilinçlice çok üstün bir akıl tarafından tasarlandığını öne sürüyor. Böylece yargının önünde dinsel bir bağlantısı olduğu gerekçesiyle laiklik ilkesine takılmadan bu görüşün okullarda evrime bir seçenek olarak sunulması planlanıyor.

Okullarımızda, laik ülkeler içinde tek örnek olarak yaratılış öğretiliyor

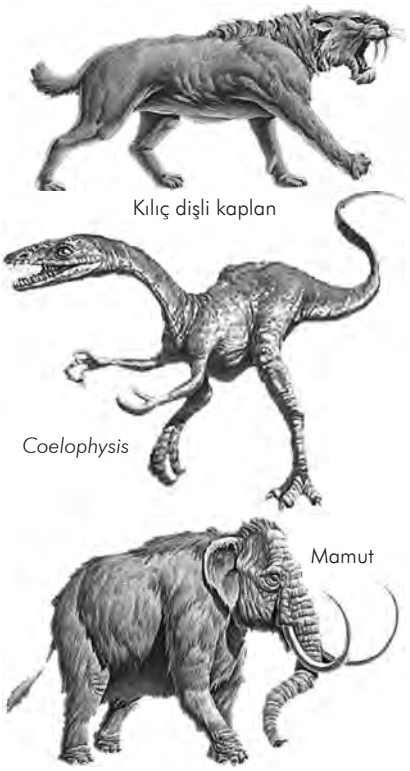
Bizde niçin bilinçli tasarım tartışmaları yaşanıyor? Anlamak mümkün değil. Çünkü zaten okullarımızda, çağdaş ve laik ülkeler içinde tek örnek olarak 1985 yılından bu yana evrimin yanında yaratılış görüşü öğretiliyor. Bu uygulama, anayasa mahkemesince ele alınıp laiklik yönünden incelenmemiştir. ABD'de her seferinde yargı engeline takılan yaratılış görüşü, Türkiye'de laiklik yemini etmiş bir Milli Eğitim Bakanı tarafından ABD'deki köktendinci Hıristiyanlar'la işbirliği içinde yürürlüğe konmuştur. Biyoloji kongrelerinde bu görüşün ders kitaplarından çıkarılması gerektiği şeklinde alınan kararlara karşın, bu uygulama, hiçbir şey olmamış gibi sürmektedir. Bu nedenle her yıl liselerimizden büyük bir öğrenci

kitlesi bilime karşı şartlanmış olarak, bilim karşıtı insanlar olarak mezun oluyor. Kutsal kitaplarda Nuh peygamberin 950 yıl yaşadığı yazıyorsa, bunu gerçek olarak kabul edip sorgulamayan bir kuşak yetişiyor. Bilimsel yaratılışçıların öne sürdüğü gibi canlı türleri yaratıldıkları günden beri hiç değişmeden bugüne kadar geldilerse Hz. Adem'in ve ondan gelen insanların 800-900 yıl yaşamaları hiçbir biyolojik gerçeğe sığmıyor. Bu durumda insanlar, ömür uzunlukları arasında 10-15 kat bir fark olduğuna göre, ya Hz. Adem'den bugüne kadar evrimleşmişlerdir, yeni bir biyolojik tür oluşturmuşlardır ya da Hz. Adem ve onun çocukları 900 yıl yaşamamışlardır. Bu şekilde bir sorgulama dinsel dogmalar içinde mümkün değildir. Tanrının insanlara ne kadar ömür biçeceğini sorgulamaya hakkımız ve yetkimiz yoktur.

Tasarımların yüzde 99'u kusurlu!

Bilinçli tasarımcılar, evreni ve canlıları tasarlayan süper bir aklın, canlıları indirgenemez bir karmaşıklıkta kusursuz olarak tasarladığını savunurlar. Varsayalım ki canlılar kusursuz olarak tasarlandılar, o zaman türlerinin varlığını her koşulda sürdürmeleri gerekmez miydi? Oysa bugün yaşayan canlı türlerinin yeryüzünde geçmişte yaşayıp yok olmuş canlı türlerinin yüzde 1'inden az olduğu tahmin ediliyor. O zaman bu canlı türlerinin büyük bir çoğunluğu kusurlu olarak mı tasarlanmıştı? Canlı türlerinin yüzde 99'unun yeryüzünden yok olmasına neden olabilecek tasarım kusurları neydi? Ya da tasarım kusurları yoksa (biliçli bir tasarımcı onları kusursuz olarak tasarlamıştı) neden bugün yeryüzünde yaşamlarını sürdürmüyorlar. Dinozorlar çok vahşi oldukları için mi Nuh'un gemisine alınıp canlarını kurtaramadılar? Ya da büyüklükleri mi engel oldu Nuh'un gemisine alınmalarına? Yoksa bu hayvanlar, kusurlu bir tasarım sonucu mu ortaya çıkmışlardı?

Yaşamın tarihi boyunca farklı zamanlarda yok olmuş olan trilobitler, mamutlar, kılıç dişli kaplanlar ve bu gibi sayısız hayvan ve bitki türünün bugün yeryüzünde varlıklarını sürdürmelerine engel olan neydi? Bilinçli tasarımcı bu canlı gruplarını bilinçli olarak mı kusurlu olarak tasarlamıştı ki canlıların yüzde 99'u yok olup gittiler. Aslında bu canlıların yok oluşlarını evrim kuramı ile daha yalın bir biçimde açıklamak mümkündür. Kit-

lesel yok oluşlar evrimin doğal bir sonucudur. Çevredeki önemli bazı değişimlere genetik olarak ayak uyduramayan canlı türleri yok olurlar. Onların yerini yeni çevre koşullarına, yeni ekolojik nişlere uyum sağlayarak, uyarlanımsal ışınım (adaptive radiation) gösteren yeni canlı grupları alır. İnsan da bilinçli bir tasarımcı tarafından kusursuz olarak tasarlandığını düşünmeye devam ederse günün birinde yok olmuş olan canlı türleri listesine eklenecek ve fosiller arasında yerini alacaktır. Evrim konusunda araştırma yapmak her şeyden önce bunun için gereklidir. Ancak evrim sürecinde canlıların neden yok olduklarını anlayarak kendi yok oluş olasılığını azaltabilir insan.

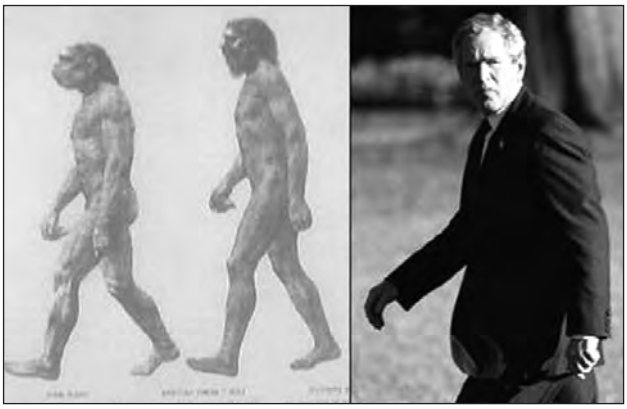
Bilinçli tasarımcıların canlıların indirgenemez karmaşıklıkta oldukları, bu nedenle de canlı sistemlerinde herhangi bir parçanın eksik olmasının, canlı sisteminin işlevini yitireceği, bu nedenle de bu karmaşıklıkta bir yapıya ya da sisteme küçük adımlarla evrim geçirerek ulaşılamayacağı şeklindeki savları, söz konusu canlı sistemleri çalışıldıkça, araştırıldıkça çürütülmektedir. En yaygın olarak kullanılan savlardan biri gözün yapısının karmaşıklığı ile ilgili olanıdır. Örneğin, insan gözünün kusursuz karmaşıklıkta bir yapı olduğu, buna evrimle ulaşılamayacağı, çünkü gözün ilkel formlarının işlevini yerine getiremeyeceği, o halde bu organın bilinçli olarak tasarlanmış olduğu şeklindeki savı ele alalım. Canlılar âleminde göz, 40-50 farklı biçimde evrimleşmiştir. Gözün çeşitli düzeylerde karmaşıklık gösteren formları farklı canlı gruplarında işlev görmektedir. Diğer bir örnek ise bazı ökaryotik canlılarda görülen ve tek hücreli canlının hareketini sağlayan kamçıyla ilgilidir. Bu kamçının çok sayıda proteinin bir araya gelmesiyle indirgenemez karmaşıklıkta bir yapı olduğu, dolayısıyla bilinçli bir tasarımcı tarafından tasarlanmış olması gerektiği öne sürülüyor. Başka tekhücreli canlılar incelendiğinde çok daha basit yapı gösterdiği halde hücrenin hareketini sağlayan kamçıların varlığı görülmektedir.

Bilinçli tasarım hipotezi kesinlikle bilimsel bir hipotez değildir. Canlıların indirgenemez bir karmaşıklıkta bilinçli bir tasarımcı tarafından tasarlandığı bilimin yöntemleriyle sınanamaz. Bu hipotezi deney ve gözlemlerle yanlışlamak mümkün değildir. Böyle bir sav bizim canlı sistemleri hakkındaki anlayışımıza yeni bir şey katmıyor. Bu durumda canlılar bilinçli tasarımcının eseridir, o öyle tasarladığı için canlı sistemleri bu şekildedir dersek araştıracak bir şey kalmaz. Eğer araştırmacılar, genlerin, protein sentezinin, indirgenemez bir karmaşıklıkta olduğunu düşünmüş olsalardı moleküler biyolojide bugün gözlediğimiz gelişmelerin hiçbiri yaşanmazdı.

Çok da iyi tasarlandığımız söylenemez...

Din tartışmaya açık değildir; doğası gereği, olduğu gibi kabul edilmesi gerekmektedir. Evrim bir kuramdır ve bilim insanları arasında evrimin doğruluğu konusunda hiçbir tereddüt yoktur. Kutsal kitaplardaki yaratılış ise tartışmaya açık bir konu değildir. Akıllı tasarım son yıllarda ortaya atılan bir hipotezdir ve ne dinle, ne de bilimle uyuşmaktadır. Akıllı tasarım bilimin (evrimin) açıklayabildiği birçok konuya yanıt verememektedir.

Prof. Dr. Aslı Tolun
Boğaziçi Üniversitesi Moleküler Biyoloji ve Genetik Bölümü Başkanı / TÜBA Üyesi

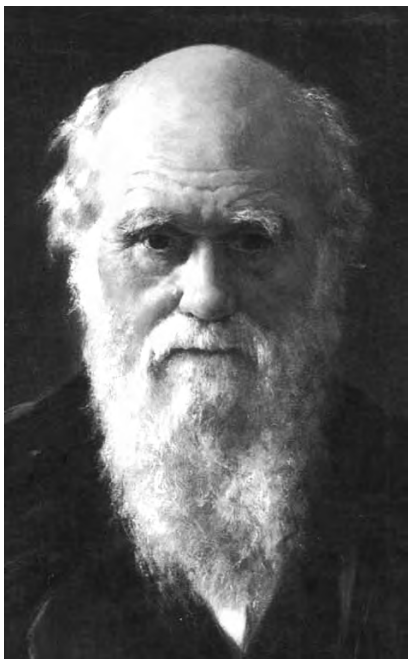

Son 200 yılda bilim büyük aşamalar kaydetti. Bilimin ilk aşamalarında daha önce toplumda var olan dinsel öğretiler ile bilim birbiriyle karşılaştırılırdı. Şimdiki zamanda da bu yapılıyor ve bu hem dine hem bilime zarar veriyor. Son birkaç yıla kadar evrim kuramı (teorisi) ile yaratılış dogmasının uyuşmazlığı nedeniyle tartışmalar yaşandı. Son yıllarda ise yaratılışın yerini akıllı tasarım aldı. Akıllı tasarımın evrim kuramının yerini alması bilimsel olarak olası değildir. Akıllı tasarım bilimsel olarak kanıtlanamadığından, bir kuram değildir. Kurama giden yol şöyledir: Bir bilimsel olayı açıklamak için önce bir hipotez ortaya atılır. Çok sayıda bilimsel sınama sonucunda, hipotezin doğruluğu anlaşılırsa, o açıklama artık bir kuramdır; yani doğru olarak kabul edilir. Bilim ve din bu noktada ayrılırlar. Çünkü din tartışmaya açık değildir; doğası gereği, olduğu gibi kabul edilmesi gerekmektedir. Evrim bir kuramdır ve bilim insanları arasında evrimin doğruluğu konusunda hiçbir tereddüt yoktur. Kutsal kitaplardaki yaratılış ise tartışmaya açık bir konu değildir. Akıllı tasarım son yıllarda ortaya atılan bir hipotezdir ve ne dinle, ne de bilimle uyuşmaktadır. Akıllı tasarım bilimin (evrimin) açıklayabildiği birçok konuya yanıt verememektedir. İnsan vücudunda buna birçok örnek bulunmaktadır. Örneğin, gözlerimiz ahtapotunki kadar iyi görmez, çünkü omurgalıların atasında göz oluşurken sinir hücreleri retinanın üzerinde kalmış. Bunun nedeni de, evrim sürecinde mükemmel oluşum sağlanmaması, o anda var olanın en iyisinin seçilmesidir. Yani gözlerimizin tasarımı pek iyi değildir. Başka kusurlarımızdan kaynaklanan bazı şikayetlerimize örnek olarak şunlar verilebilir: belimiz ağrır, sinüslerimiz tıkanır, çenemiz dişlerimize dar gelir... Bu sorunlarımız akıllı tasarım ile açıklanamazken, evrim açıklamayı tam olarak yapar: Atalarımız iki ayak üzerine kalkarken, bel buna pek uyum sağlayamamıştır; beyin büyüyünce, başın orta kısmındaki kemikleri sıkıştırmıştır; çenemiz küçülüp yüzümüz düzleşirken dişler küçülmemiştir. Bu örnekler bile insanın "çok iyi tasarlanmamış" olduğunu ortaya sermektedir. Dolayısıyla, ABD Başkanı Bush'un akıllı tasarımla ilgili cümlesi bir talihsizliktir. O cümleyi hazırlıksız olarak, üzerinde pek düşünmeden söylemiş olması, eleştirilerin şiddetini engelleyememiştir. Bilim insanları bu sözleri "sadece evrime değil, bilime bir saldırı" olarak nitelediler. Bu da gösteriyor ki, bir politikacı her zaman sözünü iyi tartmalı ve her birimiz gibi, uzmanı olmadığı konuda fikir yürütmemelidir. Evrim konusunda konuşurken, bana da bazen dinle ilgili sorular sorulur. Yanıtım hep aynıdır: Ben din konusunda uzman değilim, onu kendi uzmanlarına sormak gerekir.

Yukarıda anlattıklarımdan bilimsel kuramların hiç tartışılmayacağı anlamı çıkarılmasın. Bilakis, bilimin doğasında sürekli araştırma, inceleme ve tartışma vardır. Bu etkinlikler tabii ki konunun uzmanı olan bilimciler tarafından yapılır, devlet başkanlarınca değil. Bay Bush'un söyledikleri de bu nedenle kendi kişisel görüşüdür ve bilimsel bir ağırlığı yoktur. Zaten G. W. Bush da "Bana insanların değişik görüşler konusunda bilgilendirilip bilgilendirilmemelerini soruyorsunuz, tabii bilgilendirilmeliler" demiştir. ABD'li bilim insanları yaptıkları toplantılarda, okullarda akıllı tasarım okutulacaksa, biyoloji tarihi dersinde okutulmasını uygun gördüklerini açıkladılar. Çünkü akıllı tasarımın bilimle hiç ilgisi yoktur ve evrime bir seçenek değildir.

Bilimsel konular toplumun oyuna/onayına sunulmamalıdır. Eğitimin çeşitli basamaklarında nelerin okutulacağı konusunda ABD'de velilere söz hakkı verilmesi yanlış bir uygulamadır, toplumun yararına değildir. Toplumun yararı için, her konuyu uzmanına bırakmak gerekir; eğitim de bilim insanlarıyla eğitimcilerin konusudur.

Din ile bilimin bağdaşmazlığı

Kökten dinciler için bir kuramın geçerlik ölçütü, bilimde olduğu gibi olgusal olarak yoklanabilirlik değil, dinsel dogmalara uyumluluktur. Kökten dinciliğe, yığınların tinsel gereksinimi olan dinsel inancın bir tür "ideolojik versiyonu" diyebiliriz. Amaç temelde doğruluğu tartışılmaz inakları (dogmaları) yaşamın tüm alanlarında insan düşüncesine egemen kılmak, özgürce yeni arayış, açılım ve irdelemelere olanak tanımamaktır.

Prof. Dr. Cemal Yıldırım

Rönesanstan günümüze değin değişik dozlarda sürüp gelen din-bilim çatışması iki ana konuda odaklanmıştır:

1) "Kozmoloji denen evrenin köken ve kuruluşu, 2) Canlıların köken ve evrimi. Kökten dinciler için bu iki konuda da tartışma ve araştırma gerektiren bir sorun yoktur. Tanrının iletilerini içeren kutsal kitapta (veya kitaplarda) kuşku kaldırmaz kesin açıklamalar vardır. "Bilim" adı altında Tanrısal iletilere ters düşen arayışlar düpedüz Tanrıtanımazlıktır, asla bağışlanamaz. Özellikle evrim kuramına yönelik son 150 yıl boyunca sürdürülen karalama kampanyası dinsel bağnazlığın onulmaz niteliğini sergilemektedir.

Evrim kuramı, canlılara özgü "evrim" dediğimiz doğal bir gelişim sürecini açıklamaya yönelik (mutlak doğruluk savına yer vermeyen) kavramsal bir dizgedir. Tüm bilimsel kuramlar gibi evrim kuramı da yanlışlanmaya açıktır, eleştirilebilir, ilişkin olduğu olgusal verilere gidilerek yoklanabilir. Nitekim, Darwin'in 1859'da ortaya koyduğu kuram, büyük ölçüde olgusal olarak kanıtlanmış olmasına karşın, kimi felsefeci ve bilim insanlarının eleştiri ve tartışma konusu olmuş, olmaktadır. Darwin'in kendisi de kuramının kesin doğruluğundan söz etmemiş, dahası yeni seçenek arayışlarıyla daha yetkin sonuçlara ulaşabileceğini belirtmekten geri kalmamıştır. Oysa kökten dincilerin yaklaşımı farklıdır. Onlar için bir kuramın geçerlik ölçütü olgusal olarak yoklanabilirlik değil, dinsel dogmalara uyumluluktur.

Kökten dinciliğe yığınların tinsel gereksinimi olan dinsel inancın bir tür "ideolojik versiyonu" diyebiliriz. Amaç temelde doğruluğu tartışılmaz inakları (dogmaları) yaşamın tüm alanlarında insan düşüncesine egemen kılmak, özgürce yeni arayış, açılım ve irdelemelere olanak tanımamaktır. Bu tutum sanat, felsefe ve bilimde geri kalmış toplumlarla sınırlı kalmamaktadır. Uygarlıkta az çok ileri sayılan toplumlarda da "kökten dincilik" denen totaliter ideolojinin etkinliklerinin ılımlı görüntülerle sürdürüldüğü bilinmektedir. Örneğin, tanınmış düşünür yazar Martin Gardner, kendi ülkesi ABD'de, "hemen herkesin adım başına bir fanatikle karşılaşabileceği" olasılığından söz etmekte, "yaratılışçılık virüsünün güney eyaletlerinden kuzeye doğru yayılmakta olduğunu" vurgulamaktadır. Gardner'in bu bağlamda değindiği bir olay, duyduğu endişenin göz ardı edilemeyeceğini göstermektedir: Güney eyaletlerinde binlerce lise öğretmeninin derslerinde evrim kuramına yer vermekten çekinmeleri! (*Bkz. Martin Gardner, In The Name Of Science*).

Son 20 yıl içinde yaratılışçıları taktik değişikliğine yönelten iki gelişmeden söz edilebilir. Bunlardan biri, bağnazlığı ile tanınan ABD Louisiana Eyaleti Yüksek Mahkemesi'nin devlet okullarında yaratılışçılık öğretisinin okutulamayacağına ilişkin 1987'de aldığı karar. İkincisi, Katolik dünyasının Papası John Paul II.'nin 1996'da evrim kuramına karşı yürütülen kampanyanın doğru olmadığını, evrim düşüncesinin dayanaksız bir sav ya da boş bir hipotez değil, yeterince kanıtlanmış bir kuram olduğunu belirtme gereğini duymuş olması!

Görünen o ki, beklenmeyen bu iki uyarı yaratılışçıları militan tutumlarından ılımlı bir tutuma yöneltmenin yanı sıra, yeni ortaya attıkları "intellegent design" (ussal tasarlanım) kavramıyla bilimsel bir kimliğe bürünerek saygın bir konum çabasına itmiştir. Ne var ki, yaratılışçılar bu girişimlerinde öncelikle içtenlikli olduklarını, daha da önemlisi, "intellegent design" kavramı bağlamında ileri sürecekleri sav ve açıklayıcı hipotezlerin olgusal olarak yoklanabilirliğini birkaç örnekle ortaya koymadıkça inandırıcı olamazlar.

NOT: Evrim kuramına ilişkin daha ayrıntılı bilgi ve açıklamalar için yazarın *Evrim Kuramı ve Bağnazlık* kitabına başvurulabilir.

Biyoloji derslerinde bilinçli tasarım neden öğretilmemeli?

"Hücrenin açıklanamayan, tasarıma benzeyen özelliklerinin yetkin olmayan, tutarsız ve kötücül bir yaratık ya da cennetten kovulmuş bir melek ya da bir tasarımcı nedeniyle ortaya çıktıkları iddiasıyla öğrenciler nasıl baş edecek? Öğretmenler bu öğrencilere nasıl yardım edecek? Böyle bir tartışma lise biyoloji sınıfına ne kadar yararlı olabilir?"

Craig E. Nelson / Indiana Üniversitesi Biyoloji Bölümü
Çeviren: Feryal Halatçı

Liselerdeki biyoloji derslerinde bilinçli tasarım öğretimi konusundaki tartışma son günlerde tuhaf bir hal aldı. Bilimsel çevrelerin hemen hepsinde bilinçli tasarımın bilim olmadığı kabul ediliyor. ABD'nin en yetkin bilimsel sesi Ulusal Bilimler Akademisi'dir. Büyük araştırmacılardan oluşan bu konservatif grup, bilimsel açıdan tartışmalı konularda taraf olmaktan kaçınır. Akademi, bilinçli tasarımın bilimsel değil dinsel bir konumda olduğunu (ve büyük ölçekli evrimin bir "gerçek" olduğunu) kesinlikle ve açıkça belirtmiştir. Tuhaf ama Başkan Bush'un kendi bilim danışmanı bile "bilinçli tasarımın bilimsel bir kavram olmadığını" söylemiştir. Bilim insanları ve eğitimcilerin hemen hepsi bilimdışı olan bir görüşün, lise fen bilgisi derslerinde kesinlikle okutulmaması gerektiği konusunda hemfikirler.

Bilinçli tasarımın fen bilgisi derslerinde neden zorunlu tutulamayacağını (evrim öğretimiyle birlikte ya da değil) açıklayan bir büyük neden daha var ki bu konuda bir zorunluluk getirmek, dinsel bir konumun anayasaya aykırı bir biçimde savunulması ya da "oturtulması" demek olacaktır. Burada, üçüncü bir pragmatik sorun ortaya çıkmakta. Bilinçli tasarımın öğretimini zorunlu kılan bir okul ya da eyalet çok ciddi ve pahalı yasal sorunlarla karşı karşıya kalabilir.

Bilinçli tasarım öğretiminin ortaya çıkardığı bir başka önemli sorun daha vardır. 20. yüzyıl, ne kadar ekonominin kimya temelinde ilerlediği bir yüzyıl olduysa, 21. yüzyılın da o kadar, hatta daha fazla uygulamalı biyolojiye dayanacağı açıktır. Genom, protein ve moleküler gelişim biyolojisi dallarındaki ilerlemeler, biyolojinin evrimsel çekirdeğini daha da önemli kılıyor. Bu alanların hepsinden ve başka alanlardan da, tüm hayvanlar arasındaki evrimsel ilişkiler konusunda ayrıntılı bilgiler geliyor. Daha da önemlisi, bulunan düzen ve örüntülerin temelindeki açıklama hep evrim.

Bu yeni gelişimin temelinde evrimsel biyolojinin yattığı gerçeğini göstermemeye çalışan eyaletlerde yetişen yeni çalışanlar, lise fen bilgisi kursları ve biyoteknoloji, biyotıp, vb. alanlardaki işler için hazırlıklı olamayacaklardır. Bu alanlar şimdiden ekonomik büyüme ve yeniden kalkınmanın başlıca itici gücü haline gelmişlerdir.

Özet olarak, bilinçli tasarımın öğretiminin zorunlu tutulmasına karşı dört önemli ve yaygın kabul görmüş itiraz vardır: Bilinçli tasarım, bilim değildir. Bilinçli tasarımın öğretimini zorunlu tutmak ABD anayasasına aykırıdır. Pragmatik bir yaklaşımla, böylesi bir zorunluluğu savunmak önemli bir yasal bedel getirecektir ve ayrıca yerel ya da bölgesel ekonomik kalkınmaya ket vurma eğiliminde olacaktır.

Eğitimciler hangi bilimsel argümanlarla bilinçli tasarımı anlatabilir?

Bütün bunlara bir beşinci itiraz eklenebilir: Birlikte çalıştığım lise biyoloji öğretmenlerinin hepsi, öğrencilerinin dini inançlarına saygı duy-

mak için çaba göstermekteler, din söz konusu olduğunda çatışmamaya çok dikkat ediyorlar. Bu amaçla da, çoğu kez evrimin bilimsel desteklerinin gücünü tam olarak ortaya koymamaktadırlar. Bir fen bilgisi dersinde evrimle birlikte bilinçli tasarımın öğretilmesini zorunlu tutmak, bu öğretmenlerin, öğrencilerin inançlarıyla yüz yüze gelmelerine neden olacaktır. Bu durumun bilim ya da iman açısından nasıl karşılanacağını düşünmek bile kötü.

Açıklamak gerekirse, Michael Behe, hücrelerdeki bazı özelliklerin (örneğin kirpikler) daha yalın bir formda işlev göremeyecek kadar karmaşık olduklarını ve dolayısıyla evrim geçirmiş olamayacaklarını öne süren biyologlar arasında en tanınmış olanıdır. Behe buna "indirgenemez karmaşıklık" adını veriyor ve bu özelliklerin evrim geçirmiş olamayacaklarına göre bir akıl tarafından tasarlanmış olmaları gerektiği sonucuna varıyor. Bilinçli tasarımın okutulduğu bir sınıfta, öğretmenler, öğrencilerin Behe'nin iddialarını ve öne sürdüğü kanıtları incelemelerine yardımcı olmalılar. Bilimin çekirdeğindeki süreç, çözüme ulaşmamış sorunların kuvvetli ve zayıf taraflarını kıyaslamaktır aslında.

Öğrencilerin ve öğretmenlerin karşılaşacakları ilk anahtar sorun, var olabilecek bir bilinçli tasarımcının doğası olacaktır. Behe, "bilinçli tasarımın iyiliksever bir Tanrının varlığını kanıtlamak üzere oluşturulmuş bir argüman olmadığının altını kuvvetle çizerim" der ve şöyle devam eder: "Tasarımcı rolünün adayları arasında şunlar vardır: Hıristiyanlığın Tanrısı; bir melek (cennetten kovulmuş ya da kovulmamış); Platon'nun zanaatkârı; mistik bir Yeniçağ gücü; Alfa Sentauri'den gelen uzay ya-

"Bilinçli tasarım"ın bilinçsiz savunucuları

Prof. Dr. Yaman Örs
Akdeniz Üniversitesi Tıp Fakültesi Deontoloji Anabilim Dalı

Bilinç sorunu bir yana, genel olarak düşünce konusunda "filozof" ne demiştir? "İnsan düşünen hayvandır." Acaba gerçekten öyle mi? Bu söz, "insanın genel olarak düşünme ve düşünce üretme yeteneği vardır" anlamına geliyorsa, o zaman "evet". Ancak bu sav, "o, olup bitenleri eleştirel bir süzgeçten geçirip onlardan anlamlı sonuçlar çıkarabiliyor", demek oluyor ki "düşünebiliyor" anlamında ileri sürülmüşse, yanıtımız doğrudan "hayır" olmasa bile "bu önerme çok kuşkuludur" biçiminde olmalıdır.

Olup bitenler, gerçeklik savları, ileri sürülen görüşler vb. üzerinde eleştirel düşünebilme, belki en sık olarak felsefe alanında ve eğitim etkinliği bağlamında gündeme getirilmiştir. Özellikle, insanlararası ilişkilerde ve dünyaya bakışta büyük ölçüde geleneksel değerlerin geçerli olduğu toplumlarda, eğitim bağlamında bu yetinin dikkate alınması genelde pek söz konusu olmamaktadır; bu durumun yüksek eğitimde de ilkece pek değişmediğini söyleyebiliriz. Felsefede ise eleştirel değerlendirme, genel olarak, "karşı düşünce okullarının/akımlarının, bunların temsilcisi olan felsefecilerin yanlışlarının, tutarsızlıklarının vb. ortaya konması" biçiminde sürüp gitmiştir.

İnsanda eleştirellik yetisinin yeterince gelişmemiş olması ve kullanılamamasının başta gelen nedenleri arasında, beynin evrimsel gelişme açısından daha yeni olan düşünmeyle ilgili üst merkezlerinin, duygusal yaşamımıza yönelik ve daha önce evrimleşmiş alt merkezlerinin etkisi altında kalması bulunmaktadır diyebiliriz. Bir yanda en başta düşünsel bir etkinlik olarak bilim, öte yanda varoluşumuzun getirdiği yalnızlık, korku ve zayıflığımıza bir umar olarak ortaya çıkmış inanç dizgeleri… Bu, şu demektir: Kaçınılmaz olarak birer dogma olan ikincilerle, usun, duygusallığın olabildiğince araya girmesi olmadan çalışmasını gerektiren birincisi, özdeş kümeye konamaz. Ayrıca, bilim inançlar açısından ele alınamazsa da bunun tersi doğru değildir: İnanç dizgelerinin ne olduğu, nasıl ortaya çıktığı, neden sürdürüldüğü vb., değişik insan/toplum bilimleri tarafından araştırılabilmektedir.

Yüzyıllar boyunca bilime karşı çıkan dinciler, onu alt edemeyince, zamanımızda onun örneğin kuram, varsayım gibi genel, yöntembilgisel terimlerini alıp kendi inanç etkinliklerinin sözde açıklayıcı amaçları için kullanmaktadırlar. Onlar bu tür tutumlarını, bir yanda sözde "alternatif" tıbbın yalancı açıklamaları bağlamında, öte yanda örneğin canlıların evrimi sürecini inanca dayandırmak amacıyla sürdürmektedirler. Bu, bilimselliğe tümüyle karşı olduğu gibi, altında yatan tutumu benimsemek de etikdışıdır; çünkü bu bilim düşmanları, en temel kuramına karşı çıktıkları bir bilim etkinliğinin işine bilimdışı yaklaşımları karıştırmaktadırlar. Kısa zaman öncesine dek ileri sürdükleri, gerçekte tüm inanç dizgelerinde bulunagelmiş olan "yaratılış" görüşünün yerini şimdi, bir başka yalancı/sözde açıklama olan "bilinçli tasarım" almış görünüyor. O zaman bu alanda da kökten bir değişme, bir "devrim" söz konusu olsa gerektir! Tıpkı bilimin, bilimsel kuramların gelişmesinde olduğu gibi...

Bilinç durumlarının eleştirel düşünceyle, bilinçsizliğin de düşünememekle yakından ilişkili bulunduğu açık olmalı. İnanç yoluyla, geleneksel düşünceyle, çağdaş bilimin temel kavramsal yapıları olan bilimsel kuramlara karşı çıkmaya çalışmak, kanımca ancak düşünememekle ya da bilinçsizlikle açıklanabilir. Ama çağımızda bu düşünememe özelliği yalnız dincilere özgü değildir ve "postmodern" felsefede bilim etkinliğine aşırı bir kuşkuyla bakan şarlatan felsefecilere göre isteyen istediği düşünsel üretime "bilgi" adını verebilir. O zaman dincilerin inançları, bu arada "bilinçli tasarım", neden birer bilimsel kuram olmasın?

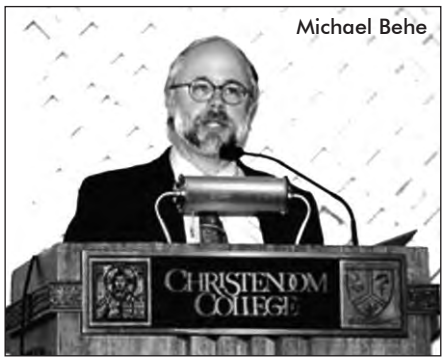
ratıkları; zaman gezginleri ya da hiç bilinmeyen bir akıllı güç". Behe, ayrıca, tasarımcının insanoğluna ilgi duymuyor olabileceğini, yetkin olmayabileceğini, sadece bazı ayrıntıları tasarlayıp gerisini "doğanın cilvelerine" bırakmış olabileceğini de söylüyor.

Hücrenin açıklanamayan, tasarıma benzeyen özelliklerinin yetkin olmayan, tutarsız ve kötücül bir yaratık ya da cennetten kovulmuş bir melek nedeniyle ortaya çıktıkları iddiasıyla öğrenciler nasıl baş edecek? Öğretmenler bu öğrencilere nasıl yardım edecek? Bu konudaki bir tartışmada, öğretmen, öğrencilerin sahip oldukları çeşitli dinsel görüşlerin gereken saygıyla karşılanmasını sağlayacak kontrolü nasıl kuracak? Böyle bir tartışma lise biyoloji sınıfına ne kadar yararlı olabilir?

"Tasarımcı varsa kimliği ne?"

Bilinçli tasarım konusunu kapsayan herhangi bir derste, öğrenciler, var olduğu sonucuna varılan bu tasarımcı için nasıl bir kimlik önerildiğini soracaklar elbette. Okuyuculardan bazıları bu noktada abarttığımı düşünebilirler. Abartmıyorum, abartmam gerekmiyor. Bilinçli tasarımın savunuculuğunu en ön saflarda yapan bir biyoloğun yakın bir zamanda yazdığı bir makaleden doğrudan alıntı yaptığıma dikkatinizi çekerim (2003 yılında basılan *God and Design* (Tanrı ve Tasarım) adlı kitabın bu biyoloğa ait bölümünden).

Öğretmen ve öğrencilerin karşılaşacakları ikinci önemli sorun, "indirgenemez karmaşıklık" kavramının kanıtı olarak verilen biyolojik örneklerin ayrıntılı analizi yapıldığında ortaya çıkacaktır. Behe, çekirdekli hücrelerin kirpiklerinin bir örnek olacağını iddia ediyor. Bu, hiçbir parçanın işlevi bozmadan kaldırılamayacağı anlamına gelmekte. Fakat derhal yanıt geliyor; bazı organizmalarda olağan parçaları olmayan kirpikler var ve bazıları da

Michael Behe

oldukça eksik. Behe, memelilerdeki kan pıhtılaşması mekanizmasının basamakları için de aynı iddiayı öne sürüyor, fakat yine bazı memelilerde bu mekanizmanın basamaklarında eksikler vardır.

Bilinçli tasarımın biyoloji sınıflarında incelenmesi durumunda, öğretmenler, bir tür tasarımcının var olduğu argümanının bir parçası olarak öne sürülen, organizmaların bazı özelliklerinin evrimleşmiş olamayacağı iddiasını doğrudan karşılarına almış olacaklardır. Bu iddialar yanlış olduğundan, öğretmenler de bu iddiaları öğrencilerin dini inançlarına saldırılıyormuş hissine kapılmalarına yol açmadan nasıl inceleyebilecekleri sorunuyla karşı karşıya kalacaklardır, ki bu sorun büyük ölçüde çözümsüzdür. Böylesi bir dolaysız zıtlaşmadan bilimsel ya da dinsel bir yarar elde edilemez.

Bilinçli tasarımın bazı iddialarının bilimsel olarak reddedilebilmesi nedeniyle, bunun evrime karşı -yeterli bile olsa- gerçek bir bilimsel alternatif olmadığı söylenebilir. Aslında bilinçli tasarımın bilim olmamasının nedeni, ulaştığı vargıdır. Bilinçli tasarım, günümüzde açıklanamayan, karmaşık bir özellik varsa, büyük olasılıkla ileride de bu özelliğin bilimsel olarak açıklanamayacağını, dolayısıyla da bir tür tasarımcıya atfedilmesi gerektiğini iddia etmektedir. Böylesi bir sıçrama yapmanın mantıksal bir doğrulaması yoktur. Doğru vargı basittir: Bu özellik şu anda açıklanamamaktadır.

Bilinçli tasarım sınıfta incelenirken, açıklanamadığı söylenen karmaşık özellikler için verilen örneklerin, doğru olmadığı anlaşılan uzun bir örnekler listesinin sadece bir kısmı olduğunun vurgulanması önem kazanacaktır. Örneğin Behe, şu soruyu sormuştu: "Balinalar karada yaşayan memelilerden evrimleşmişse, aradaki kayıp bağlantılar nerede?" Şanssızlığı ise, bu sorgulamayı yayınladığı yıl, bu kayıp fosil halkalarından ilk üçünün bulunması olmuştur. Gözlerin, *Archaeopteryx*'in tüylü kanatlarının, böceklerin kanatlarının ve bir zamanlar açıklanamaz olduğu söylenen birçok başka özelliğin evrimsel kökenlerine ilişkin çok açık kanıtlar bulundu. Bu evrimsel açıklamalar, moleküler genetikten gelen kanıtlarla daha da güçlendi.

Bilinçli tasarım ile evrim arasında yapılacak her türlü karşılaştırmada, geçmiş benzer iddiaların ayrıntılarıyla incelenmesi gerekir. Karmaşık yapıların nasıl ortaya çıkabileceğinin de incelenmesi gerekir (ki bu çoğu kez işlev değişikliği ile olur -fazlalık çene kemiklerinin kulak kemikleri olması, vb.-). Bu da lise biyoloji sınıflarında evrime ilişkin verilen kanıtların gücünü artıracaktır. Bir biyoloji sınıfında, evrimle birlikte evrimin yetkin olduğu iddiasının da anlatılmasının adil olacağı düşünülebilir. Bilim insanları ise, azınlıkta kalan küçük bir bilim insanı grubu tarafından savunulan bu yanlış düşüncelerin böyle bir adaleti hak etmediği yanıtını vereceklerdir size. Böylesi iddialardan çok sayıda var ve şimdiye dek verilen örneklerin çoğunun da yanlış oldukları açıkça görüldü.

Çok daha ciddi olma potansiyeli taşıyan bir başka sorun olduğunun altını çizmeye çalıştım. Adil olmak, sunulan görüşün aynı zamanda eleştirilmesini de gerektirir. Fakat çoğu lise öğretmeni, bilinçli tasarımın dolaysız bir eleştirisinin öğrencilerin dini inançlarına çok fazla zıtlık yaratacağını ve bunun uygun olmadığını düşünmekte.

NOT: Bu makale The Journal Gazette adlı yayın organından alınmıştır.

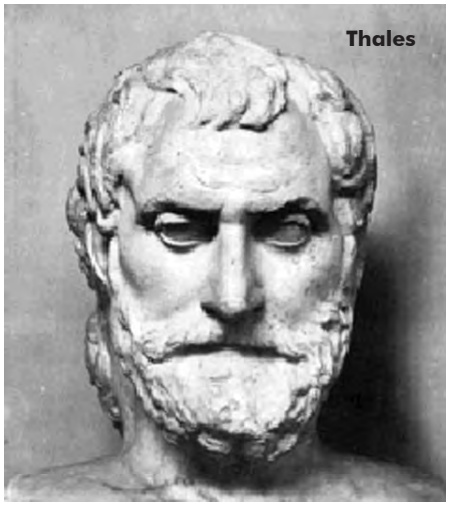
İslam düşüncesinde din-felsefe ilişkisi

Çatışma mı, uzlaşma mı?

İslam dünyasında, din-felsefe ilişkisi konusunda üç temel görüş ortaya çıkmıştır: Din karşıtlığı, felsefe karşıtlığı ve uzlaştırıcı görüşler. En yaygın taraftar bulan, felsefe karşıtı tutum olmuş, en sistematik ifadesini Gazzâlî'de bulmuştur. Gazzâlî dine zarar verdiği düşüncesiyle her türden felsefi görüşün okunmasını, öğrenilmesini dinsizlik saymıştır. Uzlaştırmacı anlayışın etkileri de, ortaçağda felsefenin yok olmasına zemin hazırladığı gibi, günümüzde İslam dünyasında bilimin tutunmasını engellemektedir. Çünkü dinle bilimin uzlaştığı savı; bilimi dinin kontrolüne terk etmek anlamına gelmekte; bu çerçevede, kimi modern İslam düşünürlerince bilginin İslamileştirilmesi gibi, hiçbir nesnel tutamağı olmayan düşünceler geliştirilmektedir.

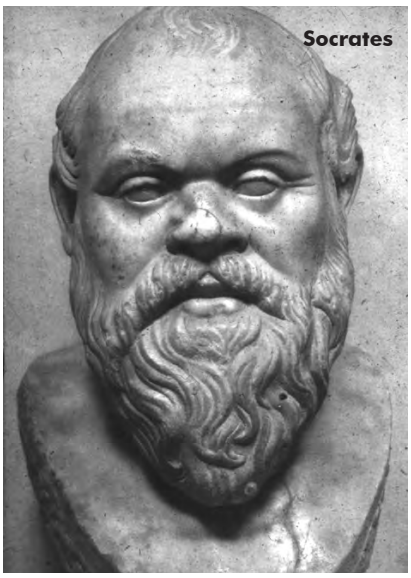
Yrd. Doç. Dr. Hasan Aydın
OMÜ Sinop Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi

Düşünce tarihi irdelendiğinde, geçmişten günümüze, din-felsefe ilişkisine ait tartışmaların önemli bir yer tuttuğu, filozoflar ve teologlar arasında önemli tartışmalara neden olduğu görülür. Bu nedensiz değildir; zira metafizik içerimli felsefe ile dinlerin tartıştıkları olgular önemli ölçüde çakışmaktadır. Din-felsefe ilişkisine yönelik tartışmaların öncüsü olarak, insan düşüncesini nispeten efsanelerden arındırıp ussal temellere oturtmaya çalışan Eski Yunanlı filozoflar kabul edilebilir. Çünkü gerek kökeni oldukça eskilere dayanan din, gerekse Eski Yunan'da ortaya çıkan ve metafizik unsurları ağır basan felsefe, dış dünyada görünen olgularla yetinmeyip, görünenin ötesine uzanmaya; bir başka deyişle, görünmeyene ilişkin ussal kurgular oluşturmaya yönelmiş; bu durum, din ve metafizik içerimli felsefenin konularının, önemli ölçüde örtüşmesine neden olmuştur. Bu olguyu ön-Socratesci ilk Yunan filozoflarının ele aldıkları varlık ve oluş sorununa verdikleri yanıtlarda açık bir biçimde gözlemlemek olasıdır. Zira ön-socratesci filozofların yanıtını aradığı anılan sorun, erken dönemlerden beri, mitolojilerin ve dinlerin yanıtını aradığı en temel sorundur.

Thales

Eski Yunan'da din-felsefe ilişkisi

Ön-socratesci filozoflar, varlık ve oluş sorununu ussal bir çerçevede ele almaya yönelirken, toplumda yaygın olan ve mitolojik düşünceye göndermeler yapan egemen gelenekten bütünüyle kopamamışlar; bu yüzden, ussal kurgularına kimi mitolojik öğeler de karıştırmışlardır. Nitekim, varlık ve oluşun temeline suyu yerleştiren Thales, bir yandan suyun Tanrı Okyanus ile ilişkisini keserek, varlığın ilkesini duyularla algılanan bir nesne durumuna indirgerken; öte yandan, "her şeyin Tanrılarla dolu" olduğunu belirterek, nesnelerdeki gizil güçleri dinsel bir ifadeyle ortaya koymaya çalışmıştır (1). Anaximandros, varlığın ilkesi, oluş ve bozuluşun nedeni olarak, "apeiron" (sınırsız) diye nitelendirdiği bir varlığı göstermiş; apeiron'u ise Tanrısal niteliklerle donatmıştır (2). Ksenophanes, Eski Yunan'da yaygın olan çoktanrıcı ve insanbiçimci Tanrı imgelerine karşı çıkmış; felsefî gerekçelerle insansal nitelikleri olmayan bir Tanrı imgesi ileri sürmüştür (3). Parmanides'in, değişime uğramayan öncesiz ve sonrasız, yetkin niteliklere sahip "varlık"ı, Tanrısal bir görünümle ortaya konmuş gibi gözükmektedir (4). Parmanides'in düşüncelerine tepkiyi simgeleyen Herakleitos, evreni, zıtların savaştığı sürekli oluşun egemen olduğu bir sahne olarak sunmasına rağmen, tüm oluş

Socrates

ve bozuluşu, hatta toplumsal düzeni belirleyen ve değişime uğramayan "logos"tan söz ederek, logos'u Tanrısal bir kimliğe büründürmüştür. Bu anlayışına koşut olarak da, kendisini bir peygamber gibi sunmuştur (5). Varlık ve oluşu çoğulcu bir anlayışla açıklamaya yönelen Empedokles ise, "hava-toprak-su ve ateş"ten oluşan dört unsuru, Zeus, Hera, Aidoneus ve Nestis biçiminde Tanrılar olarak kabul etmiştir. O daha da ileriye giderek, dört unsurun varlık ve oluşu gerçekleştirebilmeleri için karışıp ayrışmaları gerektiğini vurgulamış ve bu işlemi de, Tanrı olarak gördüğü "sevgi ve nefret"le ilişkilendirmiştir. Kendisini, bir peygamber, ruhları ve bedenleri tedavi eden bir hekim olarak kabul eden Empedokles, tenasühe ve ruhsal arınmanın kalıcı bir hayat için gerekliliğine inanmıştır (6). Nesnelerin sonsuz parçacıklardan oluştuğunu ileri süren Anaxagoras'a gelince, o da, evrendeki içsel düzeni sağlayan ilkenin "nous" olduğunun altını çizerek; nous'u Tanrısal olarak nitelemiştir (7).

Socrates sonrası felsefede, önsocratesci tutum, dine vurguyu daha da artırarak devam etmiştir. Dinsel vurgunun artış nedeni, Protagoras ve Gorgias gibi Sofistler'in ve atomcu Licuppus ve Democritos gibi düşünürlerin görüşlerine (8) duyulan tepkidir; zira bu düşünürlerde, dine ve dinsel düşünceye yönelik bir yadsıma söz konusudur (9). Bu bağlamda "her şeyin ölçüsü olarak insanı gören" Protagoras'ın öznelciliğini ve "hiçbir şey yoktur; olsa bile bilmeyiz, bilsek bile başkalarına bildiremeyiz" diyerek varlık, bilgi ve değer karşısında olumsuz bir tutum takınan Gorgias'ın nihilizmini anmak gerekir (10). Socrates söz konusu tepkinin ilk sözcüsüdür ve tüm söylemini "daimonum" diye nitelendirdiği tanrısal sesle ilişkilendirmiş ve Tanrı odaklı bir dünya tasarımı ortaya koymuştur (11). Socrates'in öğrencisi Platon, bu dünyayı gölge olarak nitelendirerek gerçekliği başka bir evrene yerleştirmiş ve değişmez idealardan söz etmiştir. Onun ideaları Tanrısal kökenlidir; ideaların bilgisi de anımsama kuramıyla dinsel bir temele oturtulmuştur. Böylelikle Platon'da, varlık, bilgi ve değer dinsel bir görünüme büründürülmüştür (12). Aristoteles, öğretmeni Platon'un "idealar-gölgeler" ayrımını eleştirmekle birlikte, "özdek-biçim" ayrımı ve erekselci nedenselciliğiyle onun düşüncelerine yaklaşmıştır. Ona göre, gizilliği ifade eden maddenin varlığa çıkması; evrendeki oluş ve bozuluşun gerçekleşmesi, "biçim" denen ilkeye bağlıdır ve biçimi veren ilk hareket ettirici Tanrıdır (13).

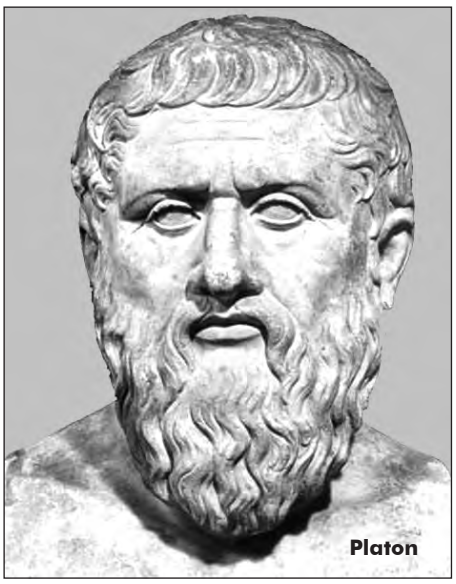
Helenistik felsefede din-felsefe ilişkisi

Din ve felsefe arasındaki bu yakın ilişki, Helenistik felsefede de devam etmiş; Yeni Platonculuğun kurucusu Platinus'ta, felsefe, bütünüyle dinsel bir kimliğe bürünmüştür. Bu olgu, felsefenin dinsel efsanelerin felsefi terimlerle ifade edilmesinden doğduğu anlayışının kabul edilmesine neden olmuştur (14). Nitekim, Stoalılar felsefeyi, dinsel efsanelerin bir yorumu olarak görmüşlerdir. Bu anlayış, din ve felsefenin, farklı dili kullanmalarına rağmen aynı hakikati dile getirdikleri sonucuna yol açmıştır. Sözgelimi, Plutarch, çeşitli dinlerdeki Tanrıların, benzer işlevleri yerine getiren, ancak farklı adlarla adlandırılan varlıklar olduğunu; dinlerdeki efsanelerin felsefi hakikatleri içerdiğini söylemektedir. Yeni Platoncu Porphyrius ise, efsanelerin felsefi hakikatlerin simgesel ifadeleri olduğunu kaydetmektedir (15).

Felsefe ile dinin aynı hakikatleri içerdiği; bir başka deyişle, hakikatin tek olduğu, dinin simgelerle ortaya koyduğu hakikati, felsefenin yalın bir dille ifade ettiği anlayışı, "peygamberin mi yoksa filozofun mu üstün olduğu" sorusuna yol açmıştır. Genel olarak peygamberin üstünlüğü onaylanmasına karşın, Lamlicus gibi kimi düşünürlerin, filozofu peygamberin üstüne yerleştirdikleri görülür (16). Dinle felsefenin, farklı dillerle aynı hakikati dile getirdikleri savı, ortaçağ Hıristiyan ve İslam dünyasında felsefenin benimsenmesini bir parça kolaylaştırmış gibi gözükmektedir. Fakat gerek Hıristiyan, gerekse İslam dünyasında, din ve felsefenin uzlaştırılmasının önemli tepkilerle karşılandığı da görülür.

İslam din felsefecileri: Felsefe karşıtlığı

İslam dünyasında, Yeni Platoncu eğilimiyle beliren, yer yer Platon, Aristoteles ve Stoa felsefelerinden doğrudan etkiler sergileyen İslam Aristotelescileri ile doğrudan *Kuran*'a gönderme yapan İslam din felsefecileri (kelâmcılar) arasındaki

Platon

tartışmalar; din-felsefe uzlaştırmasına gösterilen tepkinin ilginç örneklerini sunar. İslam dünyasında, Hint ve İran geleneğinden etkilenen İbn er-Râvendî, Ebû Bekr Zekerriyâ er-Râzî ve Ahmed bin. et-Tayyib es-Serahsî gibi düşünürlerce din-felsefe ilişkisi sorununda, din karşıtı bir tutumun da savunulduğu görülmektedir. Bu açıdan İslam dünyasında din-felsefe ilişkisi sorununu, "felsefe karşıtı, uzlaştırıcı ve din karşıtı" olmak üzere üç ana başlık halinde ele almak olasıdır.

İslam dünyasında ortaya çıkan felsefi etkinliği, İslam dinsel bildirilerine yönelen her türden ussal yaklaşımı kapsayacak bir biçimde ele alırsak, din-felsefe ilişkisine yönelik tartışmaları İslam'ın Kuzey'e yayılmasının başlangıcını imleyen VII. yüzyıla değin geriye götürebiliriz. Bu durumda, fetih hareketlerinin itici gücüyle oldukça erken bir dönemde ortaya çıkan "akıl-nakil" ilişkisine yönelik kimi tartışmaları din-felsefe ilişkisine yönelik ilk veriler olarak değerlendirebiliriz. Bu tartışmaların filizlendiği alanlar, "imanın neliği, istenç özgürlüğünün bulunup bulunmadığı, *Kuran*'daki müteşâbih (simgesel) ayetlerin yorumlanıp yorumlanamayacağı" gibi konulardır (17). Söz konusu tartışmalarda, selefiyyûn (öncekiler) diye isimlendirilen kanat, akıl-nakil ilişkisinde, akla ilk muhalefeti temsil eder. Felsefeye açıkça cephe alan Gazzâlî, İbn Teymiyye ve hatta İbn Haldûn gibi düşünürlerin, kendilerini selef hareketiyle ilişkilendirmeleri bu açıdan oldukça anlamlıdır. Selef hareketinin öncüleri arasında yer alan Malik bin Enes'in müteşâbih (simgesel) ayetlerin yorumlanmasına duyduğu tepki, akla ve felsefeye gösterilen ilk muhalefetlerin ipuçlarını sunar. Rivayete göre Tanrının tahtına oturduğunu söyleyen (istivâ) ayet konusunda soru soran birisine, Malik b. Enes'in şöyle dediği aktarılır:

"Oturma (istivâ) bilinen bir şeydir; fakat onun nasıllığı (keyfiyet) bilinmemektedir. Onun hakkında soru sormak bir yenilik icat etmektir (bid'at). Senin sapkın bir insan olduğunu sanıyorum. Onu benden uzaklaştırın" (18).

Kuran'daki kaderciliğe gönderme yapan ayetleri yorumlayarak irade özgürlüğünü savunan ve akıl-nakil çatışmasında aklın esas alınması gerektiğini söyleyen Kaderiyye ve Mu'tezile ekolünün önderlerinin, dinsizlik, Hıristiyanlık, hatta iki yaratıcı benimseyen Mecusilere benzemekle suçlanmaları (19), selefin akılcı tutum karşısındaki tavrının katılığının açık göstergesidir. Bu akıl karşıtlığı, kimi zaman o denli ileri götürülmüştür ki, naklin dışında her şey reddedilmiştir. Nitekim selefe ait olduğu söylenen bir rivayette şöyle denilmektedir:

"İnsanların nakille bildirilen şey üzerinde akıllarını kullanmaları kötüdür. Bu gibi kimselerin, sahabilerin otoritesine dayanarak söyledikleri kabul edilmeli, akla dayanarak söyledikleri hela çukuruna atılmalıdır" (20).

İslam dünyasında felsefe karşıtlığının ilk tohumlarının erken dönemlerde ortaya çıkan akıl-nakil ilişkisi tartışmalarında, akla karşı çıkanların argümanlarında bulunduğunu söyleyebilirsek de, bu akıl karşıtı argümanların, farklı kültürlerle etkileşim ve çeviri kanalıyla aktarılan felsefi düşüncelerle belli ölçülerde esnekliğe uğradığını kaydetmeliyiz. Mu'tezileden ayrılarak selefî ekole bağlı Ahmed bin Hanbel'in yoluna girdiğini söyleyen ve her türden ussal yoruma cephe alan Ebû el-Hasan el-Eş'arî'nin takipçileri olan Bağdâdî, Bâkillânî, Cüveynî, Gazzâlî gibi isimlerin, müteşâbih (simgesel) ayetleri yorumlamaları, söz konusu gelişimin açık belgelerini sunmaktadır (21). Yorumlarda benimsenen anlayışın, eleştirip reddetmeye özen gösterdikleri Mu'tezile ekolüne bağlı düşünürlerin yorumlarıyla benzerliği dikkate değerdir. Bu bağlamda, IX. yüzyıldan sonra, çeviri etkinliklerine bağlı olarak felâsife diye adlandırılan Kindî, Fârâbî, İbn Sînâ, İbn Rüşd

İbn-i Haldun

gibi düşünürlerin ortaya çıkışının geleneksel akıl-nakil ilişkisini açıkça din-felsefe ilişkileri bağlamına taşıdığını kaydetmeliyiz. Selefe bağlılığı ile övünen Eş'arî düşünürler, Mu'tezile ekolüne bağlı düşünürlere ek olarak felâsifenin de düşüncelerini eleştirmeye yönelmişlerdir. Bağdâdî, Bâkillânî, Cüveynî gibi düşünürler yer yer filozofların görüşlerini eleştirmeye ve felsefeyi reddetmeye yönelmişlerse de, felsefi birikimlerinin cılızlığı, onların görüşlerini tam olarak kavramalarını olanaksız kılmıştır. Nitekim Gazzâlî, erken dönem felsefe eleştirmenleri için şöyle demektedir:

"Onların kitaplarında, sadece filozofların görüşlerini reddetmek için, çelişkili ve önemsiz bilgiler vardır. Onların eleştirileri bilginleri ikna etmek bir yana, halktan birisini bile ikna etmekten uzaktır" (22).

Siyasal destekle, Nizâmiye Medresesi'nin başına getirilen Gazzâlî, İslam dünyasında felsefe karşıtlığının doruk noktasını temsil etmektedir. O, *el-Munkiz*'da belirttiğine göre, iki yılını felsefecilerin görüşlerini öğrenmeye ayırmış (23), önce onların görüşlerini anlamaya yönelik olarak tuttuğu notları içeren *Mekâsıd el-Felâsife* (Filozofların Amaçları) adlı yapıtını kaleme almış (24); ardından da *Tehafüt el-Felâsife*'de (Filozofların Tutarsızlığı) onların görüşlerinin etraflı bir eleştirisini sunmuştur (25).

Gazzâlî, otobiyografik eseri *el-Munkiz*'da hakikati arayanları, döneminde yaygın olan düşünsel akımları dikkate alarak dört gruba

ayırmıştır. Bunlar; a) İslam din felsefecileri (Kelâmcılar), b) Bâtınîler (Ta'limiyye), c) Tasavvufcular, d) Filozoflardır (26). O, filozofların da, İslam dünyasında benimsenen ayrımları dikkate alarak, kendi aralarında üç ana grup olduklarını söylemektedir. Bu gruplar, a) Dehriyyûn (27), b) Tabiiyyûn (28), c) İlahiyyûn'dur (29).

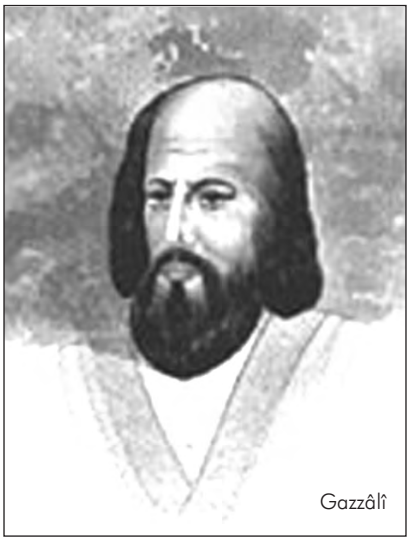
Gazzâlî'ye göre, bu üç gruba dahil filozofların tümü, halkı yanlış yola sevk etmekte ve onları dinden uzaklaştırmaktadır. Bu nedenle onların reddi zorunludur. Şöyle demektedir:

"Onlara, çokluklarına, eskileri ile yenileri arasında hakka yakınlık ve uzaklık farkına bakmadan küfür ve dinsizlik (ilhad) damgası vurmak gerekir" (30).

Gazzâlî'ye göre filozofların ilk grubu olan Dehrîler, filozofların en eski grubudur ve evreni idare eden ve her şeye kadir olan bir yaratıcının bulunduğunu yadsımışlardır. Evrenin bir yaratıcı tarafından var edilmediğini, öteden beri kendiliğinden mevcut olduğunu, canlının spermden, spermin canlıdan meydana geldiğini; bu sürecin, öncesiz olduğunu ve ebedi olarak devam edeceğini iddia etmişlerdir. Gazzâlî, bu kimseleri zındıklıkla suçlar (31). Bu suçlama, onun tarafından Sünnî görüşten ayrılan herkese yöneltilen genel bir suçlamadır. Gazzâlî, Dehrîlerin kimler olduğu konusunda hiçbir şey söylemez.

Felsefecilerin ikinci grubunu oluşturan Tabiiyyûn ise, ona göre, doğayı, hayvan ve bitkilerin dikkate değer taraflarını araştıran filozoflardır. Onların en çok uğraştıkları iş, hayvan anatomisidir (teşrîh). Bu çalışmaları sırasında, canlılarda Tanrının hikmetini, düzenini ve ereğini görmüşler; hayvan ve bilhassa insan vücudunu yaratan Tanrının, varlığına ve yüceliğine kani olmuşlardır. Ancak bunlar, doğayı çok fazla incelediklerinden, mizaç dengesinin, hayvansal yetilerin oluşumu üzerinde büyük bir etkisinin olduğunu düşünmüşlerdir. Sonra da, insanın ussal yetisinin mizacına bağlı olduğunu; mizacın bozulmasıyla bozulduğunu; yok olunca, tekrar var olmayacağını ileri sürmüşlerdir. Bu iddia, onları, ahireti reddetmeye götürmüştür. Onlarca, ibadet için sevap; günah için ceza yoktur. Gazzâlî'ye göre, bunlar, hayvanlar gibi şehevî arzularına dalmışlardır ve Tanrıyı onaylamalarına rağmen, ahireti yadsıdıkları için, zındıktırlar (32). Gazzâlî, bu gruba giren filozofların da kimler olduğu hakkında hiçbir bilgi vermemektedir.

Gazzâlî'ye göre filozofların üçüncü grubu, İlahiyyûn adıyla anılmaktadır ve bunların öncüleri, Socrates, Aristoteles ve Platon'dur. İslam dünyasındaki en önemli temsilcileri ise, Fârâbî ve İbn Sînâ'dır. Ona göre bu düşünürler, Dehriyyûn ve Tabiiyyûn'un görüşlerini reddetmeleri ve onların rezilliklerini başkalarına söz bırakmayacak şekilde göstermeleri nedeniyle önemlidirler. Ancak, onlar, Dehriyyûn ve Tabiiyyûn'u reddederken, onların görüşlerinden de etkilenmişlerdir. Bu yüzden küfre girmişlerdir. Gazzâlî, İlahiyyûn'un bütün görüşleri ele alındığında, onların bir kısmının küfrü gerektirdiğini; bir kısmının bidat içerdiğini; bir kısmının ise, temelde inkarı gerektirmediğini söyler (33). Ona göre, filozofların üzerinde tartıştıkları konular altıya ayrılabilir. Bunlar, "matematik ve astronomi, mantık, tabiiyyat, ilahiyat, siyaset ve ahlak"tır (34). İlahiyat konusundaki görüşleri, tutarsızdır; ahlak ve siyaset hakkındaki düşünceleri ise, Peygamberlerden ve kutsal kitaplardan devşirilmiştir; ancak buna, yanlış şeyler karıştırmışlardır (35). Dinle ilgili olmayan, matematik, astronomi, mantık gibi bilimlere gelince, bunlar da din açısından sakıncalı olabilirler, bu nedenle bunlarla çok fazla ilgilenilmemelidir. Şöyle demektedir:

Gazzâlî

"Bu bilimlerle çok fazla meşgul olmamak gerekir. Çünkü bunların din ile ilgisi yoksa da, felsefeye ait bilimlerin başlangıcı olduğundan, felsefenin kötülükleri onlara da geçer. Bu bilimlerle çok fazla meşgul olup da, dinden çıkmayan ve takvadan uzaklaşmayan pek azdır" (36).

Gazzâlî, ihtiyatı elden bırakmamak koşuluyla, filozofların ilahiyat dışındaki düşüncelerine göz yumulabileceğini söylese de (37), ilahiyatla ilgili konular üzerindeki ussal kurguları hakkında en küçük bir taviz vermez. Ona göre, filozoflar bu konuda üç temel düşünceleri nedeniyle küfre; 17 görüşleri nedeniyle de bid'ate sapmışlardır. Küfre düştükleri noktalar, "cesetlerin dirilemeyeceği, Tanrının tikelleri bilmediği, evrenin öncüsüz olduğu" savlarıdır (38).

Gazzâlî'ye göre filozofların küfrü içeren kitapları da asla okunmamalı, halk onlardan uzak tutulmalıdır. Şöyle demektedir:

"Onların kitaplarını okumak, içlerinde bulunan desise ve tehlike nedeniyle yasaklanmalıdır. İyi yüzemeyeni nehir kıyısında dolaşmaktan menetmek gerektiği gibi, halkı da bu kitapları okumaktan alıkoymak gerekir. Yine çocukları yılanlardan korumak icap ettiği gibi, kulakları da bu sözlerin tehlikelerinden uzak tutmalıdır" (39).

Gazzâlî, felsefeyi reddederken, önemli ölçüde felsefi argümanları kullanır. Çoğu kez cedel (diyalektik) yönteminin bir sonucu olarak, filozofların görüşlerini çarpıtır; onları eleştirilecek bir kılığa sokar. Onların düşüncelerini eleştirilecek bir forma sokma çabası ve çok sis-

temli bir düşünür olmaması, Gazzâlî'nin yer yer çelişkilere düşmesine de neden olmuştur. Bu duruma dikkat çeken İbn Tufeyl şöyle demektedir:

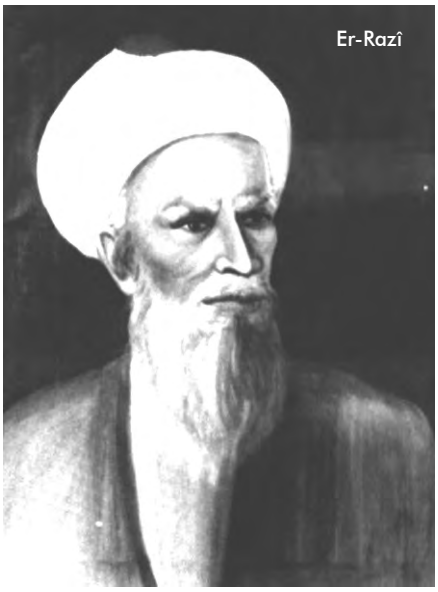
"Gazzâlî, eserlerinin çoğunda, halka seslenmeyi amaçladığı için kimi şeyleri yerine göre düğümler, yerine göre çözer. Bir yerde küfrü gerektirdiğini söylediği bir şeyi başka bir yerde mubah kılar. *Tehâfüt el-Felâsife* adlı eserinde, felsefecileri bedensel dirilişi (haşr-i cismanî), inkâr ettikleri, ödül ve cezayı yalnız ruhlara özgü kabul ettikleri için küfürle itham ettiği halde, *Mizân* adlı yapıtının başlarında felsefecilerin bu konudaki görüşleriyle sufilerin inançlarının çakıştığını, *el-Munkiz*'da ise kendi inançlarının da tasavvuf önderlerinin inançlarıyla uygunluk içinde bulunduğunu, bu gerçeğe uzun araştırma ve tartışmalardan sonra ulaştığını söyler. Gazzâlî'nin yapıtlarını inceleyenler, içeriklerini gereği gibi gözden geçirenler, sözleri arasında bu tür çelişkilere rastlarlar. *Mizan el-Amel* adlı eserinde bu durumu şöyle açıklar: Görüşler ve düşünceler üçe ayrılır: 1) Halkın içinde bulunduğu düzey ve inanç doğrultusunda dile getirilenler. 2) Soru soranın, öğrencinin durumuna göre dile getirilenler. 3) Düşünürün kendi kanıları doğrultusunda açıklananlar" (40).

Gazzâlî çelişkili tutumlarına rağmen, din-felsefe ilişkisi konusunda İslam dünyasında bir dönüm noktası olmuştur. Onun felsefeyi yadsırken felsefi argümanları kullanması, felsefenin aşırı görüşleri törpülendikten sonra, İslam din felsefesinin (kelâm) içine dahil edilmesine ve felsefi bir teolojinin oluşmasına neden olmuştur. Bu anlayışın en yalın örneği, Fahr ed-Dîn er-Râzî'dir. Öte yandan onun felsefe eleştirisi, İslam dünyasında din odaklı düşünce yapısını pekiştirmiş; felsefe adının dinsizlikle özleştirilmesine neden olmuştur. İslam kültüründe Gazzâlîci tutumun kalıtlarını görmek için İbn Teymiyye'nin aşağıdaki deyişlerine kulak vermek yeterlidir:

"Felsefecilere gelince onların durumu, Yahudiler ile Hıristiyanlar'ın durumundan da kötüdür. Çünkü onlar, berikilerin cehalet ve sapıklığı ile ötekilerin facirlik ve zalimliklerini bir araya getirerek cehalet ve zalimlik alanında Yahudiler'i ve Hıristiyanlar'ı geride bıraktılar. Nedenine gelince onlar, mutluluğu, sadece gerçeği bilmeye bağlı saydılar, insanın varlık alemi ve akıl prensipleri ile uyum içinde bilgi sahibi olmasını mutlu olması için yeterli gördüler. Arkasından da Tanrının zatı, isimleri, sıfatları, melekleri, kitapları, peygamberleri, yarattıkları ve emirleri hakkında çok zayıf bilgilerle yetindiler. Böylece cahillikleri bilgilerinden daha büyük ve sapıklıkları hidayetlerinden daha baskın oldu. Başka bir deyişle, basit cehaletle katmerli cehalet arasında dönüp dolaşır oldular. Çünkü onların tabii bilimler ile matematik alanında söyledikleri sözler nefsin kemalini sağlayamaz, bu konuda yararlı da değildir" (41).

Tarihle ilgili *el-İber* adlı eserine giriş olarak yazdığı *Mukaddime*'de İbn Haldûn, felsefi bir yöntem kullanmasına rağmen, felsefeyi kötülemesi ve felsefe ile ilgilenecek insanları, dini iyi öğrenmelerini salık vermesi, Gazzâlîci felsefe karşıtlığının İslam dünyasında ne denli kökleştiğinin bir kanıtıdır. Zira İbn Haldûn İslam dünyasının çok yönlü ve kıvrak zekâlı düşünürleri arasındadır. O felsefeye ilişkin sonul yargısını şöyle ifadelendirmektedir:

"Felsefi bilimler şehirlerde çok yayılmıştır. Bu bilgilerin dine olan zararı büyüktür… Bununla beraber, hikmet ve felsefe bilgileri okuyacak olan kimse, ilk önce tefsir (*Kuran* yorumbilimi), fıkıh (İslam hukuku) ve diğer dini bilgileri hakkıyla öğrenmeli ve ancak bundan sonra, felsefi bilgileri öğrenmeye başlamalıdır. İslami bilgileri bilmeyen kimse, bu bilgileri öğrenmeye yanaşmamalıdır. Çünkü dini bilgileri bilmeyenlerden, bu bilimlerin ölüme götüren hallerinden sağlamca kurtulanları azdır" (42).

Er-Razî

Er-Râzî ve Er-Râvendî: Din karşıtlığı

Kimi İslam düşünürleri ve daha önce de kaydettiğimiz gibi Gazzâlî, İslam dünyasında filozoflar arasında, dine bütünüyle cephe alan bir grup düşünürden söz etmektedir. Daha çok, Dehrîler ve Tabiatçılar olarak anılan bu gruba kimlerin dahil olduğu, açık bir dille ifade edilmez. Gerçekten de, aktarılan bilgilere bakılırsa, İslam dünyasında kurulu dinlere tepki gösteren ve onları eleştiren düşünürlerin çıktığı görülür. Bunların en şöhretli olanları, Ebû Bekr Zekerriyyâ er Râzî ve İbn er-Râvendî'dir. Bu iki düşünürün, gerek Eski Yunan ve Helenistik felsefede gerekse Brahmanizm'de yaygın olan, "her insanda eşit olarak bulunan Tanrısal kökenli aklın evreni araştırmada, iyi ile kötüyü birbirinden ayırmada yeterli olduğu" görüşüne dayandıkları anlaşılmaktadır (43). Tıp alanında önemli bir otorite olan Ebû Bekr Zekeriyyâ er-Râzî'nin İranlı bir düşünür olan İranşehrî'den etkilendiği ve görüşlerini onun diliyle aktardığı kaydedilir. Ona göre felsefe, İslam dünyasında genelde savunulduğu gibi seçkinlere değil, herkese açık bir etkinliktir ve insan için biricik kurtuluş yoludur. Kendini gerçeğe ve araştırmaya veren ve bu konuda çaba harcayan herkes, kendini kurtaracak yola girmiştir. Ya-

ratılıştan eşit olan insanlar, felsefe eğitimi aracılığıyla iyiyi ve kötüyü, yararlı ve zararlıyı birbirinden ayırabilir ve Tanrısal öğelerin bilgisini elde edebilir. Bu nedenle, Tanrının, insanlardan birisini, onlara doğru yolu göstermek için peygamber olarak seçmesi ve onu ayrıcalıklı kılması anlamsızdır (44). İnsan için tek yol göstericisi akıldır. O aklı bir parça aşkınlaştırarak, ona ilişkin yargısını şöyle ifadelendirmektedir:

"Tanrı bize, kendisi aracılığıyla, şimdi ve gelecekte elde edebileceğimiz en değerli yararı elde etmemiz için aklı vermiştir… Akıl aracılığıyla, kendimiz için yararlı olan ve hayatımızı güzelleştiren her şeyi elde ederiz. Onunla, kapalı ve uzaktaki şeyleri, bizden gizlenmiş olanları biliriz… Yine biz onun aracılığıyla, Tanrının bilgisine varis olduk… O yargılayıcı iken biz onu yargılayamayız. O denetleyici iken biz onu denetim altına alamayız. Emreden o iken biz ona emredemeyiz. Her şeyde ona başvurmalı ve tüm sorunlar hakkında onunla hüküm vermeliyiz. O bize nasıl davranmamızı emrediyorsa öyle davranmalıyız." (45)

Ebû Bekr Zekeriyyâ er-Râzî'ye göre akıl açısından ele alındığında, peygamberler ve dinler birbirlerini reddettikleri için yadsınmaları gerekir. Çünkü bu, hakikatin birliği ilkesine terstir. Dinlerin ve peygamberlerin birbirlerini reddetmeleri ve hakikati salt kendi öğretilerine indirgemeleri tarih içerisinde sürekli dinsel savaşlara neden olmuştur. Yani dinler, insanlığa barış getirmemiştir. Aslında dine ve din önderlerine bağlılık ussal bir durum değildir. Çünkü, dine bağlılığın nedeni taklit ve gelenek, devletin hizmetinde bulunan din adamlarının nüfuzu ve saf kimselerin hayal gücünü etkileyen törenlerdir. Bu nedenle, din önderlerine inananlar, zayıf düşünceli insanlar ya da kadın ve çocuklardır (46). Kutsal kitapların hiçbir değeri yoktur. Platon, Aristoteles, Euklides, Hipokrates vb.lerinin yapıtları, insanlığa kutsal kitaplardan daha çok hizmet etmiştir (47). Rahat, huzur ve barış içinde bir toplum kurmak için peygamberler ve onların getirdiği şeriatın zorlamaları yersizdir. İnsanlığın korunması ve toplumun sağlamlaştırılması, din ve din adamlarına bağlılığa dayanmaz (48); bu yüzden, dine zarar veriyor diye, hakikatin açıklanmaması gerektiği düşüncesini savunmak saçmadır. Ayrıca, dinlerce savunulan yoktan yaratma da yanlıştır. Eğer böyle bir şey olsaydı, bu kolay olduğu için Tanrı her seferinde yoktan yaratırdı. Oysa bu deneyimlerimize terstir (49).

Ebû Bekr Zekeriyyâ er-Râzî, bu cüretli düşüncelerine karşın ne ateist ne de materyalist bir düşünürdür. Her şeyden önce o, Hint kökenli bir düşünce olan tenasühe inanmış; "Tanrı, ruh, madde, mekân ve zaman" olmak üzere beş öncesiz ilke benimsemiştir (50). Onun, kurulu dinleri yadsıması, felsefeyi dinlerden, filozofu da peygamberden üstün sayması; öncesiz ilkeleri ile birlikte ele alındığında, döneminin felsefi birikimi doğrultusunda felsefi nitelikli bireysel bir inanç sistemi kurma çabası olarak değerlendirilebilir. Ama burada bir noktanın altını çizmekte yarar vardır. Ebû Bekr Zekeriyyâ er-Râzî'ye iliştirilen anılan görüşler, doğrudan onun yapıtlarına dayanmamaktadır; çünkü bu görüşleri içerdiği söylenen yapıtları bize değin ulaşmamıştır. Bu yüzden onun din karşıtı olarak sunulan görüşlerini, karşıtlarının aktardığı pasajlardan öğrenmekteyiz. O, bize değin ulaşan *et-Tıb er-Ruhânî* adlı yapıtında, kendisine iliştirilen yukarıdaki görüşlerle çelişir bir biçimde, dine olumlu yaklaşmakta ve hatta şeriatın ilklerine uygun yaşamayı, ölüm korkusunu yenme ve öldükten sonraki yaşamda mutlu olmanın temel koşulu saymaktadır. Nitekim şöyle demektedir:

"Adil ve erdemli olup, hak olan şeriatın kendisine yüklediği bütün ödevleri yerine getiren kimsenin ölümden korkması gerekmez. Çünkü bu şeriat ona zafer, sukunet ve sonsuz mutluluk vaad eder." (51)

Ebû Bekr Zekeriyyâ er-Râzî hakkında sahip olduğumuz bu çelişkili bilgileri, üç şekilde yorumlamak olasıdır: İlk yorum, Ebû Bekr Zekeriyyâ er-Râzî'nin zaman içerisinde düşünsel dönüşüm yaşadığı; ikincisi ise, onun din karşıtı gibi gözüken düşünceleri, aslında kendi düşünceleri olmayıp, dine olumsuz bakan düşünürlerin görüşlerini kendi yapıtlarında aktardığı şeklinde olabilir. Zaten onun din karşıtı görüşlerini aktaranlar da, onun anılan görüşleri İranşehrî'nin görüşleri olarak aktardığını ifade etmektedirler. O, büyük bir olasılıkla İranşehrî'nin görüşlerini, eleştiriye tabi tutmadan anlattığı için, o görüşleri kabul ediyor gibi yorumlanmış olmalıdır. Burada akla gelen bir üçüncü yorum daha söz konusu edilebilir. Bu yorum, İslam felsefe geleneğinde yaygın olan seçkincilik ve sıradancılık öğretisine gönderme yapan bir yorumdur. Buna göre, Ebû Bekr Zekeriyyâ er-Râzî'nin, din karşıtı argümanlara yer veren yapıtlarını seçkinlere özgü; dinsel düşünceye olumlu vurgu yapan *et-Tıb er-Rûhânî* adlı yapıtın ise halka özgü olarak yazıldığıdır. Ancak, Ebû Bekr Zekeriyyâ er-Râzî'nin seçkincilik-sıradancılık öğretisine karşı çıktığı; hakikati ayrım yapmadan herkese olduğu gibi anlatmak gerektiği kanısında olduğu aktarıldığı için, bu yorum oldukça zayıf kalmaktadır. Kanımca anılan üç yorumdan gerçeğe en yakın olanı, ikinci yorumdur; ancak bu yoruma şu kaydı da eklemek gerekmektedir: Eğer Ebû Bekr Zekeriyyâ er-Râzî din karşıtı görüşleri eleştirisini yapmadan aktarmışsa, bu onun o argümanlara sıcak baktığı şeklinde yorumlanabilir ve İslam düşünce geleneği de bu yüzden onu kurulu dinlere karşı duran bir düşünür olarak anmaktan çekinmemiştir.

İslam dünyasında Ebû Bekr Zekeriyyâ er-Râzî'ye yakın görüşler savunan bir diğer düşünür de ibn er-Râvendî'dir (52). Başlangıçta Mu'tezile ekolüne bağlı olan

İbn er-Râvendî, onların akla ilişkin yargılarını mantıksal sonucuna götürmüş; aklın otoritesinin olduğu yerde dinin barınamayacağını ileri sürmüştür. Onca vahiy, ya akla uygun yargılar ya da akılüstü yargılar ortaya koyar. Eğer vahiy akla uygun yargılar koyarsa, bu yargılara akıl aracılığı ile ulaşılabileceği için vahye gerek yoktur. Eğer vahiy, akılüstü yargılar ortaya koyarsa, akıl bunları anlamadığı ve bunlarla çeliştiği için geçersizdir. Ona göre, her iki durumda da vahiy gereksiz ve geçersiz bir bilgi kaynağıdır. Ayrıca peygamberin doğruluğunun kanıtı olarak sunulan mucizeler göz boyamak ve sahtekârlıktan başka bir şey değildir (53). İslam'ın kutsal kitabı *Kuran*'ın doğruluğunun kanıtı olarak sunulan dilsel yönden mucize olduğu savı da gerçeği yansıtmaz. Zira herhangi bir Arap (yani Hz. Muhammed) Arapça'yı iyi bir biçimde öğrenip, diğer Arapları bu konuda geride bırakabilir. *Kuran*'ın güzel sözler içermesi onun mucizevi ve doğru olduğunun kanıtı olamaz. Ayrıca Arap dilinde yazılmış bir yapıtın edebi güzelliği, sadece Araplara bağlar. Diğer ulustan insanlar için *Kuran*'ın dilsel yönden mucize olduğu yargısı hiçbir anlam ifade etmez (54). İbn er-Râvendî'ye göre, evren bir bütün olarak öncesizdir; ayrıca evrendeki olguları gözlemlemek, kimi düşünürlerin ileri sürdüğü gibi tevhit (Tanrının tekliği) öğretisinden çok dualizme (ikiciliğe) işaret eder (55). Peygamberin ve kutsal kitapların gelecekten haber verdikleri olgusu da bir aldatmacadır; böyle bir durum söz konusu değildir (56).

Ebû Bekr Zekeriyyâ er-Râzî ve İbn er-Râvendî'nin anılan görüşleri, İslam din felsefecileri, Kindî, Fârâbî, Ebû Kâsım el- Belhî, Ebû Hâtim er-Râzî, İbn et-Temmâr vb. düşünürlerce eleştirilmiş; yapıtları görüşlerine duyulan tepkiler yüzünden bize değin ulaşamamıştır. Bu nedenle, din karşıtı tutumun İslam dünyasında bir etki yarattığını söylemek olanaksızdır. Nitekim İslam dünyasında anılan anlayışa varis olan tek düşünürün, "peygamberleri şarlatan olarak gören" Ahmed bin et-Tayyib es-Serahsî olduğu kaydedilmektedir (57).

İbn Sina

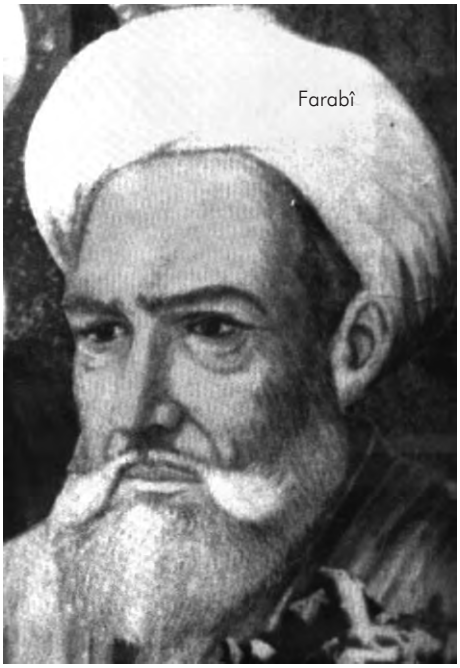
İslam Aristotelescileri (Meşşailer): Uzlaştırıcı tutum

Din-felsefe uzlaştırmasına yönelik ilk girişimleri, Kaderiyye ve Mu'tezile'nin akıl-nakil çatışmasında, nakli, aklın verilerine göre yorumlamaya yönelen anlayışlarında bulabiliriz. Bu anlayış çeviriler aracılığıyla felsefi düşüncenin yaygınlaşması sonucu, Yeni Platoncu İslam filozoflarının elinde felsefi bir çerçeveye oturtulmuştur. Kindî, Fârâbî, İbn Sînâ, İbn Tufeyl, İbn Rüşd gibi filozoflar, Aristoteles ve Stoacı düşüncelerin de etkisiyle, felsefe ve dinin aynı hakikati içerdiğini ifade etmeye yönelmişlerdir. Fakat onların, dinin gelişimi ve dinlerin niteliği konusunda farklı görüşler benimsemeleri, birbirlerinden az çok ayrılan görüşler savunmalarına neden olmuştur. Onların din-felsefe ilişkisini tartışırken ele aldıkları sorunları, iki temel soruya indirgemek olasıdır. Bunlardan ilki, "felsefe mi dine, yoksa din mi felsefeye kaynaklık etmiştir" sorusu; ikincisi ise, "felsefe mi, yoksa din mi üstündür" sorusudur (58).

İlk soruya verilen yanıt, genelde dinin felsefeye kaynaklık ettiği şeklindedir. Bu anlayışa uygun olarak onlar, yer yer Eski Yunan filozoflarını peygamber olarak sunarlar. Peygamber olarak nitelendirilmeyen düşünürlerin ise, görüşlerini kutsal kitaplardan devşirdiklerine inanırlar (59). Benzer bir anlayışın, Cleament gibi Hıristiyan düşünürlerce de savunulduğu görülür (60). Sözgelimi, Şehristânî, Thales, Anaximandros, Empedokles gibi düşünürlerin görüşleri *Eski Ahid* ile ilişkilendirilir (61). Aynı düşünceyi, Ihvân es-Sâfâ, Endülüslü İbn Sa'id, İbn Nedîm, Ebû Hâtim er-Râzî gibi düşünürler de savunmaktadır (62). Felsefe karşıtı argümanlarıyla tanınan Gazzâlî de aynı kanıdadır. Ona göre de filozoflar pek çok bilgiyi peygamberlerin, nebilerin ve sufilerin sözlerinden almışlardır (63). İslam dünyasında felsefenin dinden doğduğunu söyleyen bu anlayış, İslam düşünürlerinin insan imgesi ve bilgi anlayışlarıyla yakından ilişkilidir. Onlarca, insan edilgin bir varlıktır; onun Tanrının vermesi dışında bir bilgi üretmesi söz konusu değildir (64). Onlar bu anlayışlarını *Kuran*'da, bilginin, hikmetin, okuma yazmanın, konuşmanın, zırh yapmanın vb. insanlara Tanrı tarafından öğretildiğini ifade eden ayetlere gönderme yaparak temellendirmeye çalışırlar (65). İslam düşünürlerince her mesleğin bir peygambere iliştirilmesi ya da peygamberlerden bir pirinin bulunduğu düşüncesinin savunulması da aynı anlayışın bir uzantısıdır.

İkinci soruya verilen yanıt bir parça daha karmaşıktır ve her düşünürü diğerinden ayıran belli farklar söz konusudur. Bu açıdan, din-felsefe uzlaştırmasına yönelik girişimleri ayrı ayrı ele almak nesnellik açısından daha doğru gözükmektedir.

Din-felsefe ilişkisi sorununa sistematik açıdan eğilen ilk düşünür Kindî'dir. Arap kökenli bir filozoftur ve Mu'tezile ekolüne bağlı olduğu kaydedilir. Kindî'nin kanısına göre, gerek felsefe gerekse din, hakikatin bilgisini araştırır. Bu açıdan yöneldikleri ve inceledikleri olgular aynıdır. Fakat din, felsefeden

Farabî

daha önceliklidir; çünkü onun anlatımı, hem sembolik hem de yalın anlatımı bir arada barındırdığı için, hem seçkinlere hem de halka seslenecek düzeydedir (66). O, *Kuran*'ın anlatım ve kanıtlama yönteminin felsefeninkinden üstünlüğünü göstermek için, *Kuran*'ın ilk yaratılışı, ikinci yaratılışa örnek olarak sunan ayetini gösterir. Ona göre buradaki kanıtlama, olağanüstüdür (67). Hz. Muhammed'e vahyedilmiş öğretilere, sadece cahiller itiraz edebilir; çünkü vahiy her yönüyle insan bilgisinden üstündür. Kindî, Ebû Bekr Zekeriyyâ er-Râzî, İbn er-Râvendî gibi düşünürleri de eleştirerek, Tanrının her şeyi yoktan yarattığını, mucizenin olurluğunu, peygamberin gerekliliğini ve doğruluğunu, bedensel dirilişi kanıtlamaya yönelir.

Felsefenin ilk hakikatlerin araştırılması olduğunu kaydeden Kindî, din adına hakikatin araştırılmasını şiddetle eleştirir ve savunmacı bir yöntemle felsefe ile ilgilenmenin gerekliliğini vurgular. Şöyle der:

"Kim hakikati araştırmayı küfür diye reddederse, kendisi kafirdir. Çünkü hakikati bilmek Tanrısallığı, Tanrının birliğini, fazileti, ona ulaşmanın yolunu ve onun zıtlarından korunmayı bilmektir. Bu da tamamen, Tanrının sadık elçilerinin getirmiş olduğu şeydir" (68).

Fârâbî ve İbn Miskeveyh, dini ve dinsel bilgiyi daha çok, toplumsal düzeni sağlama, sıradan insanların mutluluğu elde etmedeki işlevleri açısından ele alırlar (69). Fârâbî'ye göre din, simgesel bir bilgi sunduğu için, doğrudan bilgi veren felsefe düzeyine ulaşamaz ve evrensel nitelikli olamaz. Din eğitimde önemli bir işleve sahiptir; fakat bu işlev, öğrencinin zihnini felsefeye hazırlamaktır (70). Dinlerdeki simgesellik, seslendiği toplumun düşünsel düzeyiyle de ilgilidir. Bu nedenle o, ilkel dinlerden göksel dinlere doğru, dinlerin bir evrim geçirdiğini ima eder (71). Ona göre, İslam dinlerin evriminde zirvedir; bu nedenle İslam'ın kutsal kitabı *Kuran*, halka özgü simgesel anlatımların yanında kimi felsefi anlatımlara da yer verir. Bu yüzden her kesimden insana seslenir. İslam peygamberi hem bir filozof hem de bir peygamberdir. Başka bir deyişle, Fârâbî'nin inanışına göre etkin akıl (cebrail) onun hem peygamberlik yetisi olan hayal yetisini hem de filozofluk yetisi olan aklını aydınlatmıştır (72). Fârâbî'nin bu anlayışı, onun siyaset kuramını da etkilemiş; Platon'dan esinlenerek kaleme aldığı *el-Medine el- Fazıla ve es-Siyâse el-Medeniyye* adlı eserlerinde, yöneticinin bilge olması gerektiğini vurgulamış; bilge hükümdarı hem filozof hem peygamber olarak sunduğu Hz. Muhammed'in nitelikleriyle donatmıştır. Bilge hükümdar, her düzeyde insanın yönetimini sağlayan kurallar (yasalar) koyma yetkisine sahip olduğuna, hatta kendisinden önceki hükümdarın koyduğu yasaları değiştirebildiğine göre, onun etkin akılla ilişki kurabilmesi temel koşuldur (73). Fârâbî'nin din-felsefe ilişkisi bağlamında siyasal görüşlerini değerlendiren Mehmet Dağ, onun görüşlerinin götüreceği mantıksal sonuçlar konusunda şöyle der:

"O halde Fârâbî'nin, Hz. Muhammed'den sonra, İslam inancına göre, peygamber gönderilmeyeceği için, onun kuramsal ve eylemsel görevini filozofun yerine getirmesi gerektiği görüşünde olduğu söylenebilir. Kuşkusuz Fârâbî'nin bu görüşü bizi, anlayış ve kavrayış düzeyi iyice gelişmiş filozoflardan oluşan bir toplumda kuramsal olarak dine ihtiyaç kalmayacağı, çünkü onun işlevini artık felsefenin yerine getireceği sonucuna iletebilir" (74).

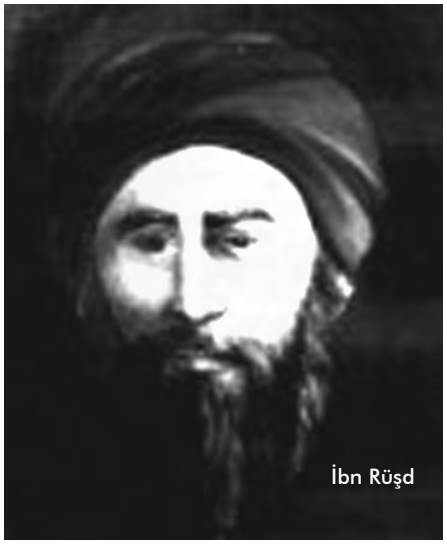
İbn Sînâ'nın, din-felsefe uzlaştırması Fârâbî'ninkine oldukça yakındır. Ona göre de din simgesel, felsefe yalın anlatımı yeğler. Aynı şekilde, filozofun bilgisi ile peygamberin bilgisi aynı kaynağa; yani etkin akla (cebrail) bağlıdır (75). Fakat İbn Sînâ'nın peygamberlik hakkında ilginç bir görüşü vardır. Onun kanısına göre, ilki mucize, ikincisi hayal gücü, üçüncüsü de akıl düzeyinde olmak üzere üç tür peygamberlik vardır (76). Öyle anlaşılıyor ki, İbn Sînâ, Fârâbî'nin dinlerin evrimi düşüncesini farklı bir düzeyde ele almış, ilkel ve mitolojik dinleri simgesel; Hıristiyanlık gibi olağanüstü olguları ön plana çıkartan dinleri mucizevî; Yahudilik ve İslam gibi simgesel anlatımın yanında doğrudan anlatıma da yer veren dinleri ise akıl düzeyinde dinler olarak nitelendirmiştir. Felsefe ile dinin aynı hakikati savunduğunu ileri süren İbn Sînâ, kendi felsefi anlayışını halk düzeyine indirgemek için, *Salaman ve Absal*, *Risale fî el-Işk*, *Hay bin Yakzân*, *Risale et-Tayr* gibi sembolik hikâyeler de kaleme almıştır. Bu risalelerde, onun ele aldığı temel konu, dünyevi olan her şeyden ve maddeden uzaklaşarak, etkin akıl (cebrail) ile birleşmek ve onun ışığıyla aydınlanıp mutluluğa ulaşmaktır (77). Bu öyküler, İbn Sînâ'nın, din-felsefe uzlaştırmasına yönelik önemli yapıtlardır ve İbn Sînâ'nın filozofun da gerektiğinde dinin simgesel anlatımını kullanabileceğini ve kullanması gerektiğini göstermesi açısından anlamlıdır.

İbn Sînâ'nın öncülüğünü yaptığı öykü geleneğinin, din-felsefe ilişkisi sorununu aydınlatmak için İbn Tufeyl tarafından da kullanıldığı

görülür. İbn Tufeyl, Hay bin Yakzan adlı öyküsünde, felsefenin anlayışıyla, dinin anlayışlarını karşılaştırır. Onun Hay bin Yakzan adlı kahramanı, salt doğayı inceleyerek bir felsefe kurar ve kurduğu bu felsefe, sufi eğilimli Absal'ın Tanrısal kökenli diniyle çelişmez. Fakat İbn Tufeyl dinin dış görüşüne bağlı halkın, ne sufilerin ne de filozofların içsel anlama önem veren felsefi nitelikli dinsel anlayışlarını benimseyecek düzeyde olmadıklarının altını çizer (78).

İbn Rüşd'ün, din-felsefe ilişkisine yönelik tartışmaları iki açıdan önemlidir. Birincisi o, Gazzâlî karşısında felsefeyi savunmaya koyulur ve Gazzâlî'nin *Tehâfüt el-Felâsife*'sine, *Tehâfüt et-Tehâfüt* adlı eseriyle yanıt verir (79). İkincisi, Gazzâlî ve onun mensubu olduğu Eş'arî geleneği, Haşeviyye, Zahirilik, Sufilik vb.nin inanç sistemlerini eleştirir ve *Kuran*'a bağlı olarak yeni bir inanç sistemi kurmayı dener (80).

Tehâfüt et-Tehâfüt'de, Gazzâlî'nin felsefeye hücumlarını ayrı ayrı ele alır ve eleştirmeye yönelir. Eser, yirmi tartışma içerir. Bu haliyle, İslam dünyasının en ciddi polemik eseridir (81). Aristotelesci görüşlere sıkı sıkıya bağlı olan İbn Rüşd, Gazzâlî'nin filozofların kimi düşüncelerini çarpıttığını ileri sürer. Ona göre, Gazzâlî'nin filozofları dinsizlikle suçladığı üç husus, dinsizlik suçlamasını gerektirmez. Filozoflar,

İbn Rüşd

maddenin öncesizliğini savunurken, fiilî bir öncesizlikten değil, zihnî bir öncesizlikten söz etmektedirler. Nitekim, filozofların büyükleri fiili olarak evrenin yaratılmış olduğunu kaydetmişlerdir (82). İbn Rüşd'e göre, Gazzâlî, Tanrının bilgisi konusunda da filozofları haksız olarak itham etmiştir. Filozoflar "Tanrı tikelleri tümel bir biçimde bilir", derken Tanrının bilgisiyle insanın bilgisini ayırmayı amaçlamışlardır. Ayrıca, hiçbir filozof Tanrının tikelleri bilmediğini söylememiştir. Filozoflara göre, Tanrı özünü bilir; özünü bilince de her şey ondan sudûr ettiği için, her şeyi bilmiş olur (83). İbn Rüşd'e göre, filozofların maddi dirilişi reddettikleri doğrudur. Ancak, bu küfrü gerektiren bir durum değildir. Çünkü, İslam'ın kutsal kitabı *Kuran* her ne kadar dirilişi maddi olarak anlatsa da, bu te'vil (çevirti) edilebilir; te'vil ise küfrü gerektirmez (84). Ayrıca filozoflar, ruhsal zevklerin egemen olduğu bir öte dünya inanışına sahiptirler.

İbn Rüşd, Gazzâlî'nin felsefe ile uğraşmanın küfre yol açtığı anlayışını kırmak için de, felsefe ile uğraşmanın caiz olup olmadığını tartışmaya girişir. Ona göre, gerek felsefe gerekse eski düşünürlerin öğretileriyle uğraşmak zorunludur. Çünkü *Kuran*, düşünmeye, ibret almaya davet etmektedir. Felsefenin amacı hakikatin bilgisini elde etmektir; hakikatin bilgisi ise bizi Tanrıya götürür. Sırf bu yüzden felsefeye karşı çıkmak, hakikate karşı çıkmaktır (85). İbn Rüşd'e göre, din ve felsefe asla çelişmez; çünkü hakikat hakikate zıt olamaz. Şöyle der:

"Biz Müslümanlar topluluğu olarak, kesinlikle biliriz ki, delil ve açık kanıta (burhan) dayanan bir düşünce tarzı (gerçek felsefe) şeriatın getirdiğine aykırı düşecek bir sonuç meydana getirmez. Çünkü gerçek gerçeğe zıt olamaz. Bilakis gerçek olan her şey, gerçek olan diğer bir şeye uygun olur, ona ve doğruluğuna kanıtlık eder." (86)

Eğer din ve felsefe arasında çelişmeli bir görünüm varsa, bu ya bilgi

İbn Sina

yanlışlığına dayanır ya da din doğru yorumlanmamıştır. Oysa din yoruma açık müteşâbih (simgesel) ayetler içerir; bu ayetleri ise ancak bilgeler yorumlayabilir. Bu yorumlar halka anlatılmamalıdır. Gazzâlî'nin suçu, filozofların hakikati içeren yorumlarını, onları asla anlamayacak olan halka yaymak ve halkı hakikat düşmanı yapmak olmuştur. Oysa bu, hakikatin araştırılmasını engellemektedir (87).

İbn Rüşd'e göre din, müteşâbih (simgesel) ayetlerin yanında, muhkem (doğrudan anlatımlı) ayetler de içerir. Özellikle *Kuran*, hem filozoflara yönelik burhanî (kesin kanıt) ifadeler, hem İslam din felsefecilerine (kelâmcılar) yönelik cedelî (tartışmalı-dialektik kanıt) hem de halka yönelik hatabî (ikna edici sözel kanıt) kanıtlar kullanır. Bunun nedeni, *Kuran*'ın Tanrısal olması ve her kesimden insana; yani, hem filozofa hem de sıradan halka seslenmeyi amaçlamasıdır. Bu yüzden Hz. Muhammed insanların beyazına da siyahına da bilgesine de peygamber olarak gönderilmiştir (88). İbn Rüşd bu tutumuyla, aslında dinin burhanî kanıtları da kapsaması yüzünden, felsefeyi de içerdiğini ima etmek istemektedir. Ona göre, dinin yargısını hiçe sayan ve dini yalanlamaya çalışan filozoflar her dönemde olmuştur; bu insanlar zındıktır ve öldürülmeleri gerekir. Felsefe ile ilgilenen insanlar için-

den zındıklar çıkıyor diye felsefeye tümden cephe almak, hakikate sırt çevirmektir (89).

Tartışmaların sonucu ve İslam dünyasındaki etkileri

Görüldüğü gibi İslam dünyasında, din-felsefe ilişkisi konusunda üç temel görüş ortaya çıkmıştır. Bunlar, din karşıtlığı, felsefe karşıtlığı ve uzlaştırıcı görüşlerdir. Bu görüşlerden en yaygın taraftar bulan, kuşkusuz felsefe karşıtı tutum olmuştur. Bu tutum en sistematik ifadesini Gazzâlî'nin görüşlerinde bulmuş; Gazzâlî dine zarar verdiği düşüncesiyle her türden felsefi görüşün okunmasını, öğrenilmesini dinsizlik (küfür) saymıştır. İbn Rüşd, bu anlayışı yadsımak için dinsel temellerden hareketle görüşler geliştirmişse de onun görüşü felsefenin kaderi konusunda olumlu bir etki yaratmamıştır. İbn Rüşd'ün felsefe savunusunun herhangi bir etki yaratmamasında, yöneticilerin üzerinde felsefeye olumsuz bakan fıkıhçı (İslam hukukçusu) ve İslam din felsefecilerinin egemenlik kurmalarının etkisinin olduğu söylenebilir. Ancak, İbn Rüşd'ün yönteminin de bunda güçlü rolünün olduğu ileri sürülebilir. Çünkü, İbn Rüşd'ün iddia ettiği gibi, din felsefeyi de içeriyorsa, onunla örtüşüyorsa, yer yer dinsizliğe yol açan felsefe ile ilgilenmeye ne gerek vardır? İslam dünyasında, anılan argüman etkili olmuş olsa gerek ki, felsefe medrese programlarına alınmamış; İbn Rüşd'den sonra varlığını iyice yitirmiş olmasına karşın Hocazâde gibi düşünürler tarafından, felsefeyi reddeden yeni Tehâfütler kaleme alınmıştır. Ortaçağlarda felsefe bilimi de içerdiğinden felsefenin reddi bilimin de reddi anlamına gelmiş; İslam dünyasında çevirilerle hareketlenen bilimsel tartışmalar derin bir sessizliğe gömülmüştür. İslam dünyasında, din karşıtı birkaç filozof bir kenara bırakılırsa, hemen hemen tüm düşünürlerce düşünsel meşruluğun dinsel bir zeminde değerlendirildiği görülür. Felsefe ile uğraşmanın caiz olup olmadığı tartışması bunun en yalın ifadesidir. Bu, bir din olarak İslam'ın yaşamın her cephesine müdahale etmesi; yani din odaklı bir dünya imgesinin savunusunu yapması anlamına gelmektedir. Böylesi bir imge, din ve felsefenin aynı hakikati farklı dillerle ifade ettikleri anlayışının benimsenmesine yol açmış; din ve felsefe arasındaki çelişkiler çevirti (te'vil) ve yorumlarla aşılmaya çalışılmıştır. Oysa bu anlayış, hem ayetlerin zorlama cevirtiler ve yorumlarla amaçlarından saptırılmalarına hem de her türden insansal kazanımın dinselleştirilmesine neden olmuştur. Kısacası İslam dünyasında, felsefe ile dinin farklı etkinlikler olduğu, amaç ve işlevlerinin bütünüyle ayrı olduğu gibi bir anlayış asla filizlenememiştir. Ortaçağda yapılmış olan bu din-felsefe ilişkisine yönelik tartışmaların günümüz İslam toplumlarına da yansıyan yönleri olmuştur. Kimi çevreler, hâlâ Gazzâlîci tutumu örnek alıp her türden felsefeye karşı çıkmakta; kimi çevreler ise felsefeyi dini savunmada ve temellendirmede bir araç olarak görmektedir. Günümüz İslam toplumlarında, dindar çevrelerce dinle bilimin çelişmediği anlayışı da, ortaçağa değin geriye giden bir anlayıştır. Bu anlayış, ortaçağda felsefenin yok olmasına zemin hazırladığı gibi, günümüzde de İslam dünyasında seküler nitelikli bilimin tutunmasını engellemektedir. Çünkü dinle bilimin uzlaştığı savı; bilimi dinin kontrolüne terk etmek anlamına gelmekte; bu çerçevede, kimi modern İslam düşünürlerince bilginin İslamileştirilmesi gibi, hiçbir nesnel tutamağı olmayan düşünceler geliştirilmektedir.

DİPNOTLAR

1) Bkz. Walther Kranz, Antik Felsefe (Metinler ve Açıklamalar), çeviren: Suad Y. Baydur, Sosyal Yayınları, İstanbul 1984, ss.27 vd.
2) Bkz. Walther Kranz, age., s.30 vd.
3) Bkz. Walther Kranz, age., s.51 vd.
4) Bkz. Walther Kranz, age., s.75 vd.
5) Bkz. Walther Kranz, age., s.57 vd.
6) Bkz. Walther Kranz, age., s.97 vd.
7) Bkz. Walther Kranz, age., s.143 vd.
8) Bkz. Walther Kranz, age., ss.161 vd. ve 191 vd.
9) Eski Yunan'da dine karşı görüşler için bkz. Albert Bayet, Dine Karşı Düşünce Tarihi, çeviren: Cemal Süreyya, Broy Yayınları, İstanbul 1991, ss.9 vd.
10) Bkz. Walther Kranz, age., ss.161 vd.
11) Bkz. Ksenophon, Sokrates'ten Anılar, çeviren: Candan Şentuna, TTK Yayınları, Ankara 1994, s.12.
12) Bkz. Platon, Menon, Diyaloglar içinde, çev.: A. Cemgil, Remzi Kitabevi, İstanbul 1982, ss.163-170.
13) Bkz. Macit Gökberk, Felsefe Tarihi, Remzi Kitabevi, İstanbul 1990, s.84.
14) Bkz. Mehmet Dağ, agm., s.6.
15) Bkz. Mehmet Dağ, agm., s.6.
16) Bkz. Mehmet Dağ, agm., s.6-7.
17) Bkz. Ebû el-Hasan el-Eş'arî, Makâlât el-İslâmiyyîn ve İhtilâf el-Musallîn, Nerşreden: Hellmut Ritter, Weisbaden 1980, ss.141 vd.; 151-154; 222-224.
18) Gazzâlî, İtikada Orta Yol (al-İktisâd fî'l-i'tikâd), çeviren: Kemal Işık, AÜİF Yayınları, Ankara 1971, s.39.
19) Bkz. Ebû el-Hasan el-Eş'arî, el-İbâne an Usûl ed-Diyâne, neşreden: M. elHazar el-Hüseyin, Beyrut 1991, ss.22-23; Hasan Aydın, Ortaçağ İslam Düşüncesinde İnsan İmgesi ve Özgürlük Sorunu, İnsancıl Dergisi, İstanbul Eylül 2000, ss.19 vd..
20) A. S. Triton, İslam Kelâmı, çev.: Mehmet Dağ, AÜİF Yayınları, Ankara 1983, s.19.
21) Örneğin bkz. Gazzâlî, İtikada Orta Yol, ss.34-45.
22) Gazzâlî, el-Munkiz mine d-Dalâl, çev.: A.Suphi Furat, Şamil Yayınları, İstanbul 1978, s.47.
23) Gazzâlî, el-Munkiz., s.48.
24) Gazzâlî, Felsefenin Temel İlkeleri (Makâsıd el-Felâsife), çev.: Cemaleddin Erdemci, Vadi Yayınları İstanbul 2001, ss.35-36.
25) Bkz. Gazzâlî, Tehâfüt el-Felâsife, neşreden: Maurice Bouyges, Beyrut 1928, s.37 vd..
26) Bkz. Gazzâlî, el-Munkiz., s.44.
27) Dehr, zaman anlamına gelmektedir; kelime kökü temel alındığında Dehriyyûn terimini "zamancılar" biçiminde Türkçeleştirmek olasıdır. Bu gruba bağlı düşünürler, zamanın önceliğini savunmuşlardır. *Kuran*'ın deyişine bakılırsa, zamanın öncesizliğini savunma ve her şeyi zamana bağlama anlayışı İslam öncesi Araplar arasında da vardır.
28) Tabiiyyûn terimi, Arapça'daki 't-b-a' kökünden türetilmiştir ve 't-b-a', tabiat, yani doğa anlamına gelmektedir. Bu gruba bağlı düşünürler, her şeyi nesnelerin kendi doğalarının ürünü sayarlar ve nesnelere bu doğaların Tanrı tarafından yerleştirildiğini ileri sürerler. Söz gelimi yakıcılık, ateşin doğasıdır; ateş doğası gereği yakar. Bu açıdan Tabiiyyûn terimini "doğacılar" biçiminde Türkçeleştirmek olasıdır.
29) İlahiyyûn terimiyle kastedilen, Fârabî, İbn Sînâ gibi ilahiyat konuları üzerinde de yapıtlar kaleme almış filozoflardır. Bu gruba bağlı düşünürler, felsefî-ussal bir teoloji kurmayı amaçlamışlardır. İlâhiyyûn terimini "ilahiyatçılar" olarak Türkçeleştirmek olasıdır. Bkz. Gazzâlî, el-Munkiz., ss.48-50.
30) Gazzâlî, el-Munkiz., s.48.
31) Bkz. Gazzâlî, el-Munkiz., s.48.
32) Bkz. Gazzâlî, el-Munkiz., s.49.
33) Bkz. Gazzâlî, el-Munkiz., ss.49-50.
34) Bkz. Gazzâlî, el-Munkiz., ss.51 vd..
35) Bkz. Gazzâlî, el-Munkiz., s.56.
36) Gazzâlî, el-Munkiz., s.52.
37) Bkz. Gazzâlî, el-Munkiz., ss.52-53.
38) Bkz. Gazzâlî, el-Munkiz., ss.54-55.
39) Gazzâlî, el-Munkiz., s.59.

40) İbn Tufeyl, Hay bin Yakzan, çeviren: M. Ş. Yaltkaya ve B. Reşit, (İbn Sînâ'nın Hay bin Yakzan'ıyla Birlikte Basım), YKY, İstanbul 1996, ss.71-72.
41) İbn Teymiyye, İman Üzerine, çeviren: Salih Uçar, Pınar Yayınları, İstanbul 1985, s.189.
42) İbn Haldun, Mukaddime, cilt: III; çeviren: Z. K. Ugan, MEB Yayınları, İstanbul 1991, ss. 112-113.
43) Bkz. Macit Fahri, İslam Felsefesi Tarihi, çeviren: Kasım Turhan, İklim Yayınları, İstanbul 1992, ss.87 vd.
44) Bkz. Mehmet Dağ, agm., ss.8-9; Abdurrahman Bedevî, Muhammed İbn Zekeriyya el-Râzî, çeviren: Osman Bilen, İslam Düşüncesi Tarihi içinde, cilt: II, İnsan Yayınları, İstanbul 1990, ss.60-61.
45) The Spiritual Physick of Rhazes, İngilizceye çeviren: A. J. Arberry, London 1950, ss.20-21.
46) Bkz. Abdurrahman Bedevî, agm., s.61.
47) Bkz. Mehmet Dağ, agm., s.9.
48) Bkz. Mehmet Dağ, agm., s.9.
49) Bkz. Macit Fahri, age., s.94.
50) Bkz. Abdurrahman Bedevî, agm., ss.57-60.
51) The Spiritual Physick of Rhazes, s.106.
52) Bkz. Mehmet Dağ, agm., ss.8-9.
53) Bkz. Hayat, el-İntisâr ve er-Redd ala İbn er-Ravendî el-Mulhid, neşreden: el-Mektebe es-Sekâfe ed-Diniyye, Kahire 1988, ss.31-32.
54) Bkz. Macit Fahri, age., s.89.
55) Bkz. Macit Fahri, age., s.89.
56) Bkz. Hayat, age., ss.32-33.
57) Bkz. Macit Fahri, age., s.88.
58) Bkz. Mehmet Dağ, agm., s.11.
59) Bkz. Hasan Aydın, Doğu ve Batı Felsefesinde Öze Dönüş Mitleri: Geleceği Geçmişte Aramak, Bilim ve Gelecek Dergisi içinde, Sayı: 11, İstanbul 2005, ss.49-50.
60) Bkz. Mehmet Dağ, agm., s.7.
61) Bkz. Şehristânî, el-Milel ve en-Nihal, cilt: II, Kahire 1968, ss.121-126.
62) Bkz. Hasan Aydın, agm., s.49.
63) Bkz. Gazzâlî, el-Munkiz., s.56.
64) İslam din felsefecileri (kelâmcılar), duyumla idraki birbirinden ayırırlar ve bilgiyi sağlayan idraki, tanrısal yaratmaya bağlarlar. İslam tasavvufçuları, içsel aydınlanmayı temel alan ledünnî ve vehbî bilgiden söz ederler. Bilgiyi bir tür soyutlama olarak gören İslam filozofları ise, duyuların sağladığı tikel duyu verilerini bilgi olarak görmezler, onu sanıya indirgerler. Onlarca bilgi, tümele dönüktür ve tümele ulaşmak ise, insan aklını etkin akıl aydınlattığında söz konusu olabilir. Onlarca etkin akıl, dindeki Cebraille özdeşleştirilir. Böylelikle hemen tüm İslâmî ekollerce bilgi bir tür tanrısal esine indirgenmiş olur. Bu konuda bir değerlendirme için bkz. Hasan Aydın, Ortaçağ İslam Dünyasında Bilim ve Felsefe Neden Gerileді-II, Bilim ve Ütopya Dergisi, Sayı: 95, İstanbul 2002, ss.46-47.
65) Bkz. Bakara Sûresi, 31, 37, 129; Nisâ Sûresi, 113; Alak Sûresi, 4; Enbiyâ Sûresi, 80.
66) Bkz. Kindî, Aristoteles'in Kitaplarının Sayısı Üzerine, Felsefî Risaleler içinde, çeviren: Mahmut Kaya, İz Yayınları, İstanbul 1994, ss.160-161.
67) Bkz. Kindî, Aristoteles'in Kitaplarının Sayısı Üzerine, ss.161-162.
68) Bkz. Kindî, el-Felsefe el-Ûlâ, Resâil el-Kindî el-Felsefiyye içinde, neşreden: Ebû Rîde, Kahire 1978, s.35.
69) Bkz. Mehmet Dağ, agm., s.12.
70) Bkz. Fârâbî, Erâ'i Ehl el-Medîne el-Fâzıla, neşreden: M. Kabbânî, Kahira, tarihsiz, ss.85-86 ve 102-103.
71) Bkz. Fârâbî, Erâ'i Ehl el-Medîne el-Fâzıla, ss.103 vd.
72) Bkz. Mehmet Dağ, agm., s.12.
73) Bkz. Fârâbî, es-Siyasa el-Medeniyye, çeviren: Mehmet Aydın ve diğerleri, KB Yayınları, İstanbul 1980, s.46.
74) Mehmet Dağ, agm., s.13.
75) Bkz. Mehmet Dağ, agm., ss.12-13.
76) Bkz. Mehmet Dağ, İbn Sînâ'nın Psikolojisi, İbn Sînâ'nın Doğumunun 1000. Yılı Armağanı içinde, TTK Yayınları, 1984, ss.362-363 ve 384-385.
77) Bkz. İslam Felsefesinde Sembolik Hikayeler-I, Derleme, İnsan Yayınları, İstanbul 1997, ss.9 vd.
78) Krş. İbn Tufeyl, age., ss.77 vd.
79) Bkz. İbn Rüşd, Tutarsızlığın Tutarsızlığı (Tehâfüt et-Tehâfüt), cilt: I-II; çeviren: Kemal Işık ve Mehmet Dağ, Kırkambar Yayınları, İstanbul 1998, ss.11 vdd..
80) Bkz. İbn Rüşd, el-Keşf an Minhâc el-Edille, Felsefe-Din İlişkileri içinde, hazırlayan Süleyman Uludağ, Dergah Yayınları, İstanbul 1985, ss.190 vd.
81) Bkz. Hasan Aydın, İbn Rüşd'ün Gazâlî ile Tartışması: Tehâfüt et-Tehâfüt, Bilim ve Ütopya Dergisi içinde, Sayı: 92, İstanbul 2002, s.26.
82) Bkz. İbn Rüşd, Tehâfüt., cilt: I, ss.81 vd.
83) Bkz. İbn Rüşd, Tehâfüt., cilt: I, ss.361 vd.
84) Bkz. İbn Rüşd, el-Keşf., s. 348 vd.
85) Bkz. İbn Rüşd, Fasl el-Makâl, Felsefe-Din İlişkileri içinde, hazırlayan: Süleyman Uludağ, Dergah Yayınları, İstanbul 1985, ss.96 vd.
86) İbn Rüşd, Fasl el-Makâl, s.112.
87) Bkz. İbn Rüşd, Fasl el-Makâl, ss.113 vd.
88) Bkz. İbn Rüşd, Fasl el-Makâl, ss.140, 150 vd.
89) Bkz. İbn Rüşd, Fasl el-Makâl, ss.163-164; İbn Rüşd, Tehâfüt., cilt: II, ss.638-639.

Psikiyatri nereye koşuyor?

"Bugün psikiyatride, kaygı ve çökkünlük giderici olduğu iddia edilen ilaçlarla ya da daha kötüsü uyarıcı ve bağımlılık yapan maddelerle sağlanan sözde dinginlik ve mutluluğu, başta Batı dünyası olmak üzere tüm dünya halkları talep eder duruma gelmiştir. Eski çağlara özgü, almadan veren, adaletli, şefkatli ve nazik, şövalye ruhlu psikiyatristler, ortaçağların feodal değerlerini temsil eden 'boyalı kuş' durumunda görülmektedir."

Prof. Dr. Cengiz Güleç

Ruhsal kaynaklı sorunlarımızla baş etmede tıbbı bir kurum ve bilim disiplini olan psikiyatri, günümüzde artık karşı konulması neredeyse imkânsız bir üstünlüğe ve egemenliğe ulaşmış durumdadır.

Bilim ve teknolojinin bulgularını ve ürünlerini inanılmaz bir iştahla tüketme sevdasındaki çağımızın "modern" insanları, psikiyatrinin sunduğu teknik hizmetleri de benzer bir doymak bilmez açlıkla soğurmak eğilimi içindeler. Bugün antibiyotikler bile psikofarmakolojik ajanlarla rekabet edemez duruma gelmiştir. Kaygı ve çökkünlük giderici olduğu iddia edilen ilaçlarla ya da daha kötüsü uyarıcı ve bağımlılık yapan maddelerle sağlanan sözde dinginlik ve "mutluluğu", başta Batı dünyası olmak üzere tüm dünya halkları talep eder duruma gelmiştir. Bireyin doğal yollarla "kendini geliştirmesi" ve "pozitif ruh sağlığı"na erişmesi için insanın değeri, onuru ve biricikliğine tahammül edilmemektedir. "Standart mutluluk" çok daha kolay, zahmetsiz ve ucuz yoldan elde edilmektedir. Psikiyatrinin uzun mücadelelerle elde edilmiş olan kapalı, bir miktar gizemli sembol ve alegorilerle dolu, felsefe ve diğer insan bilimleriyle beslenmiş sanat yönü neredeyse unutulmak üzere. Eski çağlara özgü, almadan veren, adaletli, şefkatli ve nazik, şövalye ruhlu psikiyatristler, Ortaçağ'ın feodal değerlerini temsil eden "boyalı kuş" durumunda görülmektedir.

"Günümüzde psikiyatristin görevi, karşısındaki hastanın, kaç santimetre ya da kaç gram kederli ve kaygılı olduğunu ölçmek ve bir ilaç tavsiye etmektir."

Günümüz psikiyatristi kendisini, sevgili dostum Doç. Dr. Ali Babaoğlu'nun bir yazısında tasvir ettiği gibi: "Eski şövalye kendisini, onur ve hizmet zevki vermeyen mekanik ve ticari bir ilişki ve rol içinde bulmaktadır. Görevi, karşısındaki hastanın, kaç santimetre ya da kaç gram kederli ve kaygılı olduğunu ölçmek, bunlara neden olan seretonin ya da dopamin bozukluğunu keşfetmek ve bu durum için önceden belirlenmiş olan ilacı tavsiye etmektir. Eğer bu işleme gerek kalmadan 'mutlu' olan kişi varsa onda var olan muhtemel bir psikiyatrik bozukluğu araştırmak da başka bir görevidir".

Böyle karamsar bir girişle dünyadaki tüm meslektaşlarımı istiskal etmek gibi bir niyetim yok. Eminim ki, bu gidişten ciddi rahatsızlık duyan, sahici insancıl duygularını yitirmemiş, insan onurunu her şeyin üstünde tutan ve onun anlam ve değer dünyasına saygılı, mesleğinin sınırlarının farkında olan ruh sağlığı profesyonelleri de vardır ve bu gidişe isyan etmektedirler. Ancak seslerini ne kadar duyuruyorlar, bundan ciddi kuşkular duyuyorum. İşte bu kaygı ile günümüz psikiyatrisinin varlık koşullarını sorgulamayı, üstlendiği işlev ve rolün meşruiyetini araştırmayı bir sorumluluk olarak kabul ediyorum.

Bu denemeye başka bir başlık atmak gerekseydi, "psikiyatrinin ontolojik krizi" demek uygun olurdu.

Konuyu bir bütünlük içinde izleyebilmek için önce psikiyatrinin bir kurum olarak doğuş koşullarını ve rüştünü kanıtlamak için verdiği mücadeleyi kısaca özetledikten sonra, çok hızlı bir gelişim gösterdiği son yüz yılı üç temel başlık altında tartışmayı uygun gördüm.

Psikiyatrinin doğuşuna yol açan sosyo-ekonomik ve politik koşullar

Tarih boyunca insanoğlu ve insan kızı kendi varlığına her zaman ilgi duymuş, kendisinin ne ol-

duğuna ilişkin tecessüsü hiç tükenmemiştir. Her ne kadar bilim öncesi çağlarda insanlar "anormal" saydıkları davranışları düzeltmek için doğaüstü güçlerden medet ummuşlarsa da, bedenin içindeki ya da altındaki "ruh"a ilişkin birtakım müdahaleler yapmaktan geri durmamışlar. Ruhu ya da duyguları, kimi zaman yürekte aramışlar kimi zaman da kafatasının içinde. Hele kafanın içinde yerleşmiş "kötülüğü" dışarı atmak için binlerce yıl önce inanılmaz gelişmiş taş aletlerle beyin ameliyatları yapmışlar. Bugün modern cerrahide trepanasyon diye bilinen kafatası delme işlemleri, antikçağlarda muhtemelen ruh sağaltım tekniği olarak kullanılmıştı.

Batı dünyası için ortaçağlar hep karanlık yüzyıllar olarak bilinir. Ancak aynı çağlarda, Akdeniz ve Ortadoğu coğrafyasında İslam imparatorluğunda hele hele Türk-İslam devletlerinde, "deliliğin" bir ruhsal hastalık olarak anlaşılması ve onlara insani açıdan yaklaşılması gerçeği de unutulmamalıdır.

Modern psikiyatrinin doğuşunu bilim tarihçileri, 18. yüzyılla başlatırlar. Doğuşun miladı olarak da 1792 yılında Fransa'da Paris Kenti'nin en ünlü büyük akıl hastanesi Bicetre Asilium'unda Pinel adlı başhekimin 12 deliyi zincirlerinden kurtarması eylemi gösterilir.

Pinel'in bu devrimci ve hümanist tutumuna dönemin sosyo-ekonomik ve politik oluşumları açısından daha yakından bakarsak, insanlık tarihi için yeni bir çağın başladığını görebiliriz. Avrupa'da egemen olan monarşik yapıların ve aristokrasinin mutlak egemenliğinin yıkılmaya başladığı 1789, Fransız Burjuva Devrimi'nin de boy gösterdiği yıldır. Özgür yurttaşların siyaset sahnesine çıktığı ve toplumsal gelişim ve dönüşümün baş aktörü olduğu bu dönemin ideolojisi: Cumhuriyettir.

Yüzyıllar süren feodalitenin doğal kaynakları ve kralın sadık uyrukları olarak görülen halk, artık bağımsızlığını ve egemenliğini ilan etmektedir. Aristokrat-ruhban ve tüccarlar

Pieter Bruegel'in *Delilik Taşının Çıkartılması* adlı tablosu.

ittifakının elde tuttuğu iktidar artık çatırdamakta, halk meclisleri ve cumhuriyet yeni bir insan anlayışını gündeme getirmektedir.

18. yüzyıla gelene dek, temel üretimin tarım ve ticaret olduğu ve bu düzeni korumak için askeri-aristokrat nitelikli merkezi bir iktidarın mutlak olduğu dönemlerde toplumun yaklaşık yüzde 25'ini oluşturan marjinal topluluklar -ki bunlar işsizler, serseriler, yurtsuz barksız çapulcular ve delilerden oluşuyordu-, herhangi bir insan değeri taşımıyorlardı.

Sanayi devrimi ile gelişen ve yaygınlaşan fabrikalarda çalışacak ucuz işgücüne ihtiyaç giderek artmaktaydı. O zamana kadar toplumdışı tutulan ve hatta topluma tehdit oluşturdukları için kapatılmaları ve gözetim altında tutulmaları gereken bu marjinal topluluklar birdenbire önem kazanmaya başladı. Artan ucuz işgücü ihtiyacı ile bu bimekan taifenin içinden bazılarının ayıklanması, ruhlarında hafif derecede bozukluk olanların sağaltılıp fabrikalara niteliksiz işçi olarak gönderilmesi, düzeltilmeleri imkânsız görünenleri de kapalı mekânlarda (depo akıl hastaneleri) gözetim altında tutmak dönemin "ekonomik rasyonalitesi"ne uygun düşüyordu. İşte bu ayıklama, sağaltma ve gözetim altında tutma işlevi için akla ruh hekimleri geldi. Toplumsal ihtiyaca uygun işlev yüklenen mesleğimizin ataları da bunu isteyerek yaptılar ve psikiyatrinin bir tıp dalı olarak meşruiyeti de böylece sağlanmış oldu.

Ulus-devlet öncülüğünde gelişen sanayi ve ticaret sermayesi artık ulusal pazarlardan taşmaya başlamıştı. Yeni sömürgelere ihtiyaç duyuluyordu. Bu amaçla Lejyonlar kuruldu. Devşirmeler ve anayurtta kamu esenliğine tehdit teşkil eden maceracı serserilerden de sömürgeler için ordular teşkil edildi.

İnsan emeği ve işgücü önem kazanmaya başlayınca hijyen ve halk sağlığı kavramları da gelişti.

Bu kısa tarihi özeti psikiyatrinin kurumsallaşmasının nasıl dış faktörlere bağlı olduğunu göstermek için veriyorum. Doğuş ve meşruiyet döneminden sonra yüz yıl içinde gelişen ve çoğu kez de birbirine karşıt paradigmaların ve dikotomilerin gelişmesi kısaca psikiyatri tarihi, hemen her zaman içinde bulunduğu çağın egemen "insan anlayışları ve dünya görüşleri" tarafından belirlenmiştir. Şimdi de psikiyatri içi gelişmelere göz atalım.

Psikiyatrinin rüştünü kanıtlama dönemi: Bilimle buluşma

Batı dünyası, 19. yüzyılda doğa bilimlerinin hızla geliştiği ve "bilimci" (pozitivist) anlayışın egemen bir

Pinel'i akıl hastalarının zincirlerinin açılmasını emrederken gösteren resim (1793).

ideoloji olarak "Aydınlanma projesi"nin temelini oluşturduğu bir çağa adımını atmıştır. Manevi yaşam ve inanç alanında sekülerleşmenin, siyasette parlamenter demokrasilerin ve ekonomide de liberalizmin temel değerler olarak kabul edildiği modernite ya da başka bir deyişle "Aydınlanma projesi" psikiyatri kurumunu nasıl etkiledi?

19. yüzyıl sonları ve 20. yüzyıl başları psikiyatride pozitivist paradigmanın egemenlik dönemidir. Felsefeden kopan ve bağımsızlığını ilan eden psikoloji, meşru bir bilim dalı olarak saygınlığını bu yıllarda artırmaktadır. Bir anlamda psikolojinin uygulamalı disiplini olan psikiyatri de birlikte bilimselleşmekte ve itibar kazanmaktadır. Bir sanat ve zanaat olarak tıp mesleği içinde psikiyatri henüz saygın bir yer edinememiş ise de, 19. yüzyılın Fransız-Alman ve İngiliz psikiyatri ilahları organik psikiyatri alanında büyük başarılar elde etmektedirler. Kraepelin'le başlayan deskriptif psikiyatri (ruhsal hastalık belirtilerine göre yürütülen tanımlayıcı psikiyatri) artık bir tıp dalı olan psikiyatride nosolojik sınıflandırmalar (hastalıkları nedenlere ve oluş mekanizmalarına değil, belirtilere göre sınıflandırma) ve tanıları sistematize etme açısından zirvededir. Genel tıptakine benzer "antitemorbid"ler (belirlenmiş bir neden, açıklanmış bir oluş mekanizması ve bilinen bir klinik seyreden hastalık kategorisi) sırayla tanımlanmakta, elden geldiğince etiyolojik açıklama (hastalıkların nedenlerine göre sınıflandırılması) modelleri geliştirilmekte ve buna dayanan tedaviler önerilmektedir.

Bu çağda egemen olan bilimci anlayış, psikiyatride de yankı bulmaktadır. Nasıl ki doğal olgular bilimin yöntemi ile "bilinebilir", doğanın genel yasalarına ulaşılabilir ve tümevarım yoluyla elde edilen nedensellik bağı içinde fiziksel-biyolojik olgular önceden kestirilebilir ise aynı şekilde "İNSAN"ın bilgisi de üretilebilir. Bu bilgi saygın bilim dallarında (en gelişmiş örneği de fizik) olduğu gibi güvenilir niteliktedir. Fizikteki gibi insana ilişkin doğrular da sınanabilir, doğrulanabilir, hatta yanlışlanabilir.

İşte bu güvenilir bilimsel bilgilere dayanarak "öteki" hakkında değerlendirmeler yapmak meşru bir işlemdir. Tam da bu noktada "ben ve öteki" sorununa kısaca göz atmak uygun olacaktır.

"Öteki" kavramı filozofların öteden beri çok yakından ilgilendikleri bir konudur. Özellikle fenomenologlar ve varoluşçu filozoflar bu konuyla çok yakından ilgilenmektedirler. Günümüzde de özellikle Heidegger'den esinlenen Levinas, Gadamer, Derrida, vb. gibi ünlü düşünürler neredeyse tüm uğraşlarını bu konuya hasretmişlerdir.

Felsefe ve bilimler "İnsan nedir?" sorusuna cevap bulma kaygısından hiçbir zaman uzak kalmamışlardır. Bu soruyla doğrudan ilişkili başka bir soru da "Büyük harfle yazılan İNSAN'ın bilgisine nasıl ulaşılabilir?". "İnsan kendi hakkında neleri ve ne kadar bilebilir ya da insan aklı kendisi ile ilgili gerçekliğin bilgisine ulaşabilir mi ve nasıl ulaşabilir?" gibi birçok soru da baştaki temel sorunun farklı açılımlarıdır.

"Ben ve öteki" arasındaki ilişkiyi anlamak açısından psikiyatri pratiği çok iyi bir örnek oluşturmaktadır. İster tanı koyma ister tedavi amaçlı olarak kurulan "hasta-hekim ilişkisi", "ötekini bilmek ve anlamak" açısından bize çok önemli ipuçları vermektedir. Gerçi "ötekini anlama" çabası psikiyatride nihai bir amaç değildir. Hemen her zaman "ötekini değiştirme" çabasının ön aşaması olarak görülmüştür.

İNSAN bilgisi söz konusu olduğunda "doğru" nasıl tanımlanmalıdır? Öyle ya, doğru bilgiye dayanmayan bir müdahale ne ölçüde insani amaçla yapılsa da haklı gösterilemez. İnsanın bilgisini üretmek mümkün ancak bu bilginin "doğruluğu" nasıl test edilmeli? İşte bu soru tüm psikiyatrik ve psikoterapötik (psikolojik araçlarla sağlanan tedavilere ilişkin) uygulamaların temelinde yatan epistemolojik bir sorun olarak varlığını sürdürmektedir.

Bu noktada "doğru" kavramı ile ilgili felsefecilerin yaklaşımlarını kısaca hatırlatmak uygun olacaktır. Doğa bilimlerinde "doğru bilgi", tikel örneklerden ve protokol önermelerden yola çıkarak ve bilimsel yönteme dayanarak evrensel yasa ve kuramlara ulaşmak suretiyle olanaklıdır. İnsan bilimlerinde de durum aynıdır diyen pozitivist anlayış az önce tartıştığımız bilimci psikiyatri anlayışı içinde çok etkili olmuştur. Kısaca tümevarımcı yaklaşım olarak bilinen bu kuramın, insan bilimlerinde geçerliliği bir yana, doğa bilimlerindeki en yetkin örneği olarak da fizik gösterilir, burada bile çok tartışmalıdır. Doğa bilimlerindeki "doğru"nun ne denli pekin ve kesin (exact) olduğu tartışmalıdır.

Mutlak doğru bilgiyi elde etme

Emil Kraepelin (sağda elinde şapkası olan), Aloys Alzheimer (üst sırada soldan ikinci) ve meslektaşları tahminen 1902.

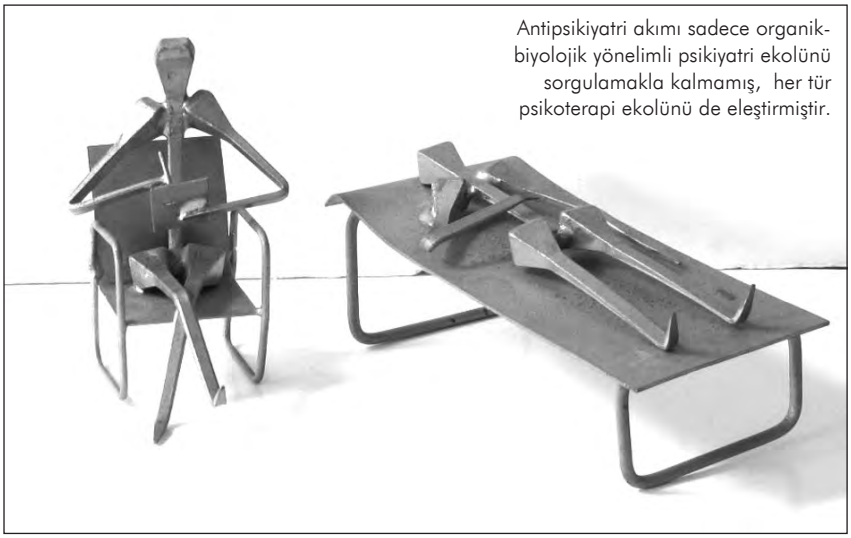
hevesinden bir hayli uzaklaşan doğa bilimleri artık daha mütevazı bir tutumla etkinliklerini şöyle meşrulaştırmaktadırlar: Evet biz doğa bilimcileri, tikel gözlemleri kümelendirme ve bir düzen (kosmos) varsayımı çerçevesinde anlamlandırma çabası içindeyiz. Böylece kesinlik iddiası kuşkulu olsa da işe yarar bilgiyi üretme ve iletişim ortamında iletilebilirliğini sağlama açısından diğer bilgi türlerine göre bir üstünlük sağlamaktayız. Üstelik "doğru"larımızın kanıtlanabilirliği ile yetinmeyip öyle önermeler içinde formüle ediyoruz ki, bunların Poppercı anlamda yanlışlanabilmeleri de mümkündür.

Doğa bilimcilerin bile daha ölçülü ve dengeli bir "doğruluk" anlayışına evrildikleri bir dönemde, insana ilişkin hele de tek tek insan bireyleri anlamındaki "öteki"ne dair kesin bilgiye nasıl ulaşabiliriz?

Psikiyatrinin kökten sorgulanma dönemi: Antipsikiyatri

Psikiyatri tarihinde meşruiyet sorununun yoğun olarak tartışıldığı dönem 1960'lı yıllardır. Bu yıllar aynı zamanda tüm dünyayı sarsan "devrimci-öncü nitelikli toplumsal muhalefet" akımı olarak adlandıracağımız 68 hareketinin tüm dünyayı kasıp kavurduğu dönemdir. Psikiyatri kurumları da 68 kuşağının sert ve kökten eleştirilerinden kendini kurtaramamıştır.

Kısaca "antipsikiyatri akımı" olarak adlandırılan muhalif anlayış, insanbilimlerini neredeyse imkânsız kılan kuşkucu ve öznelci bir yaklaşım olarak muhafazakâr çevrelerce eleştirilmiştir. Başka bir açıdan bakıldığında insanı mekanik ve organik-biyolojik bir varlık olarak gören pozitivist anlayışa yaslanan psikiyatrinin bilimsellik iddiasının bu kadar kökten sorgulandığı başka bir yaklaşım ortaya çıkmamıştır. Konumuz açısından çok önemli katkıları olduğu için ve günümüz psikiyatristleri tarafından yeterince bilinmediğini düşündüğüm için bu

Antipsikiyatri akımı sadece organik-biyolojik yönelimli psikiyatri ekolünü sorgulamakla kalmamış, her tür psikoterapi ekolünü de eleştirmiştir.

akımı biraz daha ayrıntılarıyla tanıtmak isterim.

Bu anlayışa göre "öteki" ile ilişkimiz kuram yüklü, kuramlarımızın öncülleri algılarımız da büyük ölçüde yanıltıcıdır. Kişinin ruhsal yaşantılarına ilişkin tüm olgular nesnel olarak bilinemez ancak öznel olarak yaşanabilir ise, doğa bilimlerindekine benzer "nesnel doğrulara" erişmek olanaksızdır. Bu durumda da psikiyatrik yaklaşım ve müdahalelerin sağlam ve meşru bir dayanağı bulunmamaktadır. Daha da ileri giden antipsikiyatristler, psikiyatri alanında başat olan bilimsel paradigmaların ve kuramların değer ve ideoloji yüklü olmasından dolayı sorgulanmaları gerektiğini, "öteki"-ni hasta ya da "deli" olarak etiketlemenin haklı görülür bir yanı olmadığını ileri sürerler.

Antipsikiyatri akımı sadece organik-biyolojik yönelimli psikiyatri ekolünü sorgulamakla kalmamış, bilimsellik iddiası güden psikodinamik ve psikanalitik kuramlara yaslanan her tür psikoterapi ekolünü de eleştirmektedir.

Gerçekten de psikodinamik yaklaşımların beslendiği en özgün kuram olan psikanaliz de bilimsel bir etkinlik olarak temel bilimlerde olduğu gibi nedensellik ilişkisine öncelik veriyordu. Bu determinizm anlayışına göre, önceki dönemlerin metafizik ve spekülatif nedensellik anlayışına göre önemli bir gelişme olan psişik determinizm, ruhsal olguları öncellik taşıyan ruhsal olgu ve yaşantılarla açıklamaktadır. Ruhsal determinizm aynı fiziksel determinizm gibi ele alınmaktadır.

Egzistansiyalist ve fenomenolojik felsefi öğretilerden yola çıkan antipsikiyatri akımının öncüleri psikanalitik psikoterapileri şu şekilde eleştirmektedirler: Yıllar önce yazdığım *Psikoterapiler* adlı kitabımda ifade ettiğim gibi bu eleştirileri kısaca şöyle özetleyebiliriz:

"Günümüz insanı çağımıza damgasını vuran bilimsel ve teknolojik gelişmelerden büyülenmiş gibidir: Bu alanlara verilen önem gitgide artmaktadır. Bilimin sağladığı başarılar kendi yöntemini her alana yaymak için elverişli bir durum yaratmıştır. Nedensellik ve nesnellik gibi doğa bilimlerinin temel ilkeleri insan bilimlerine de aktarılmış, böylece İNSAN denen biyopsikososyal ve tarihi varlık işlevlere, aygıtlara (ruhsal aygıt=-mental aparatus), mekanizmalara (savunma mekanizmaları) ve elemanlara (ego, süperego ve id) indirgenir olmuştur. Analitik denen bileşenlere ayırma çabası insan davranışlarını açıklamada güvenilir bir yöntem olarak kullanılmaktadır. Fizikteki enerjinin sakınımı yasası, biyolojik bilimlere hatta psikolojiye, dürtülerin birbirlerine dönüşebilirliği ilkesi adı altında sokulmaya çalışılmıştır. Bir yandan insan bilimlerinde yeni nedensel belirlenimler (determinizm)

araştırılırken öte yandan yeni ruhsal aygıtlar formüle edilmeye çalışılmaktadır.

"Oysa İNSAN, doğadaki öteki canlı ve cansız varlıklarla aynı kategoriye sokularak incelenemez. İnsan bilimlerinin amacı, doğa bilimlerindeki gibi açıklamak değil anlamak olmalıdır. Bu da ancak özne üzerinde odaklanmakla mümkün olabilir. Başka bir deyişle, 'öteki'nin yaşadığı duygu ve deneyimlere karşı duygusal katılımda bulunmak (empati) ve insani varoluşun gerçekleştiği çerçeveyi anlamak ve keşfetmekle mümkün olabilir. Bu görüşe göre nesnellik kaygısı güden her tür indirgeyicilik insan bilimlerinde ancak yanılmayı temsil eder."

Psikiyatrinin mütevazı duruşu: Eksik doğrularla yetinme dönemi

Bu iki uç yaklaşımı da eleştiren ancak üçüncü bir orta yol öneren eklektik ve holistik (bütüncül) yaklaşımı gözden geçirmek uygun olacaktır. Bu anlayışa göre insan bilimlerinde doğru bilgi, diğer insani ve sosyal olgularla ilişkiyi anlamlı bir biçimde kurabilen ve geçerli öngörüleri ve kestirimleri sağlayabilen bilgidir. Bu pragmatik eğilimli doğru tanımını benimseyen görüşe göre, "İnsan bilimlerinde doğa yasaları gibi genel geçer ve evrensel yasalar peşine düşmekten kaçınmak gerekir. Ancak insana ait bilginin üretilmesi yine de mümkündür: İnsan doğasına ilişkin bilgiler her zaman eksik ve gerçekliği tümüyle temsil etmekten uzak bilgiler olmak zorundadır. Olasılık payının yüksek olduğu bir alanda bilgi üretmek başka türlü de mümkün olamaz". Kısaca "eksik doğrular" ile yetinmeyi bilmek ve eksikliği tamamlamak üzere sürekli araştırmak ile yetinmek gerekir:

Aslına bakılırsa "eksiklik" sadece insan bilimleri diye bilinen toplum ve kültür bilimle sınırlı değildir. Fizik gibi yetkin bir doğruluk iddiası taşıyan bilimlerde bile "eksiklik" söz konusudur.

Önemli ve gerekli olan, bu "eksikliğin" farkında olmak ve bunu teslim ettikten sonra bilgi üretme işlemlerimizi bu gerçeğe göre düzenlemektir. Nitekim tek tek insan bireyleri söz konusu olduğunda yani "ötekini" bilmek durumunda kaldığımızda, "ötekinin" otantik varoluşuna müdahale etmeden onu tümüyle yansız ve yüksüz bir biçimde "bilme" mümkün olmayacaktır. Olsa olsa "öteki"nin gerçekliğine ilişkin olarak doğruya yakın bir anlama mümkün olacaktır.

Bu durumda insana ilişkin bilgilerimizi ve "ötekine" yönelik anlamalarımızı, "mutlak doğrular" olarak değil, işe yarayan ve yol gösteren "eksik doğrular" olarak kabul etmekten başka çıkar yol görünmemektedir.

Bu anlayış gereği olarak psikiyatristin tekil ve biricik olan insan bireyi (öteki) karşısındaki konumu, bilen ve değiştiren gibi üstünlük iması taşıyan ontolojik pozisyondan, eşitlerarası bir ilişki düzeyine çekilmiş olur. İşte bu "mütevazı" duruşla birlikte kişisel iyi niyet ve mesleki beceri ve birikimi ile ama "eksik doğrularla" hareket ettiğinin bilincinde olarak "ötekine" yardım etmek için işbirliğine giren bir profesyonel kişi konumuna gelir psikiyatrist.

Söz konusu bu "mütevazı duruş"u zorunlu kılan epistemolojik düzeyden başka bir gerçek daha vardır. İnsanı bilme (büyük harfle yazılan ve filojenetik -biyolojik evrime ilişkin- bir tür olarak İNSAN) etkinliğimiz, içinde yaşadığımız ve içine gömülü olduğumuz kültürel ve toplumsal çevreyle ilişkili olmak zorundadır. Bu gerçeklik de ayrı bir kısıtlılık getirmektedir. Salt öznelcilik ve görecelik anlamında olmasa bile, kültürel arka planımız bizim düşünce ve yaklaşımlarımızı belirli bir ölçüde etkiler.

Türü ne olursa olsun bilgi, duyu verilerimizden kalkılarak kurulur. Duyu verilerimiz de algılama süreçlerimizle yakından ilişkilidir. Algılarımız da ister istemez evreni anlama ve açıklama çabalarımızla sınırlıdır. Başka bir deyişle temel dünya görüşümüz ve insan anlayışımızdan bağımsız bir nesnel algılama söz konusu değildir.

Algıların yorumlanması ve bilgiye dönüştürülmesi kültür tarafından belirlenen ve dil ile aktarılan anlam dünyası göz önünde tutulmadan anlaşılamaz. Bu gerçekler bizim kendi kültürümüzden çok farklı kültürlerden gelen insanları hele hele tek tek bireyleri yani "kültürel öteki"ni anlamamızı sınırlandırmaz mı?

Bu noktada dil ve iletişim sorununa değinmeden geçemeyiz. Dil, bilindiği gibi insan düşüncesinin taşıyıcısıdır. Bir kültürel ve toplumsal yapı olarak dil, belirli anlam dünyalarını ve insan anlayışlarını içinde barındırır. Dil, öznenin kurucusudur. Psikolojik türdeki anlama çabaları büyük ölçüde dil aracılığı ile gerçekleşir.

Yukarıda kısaca gözden geçirdiğimiz kısıtlılıklara rağmen "dengeli bir kuşkuculuk" ve "eksik doğrularla yetinen mütevazı bir duruşla", "öteki"ni bilmek ve anlamak mümkün görünmektedir. Bu noktada birkaç cümle ile psikoloji ve kültür bilimlerinin kilit kavramı olan "empati" hakkında görüşlerimi bildirmek isterim.

"Ötekini" kendi gerçekliği ve anlam dünyası içinde ele alıp "anlamaya" çalışırken onu bireysel seçimleri ve kişisel özellikleri çerçevesinde yargılamadan, yani kendi kişisel değer ve anlam dünyamızı işin içine katmamaya azami özen gösterme tutumuna empati diyebiliriz.

İNSAN nedir sorusuna bu noktada şöyle bir cevap verebiliriz: "İnsan empati yapabilen tek varlıktır."

KAYNAKLAR

1) Bu yazının hazırlanışında görüşlerinden geniş ölçüde yararlandığım Ankara Üniversitesi Tıp Tarihi ve Tıbbi Deontoloji Bölümü öğretim üyelerinden Dr. Yasemin Oğuz'un "Uygulamalı Felsefe Açısından Psikiyatri'de 'Öteki' Sorunu" adlı makalesi Anadolu Psikiyatri Günleri Kongresi Bilimsel Çalışmalar Kitabı'nda yayınlanmıştır.

2) Kadim dostum Doç. Dr. Ali Babaoğlu'nun Okuyanus Yayınları'ndan 2002 yılında çıkmış olan Psikiyatri Tarihi adlı kitabını konuyla ilgilenen okurlara hararetle öneririm.

Gen teknolojileri ve eşitlik

Biyolojik olarak varolan farklılıklar nedeniyle genetik teknolojilerin uygulamaları konusunda kadın ve erkeğin karşılaşacağı zorluklar ve tehlikeler farklıdır. Bu farklılığın neden olacağı eşitsizlikleri minimuma indirmek için yapılacak girişimler sosyal adaletin sağlanması için çok önemlidir.

Doç. Dr. Benan Dinçtürk
İTÜ Moleküler Biyoloji ve Genetik Bölümü Öğretim Üyesi

1974'te DNA'yı kesen ve yapıştıran enzimlerin bulunmasıyla önüne geçilemeyecek bir hız kazanan ve birden büyük umutlarla bağlandığımız gen teknolojisi, sanıldığı kadar masum mu? Bütün insanlığa yarar sağlayacak olan... Durun bir dakika... Hangi tıbbi teknoloji yoksul insanlara yarar sağladı? Yoksa pirinç genomunun açıklanmasının dünya açlığına son verecek bir proje olduğuna inananlardan mısınız? Tıbbi teknolojiler de diğerleri gibi maalesef satın alma gücü olan insanlara hizmet edecek biçimde sektörleşti. İnsanlar, yani kadınlar ve erkekler... Burada sanki bir adım daha durmamız ve düşünmemiz gerekiyor. Gen teknolojisinin gelişimi pek çok alanda insanlığın yararına denilebilir. Üreme teknolojilerinde olağanüstü bir sıçrama yaşandı. Prenatal tanı, preimplantasyon genetik terapi ve tüp bebek teknolojisi daha önce mümkün olmayanı başardı. Ancak bu teknolojilerden yararlanan kişiler için, yani anneler ve babalar için durum aynı mı? Genetik teknolojiler ve uygulamaları kadın ve erkeği ne şekilde etkiliyor? Sizce teknolojiler sanıldığı kadar nötr mü? Bu teknolojiler kadınlar için bir avantaj mıdır, değil midir?

Farklı genetik hastalıkların doğum öncesi tanısını sağlayan pek çok genetik testin geliştirilmesiyle, kadınlar bu genetik testleri yaptırma ve fetusta bir anormallik saptandığı zaman kürtaj yoluna gitme gibi bir seçenek elde ettiler. Henüz gen terapisi emekleme aşamasında olduğundan, seçenekleri hamileliğe devam edilmesi veya sonlandırılmasıdır. Özgür iradeyle yaklaşabildiklerinde, kadınlar genetik hastalık taşıyan bir çocuğun getireceği yükü değerlendirerek, çocuğu dünyaya getirmek veya getirmemek konusunda kararlarını verebileceklerdir. Bu kararları alırken özgür iradelerini kullanabilecekleri düşünülse de, karşı koyamayacakları baskılarla da karşılaşacakları yadsınamaz. Bu tür baskılar eşler, aileler gibi sosyal gruplar başta olmak üzere, genetik testin sonucunda elde edilecek bilgiden yararlanacak doktorlar-araştırıcılar, bu testlerin yapılmasıyla kâr

Mini sözlük

Amniyosentez: Hamile bireyin rahminden fetus kromozomlarındaki anomalileri belirlemek için, abdomial duvardan bir iğne yoluyla gerçekleştirilen operasyon.

Down sendromu: 21. kromozomun iki yerine üç adet olmasından (trizomi) kaynaklanan, zekâ geriliği, gözlerde çekiklik, geniş kafatası, geniş eller ve kısa parmak yapısı gibi özelliklerle kendini gösteren genetik hastalık.

İnvasif: Canlı bir vücuda kesmek veya bir alet yerleştirmek yoluyla yapılan müdahale. Üreme teknolojilerinin uygulanmasında ve yapılan muayenelerde kullanılan yöntemler invasiftir.

Kleinfelter sendromu: Erkek bireylerde normalde bulunan XY kromozomu yerine fazladan en az bir X kromozomunun daha bulunması durumudur (XXY). Bazen 4X'e varan sayı olabilir. Bu bireyler doğumda normal görünmelerine karşın, ergenlikte ikincil eşey karakterlerinin gelişiminde problem olabilir. Bazı bireylerde zekâ geriliği ya da infertilite sorunları olabilir.

Koriyonik villus biyopsisi: Kromozomal anomalilerin belirlenmesi amacıyla, hamileliğin 10-12. haftasında doğum öncesi tanı için fetus hücrelerinden yapılan biyopsi.

Preimplantasyon: Embriyonun uterusa yerleşmeden önceki durumu.

Preimplantasyon tanı veya diagnoz: Tüp bebek yönteminde döllenmiş yumurta uterusa yerleştirilmeden önce, embriyonun genetik yapısının genetik anomaliler öncesinde incelenmesi.

Prenatal tanı: Hamile bireyden bu yazıda sözü edilen bazı yöntemlerle embriyonun genetik özellikleriyle ilgili bilgi almak için yapılan testler sonucu varılan tanının genel adı.

Turner sendromu: Kadınlarda normalde bulunan 2X kromozomu yerine tek bir X kromozomunun bulunduğu, tam olarak gelişmemeye, boyun kısmında fazla deri gelişimine ve dişi özellikler göstermesine karşın infertil özelliklere neden olan genetik hastalık.

Genetik hastalığa sahip bir fetusu dünyaya getirip getirmemeyi seçmek, ebeveynlerin, özellikle de çocuğun bakımını birincil şekilde üstlenmesi beklenen annenin kararı olmalıdır.

sağlayacak enstitü ve hastaneler, bu teknolojinin kullanımından kâr sağlayacak, kimyasal ve tıbbi malzemeleri üreten ve sağlayan ticari kurumlardan gelebilmektedir.

Cinsiyetlerin sosyal algılanışından dolayı kadınların bebeğin bakımını tamamıyla üstlenmeleri beklenmektedir. Genetik olarak sakat olan çocukların bakımı da onlardan beklenmekte ve çoğunlukla çalıştıkları işten ayrılmaları ve tam zamanlı olarak çocuklara bakmaları istenmektedir. Geleneksel olarak tanımlanan ve sosyal olarak desteklenen biçimiyle erkeklerden bu konuda bir destek beklenmemekte, sadece aileyi geçindirmek için para kazanmaları önemsenmektedir. Genetik rahatsızlığı olan bir çocuğun ilişki üzerinde de yaratacağı sorunlar, ayrılık ve boşanmayı da getirebilmekte. Bu da kadınların bu testlere yönelmesinde bir baskı öğesi oluşturuyor.

Genetik eşitlik ve adalet

Ahlakın ve yasaların temelini oluşturan adalet kavramına giden birinci ilke Aristoteles'in eşitlik kavramı üzerine kurulmuştur: Yani eşit olanlara eşit olarak, eşit olmayanlara ise bu göz önüne alınarak davranılmalıdır (1).

Chicago Üniversitesi'nden Tıbbi Jinekoloji ve Klinik Tıbbi Etik Bölümü'nden Prof. Mary B. Mahowald, genetik eşitliği tartışırken kadını ve erkeği kromozom özellikleri açısından ele alır ve matematiksel eşitlik kavramı açısından değerlendirir (2):

(2 + 3 = 5) cebirsel olarak x = y olarak ifade edilebilir. Bu denklemdeki 2 kişinin erkek, 3 kişinin de kadın olduğu farzedilirse, bunlar 5 kişiye denk gelmektedir. Bu eşitliğe göre bir erkeğin bir kadına eşit olduğu da çıkmaktadır. Kadınlarda iki X eşey kromozomu, erkeklerde ise bir X bir Y kromozomu bulunduğu göz önüne alınırsa, bunu kromozomal olarak ifade edersek XX = XY dememiz mümkündür.

Birinci denkleme göre 2 erkek ve 3 kadın birbirinin tamamen aynısıdır anlamı yoktur. İkincisi için de bu geçerlidir. Yani, eşitlik aynılık anlamına gelmemektedir. Eşitliğin anlamı aynı değerde olmaktır.

Kromozomal denklemi XX = XY = X0 = XXY olarak genişletebiliriz. Yani bu eşitlik kadın ve erkeğin dışında sadece bir X kromozomuna sahip, yani toplam 45 kromozomu olan Turner sendromlu (3) bireyler ve iki adet X ve bir adet Y kromozomuna sahip Kleinfelter sendromlu (3) bireyler için de geçerlidir. Bu bireylerin her biri farklı kromozom sayılarına ve özelliklerine sahip olmalarına karşın aynı değerdedirler.

Genetik danışmanlık kurumunun önemi

Genetik hastalığa sahip bir fetusu dünyaya getirip getirmemeyi seçmek, ebeveynlerin, özellikle de çocuğun bakımını birincil şekilde üstlenmesi beklenen annenin kararı olmalıdır. Çünkü doğacak çocuk, en az, normal kabul edilen bireyler kadar değere sahiptir. Genetik özellikleri açısından farklı olan çocuk, ebeveynlerin, özellikle de annenin yaşamına zorluklar getirecektir. Burada genetik danışmanlara önemli bir görev düşüyor. Türkiye'de kurumsallaşmamış ve genellikle tıp doktorları tarafından gerçekleştirilen ve bazen, maalesef geleneksel değer yargılarından fazlasıyla etkilenmiş öğütlerin ötesine gidemeyen genetik danışmanlık kurumunun esas amacı, genetik testlerden elde edilen sonuçları ebeveynlere açıklamak, genetik hastalık konusunda onları bilgilendirmek, ancak kararı onlara bırakmaktır. Her ailenin koşulları, her bireyin psikolojisi farklıdır. Bu nedenle genetik danışmanlık kesinlikle yönlendirici olmamalıdır (non-directive). Bundan yaklaşık on beş yıl önce İngiltere'de Down sendromu olan bir çocuğu evlat edinen anne bu konuya güzel bir örnektir. Bunlar son derece kişisel kararlardır. Genetik danışman bilgiyi veren, seçenekleri sunan kişidir; kararları veren veya empoze etmeye çalışan değil

Özgürlük ve fırsat eşitliği nedir?

Amartya Sen sadece bireysel özgürlüğün var olmasının değil, bireyin özgür iradesiyle seçtiği bir durumu, fırsat eşitliği dahilinde yapabilme, gerçekleştirebilme durumunun özgürlük olarak adlandırılabileceğini söylüyor (4). İstenen şeyin yapılabilme veya gerçekleştirilebilmesi durumunda, belli bir bireyin, grubun, bu bağlamda, bir cinsiyetin bir diğerinin üzerinde avantajı olmaması gerekmektedir. Bunun matematiksel ifadesi aşağıdadır.

XX'in avantajı / XY'nin avantajı = 1

Bir grubun bir diğerine göre daha fazla avantajı olması ise aşağıdaki gibi ifade edilir.

XX'in avantajı / XY'nin avantajı =/= 1

Cinsiyet farklılığı, pek çok durumda, sözü edilen, özgür iradeyle yapılan seçimin gerçekleştirilebilmesine kısıtlamalar getirmektedir. Eşitliğin sağlanması için öncelikle farklılıkların, bunların eşitsizliğe neden olup olmayacağının ve oluşabilecek eşitsizliklerin ne şekilde azaltılabileceğinin belirlenmesi gerekmektedir.

Genetik testlerin öznesi: Kadın

Biyolojik olarak var olan farklılıklar nedeniyle genetik teknolojilerin uygulamaları konusunda kadın ve erkeğin karşılaşacağı zorluklar ve tehlikeler farklıdır. Bu farklılığın neden olacağı eşitsizlikleri minimuma indirmek için yapılacak girişimler sosyal adaletin sağlanması için çok önemlidir.

Kadın ve erkeğin üreme teknolojilerini kullanmaları fizyolojilerine göre değişiklik göstermektedir. Hamilelik, gestasyon, doğum ve emzirme dönemlerini içeren üreme sürecinde, kadınlar daha fazla riske maruz kalmaktadır. Hamilelik sürecinde gerçekleştirilen testler, genetik testler, prenatal tanı kadınların vücutları üzerinden gerçekleştirilir. In vitro fetilizasyon (tüp bebek) gibi dışarıdan destekli üreme teknolojilerinin uygulanmasında yumurtlamayı arttırıcı tedaviler ve yumurtaların toplanması süreci sadece kadınların yaşadığı ve erkeğe fiziksel etkisi olmayan süreçlerdir. Bazı genetik testler, kan alma, saç folikülünden örnek alma gibi non-invasif olarak gerçekleşse de, fetus annenin bir parçası olduğu için, fetusla ilgili yapılacak tüm müdahaleler annenin vücudu üzerinde yapılmaktadır. İleri yaş grubu anne adaylarına ve ailesinde genetik hastalık bulunan veya taşıyıcı durumda olan bireylere uygulanan, hamileliğin 9-13. haftasında gelişmekte olan fetusun genetik özelliklerini belirlemek için koriyonik villus'tan örnek alma yöntemi (5) ve 14. haftada aynı amaçla amniyon sıvısından örnek alınarak gerçekleştirilen amniyosentez (5) invasif yöntemlerdir ve riskleri vardır.

Sonuç: Eşitlikçi toplum ideali

Gelişen genetik teknolojiler olağanüstü olanaklar sunuyor ve insanlığı heyecanlandırıyor. Ancak her gelişen teknolojinin akıbetinde olduğu gibi, bilimsel verileri elde etme süreci ve bu verilerin ne şekilde değerlendirileceği, nasıl ticarileştirileceği ve nasıl toplumun çeşitli kesimleri üzerinde, bu yazıda anlatılan bağlamda kadınlarda birer baskı öğesi olarak kullanılabileceğini şaşırarak görüyoruz.

Bu teknolojilerin uygulamalarındaki aksayan tarafları görmek, bu bilinçle yaklaşmak ve bu teknolojilerin toplumun değişik kesimlerini ne şekilde etkilediğini anlamaya ve anlatmaya çalışmak gerekiyor.

Mary Mahowald da *Genler, Kadınlar ve Eşitlik* (2000) adlı kitabında şu sonuca varıyor: Gelişmekte olan gen teknolojilerinden, kadınlar, biyolojilerinden kaynaklanan (değiştirilemeyen) ve üzerlerindeki toplumsal baskı ve davranışlardan kaynaklanan (değiştirilebilir) nedenlerle erkeklerden farklı bir biçimde etkilenmektedirler. Bu koşullarda, eşitlikçi (egaliteryen) bir yaklaşımı benimseyip, farklılıkları toplumun zenginleştirici öğeleri olarak görüp, bunların bir grubun bir diğeri üzerinde üstünlük veya baskısına yol açmayacak bir şekilde düzenlenmesine katkıda bulunmak gereklidir.

KAYNAKLAR

1) Aristotle, Nichomachean Ethics, Volume 3-5.
2) M. B. Mahowald (2000), Genes, Women and Equality, Oxford Univeraity Press.
3) A. Demirsoy (1984), Kalıtım ve Evrim.
4) Amartya Sen (1995), Inequality Reexamined, Harvad University Pres.
5) Simmons Snustad (2000), Principles of Genetics, Wiley & Sons.

MARX'IN EKOLOJİSİ *John Bellamy FOSTER* **OSMANLILARDA BİLİMSEL DÜŞÜNCENİN YAPISI** *Remzi DEMİR* **İDEOLOJİ VE ÜTOPYA** *Karl MANNHEIM* **KLİNİĞİN DOĞUŞU** *Michel FOUCAULT* **AHLÂKSIZ FİL**: 21. yüzyılda küreselleşme ve sosyal adalet mücadelesi *William K. TABB* **SAVUNMASIZ GEZEGEN**: çevrenin kısa ekonomik tarihi *John Bellamy FOSTER* **ŞİDDET ÜZERİNE DÜŞÜNCELER** *Georges SOREL* **SKOLASTİK EĞİTİM VE TÜRKİYE'DE SKOLASTİK TARZ** *S. Zeki, Y. Akçura, M. M. Cevdet* **DEMOKRATİK PARADOKS** *Chantal MOUFFE* **DEVLETE KARŞI DEMOKRASİ** *Miguel ABENSOUR* **YENİ CEHALET VE KÜLTÜR PROBLEMİ** *Thomas De KONICK* **KAPİTALİZMİN KÖKENİ**: GENİŞ BİR BAKIŞ *E. M. WOOD* **HER ŞEY NASIL BAŞLADI**: hapishane yazıları *Nikolay BUHARİN* (Otobiyografik Roman) **DENEMELER** *A. Adnan ADIVAR* **ZARARSIZ ÂŞIKLAR**: cinsiyet, teori ve birey ilişkileri *Mike GANE* **FİLOZOF VE TİRAN**: yanılsamanın tarihi *Christian DELACAMPAGNE* **KADINLARIN İSYANI VE İSLÂMÎ HAFIZA** *Fatima MERNISSI* **KAPİTALİZM VE ENFORMASYON ÇAĞI** *E. M. WOOD, R. McCHESNEY, J. B. FOSTER* **MARX VE DOĞA** *Paul BURKETT* **BİRİCİK MODERNİTE**, şimdinin ontolojisi üzerine bir deneme *Fredrich JAMESON* **CİNSEL KİMLİKLER**: nefertiti'den e. dickinson'a sanat ve dekadans *Camille PAGLIA* **ARAPLAR YENİLDİLER** (Terzinin Fikri ve Diğer Şiirler) *Ercüment ÖZKAYA* **ÇAĞDAŞ FRANSIZ DÜŞÜNCESİ** *Der. Z. Direk, R. Güremen* **YA SOSYALİZM YA BARBARLIK** *István MÉSZÁROS* **İNSAN, POST-İNSAN** *Dominique LECOURT* **GIDIKLANAN ÖZNE**: politik ontolojinin yok merkezi *S. ZIZEK* **NEREYE GİTTİ O GÜZEL KADINLAR** *Lemi ÖZGEN* **İNTERNET, TOPLUM, KÜLTÜR** *Der.: M. BİNARK, B. KILIÇBAY* **AMIENS SAVUNUSU** *Louis ALTHUSSER* **AYKIRI SİMALAR** *Terry EAGLETON*

epos
G.M.K. Bulvarı 60/20 06570 Maltepe ANKARA
Tel: 0. 312. 232 14 70 • Fax: 0. 312. 229 98 21

TÜYAP
SALON 3
212/D'deyiz

Tarihin canlı tanıkları:
Anıt ağaçlar

Yaş, çap ve boy itibariyle kendi türünün alışılmış ölçüleri üzerinde boyutlara sahip olan; yöre folklorunda, kültür ve tarihinde özel yeri bulunan; geçmiş ile günümüz, günümüz ile gelecek arasında iletişim sağlayabilecek uzunlukta doğal ömre sahip ağaçlar "anıt ağaç" olarak nitelendirilir. Anıt ağaçlar, eğitim, bilim, kültür, tarih, turizm, sanat, doğa ve çevre koruma yönünden önemli işlevler yüklenmiştir. İşte güzel ülkemizin anıt ağaçlarından örnekler ve öyküleri...

Yrd. Doç. Dr. Barbaros Yaman
Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Bartın Orman Fakültesi

İsveçli göçmen bir ailenin oğlu olan Axel Erlandson (1884-1964), 1920'li yıllarda Kaliforniya'daki bir çiftlikte genç ağaçların gövde ve dallarına değişik teknikler (aşı, budama, eğme, bükme, örme) uygulayarak dünyanın belki de en ilginç formlu ağaçlarını oluşturdu (1). Bugün Bonfante Bahçeleri Tema Parkı'nda (Gilroy Bölgesi – ABD) ziyaretçilerin en fazla ilgisini çeken bu ağaçların ilginç formları Erlandson'un ağaçlara bilinçli müdahalesi sonucu meydana getirilmiştir. Oysa ki, yerküre üzerinde gerek orman içi gerekse orman dışı alanlarda yüzyıllarca yaşam mücadelesi vererek hayatta kalmayı başaran, genetik özellikler ve çevre koşullarının birlikte etkisiyle bütünüyle doğal süreçler sonucunda, yaş, çap ve boy bakımından kendi türünün olağan sınırlarını aşmış, ilginç formlara sahip ağaçlar dünya ağaç varlığı içinde bir doğa abidesi olarak karşımızda durmaktadır.

Şekil 1. "General Sherman" adıyla bilenen *Sequoiadendron giganteum*'un gövdesi (Kaynak: http://vossen.xs4all.nl/bsz/jpa/Gen.Sherman.htm)

Kuzey Amerika'da canlı birer doğa abidesi olarak yaşamlarını sürdüren *Sequoiadendron giganteum* (Lindl.) Buchh.'lardan "General Sherman" adlı ağacın boyu 82 m, çevresi 30 m ve tahmini yaşı 3500'dür (Şekil 1). "General Grand Tree" adlı yaklaşık 3500 yaşındaki bir diğer Mamut ağacının boyu ise 85 m ve çevresi 34 m'dir. Söz konusu ağacın gövde ağırlığı 565 ton, hacmi ise 1500 m^3 olarak hesaplanmıştır (2). Böylesi bir devasa kütle yaklaşık 50 kamyon ile taşınabilmektedir. Dünyanın yaşayan dev ağaçlarından olan söz konusu Mamut ağaçları günümüzde sadece Kaliforniya'nın Sierra Nevada Dağları'nda doğal olarak bulunmaktadır. Ancak yakın zaman önce ülkemizdeki Ağaçlı linyitleri kömür ocağında bulunan, doğal yapısını (odun özelliklerini) yitirmemiş yaklaşık 5 m uzunluğa ve 1,15 m çapa sahip fosil ağaçla ilgili ksilolojik analizler, bu fosil ağacın yukarıda bahsi geçen *Sequoiadendron giganteum* türüne ait olduğunu ortaya koymuş ve Mamut ağaçlarının Üst Oligosen-Alt Miosen Dönemi'nde bugünkü Ağaçlı linyitlerinin olduğu bölgede de doğal olarak bulunduğunu göstermiştir (3).

Avustralya kıtasında doğal olarak yetişen okaliptus (*Eucalyptus L'Her.*) ağaçları dünyanın en boylu ağaçları olarak gösterilmektedir. Okaliptusun bir türünde (Eucalyptus amygdalina Labill.) 92 m boy ölçülmüştür. Diğer taraftan Meksika'da "subasar" ormanlarında yetişen bataklık servisi (*Taxodium mucronatum Tenore*) fazla boylanmamakla birlikte, dünyanın en fazla çap (10-16 m) yapan ağaçlarındandır. Söz konusu bu ağacın yaşı da 4000-5000 olarak tahmin edilmiştir (2).

Türkiye ise her biri doğa abidesi olan anıt ni-

telikli ağaçlar ve anıt ormanlar yönünden geçmişte oldukça zengin bir ülke olmasına rağmen, bilinçsiz insan etkinlikleri sonucu meydana gelen orman kıyımları nedeniyle, sahip olduğu anıt ağaçlarının önemli bir kısmını yitirmiş bir ülkedir. Bununla birlikte ulaşım olanaklarının yetersizliği nedeniyle henüz işletilmeyen ormanlarda ve Anadolu'nun kutsal sayılan mekânlarında bugüne kadar hayatta kalmayı başarmış, değişik araştırmacılar tarafından saptanan veya saptanmayı bekleyen çok sayıda anıt ağaç bulunmaktadır (Şekil 2).

Şekil 2. Ülkemizin anıt ağaçlarından 800 yaşındaki Şah Ardıç (*Juniperus foetidissima Willd.*) Kaynak: Yeşil Atlas Dergisi, Foto: Ali İhsan Gökçen.

Ağaç ve anıt ağaç

Ağaç, boyu en az 5 m, çapı da 10 cm'den aşağı olmayan, dal, sürgün ve yaprakların oluşturduğu tepe tacını tek bir gövde ile taşıyan, her yıl çap artımı yaparak kalınlaşan, boy büyümesi yaparak boylanan ve dokularındaki hücrelerin büyük bölümü odunlaşmış uzun ömürlü odunsu bitkiler olarak tanımlanır. Toprak seviyesinden itibaren aynı kalınlıkta birçok gövdesi bulunan ve fazla boylanmayan (ancak 5 m'ye kadar ulaşabilen) odunsu bitkilere de "çalı" adı verilir (2). Ancak, söz konusu tanımlamalarda geçen boy ve çap değerlerinin bazı durumlarda çok da geçerli olmadığı ifade edilmektedir. Olgunluk çağına ulaşmış bir ağacın boyu, dış etkenlerin olumsuz etkileri sonucu, 5 m'den çok daha az, çapı da 10 cm'yi aşmayabilir. Bu durum onun ağaç olarak nitelendirilmesini engellemez (4).

Ağaçlar, dışarıdan herhangi bir yapay müdahale olmaksızın genlerinde saklı bulunan özellikler ve yaşadıkları ortamın ekolojik koşullarının birlikte etkisiyle belirli bir yaş, çap ve boy değerlerine ulaşırlar. Ancak, kendi türü içerisinde yaş, çap ve boy bakımından o türün normal ölçülerini aşarak en yüksek değerlere ulaşan ağaçlar da vardır. İşte anıt ağaç kavramı bu noktada karşımıza çıkar. Yaş, çap ve boy itibariyle kendi türünün alışılmış ölçüleri üzerinde boyutlara sahip olan; yöre folklorunda, kültür ve tarihinde özel yeri bulunan; geçmiş ile günümüz, günümüz ile gelecek arasında iletişim sağlayabilecek uzunlukta doğal ömre sahip ağaçlar "anıt ağaç" olarak nitelendirilir (5, 6).

Bu tanım çerçevesinde anıt ağaçlar "boyutsal anıt ağaçlar", "Tarihi anıt ağaçlar", "folklorik anıt ağaçlar" ve "mistik anıt ağaçlar" olmak üzere dört grup altında toplanır. Boyutsal, tarihsel, folklorik veya mistik bir özellik taşımayan bir ağacı, sadece estetik ya da genetik değeri nedeniyle anıt ağaç olarak seçmek mümkün değildir (7). Bu bağlamda yazımızın başında değindiğimiz Axel Erlandson'un ağaçları anıt ağaç kategorisine girmez. Keza, diğer ağaç türlerine göre oldukça hızlı büyüyen ve doğal ömrü kısa olan söğüt (*Salix L.*), kavak (*Populus L.*), kızılağaç (*Alnus Mill.*) vb. gibi cinslere ait ağaçlar, kuşaklar arasında bağ kurabilecek uzunlukta doğal ömre sahip olmamaları nedeniyle, çap ve boy itibariyle ne kadar görkemli olurlarsa olsunlar anıt ağaç kavramı içerisinde değerlendirilmezler (6).

Görüldüğü gibi anıt ağaç seçiminde, yaş, çap ve boy gibi somut nitelikler yanı sıra soyut nitelikler (tarihsel, folklorik ve mistik) de dikkate alınır. Bu bağlamda anıt ağaç envanteri ve seçimi ile ilgili Genç ve Güner (7) tarafından geliştirilen yöntemden söz etmek yerinde olacaktır: Bu yöntem anıt ağaç envanteri ve seçiminde çok yönlü bir değerlendirme yapılması esasına dayanmakta ve böylece bir ağacın anıt ağaç olarak ayrılması için onun tarihi, folklorik ve mistik (soyut) özellikleri yanı sıra, bitki sistematiğindeki yeri, özel mevki özellikleri, görünüm, zararlılardan etkilenme durumu saptanmakta ve yaş, çap, boy ve tepe çapı gibi ölçülebilir (somut) özellikler tespit edilerek kombine bir değerlendirme yapılmaktadır. Bunun için soyut ve somut özellikler standart bir "anıt ağaç envanter karnesi"ne işlenir ve ağacın anıtsal değerinin belirlenmesinde, tür bazında hesaplanan "minimum anıtsal değer" ile "şimdiki anıtsal değer" karşılaştırılır. Herhangi bir ağacın anıt ağaç olarak seçilebilmesi için onun "şimdiki anıtsal değer"inin tür bazında tespit edilen "minimum anıtsal değer"e eşit veya daha büyük olması gerekir. Bu yöntemin en önemli özelliklerinden birisi de, henüz "minimum anıtsal değere" ulaşamamış, ancak yakın gelecekte yukarıda açıklanan boyutsal özelliklerden birisi veya birkaçı bakımından anıt ağaç olma olasılığı bulunan ağaçlar için "aday anıt ağaç" kavramını getirmiş olmasıdır.

İznik'te bulunan Doğu çınarı. Marmara Bölgesi'nin en kalın gövdeli ağacı olarak biliniyor. İhtiyarın yaşı 750'nin üzerinde. Çevresi 14,80 m.

Anıt ağaçların işlevleri

Anıt ağaçlar, eğitim, bilim, kültür, tarih, turizm, sanat, doğa ve çevre koruma yönünden önemli işlevler yüklenmiştir (8). Yaşadıkları yetişme ortamlarının ekolojik koşulları altında gelişip şekillendiklerinden, birer dendrokronolojik - dendroklimatolojik arşiv niteliğindedirler. Bu anlamda yaşadıkları yörenin yüzyıllar ötesinden günümüze ulaşabilmiş canlı tanıkları oldukları söylenebilir. Gövdelerinden "artım burgusu" ile alınan "artım kalemleri" üzerinde gerçekleştirilen yıllık halka incelemeleri sonucunda, zamanda geriye doğru gidilerek anıt ağacın yaşamı boyunca maruz kaldığı iklim değişimleri ve geçmiş yüzyılların iklim koşulları hakkında bilgi elde etmek olanaklıdır (9). Keza bu yıllık halka kronolojilerine dayanarak geçmişte karşılaşılan böcek, mantar vb. gibi saldırılar, hatta yaşanılan yangın felaketleri hakkında bilgi edinmek de olasıdır. Diğer yandan ulaştıkları yaş, çap, boy veya bağlantılı oldukları tarihsel ve folklorik olgular nedeniyle, bulundukları kırsal veya kentsel peyzaj içerisinde insanı psikolojik olarak etkileyen bir özelliğe sahiptirler. Ayrıca toplumda doğa ve çevre koruma bilincinin geliştirilmesinde canlı eğitim aracı olarak da değerlendirilmekte ve doğa turizminin gelişimine katkı yapmaktadırlar. Sanatsal çalışmalara konu olmaları, anıt ağaçların sahip oldukları estetik boyutu da ortaya koyar.

Türkiye'nin anıt ağaçları

Türkiye'de 1970'li yıllarda başlatılan anıt ağaç envanteri ve koruma çalışmaları, aradan geçen zaman diliminde henüz tamamlanamadı. Ülkemizde saptanan anıt ağaç adedinin Orman Bakanlığı kayıtlarına göre 100, Kültür Bakanlığı kayıtlarında ise 2000 civarında olduğu belirtiliyor. Ancak bunlardan bir kısmının ölçülebilir somut özellikler bakımından anıtsal niteliklerinin tartışmalı olduğu da ifade ediliyor (7).

Bu makale çerçevesinde Türkiye'nin literatüre girmiş anıt ağaçlarının tamamını tanıtmak olanaklı olmasa da, gerek boyutsal özellikleri gerekse tarihi, folklorik ve mistik olgularla olan ilintisi nedeniyle önemli anıt ağaçlarımızdan birkaçına değineceğiz.

Bunlardan birincisi, 1096 yılında Haçlı kumandanlarından Godenfroy de Bouillon'un İstanbul'da Büyükdere Çayırı'nda gölgesi altında karargâh kurduğu tarihi Büyükdere Çınarı'dır (Platane de Godenfroy). Kaynaklarda 2000 yaşında olduğu belirtilen bu dev çınarın altı adet gövdenin birleşmesinden oluştuğu, çevresinin 32 m, boyunun ise 60 m olduğu söylenmektedir. Ne yazık ki gövde kavuğunda işletilen bir çay ocağından çıkan yangın nedeniyle bu tarihi anıtsal çınar yok olmuştur (2).

Mahalli adı "Kanlı Kavak" olarak bilinen, ancak kavak (*Populus L.*) cinsi ile herhangi bir ilgisi bulunmayan diğer bir anıt ağaç Isparta'nın Eğirdir İlçe Merkezi'ndeki tarihi Doğu Çınarı'dır (*Platanus orientalis L.*). Bu anıtsal Çınarın tarihle olan bağlantısı, Ulusal Kurtuluş Savaşı sırasında Delibaş isyanına katılan bazı isyancıların Demirci Mehmet Efe tarafından 13 Ekim 1920 tarihinde bu Çınara astırılarak cezalandırılmış olmasından kaynaklanır (7).

Anıt çınarlarımızdan yaşı itibariyle dikkat çeken bir diğer çınar, İlçin Aslanboğa tarafından 1993'te tanımlanan ve yayımlanan İzmir'in Buca İlçesi Kaynaklar Köyü'nde bulunan Doğu Çınarı'dır. Tahmini yaşı 1100 olan bu boyutsal anıt ağacın, boyu 21 m, göğüs yüksekliğindeki çevresi 13 m ve çapı da 4 m'dir (10). Bugün ülkemizde özellikle tarihi mekânlarda 400-500 yaşını aşmış çok sayıda anıtsal çınar bulunmakla birlikte, 800 yaşını aşmış çınar sayısı yok denecek kadar azdır (2).

Osmanlı tarihi ile ilintisi bakımından son derece önemli bir anıt ağacımız da Kütahya'nın Domaniç İlçesi Domur Köyü'ndeki 870 yaşındaki Karaçam'dır (*Pinus nigra Arnold*). Üzülerek söylemek gerekir ki, bu ağaç 1977 yılında kurumuş; 10 yıl dikili kuru olarak ayakta kaldıktan sonra 1988 yılında meydana gelen bir fırtına nedeniyle devrilmiş (11) ve tarihsel önemi nedeniyle devrik haliyle Kültür Bakanlığı'nca özel koruma altına alınmıştır. "Mızık Çamı" adıyla bilinen bu karaçamın tarihsel önemi, Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Bey ile olan ilişkisine dayanır. Rivayete göre küçüklüğünde huysuz ve yaramaz olan torununu (Osman Bey'i) hoş tutmak için, büyükannesi Hayme Ana bu ağaca salıncak kurar ona ninniler söylermiş. Salıncak her zaman aynı ağacın dallarına kurulduğundan yıllar içinde bu ağaç Osman Bey ile

İstanbul Belgrat Ormanı içinde İÜ Orman Fakültesi Eğitim ve Araştırma Ormanı'nda bulunan bir anıt ağaç. İki isim yakıştırılmış: Uyuyan Çınar ve Ahtapot Çınar. Bir Londra çınarı. Yaşı 250 olarak tahmin ediliyor. Boyu 30 m. Çevresi 5,70 m. Yerde uzanan kalın dalın uzunluğu ise 20 m.

özdeşleşmiş ve adına Osman Bey'in eski huysuzluğuna istinaden "Mızık Çamı" adı verilmiştir (6, 7, 10).

Türkiye'nin değişik yörelerinde farklı araştırıcılar tarafından belirlenen daha çok sayıda anıtsal nitelikli karaçam ağaçları ve karaçam ormanları bulunur. Bunlardan Uşak-Gediz'de bulunan "Altı Kulaç Çamı" gövdesinin heybeti ile ünlenmiş bir boyutsal bir anıt ağaçtır. Göğüs yüksekliğindeki (yerden 1,30 m yükseklikteki) çapı 3,35 m ve boyu 20 m olan bu ağacın 10 m'yi aşan gövde çevresi, ancak normal yetişkin 6 kişinin parmak ucu temasıyla bir araya gelmesiyle kuşatılabilir.

Yöresel folklor açısından ilginç bir öykünün kaynağını oluşturan diğer bir anıtsal karaçam, Bolu-Abant yakınında Güvem Köyü'nde bulunur. Çok çatallı gövde formu ve ilginç dal oluşumu nedeniyle yöre halkı tarafından doğurganlığın simgesi olarak algılanan bu anıtsal ağacın (Uşaklı Çam) göğüs yüksekliğindeki çevresi 4,69 m, çapı 1,48 m ve boyu 25 m'dir. Diğer taraftan içerisinde 500 yaşın üzerinde çok sayıda ağaç barındıran Taşatan Çukuru Anıtsal Ormanı (Alanya), Kartal Gölü Anıt Ormanı (Eksere-Denizli) ve Değne Anıt Ormanı (Çameli-Denizli) gibi anıtsal karaçam ormanlarımız vardır (6).

Türkiye anıtsal nitelikli Toros sediri (*Cedrus libani A. Rich.*) ve ormanları bakımından da oldukça zengin bir ülkedir. Asan (1986) tarafından tanımlanan ve yayınlanan, Elmalı Bölükkatran'daki göğüs yüksekliğindeki çevresi 7,83 m, çapı 2,49 m ve yaşı 1114 olan anıtsal sedir bunlardan sadece birisidir. Boyutsal anıt Toros sedirlerinden bir diğeri de Doğan Kantarcı (1984) tarafından tanımlanan ve yayımlanan Kumluca-Dibekçukuru'ndaki 2000 yaşındaki ağaçtır. Bu ağacın göğüs yüksekliği çevresi 7,40 m, çapı ise 2,36 m'dir (10). Toros sediri ormanlarımızda böyle yaşı 500'ün üzerinde olan çok sayıda boyutsal anıt ağacımız bulunur.

Sonuç

2005 yılına kadar Türkiye'de herkesin üzerinde hemfikir olduğu standart bir ulusal anıt ağaç envanter ve seçim yönteminin geliştirilmemiş olması ve İÜ Orman Fakültesi Dekanlığı'nın 29.04.1974 tarih ve 8-522 sayılı yazısı ekindeki anıt ağaçlarla ilgili doğal kriterler raporunda belirtilen ölçütlere yeterince uyulmaması sonucu, bugüne kadar anıt ağaçların envanter ve seçim işlemlerinde bazen subjektif değerlendirmeler yapılabildi. Örneğin Kültür Bakanlığı kayıtlarında anıtsal ağaç olarak işlem görmüş bazı ağaçların gerçekte "minimum anıtsal değer"e bile sahip olmadıkları bilinen bir gerçek. Bundan böyle, yukarıda kısaca değindiğimiz Genç ve Güner'in (7) önerdiği yöntem temelinde Türk Standartları Enstitüsü'nce 17.03.2005'te kabul edilen TS 13137 numaralı "Anıt Ağaçlar-Envanter, seçim kuralları ve işaretleme" adlı standartta belirtilen kuralların uygulanmasıyla, hem bu tür ağaçların envanteri, seçimi ve işaretlenmesi bilimsel temelde gerçekleştirilmiş, hem de ülke genelinde bu konuyla ilgili birliktelik sağlanmış olacaktır. Anıt ağaçların envanteri ve seçimi kadar önemli diğer bir husus da söz konusu anıtsal ağaçlarımızın gerektiği gibi korunmasıdır. Yaşlı olmaları nedeniyle zaten birçok hastalık etkenine karşı duyarlı olan bu ağaçların, yaşamlarını sağlıklı biçimde sürdürebilmeleri amacıyla, gerekli hallerde kök, gövde ve taç kısımları ile ilgili tekniğine uygun çalışmalar yapılmalıdır.

Kütahya sınırları içinde Merkez Kumarı Köyü'nde Boyocıolan Mevkii'nde yer alan 1000 yıllık ve halen meyve veren kestane ağıcı. Boyu 25, çevresi ise 8 m.

KAYNAKLAR

1)http://www.decah.com/platanus.html

2) F. Yaltırık (1993), Dendroloji I, İÜ Orman Fak. Yayını, 3443/386, İstanbul.

3) A. Aras, N. Aksoy, Z. Batı, M. Sakınç, M. M. Erdoğan (2003); Yaşayan Fosil Sequoiadendron giganteum (Ağaçlı Linyitleri): Ksiloloji, Palinoloji ve Yaşı. Kuvaterner Çalıştayı IV, İTÜ Avrasya Yerbilimleri Enstitüsü, İstanbul.

4) B. Aytuğ (1984), Orman ağaçlarının Hayatı, İ.Ü Orman Fak. Ders Notu, İstanbul.

5) Ü. Asan (1992), Anıt Ağaçların Birey ve Toplum Psikolojisi Üzerine Etkileri. Yeşile Çerçeve Dergisi, sayı 18.

6) Ü. Asan (1999), Anıtsal Karaçamlar. 1. Uluslar Arası Ehrami Karaçam Sempozyumu (ed. A. Tatlı, H. Ölçer, N. Bingöl ve H. Akan), s.611-622, Kütahya.

7) M. Genç, T. Güner (2003); Anıt Ağaçların Önemi, Göller Bölgesi'nin Anıt Ağaçları. Isparta Valiliği İl Özel İdare Müdürlüğü Yayını, Isparta.

8) B. Yaman (1997), Anıt Ağaçlar. Orman ve Av, 73 (3), 18-20.

9) Akkemik, Ü. (2004) Dendrokronoloji, İlkeleri-Biyolojik Temelleri-Yöntemleri-Uygulama Alanları. İ.Ü. Orman Fak. Yayını, 4484/479, İstanbul.

10) F. Yaltırık (1999), Tarihin Yeşil Tanıkları, Anıt Ağaçlar. Yeşil Atlas Dergisi, Sayı: 2.

11) A. Aras-Tayhan (1999,) Domaniç'teki Anıt Karaçam Üzerinde Dendrokronolojik ve Dendroklimatolojik Araştırmalar. 1. Uluslar Arası Ehrami Karaçam Sempozyumu (ed. A. Tatlı, H. Ölçer, N. Bingöl ve H. Akan), s.259-268, Kütahya.

Nalân Mahsereci

Likya'nın can damarı: Patara

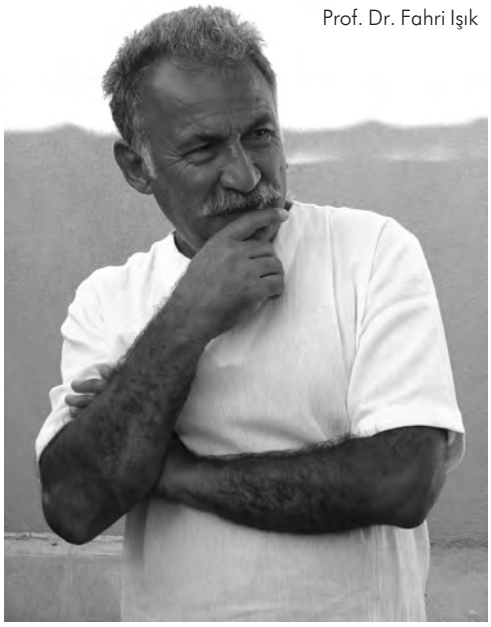
Patara antik kenti kazıları, Likya'nın Yunanlar'la MÖ 6. yüzyılda başlatılan tarihini, neredeyse ikibin yıl (şimdilik) geriye götürüyor, Anadolu'yla bağını kuruyor ve böylelikle Likya'nın MÖ 12.-8. yüzyıl arasındaki karanlık dönemini aydınlatıyor. Ama Patara'nın önemi bununla sınırlı değil. İdari yapısını belirleyen anayasasıyla Amerikan Eyalet Yasası'na esin vermiş Likya Birliği'nin meclis binası burada. Sonra orijinal haliyle korunmuşluğuyla dünyada tek olan Patara deniz feneri, dünya kazı tarihinde bir ilk olan yol kılavuz anıtı ve mitolojiye göre Tanrı Apollon'u doğduğu kutsal "Leto Hurmalığı" ve Apollon'a kutsal "Tekerlek Gölü"...

Prof. Dr. Fahri Işık ile söyleşi

Akdeniz Ünv. Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü, Patara Kazısı Başkanı

Sen en iyisi şu Patara söyleşisini kitap yap! Yayın Yönetmenimizin son cümlesi bu oldu telefonu kaparken. Söyleşi metnindeki hiçbir bilgiye kıyıp da atamadığımdan, *Bilim ve Gelecek*'in Ekim sayısını "Patara özel sayısı" olarak çıkarmayı teklif etmiştim, olmazlığını iyi bildiğim halde, son bir umutla…

Ağustos ayında, tatilimizin iki gündüzünü Patara Kazıevi ve ören yerinde geçirdik, eşim Murat'la. Hemen tüm kazı ekiplerinde olduğu gibi, umutları, sabırları, tutkuları, azimleri ve coşkularıyla yürüttükleri kolektif işe ve birbirlerine sımsıcak kenetlenmiş, yorulmak bilmez kazı ekibini gıptayla izleyerek… "Hayatlarımız arkeoloji mecrasına aksaydı, aralarında 'meslektaşları' olarak bulunsaydık, nasıl olurdu acaba?" düşünceleri kaçamak bir hızla geçerken akıllarımızdan…

Prof. Dr. Fahri Işık

Kazı Başkanı Fahri Işık'a bir sorduk, bin "Aaah" işittik, deyimin hakkıyla. Likya Uygarlığı'nın "Yunanlığı" görüşünün sorgusuz kabulüne, Yunan mucizesi fikrinin dogmalaşmışlığına ve buna paralel Anadolu özlü Likya Uygarlığı'nın da "Yunanlaştırılması" fikrinin tabulaşmışlığına verdi veriştirdi, Fahri Bey. Söyleşi boyunca, bize Patara'yı anlatmak yanında, bu düşünsel tutumlarla da tartıştı, uzun uzun. Bazen öfkeyle, ama anlattığı Likyalılar gibi "direnç ve inançla". Onunla yaptığımız kapsamlı söyleşiye, kazıda her biri bir yapının sorumluluğunu üstlenmiş ekip üyeleriyle yaptıklarımız eklenince, gerçekten "kitap" boyutunda bir metin çıktı ortaya. **Doç. Dr. Gül Işın**'ın, yayını için bu yıl ara verdiği Tepecik Sarnıcı kazısı, **Uz. Fatih Gülşen**'in **Prof. Havva İşkan Işık**'la birlikte kazısını geçen yıl bitirdiği Markia Tapınak Mezarı restitüsyon çalışmaları ve Troya ekibinden **Ralf Becks**'in Tepecik'te yürüttüğü prehistorik kazılar da olsaydı söyleşinin içinde, kapsam Patara'nın en son resmiyle tam kitaplaşacaktı. Yolu yoktu, olanları bile kısalttım. Şu haliyle bile dergide epeyce yer tutan bu söyleşi, ana metnin yalnızca 1/3'ü. Gerçekten kitap fikri, fena değil galiba!!!

Okuyacağınız gibi Patara antik kenti kazıları, Likya Uygarlığı'nı anlayabilmek için anahtar önemde. Likya'nın Yunanlar'la MÖ 8. yüzyıl sonunda başlatılan tarihini, neredeyse ikibinyıl (o da şimdilik) geriye götürüyor, Anadolu'yla bağını kuruyor ve böylelikle Likya'nın MÖ 12.-8. yüzyıl arasındaki "Karanlık Dönemini" aydınlatıyor, buradaki kazılar. Ama Patara'nın önemi bunlarla sınırlı değil. İdari yapısını belirleyen anayasasıyla Amerikan Eyalet Yasası'na esin vermiş Likya Birliği'nin meclis binası başkent konumundaki Patara'da. Sonra orijinal haliyle korunmuşluğuyla dünyada tek olan Patara deniz feneri, dünya kazı tarihinde bir ilk olan

Yol Kılavuz Anıtı, Leto'un Tanrı Apollon'u doğurduğu "Hurmalık" ve ona kutsal "Tekerlek Gölü"… Gerisi de var, ama okuyacağınız söyleşide.

Kim bu Likyalılar?

Sayın Fahri Işık, Patara'nın içinde yer aldığı Likya (Lykia) Bölgesi'nin coğrafi sınırlarından söz eder misiniz?

Likya Bölgesi'nin coğrafi sınırlarını bir yerde Likya'ya özgü anıtların kimliğinden çıkarmak olası. Likya'ya özgü kaya mezarları ve semerdamlı lahitler var, bunların olduğu alanlar Likya'nın sınırını çiziyor. Buna göre erken zamanda, MÖ 100 yılı dolayında, 6 büyük Likya kentinden biri sayılmasına ve yakınında bulunan doğudaki son Likçe yazıtlı kaya mezarının varlığına karşın, Olympos'u dışarıda tutacağız. Kumluca ile Finike arasındaki Alakır Çayı yaklaşık doğu sınırını oluşturuyordu. Ancak Kumluca'ya yakın Rhodiapolis, bir "Rhodos kuruluşu" dense de, biri Likçe yazıtlı olan kaya mezarları ve MS 140 dolayındaki korkunç depremin ardından tüm Likya'nın imarında parasal destekde bulunan Opramoas'ın da yurdu olarak, bölgenin içinde almalıdır yerini. Batı sınırıysa kesin: Dalaman Çayı.

Kaunos Dalaman Çayı'nın öte tarafında kalıyor bu durumda...

Herodot'a bakılırsa, Kaunos ne Likyalı, ne Karyalı, "Onlar Kaunoslu". Aslında Kaunos, Likya'nın batı sınırında bir Karya kenti olarak bilinir. Likya'nın kuzey sınırını, Elmalı Ovası oluşturuyor ve kuzeybatıda Burdur'un Dirmil ve doğu uzantısındaki SekiYaylası çevresine dek uzanmakta. Yalnız Elmalı'nın kuzeyinde Kızılca diye bir yerleşim var, yaylada en son kaya mezarları orada. Bir daha imleyecek olursak, doğuda yaklaşık Alakır Çayı'ndan batıda Dalaman Çayı'na dek, kuzeyde de Elmalı Ovası'nı içine alıyor.

Bu böyle de, Alakır Çayı'ndan Antalya'ya kadar olan Beydağları üzerinde Solymler'in, Elmalı Ovası'nda da Milyas halkının yaşadığı

Patara'da limana doğru uzanan anacadde, limanın kısıyında sağdaki yükselti Tepecik.

bilinmekte. Her iki halk da, Likyalılar'la dil akrabası. Bunları da içine almış olacak ki, Patara Yol Kılavuz Anıtı'na göre Likya'nın doğu sınırı Ataleia'ya (Antalya) dek genişliyor. Arkeolojik dokusuyla Phaselis'in neyi Likya'dır, anlamakta zorlanmaktayım; ünlü Termessos yakınındaki Trebenna için de öyle, arkeolojik dokusuyla bir Pisidya yerleşimi görüntüsünde.

Kim bu Likyalılar, kökenlerini biliyor muyuz?

Herodot'tan da biliyoruz ki bunlar kendilerini "Trmili halkı" diye niteler, "biz Likyalıyız" ya da "Lukkalıyız" demezler. Hitit metinlerinde Likya, "Lukka" diye geçer. Zaten oradan uyarlamadır Yunanca'ya; Lukka, Lykia olmuştur. MÖ 1. binyıl ve sonrası Yunan kaynaklarında hep -Homeros kökenli olarak- Lykia diye geçer.

Trmililer Herodot'a göre Girit'ten gelmiştir, bana göre Girit'e gidenlerdir. Çünkü Girit'in Minos kültürü ve sanatı özellikle MÖ 2. binyılda Saraylar Dönemi'ne kadar ilerleyen süreç içerisinde, Anadolu kültürü ve sanatıyla çok yakın ilişki içindedir. Anatanrıça inancı, boynuz sunağı ve çiftağızlı baltasıyla kültü de Anadolu kökenlidir. Bugün arkeolojide genel kanı Girit Uygarlığı'nın Anadolu Uygarlığı ile olan yakınlığı ve oradan esinlenmişliğiyse, o zaman Girit halkının Anadolu'dan, öncelikle de Likya'dan gitmiş olması beklenir.

Girit'in Phaistos Kenti'nde bir disk bulunuyor. Ünlü "Phaistos diski"; üzerinde okunamamış bir hiyeroglif yazı var. O yazıda bazı ideogramlar, yani resimle simgelenen harfler, Likya'ya özgü semerdamlı lahitleri anımsatıyor. Bu nedenle, başta M. Mellink, diyorlar ki, ola ki bu MÖ 2. binyılda Likya hiyeroglif yazısıydı. Bu bir sav ama, son zamanlarda, daha önce varsayım olan başka bir fikir olgunlaşmaya başladı. O da Girit'in henüz çözülemeyen Linear A yazısındaki dilin Luvi diliyle akraba olduğu, ortak özellikler içerdiği. Sorunu zaman çözecek.

Likçe, Luvice'yle akraba

Murat Çınar (MÇ): Likyalılar Luvice mi konuşuyor?

Luvi halklarındandır Likyalılar, dilleri Luvice'ye çok yakındır. Hititçe de Luvice'yle akraba. Yani Hititler'le de yakınlığı var, ama en yakın Luviler'le. "Luviler kim?" diyeceksin. Genel kanıya göre, en geç MÖ 3. binyılda doğudan Anadolu'ya ilk göçle gelen Hint-Avrupa kökenli üç halktan biri. Bu göçlerle Hititler Orta Anadolu'ya, Palalar Kastamonu çevresine, Luviler ise Güney ve Batı Anadolu'da kıyı kesimine ve Lidyalılar ya da Pisidyalılar gibi az içerlere yerleşmiş. Yani Troya'dan Kilikya'ya

dek uzanan Ege ve Akdeniz kıyılarına. Hint-Avrupa dili konuşan bu halkların, Asya'dan geldikleri söyleniyor.

İlginçtir, Colin Renfrew, ünlü bir İngiliz prehistoryacı, yenilerde bir sav attı ortaya. Diyor ki, "Hint-Avrupalılar'ın anayurtları zaten Anadolu'ydu. MÖ 7. binyıldan başlayarak, çiftçi göçüyle Anadolu'dan batıya ve doğuya yayılmaya başladılar". Örneğin belki Çatalhöyük'teki Neolitik Çağ insanı Renfrew'e göre, Hint-Avrupa dili konuşmaktaydı. Ama yazı olmadığı için bilemiyoruz, konuştukları dilin niceliğini. Renfrew, çiftçi göçünün, her yıl yaklaşık 25 km bir hesapla, MÖ 3. binyıl içerisinde Britanya Adası'na ulaştığını savlıyor. Yani bugünkü Avrupa halklarının kökenini Anadolu olarak nitelendiriyor. Hititlerin -dil dışında- kültür ve sanatlarına değgin her şeylerini, özellikle de inançlarını, kendilerinden önceki Orta Anadolu'nun egemenlerinden Hattiler'e borçlu olduğu düşünüldüğünde, yani Anadolu'nun yerli kültürüne hiç de yabancı olmadıkları düşünüldüğünde, bu sav beni de düşündürüyor.

"Luvi hiyeroglifi" diye bilinen bir yazı var, Hititler'in kullandığı. Mısır ve Mezopotamya resim yazılarından farklı. Prehistorik dönemlerden elimize geçen mühürler üzerindeki işaretlerin Luvi hiyeroglifinin öncüleri olabileceği bile gündemde. Bu önemli bir sav. Çatalhöyük'ten beri biliyoruz bu mühürleri. "Anadolu'da neden daha önce yazı yoktu?" sorusunu belki bu sav yanıtlayacak zaman içinde. Anadolu'nun bilime sürprizi bitmeyecektir. Göreceğiz.

Likyalılar acaba soydan Anadolu yerlisi miydi sorusuna dönersek, bilemiyoruz. Renfrew'ün savının bilimsel yanıtına bağlı. Gerçekten Hint-Avrupalı halklar Anadolu kökenliyse; Hititler, Luviler, Palalar ve onlara akraba halklar Anadolu'nun kökten yerlisidirler; değilse "Anadolulaşmış" yerliler ki, bence ikisi de fark etmez. Anadoluluğu kültür ve sanatlarıyla özümsemişlikleridir belirleyici olan. Likyalı'nın, Kadeş'te Hititler'in, -destan bile olsa- Çanakkale'de Troyalılar'ın yardımına koşmuşluğudur aslolan.

"Bağımsızlığına düşkün bir halk"

Antik kaynaklarda, Yunan kaynakları da dahil, Yunanlar'ın Likya'da -doğruluğu tartışmalı 1-2 küçük kent dışında- hiçbir zaman sömürge kurmadıkları okunuyor. Bunlar arasında biri önemli, MÖ 4. yüzyılın başlarında Atinalı İsokrates

Patara antik deniz feneri dünyada tek

Prof. Dr. Havva İşkan Işık ile
Akdeniz Üniversitesi Arkeoloji Bölümü

Fahri Bey ile söyleşirken, kazılarını yürüttüğünüz deniz feneriyle ilgili olarak "dünyada tek" dedi. Bu fener hangi özellikleriyle dünyada tek, Havva Hanım?

Dünyada orijinal haliyle bulunmuş, orijinal dokusunu koruyan ilk ve tek antik deniz feneri, buradaki. İspanya'da Atlas Okyanusu kenarında, La Coruna Kenti'nde bir deniz feneri daha var, antik dönemden kalan. Ancak o fener, önceki yüzyıllarda son derece kapsamlı onarımlar ve restorasyonlar geçirdiği için, özelliğini yitirmiş büyük oranda. Özellikle dış görünüşünün nasıl olduğu konusunda ciddi sorunları var.

Fenerin mimari özellikleri neler?

Henüz kazısı devam eden bir yapı olduğu için çok net şeyler söyleyemiyoruz. Helenistik Dönem mimari geleneğini sürdüren bir yapı. Bunun en önemli göstergesi de, birkaç kat halinde oluşması. Bili-

yorsunuz deniz fenerleri, antikite de İskenderiye deniz feneriyle bir form, norm kazanmışlardır. İskenderiye fenerinden elimizde mimari anlamda hiçbir şey yok; ancak eski dönemde yapılan anlatımlardan, aşağı yukarı rekonstrüksiyonunu bilebiliyoruz. Üç katlı bir yapısı var. Patara'daki deniz fenerinde de bu çok katlı mimari anlayış, henüz az da olsa algılanabiliyor. Fener 20 x 20 m'lik bir podyum üzerine oturuyor. Onun üzerinde en üstte silindirik bir kütlenin olduğunu görüyoruz, ama kare podyumla silindirik üst kütle arasındaki yapının formu henüz algılanamıyor. Çünkü göçük var üzerinde. Göçüğü kaldırma çalışmamız devam ediyor. Sanıyorum çalışmalar sonucunda, mimari formu hakkında daha net şeyler söyleme şansımız olacak.

20 m yüksekliğinde devasa bir fener

Fenerin yüksekliği ne kadardı?

Şu andaki göçük yüksekliği için 11,5 m-12 m diyebiliriz. Ama fener ayağa kalktıktan sonraki yüksekliğinin 20 m'ye yaklaşabileceğini düşünüyorum. Devasa bir yapıdan söz ediyoruz.

Yapıldığı tarihi biliyor muyuz?

Şimdilik MÖ 1. yüzyıl diyeyim. Yazıtlarımız var, bu yazıtlarda adı geçen kişinin hangi imparator döneminde yaşadığı tartışmaya açılacak, fenerle birlikte. Ancak Julius- Claudiuslar Hanedanı'nın son dönemlerinde, fenerin en azından görülen evresinin yapılmış olması

diyor ki, "Likyalılar'a hiçbir zaman hiçbir kimse bey olamadı". İsokrates'in yaşadığı dönemden az zaman önce, yani Peloponnes Savaşları'nın bitimine, MÖ 400 dolaylarına dek, Likya'da üç çeyrek yüzyıllık bir Atina egemenliği vardı. Bu savaşları yitirip güçten düşünce Atina, yeniden Persler egemen olur Likya'ya. Bu süreçte söylüyor bunu İsokrates. Egemenliğine, bağımsızlığına düşkün bir halktır Likyalılar, inançlıdır. Kapalı coğrafyası içinde de zordur ona tam egemen olabilmek.

Ksantos halkının Pers egemenliği altına girmemek için kendisini yaktığı söylenir...

Evet, 546-540 yılları arasında Likyalılar'ın güçlü Pers Ordusu'yla Ksantos Vadisi'nde baş edemeyişleriyle ilgilidir bu dramatik olay. Ama sanılıyor ki, bu direniş salt Ksantos Kenti halkıyla bağlantılıdır. Vadi halklarının toplu ölümü seçtiği kent ve kale olabilir Ksanthos. Örneğin Homeros'un *İlias Destanı*'nda hiçbir zaman Ksantos Kenti'nden söz edilmez, "anaforlu Ksantos Irmağı"ndan söz edilir. Likya'nın yüreği Ksantos Vadisi'dir Sarpedon'un yurdu, Ksanthos Kenti değil. Vadiye egemen konumuyla, geniş egemenlik alanıyla ve de MÖ 15. yüzyıl Hitit metinlerinde "Lukka" ülkesine "Dalava Ülkesi" denmesine bakarak, Sarpedon'un kentinin Tlos olabileceğini düşünmekteyim. Bir de o denli "yiğit Ksanthos kenti halkının", sonraki zamanlarda hanedanlığına, kendilerini toplu ölüme sürükleyen Pers komutanı Harpagos'un adını verecek denli teslimiyetçi olması tersliği düşündürüyor beni.

Antik Patara feneri, haliç özelliği gösteren limanın denize açıldığı noktaya konumlanmıştı.

Patara da o vadide değil mi?

Doğallıkla; Ksanthos Vadisi'nin güneydoğu ucundadır Patara. Tarih boyunca en önemli ve büyük 6 Likya kentinden 4'ü bu vadidedir ve gerekiyor. Ama erken evresi varsa, ki ben öyle olduğunu tahmin ediyorum, bunun da tarihini ancak yapıyı boşalttıktan sonra anlayabileceğiz.

Yazıtlar fenerin neresinde?

Dış cephesinde. Büyük anıtsal yazıtlar...

Adandığı kişi ya da kimin tarafından yaptırıldığı mı yazılmış?

Tam çözemiyoruz henüz, parçalar halindeler, bütününü okuma şansımız olmadı.

Limana göre fenerin konumu ne?

Patara Limanı haliç gibidir, aşağı yukarı güneyden kuzeye doğru 2 km'lik bir dil halinde sokulur bu liman. İşte fener, bu haliç özelliği gösteren limanın tam batı ucunda, denize çıkış noktasında konumlanmış durumda. Yani gemicilerin artık gemileriyle denize açıldıkları, etkileyici bir noktada. Bugün fenerin olduğu yerden denize ulaşabilmek için 500-600 metrelik bir kum alanını geçmeniz gerekiyor.

Antik dönem fenerleri nasıl aydınlatılıyordu?

Nasıl bir yöntemle aydınlatma sağlıyorlarmış fenerde?

Bu çok önemli bir soru. Antik dönemde deniz fenerlerinde nasıl bir aydınlatma yapıldığını bilmiyoruz. Bu konuda çok ciddi tartışmalar var. Antikite de deniz yolculuğu genelde gündüzleri yapılıyor, geceleri seyrüsefer yapmayı tehlikeli buluyor ve sevmiyorlar. Bu nedenle bu fenerlerin üzerinde ateş yanıp yanmadığı bile tartışılıyor. Ancak elimizde bazı antik dönem fenerlerini gösteren betimlemeler var; sikke, mozaik ve kabartmalar üzerinde. Bunların bir kısmında, tepesinde bir ateş yakıldığını gösteren betimlemeler var. Bu soru Patara fenerinin ayağa kaldırılmasıyla çözümlenecek. O zaman sanıyorum daha rahat anlayabileceğiz.

Feneri tümüyle ayağı kaldırmayı mı amaçlıyorsunuz?

Evet. Bu amaçla çalışmaları kesintisiz devam ettiriyoruz. Ben bu bağlamda birkaç isme değinmek istiyorum. Deniz feneri kazısının başlaması ve sürdürülmesi, Deniz Kuvvetleri Komutanı'mız Oramiral Özden Örnek'in katkısı ve sayesinde olmuştur. Kendisine çok şey borçluyuz. Onun görevinden ayrılmasından sonra Türk Deniz Kuvvetleri bu konudaki hassasiyetini devam ettireceğini umuyorum. İstanbul Deniz Ticaret Odası ve İstanbul Kıyı İşletmeleri ve Gemi Kurtarma Genel Müdürlüğü'nün desteğini de alıyoruz. Kültür Bakanlığı'mızın da bu yıl çok önemli maddi desteği var. Kültür Bakanlığı başta olmak üzere bu üç kuruma teşekkür borçluyuz.

Feneri görmeye gittiğimiz de, orada İsveçli bir bayan turist vardı; birkaç yıl önce geldiğinde, şimdi fenerin açığa çıktığı yerde birkaç taştan başka bir şey olmadığını söyledi. Ortaya çıkan fener yapısı onu bir hayli şaşırtmış. Fener bulacağınızı düşündüren işaretler var mıydı toprak üstünde?

Toprak üstünde hiçbir işaret yoktu. Aslında bu turist hanım, büyük tesadüfle o taşların kenarlarını görmüş olabilir. Çünkü kum hareketi nedeniyle genellikle örtülen, zaman zaman da bloklarının sadece kenarından izlenebilen bir yapı vardı orada. Oranın deniz feneri olduğu yönündeki kesin hükme, Kazı Başkanı'mız Fahri Işık varmıştır. Aslında tamamen kapalıydı, bir kum dağının içinden çıkarıldı.

Patara'daki Likya Birliği meclis binası, odeon özelliği de taşıyor.

dördünün de adı Hitit metinlerinde vardır. Tlos (Dalava), Pinara (Pina), Ksanthos (Arnna) ve Patara (Patar) olarak. Ksanthos Irmağı'nın adı da, yine "sarı" anlamında "Siyanti" olarak vardır Hititçe'de. Son araştırmalarla dip tarihi MÖ 5. binyıla kadar inebilen vadi, Likya'nın anayurdu gibidir. Ksantos Kenti hep öne çıkmaktadır, çünkü arkeolojinin bugünkü bulgularıyla kent, "Beylik Dönemi" denen MÖ 6.-5. yüzyılların en önemli, güçlü kenti görünümündedir.

Burada da bir sayfa açayım. "Ksantos erken başkenttir" yanlışını, ben de, bu önemin büyüsüyle diyeyim, son zamanlara kadar sürdürdüm; "Patara ikinci başkenttir" dedim ve yazdım. Öyle bir şey olamaz. Bir yerin başkent olabilmesi için, bir devletin, birliğin olması gerek. Perikle'nin MÖ 4. yüzyılda 20 yıl gibi kısa süreli ve geçici krallığı dışında, MÖ 167'ye dek Likya'da ne bir devlet var, ne de birlik. Her biri kendi başına buyruk, kent-devletleri. Patara, Tlos, Pinara da, Ksantos gibi beyliktir.

Yönetsel bağları yok...

Hayır. Kendi aralarında antlaşmalar yapıyor, güç birliği oluşturuyorlar. Hatta, Ksantos'daki Yazıtlı Dikme Gömüt'ten biliyoruz, karşılıklı savaşa girişiyorlar. Yani Ksantos erken dönemin güçlü bir kenti, o kadar. 10 km kadar güneyindendeki Patara ile çok yakın ilişki içinde ve bu da Patara Limanı'na duyduğu yaşamsal gereksinimden kaynaklı.

Likya'nın "Yunanlığı"

Patara'nın Likya içindeki konumu ne?

Biz kazı yapana dek, Patara'nın Likya ülkesi içindeki tarihi, antik yazarların bildirdikleri ve okunan yazıtlarının içeriğiyle sınırlıydı. Herodotos ve antik yazarlar ne demişse; Batılı bilimciler şöyle bir dolaşıp yüzeyde ne buldular ve onu nasıl yorumladılarsa; öyleydi. Bugün hâlâ, başta G. E. Bean'in *Lycian Turkey*'i olmak üzere, Batılı yazarların yazdığı rehber kitaplardan alıntılarla anlatılır Patara. Buna göre "Patara ilk MÖ 6. yüzyılda vardır". Miletli Hekataios ve Herodotos MÖ 6. ve 5. yüzyılın tarihçileri ya, ilk onlar tarafından anılan Patara o yüzyıldan erken olamaz. Bean dolaşmış burayı, çanak-çömlek parçaları bulmuş yüzeyden, herhalde Geç Arkaik'den öncesine ait bir şey bulamamış ki, ona göre "MÖ 6. yüzyıl öncesinde Patara" sanki "yoktur". İskender sonrasında kurtulur kitaplarda sıradanlıktan. Geç Arkaik ve de Klasik Çağ'da öylesine önemsizdir ki, salt Ksantos'un limanı gibidir. Erken Helenistik'te Likya'nın egemeni Ptolemaios'un karısı Arsinoe'nin adına neden layık görülür kent ve Geç Helenistik ve Roma Çağları'nda neden Likya'nın ilk ve tek başkenti olma onuruna erişir, bunlar bile açıktan yazılmaz.

Ksantos ve Letoon'da 50 yılı aşkın bir süredir kazı yapıyor Fransızlar. Kazılar, en erken MÖ 8. yüzyılın sonuna, 725-700 arasına, götürür onları. Bu sonuç kesin sayılır ve arkeolojide şöyle bir yoruma gerekçe oluşturur; denir ki: "Erken Demir Çağı'nda, Hititler'in yıkımından sonraki 'karanlık' denilen dönemde, yani MÖ 1200-700 arası süreçte ve doğallıkla öncesinde Likya'da kültür ve sanata değgin izler yoktur".

Halkın yarattığı özgün bir kültür bir yana, dışarıdan alınma olanı bile yoktur. Düşünülmemiştir ki olması gerekir, çünkü bunlar Luvi halklarındandır. Olması gerekir, çünkü MÖ 2. binyıl üçüncü çeyreğinde Hitit metinlerinde Lukkalar'dan söz edilir. Lykia o sözcükten uyarlamadır.

Ksantos ve Letoon'da ele geçen en erken buluntulara bakılıyor, "Yunan çömleği" deniyor. En erken kabartmalara bakılıyor, bunu yapanlar da "Yunan"mış. Sonuçta, Ekrem Akurgal'ın deyimiyle, "MÖ 1500-700 arasında karanlık dönem vardı Likya'da"; halk yaşıyor olsa bile kültürsüz çobanlardı ki, kültürlerinden iz yoktu. Likya'nın geçmişiyle, Anadolu'yla bağı koparılıyor böylece. "MÖ 700 dolaylarında sanatsal ürünleriyle ilk ortaya çıkışları da Yunan etkisiyle olduğuna göre, bu uygarlık Yunan Uygarlığı'dır". Ad hemen ve tereddütsüz konmuştur.

Ekrem Hoca'm Berlin'de doktora yapıyor, erken Likya kabartmaları üzerine. 1941'de basılan bu çalışma, "Likya'dan MÖ 6. Yüzyıl Yunan Mezar Kabartmaları" adını taşımakta. O tarihlerde genç bir bilimci, zamanla adı ünlenince, söylediği tabulaşıyor sanki. Ksantos ve Letoon'u kazan Fransızlar da, "böyle" diyorlar. Limyra'yı kazan Jurgen Borchhardt'ın "bulgularıyla örtüşüveriyor" bu saptama. Arykanda kazıcısı Cevdet Bayburtluoğlu'da hocasının izinden şaşmıyor.

Bizim buraya geliş nedenimiz, bu "1941 tabusunu" yıkmaktı. Bir "önyargıyla" değil, bilginin ışığında. Patara'yla ilgili ipuçları, Likya'nın karanlık denen dönemini aydınlatacağa benziyordu çünkü. Bu "öngörü" nasıl bir bilimsel temele dayanmaktaydı diye sorabilirsin. Limana dayanmaktaydı ilkin. 2 km uzunluğunda muhteşem bir halicin içinde limanı olacak, bu liman tarih boyunca Likya'nın ana limanı olacak ve kent MÖ 6. yüzyıl gibi geç bir dönem içinde kurulmuş olacak. Bunun mümkün olmayacağını Likya kıyılarında Geç Tunç Çağ'ın Gelidonya ve

Uluburun batıklarını çıkaranlardan Cemal Pulak da söyledi. "Sen Patara'da MÖ 2. binyıl yerleşimini kesin bulacaksın, 3. binyılı da" dedi. Çünkü ona göre, gemi tekniği ne denli ilerlemiş olsa da, Ege'den Doğu Akdeniz'e giden ticaret gemileri Patara Limanı olmaksızın Likya kıyılarında seyredemezdi. Kesinlikle Patara'da duracak, kumanya değiştirecek, sabahı, iyi rüzgâr koşullarını bekleyecekti.

Ayrıca, yine Akurgal'ın ortaya attığı ve tüm dünyayı inandırdığı, "İç Anadolu yüksek yaylasında, Hititler'den sonraki süreçte de bir karanlık dönem olduğu, ardından gelen Frigler'in kültür ve sanatlarını bu nedenle "Yunan"a borçlu oldukları" savına da inanmıyordum zaten. 1986'da başlayarak, çoğu Almanca yazılan ve yurtdışında yayımlanan makalelerimde ve konferans olarak sunulan bildirilerimde de hep savladım bunu. Orta Anadolu'yla bağlantılı savlarım, sonraki kazılarda doğrulandı. Hattuşa'da hep Büyükkale'de aramışlardı Hitit sonrası yerleşimi; Jurgen Seher 1995'te Büyükkaya'yı kazdı, orada çıktı sürekli yerleşim, hiç kesintisiz. Anadolu'nun odağında varolan süreklilik kıyıda mutlaka olmalıydı.

İlias Destanı ve Hitit metinlerinde Likya

İlias'ta Sarpedon, Likyalılar'ın komutanı ve Hektor ile birlikte savaşın en erdemli kişiliklerinden biri ola-

Likya Birliği Meclis Binası

Doç. Dr. Taner Korkut ile
Akdeniz Üniversitesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü

Kazı sorumluluğunu üstlendiğiniz meclis binası, Likya Birliği'nin meclisi mi?

Antik kaynakların bize bildirdiğine göre, MÖ 167'de Likya Birliği kuruluyor. Likya Birliği'nin kurulmasıyla beraber Patara, Likya Birliği'nin başkenti oluyor; Likya Meclisi de Patara'da kuruluyor. MS 40'lı yıllarda, İmparator Claudius Dönemi'nde Likya Bölgesi, Roma Eyaleti oluyor. Patara bu bölgenin, Roma Eyaleti'nin başkenti olma özelliği taşıyor ve buraya Roma'dan bir vali gönderiliyor. MS 1. yüzyıl sonlarına doğru, Pamfilya Eyaleti ile Likya Eyaleti birleştiriliyor, tek bir eyalete dönüştürülüyor. Aynı zamanda Patara her iki eyaletin de başkenti olma özelliğini koruyor. Bu durum, Bizans Dönemi'nin içlerine kadar devam etmiş.

Bunları antik kaynaklardan biliyorduk, fakat 1991 yılına kadar mimari açıdan bunu belgeleyen herhangi bir yapı yoktu. Sadece birkaç yazıt vardı. Fahri Hoca'mız, Patara'nın mimari dokümantasyonunu yaptığı makalesinde, bunu vurguladı. Daha önceki bilim insanlarının sur köşesi olarak adlandırdığı bir yapının, meclis binası olması gerektiğini yazdı. Buna istinaden ben de 2000 yılında yapının iç kısmının kazısına başladım. Tamamen kumlarla örtülü bir kum tepesi halindeyken başladığımız kazıyı, yaklaşık 5 yıllık çalışma sonucunda bu yıl bitirmiş olduk. Şu anda çevre düzenlemesini yapıyoruz.

Sonraki aşama restorasyon mu?

Restoratör ekip, önce konservasyon ve sonra restorasyona yönelik bir proje hazırlıyor. Yaklaşık 2 hafta sonra proje tamamlanmış olacak. Çok yakın zamanda restorasyonuna başlayacağız, yapıyı büyük oranda ayağa kaldıracağız. Önümüzdeki Eylül-Ekim aylarında da konservasyon çalışmalarını gerçekleştireceğiz.

Meclis binasının mimarisini anlatır mısınız?

Yaklaşık 40 x 32 m'lik dikdörtgen bir yapı. Doğu-batı ekseninde, yani oturma sıraları doğuya yönelmiş biçimde. Yaklaşık 17 m'lik çevre duvarı yüksekliği var, bunun üzerinde de 5 m yüksekliğinde bir çatı olduğunu düşünürsek, yaklaşık 22 m yüksekliğindeymiş.

Geçen seneye kadar yaptığımız kazılara göre, Anadolu'daki tipik bir meclis binası geleneğinde olduğunu düşünüyorduk. Fakat bu yıl ilginç bir şey ortaya çıktı, yapı aynı zamanda odeon olarak da kullanılmış. Yani küçük bir tiyatro gibi, bir sahne binası inşa edilmiş, iç kısmına. Bu da bugüne dek yaptığımız çalışmaları incelemeye, değerlendirmeye yöneltti bizi. Yapıda kronolojik olarak 4 farklı aşama tespit ettik. Bu yapının ilk aşaması, bir odeon olarak değil, Anadolu'daki meclis binası -bouleuterion- geleneğindeydi. MS 140'lı yıllarda burada büyük bir deprem oluyor, meclis depremde büyük ihtimalle yıkılmış olmalı. Ondan sonra genişletiliyor, oturma sıralarının sayısı arttırılıyor. Yaklaşık 1400 kişilik bir kapasiteye dönüştürülüyor yapı. Hem meclis binası, hem de odeon olarak kullanılıyor.

Meclisin en erken aşaması hangi tarih?

Likya Birliği MÖ 167'de kurulduğuna göre, hemen ondan sonraki bir dönemde, yani MÖ 150'li yıllarda yapılmış olmalı.

Yazıtlar meclis binasının neresinde?

Meclis binasının ön tarafında bir stoa vardı. O stoanın ön tarafındaki sütun altlıkları büyük dikdörtgen prizması şeklinde tasarlanmıştı ve üzerinde heykeller de duruyordu. Yazıtlar, bu dikdörtgen bloklarının kaidelerine yazılmıştı. Hemen hepsinin üzerinde de, bir meclis başkanının (Lykiarkh) adı yazılıydı. Yani her Lykiarkh için bir altlık dikiliyordu. Meclisin içerisinde, oturma sıralarının tam ortasında, taştan yapılmış yarım daire şeklinde büyük bir taht var. Büyük ihtimalle meclis başkanı, bu tahtın üzerinde otururak oturumu yönetiyor veya dinliyordu.

rak öne çıkar. “Karımı ve çocuklarımı coşkun Ksantos Irmağı kenarında bıraktım da geldim” diye öfkeyle haykırırken Hektor’a, Anadolulu olmanın dersini verir. Gerçekten o savaş var mıydı, yoksa bu salt bir destan mıydı, arkeolojik bulgular bunu kanıtlamaya yeterli olmasa da; MÖ 8. yüzyılda Smyrnalı Homeros’un belleğinde bir Likya’nın, bir Sarpedon’un bu derinlikte yer etmişliği bile tek başına, Homer zamanında Likya’nın bir kavram olarak varlığına iz vermelidir.

1990’lı yılların başında Ilgın’ın Yalburt mezrasında bir Hitit kaynak tapınağının Luvi hieroglifiyle yazılmış yazıtları yayımlandı. Konu, Hitit Kralı IV. Tuthaliya’nın Lukkalılar’a karşı yürüttüğü iki seferi içermekteydi. Hititçe verilen Lukka kent adlarından bazılarının Likçe’siyle örtüşmesi, “karanlığı” MÖ 13. yüzyılın üçüncü çeyreğinde aralamıştı. Dalava, Tlava ile; Pina, Pinale ile ve Patar, Pttara ile. Ki bunlardan Yunanca’ya uyarlanan Tlos, Pinara ve Patara sözde kent kurucu Yunan yiğitlerin adlarıyla adlandırılmışlardı. MÖ 2. binyıl Hititçe adlarının MÖ 1. binyıl Likçe’sine unutulmadan yansımışlığı, hiç kuşkusuz Hitit Lukka’sından Homer Likya’sına dilde ve de yaşamda sürekliliğin tanıtıydı.

Kabartmaların içeriği Anadolu özlü

Arkeolojinin çağdaş yöntemleriyle bu konuya eğildiğimde, “Yunan” denen erken Likya mezar kabartmalarının içeriğinde ve anlatımında gördüm ki, Anadolu özlüdür onlar. Yunan’da olmayan bir konu seçimi vardır öncelikle. İşlenen üç ana konu, Doğu kültürlerinden bildiğimiz savaş, şölen ya da avdır. Tarihsel olaylar ve güncel yaşamın gerçekçi anlatımı vardır ki, bunlar Yunan düşüncesine tümden yabancıdır. Bir de Likya bey ve beycesinin öldüklerinde Tanrılaşması vardır ki, bu da öyle.

Düşüncede yerliliğe götürdü bu sonuçlar bizi. “Yunan” denilen erken çömlekler, aslında İyon ürünlerinin yerel öykünmesiydi; “Yunan” denilen yontucular da İyonyalı ustalardı. Yani Likya’da Anadolu yabancısı aramak boşunaydı. Çünkü İyon sanatının da Yeni Hitit’ten etkilendiği bilinmekteydi. İç içe sarmallanmış bir alaşım ki, bunda Yunanistan’ın payı yoktur. Hocam Akurgal da “İyon sanatı ve kültürünün yüzde 80’i Anadolu’dur” der; İyonlar’ın “Yunan” kimliğinde yazıdır belirleyici olan. Likya’da yazı da, dil de Likçe. Eğer dil ve yazı bir kültürün kimliğini belirliyorsa, o zaman Lik-

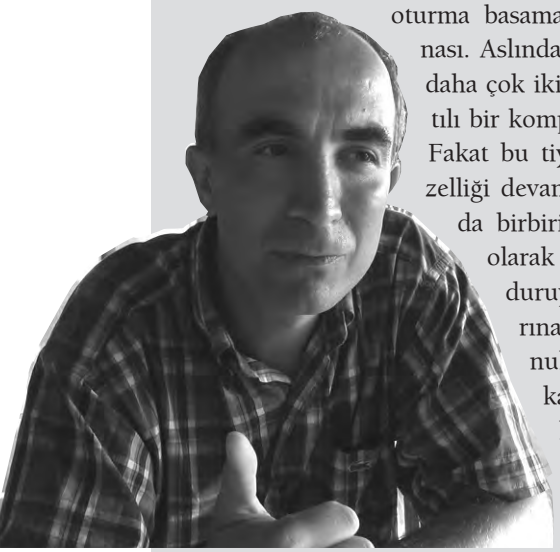
Patara Tiyatrosu

Yrd. Doç. Dr. Hüseyin Sabri Alanyalı ile
Anadolu Üniversitesi Arkeoloji Bölümü

Sayın Alanyalı, Patara tiyatrosu kazısının sorumluluğu sizin. Tiyatronun mimari özellikleriyle ilgili neler söylerseniz?

Roma Dönemi’nde aldığı şekille bugüne ulaşan bir tiyatro yapısı. Ama özünde, Helenistik özellikler taşıyor. Tiyatro kazısı 2 yıllık, henüz üst tabakalardayız; daha çok Roma Dönemi verilerine ulaştık, henüz öncü Helenistik Dönem’le ilgili olarak üzerine konuşabileceğimiz fazla veri yok.

Tiyatro birbirinden bağımsız iki kısımdan oluşuyor, oturma basamakları ile sahne binası. Aslında Roma Dönemi’nde daha çok ikisi birbiriyle bağlantılı bir kompleks olarak yapılır. Fakat bu tiyatro, Helenistik özelliği devam ettiriyor: İki yapı da birbirinden ayrı, oluşum olarak bağımsızmış gibi duruyor, yalnızca aralarına küçük bir kapı konulmuş. Normalde bu kapının üstü tonozla kapatılır, ikisi tek bir kompleks olur. Örneğin Pamfilya tiyatroları buna örnektir: Side, Perge, Aspendos tiyatroları. Bunlar kompleks yapılara girerken, Patara özünde belki Helen unsurlarını koruyarak geliyor.

Bunu iki yazıtla da saptayabiliyoruz. Bir yazıtta, Pataralı bir hayırsever Vilia Procula, babası Quintius Vilius Titianus ve kendisinin sahne binasını yaptırdığını, diğer bir yazıtta da başka bir Pataralı Tiberius Claudius Flavianus Eudemus oturma basamaklarını ve belki de yukarıda yer alan tapınağı yaptırdığını söylüyor.

Söz ettiğiniz yazıtlar tiyatro ile ilintili bir yerde mi?

Birisi tiyatronun doğu girişinin yan duvarında, diğeri de diazoma dediğimiz oturma basamaklarını ikiye bölen yolun üzerinde bir kaidede.

“Tapınakta tiyatro, tiyatroda tapınak”

Tapınak nerede?

Oturma basamaklarının üstünde.

Tiyatronun içinde tapınak olması ne anlama geliyor?

Tapınak olgusu aslında iki türlü incelenebilir. Tapınakta tiyatro, tiyatroda tapınak... Bazı tapınak alanlarının içinde tiyatroya benzer oluşumlar olabilir. Örneğin, önündeki merdivenler oturma basamakları gibi uzatılır. Yalnız bu şöyle anlaşılmalı, insanlar oralara oturup aşağıdaki olayları izlemiyor; aslında aşağıda oturup, rahiplerin ya da törene katılan kişilerin tapınaktan aşağıya yaptıkları ritüelleri, dansları, müziği izliyorlar. Yani aslında oturma basamakları sahne olarak kullanılıyor. Bu tapınakta tiyatro. Peki tiyatroda tapınak nedir? Bu da geç dönem cumhuriyet tiyatrolarında var. Roma’da Pompeius’un yaptırdığı ilk tiyatroda ortaya çıkan bir olgu. Pompeius kendi sülalesinin politik gücünü göster-

ya nasıl "Yunan" olabilir?

Havva, Likya mezar kabartmalarına ilişkin çok önemli sonuçlar ortaya koydu. Uzmanlaştı bu konularda ve yazdığı makalelerle Likya kabartma resimlerin düşüncesiyle birlikte çağdaşı Yeni Hititler'le iç içeliğini Batı'ya kabul ettirdi. Kabartmaların aile yaşamını betimleyen güncel konuları arasında, örneğin aşık oyununun öncüllerini, Yunan vazolarından çok önceleri Yeni Hitit'in Kargamış kabartmalarında buldu. Boğa kabartmalarına ilişkin "Yunan merkezci" yorumları belgeleriyle çürüttü ve geçen yıl Ksanthos'ta günyüzüne çıkarılan bir boğanın orthostat üzerindeki kabartma resminin Anadolulu biçemiyle Fransız kazıcısı Jacques'ı da "Yunandır" fikrinden caymak zorunda bıraktı.

Bu boğalı kabartma, Ksanthos'taki de sivil ya da dinsel bir devlet yapısından olmalı. Aynı yerde bundan 10 yıl önce de bir aslan kabartması bulunuyor. Jacques Yunan etkisindeki bir kabartma diye yayınlıyor bunu ve MÖ 530 dolayına tarihliyor. Th. Marksteiner de yazdığı *Trysa* kitabında onu izliyor. Bu boğa, aslanla aynı işçiliği, aynı eli göstermekte. Jacques da yadsımıyor artık bu apaçık Anadoluluğu. Ve tarihini de bizim çok önceleri önerdiğimiz bir zamana MÖ erken 6. yüzyıla çekmek niyetinde. Böylece araladığımız kapı oldukça açıldı artık. Bir sempozyum ardından "Likya beyleri Tanrılaştı Hitit geleneğinde" dediğim için beni "ulusalcılıkla" suçlamaya kalkışan arkadaşım Borchhardt da, *Lykia VI*'da çıkan son makalesinde bunu kabul ediyor. Likya kültür ve sanatının, onları biçimlendiren düşüncenin yerli Anadolu özlü olduğu ve bu özün MÖ 2. binyıl Lukkaları'na, Hititler'in dönemine dayandığı, oradan sürgün sürdüğü; oradan ayrılan bir şey varsa, etkinin İyonya

Arkada bütün görkemiyle Patara Tiyatrosu, önde anacadde.

mek için yaptırıyor tapınağı. Tam olarak kökenini bilmiyoruz, ama yansımasını burada görüyoruz. Tapınakla oturma basamakları birbirinden oluşum olarak farklılık gösteriyor. Kazılar ilerledikçe, hangisinin ne zaman ve nasıl yapıldığına ilişkin bilgileri ortaya çıkarabileceğiz.

Tiyatro ne için kullanılıyor, dinsel törenler için mi ağırlıklı olarak?

Kökeninde, Dionysos, yani bildiğimiz Şarap Tanrısı kültüyle bağlı tabii. Ayrıca müzik agonu dediğimiz müzik yarışmaları da önemli rol oynuyor. Sportif faaliyetler stadiumda yapılırken, tiyatroda agonlar yapılıyor; ne olabilir bu, şarkı söylemek, herhangi bir enstrümanı çalmak. Bunun dışında, Eski Atina geleneğine bağlı olarak festivallerde oyun yarışmaları yapılabiliyordu. Herkes oyun yazıyor ve bunlar yarışma olarak sergileniyor. Antik oyunlar, bir defa oynatılır, bir daha da oynamaz, unutulurlar. Bugünkü gibi her yıl ya da her gün sahnelenmezler. Oyunlar genelde dinsel içeriklidir. Ama Roma Dönemi'nde biraz daha sosyal içerik kazanıyor, örneğin devlet yöneticileriyle dalga geçen, mizah içeren oyunlar tercih edilmeye başlıyor.

Ama bunlar, Roma merkezli yapılmış araştırmalar. Anadolu'da nasıldı bu? Ya da Helenistik gelenekle Roma geleneği nasıl kaynaştı? Bu konularda araştırma yapılmış değil. Anadolu tiyatroları konusunda, Bernardi'nin Türkçe'ye çevrilmiş bir kitabı var; ama 1978'lerdeki bilgilerle yazıldığı, orada kaldığı için, yeni verileri değerlendiren araştırmalar gerek.

Türkiye'de tek amfitiyatro Bergama'da

Yalnız şunu söylemek istiyorum. Türkçe'de çok, ama yanlış kullanılan bir terim var: amfitiyatro. Amfitiyatro, çift tiyatro demek, yani iki yarım dairenin birleşmesiyle tam daire olan tiyatro. Roma'da Collosseum denilen yapıdır. Türkiye'de amfitiyatroya giren tek bir yapı vardır. Bergama'daki akropolden Yortanlı Barajı'na doğru giden yola baktığınızda, 2-3 tane ayak görürsünüz, bu ayaklar oradaki amfitiyatroya aittir. Bunun dışında Anadolu'da amfitiyatro diyebileceğimiz yapı yok. Olduğunu söylüyorlar, ama yayınlara veri olarak henüz geçmedi. Diğerlerinin hepsi tiyatro.

Tiyatro kaç kişilik, tahmininiz var mı?

Söylemek zor, henüz tüm oturma basamaklarını açamadık. 10-12 bin arası deniyor. Modern tiyatro araştırmacıları her bir kişi için 0,5 m ayırıyorlar. Ama acaba antik dönemde nasıl oturuluyordu? Günümüzdeki gibi yan yana mı sıralanıyordu herkes? Bazı oturma basamaklarında aile isimleri var. Loca gibi ayrılmış değil, ama belli ki o aileye ait. Belki bu aile burada yarı uzanarak oturuyordu; belki uzun süreli olarak geliyor, yiyeceğini de getiriyordu. Bilirsiniz symposionlarda, yarı uzanarak oturulurdu. Yani tiyatronun kaç kişilik olduğu göreceli, değişebilir.

Antik tiyatroda bilet ve gişe var mıydı?

Antalya Müzesi'nde antik dönem tiyatro biletleri vardır ya, tragedya için ayrı bir surat, komedya için ayrı bir surat… Böyle bilet buluntunuz ya da tiyatro yapısında bilet satılan ayrı bir bölme vs. var mı?

Burada şöyle bir yanlışlık var: Günümüzdeki bir olgudan yola çıkarak, o zamana gidiyorsunuz. Geçtiğimiz yıl gösterilen Troia'dan tutun, Gladyatör, daha

Tiyatronun oturma basamaklarından sahne binasına doğru bir bakış.

kökenli olduğu arkeolojinin gündeminde artık.

Patara, Likya'nın karanlık dönemini aralıyor

Patara'nın MÖ 2. binyılına ilişkin bulgularınız oldu mu, peki?..

1993'tü sanıyorum, Havva Tepecik'in doğusundaki mezarları kazdığında, alttan Akdeniz kırmızısı bir toprak çıktı, artık o kültür toprağı değildi; altından da kaya geldi. Tam o toprağın içinde ve kayanın üstünde, taş balta ele geçti. Taş balta, MÖ 1200'den önceki bir zaman demek. Aynı alanda MÖ 10. yüzyıl özelliklerini içeren iç içe çember bezekli protogeometrik çömlek parçaları çıktı günyüzüne. 2000 yılına doğru Tepecik'te en alt düzeyde, yine kayanın üstünde Süleyman Bulut bulduğu kaba günlük kullanım çömlek parçalarıyla Patara'nın tarihini MÖ 2000 dolaylarına çekti. Zaten Tepecik'in Likya'nın dip tarihindeki önemi, ilk yerleşim yeri olduğu, höyük biçimli görünüşü ve antik iç limanın hemen kenarındaki konumuyla öngörülmekteydi. Yüzey buluntuları bile MÖ 7. yüzyıla götürüyordu bizi. Neredeyse Ksantos'un en erken kazı buluntularıyla, Patara'nın yüzey buluntuları aynı dönemdendi.

Biz prehistoryacı değiliz. Tepecik kazısı için dostumuz Manfred Korfmann'dan yardım istedik. Deneyimli bir uzmanla geçen yıl başladı kazı. Bu yıl kazının bitmesinden 2 gün önce, kayadan içe doğru kayan son toprak akıntısı içinden gelen birkaç iç içe çemberli ve kaba çömlek parçalarıyla Tepecik'in eskiye giden tarihi yinelenmiş oldu. Ve geçen yıl Gül Işın'ın, Tepecik sarnıç kazısı sırasında dolgu malzemesi içinde bulduğu 2 pişmiş toprak yontucuk var ki, salt Likya için değil tüm Ege için büyük önem taşımakta. MÖ 13. yüzyıl ile 10. yüzyıl arasında bir zamandan olmalılar; tam da "Karanlık Dönem"in eşiğinden. Anadolu'da bir benzeri henüz yok. Sadece Girit'te ve onun etkisinde Akha Helenleri'nde ve de MÖ 10. yüzyıldan Olympia'da var karşılaştırılabilir yapıtlar.

Patara'da henüz sistematik kazılarla katmanları tarihleriyle saptama olanağını bulamadık ama, tekil buluntular ışığında yaklaşık diyebiliriz

eskiye giderseniz Ben-Hur gibi filmlerin hepsi Holywood'da yapılmış ve Amerikan yaşam şekli bütün ayrıntılarda bu filmlere aktarılmıştır. İmparator içeriye girerken, konfetiler atılır; sanırsınız bir Amerikan başkanının kente girişi gibi... O dönemde de mutlaka coşku gösterileri vardı ama, bu gösterilerin nasıl olduğunu bilemiyoruz, ama konfeti atılmadığı kesin…

Şu bilgisayar için strateji oyunları var ya, Roma kenti kuruyorsunuz, Sezar oluyorsunuz vs. Bir gün oturduk, önümüze açtık oyunu; Sezar olalım, elimizdeki verilerle üç aşağı-beş yukarı Roma'yı kuralım dedik. Ama yapamadık, çünkü mantık tamamen bir Amerikan kentine göre kurulmuş, siz Roma kentini asla istediğiniz biçimde yönlendiremiyorsunuz. Bu tabii günümüzde bazı toplumların egemenliğiyle ilgili. Ama diyeceğim, o günü düşünürken, günümüzün yaklaşımlarını o güne aktarmamalı, o zamanın koşullarını yakalamaya çalışmalı. O yüzden bence o zamanlarda, günümüzdeki gibi gişe yoktu. Ne zaman oyun oynanıyor? Festivallerde…

Belki biletle bile girilmiyordu, yani…

Bir biçimde olmalı bilet uygulaması. Ama bu biletler nasıl kullanılırdı? Kutsal alandan mı alıyordunuz, o bilet size bir statü mü sağlıyordu; bunların araştırılması gerek.

Tiyatronun kazısıyla restorasyon çalışmaları bir arada mı yürüyor?

Restorasyon çalışmalarından şu anda söz etmek olanaksız. Kazısını bitirmeden restorasyonuna girmek mümkün değil. Temel sağlam mı, ona bile bakmamız gerek. Küçük onarımları yapıyoruz; hani bir taşın köşesi kırılmıştır, onu yapıştırırsınız; çünkü bir kenara koysanız, ertesi yıl bile bulamazsınız, anında yapmanız gerekir. Ama gerçek anlamda bir restorasyon için proje oluşturulması gerek. Bir kere elinizdeki malzemenin ne kadarının orijinal olduğunu bilmelisiniz. Diyelim ki, yüzde 10 malzemeniz var, yüzde 90 tamamlama yapmanız gerekiyor, ne demek bu? Yapacağınız yapı tamamen yenidir. Öyle yapacağınıza o yüzde 10'u da atın, yenisini yapın. Yani restorasyon her zaman çok anlamlı olmayabilir. Genelde orijinal malzeme yüzde 80-90'larda olduğu zaman başarılı olur. Biz daha kazının başındayız.

Başından beri siz mi kazıyorsunuz?

Hayır, 2003'den beri kazıyorum. 2003'deki 2 haftalık bir kazıydı, aslında temizleme çalışmasıydı. Geçen yıl tiyatronun dışında çalıştık. Kapılar kapalı olduğu için, içine modern araç sokmamız mümkün değildi. O yüzden kapıları açtık.

Bu arada tiyatronun dış yüzeyinin mimari olarak çok hareketli olduğunu gördük. Bu da bir soru yarattı, çünkü genelde dış yüzey düz duvar olarak bırakılır. Pencere açılır, ama sütunlar gibi mimari süslemeler yapılmaz, daha sadedir. Buradaki hareketlilik bize bir şey daha açıkladı, önüne açıldığı meydanın çok önemli olduğunu ve o meydana bakan yüzeyin çok iyi süslendiğini.

İçinde de mimari süsleme unsurları var tabii…

Çok var, ama hâlâ toprağın içinde.

ki MÖ Geç 3. binyıldan, MS 1500 yılına kadar 3500 yıllık hiç kesintisiz bir yerleşime iz vermekte kent. Böylece karanlık da bitti sayılır; Patara'nın tarihiyle birlikte Lukka ve Likya tarihinin de tümden aydınlanacağı bir yola girdik.

Patara'nın "Yunanlı" kuruluş söylencesi

Patara'nın 'Yunanlı' bir kuruluş söylencesi var mı?

Hem de nasıl var. Önce Likya'dan başlayalım. Atina Kralı Pandion'un iki oğlu varmış; biri Aegeus, diğeri Lykos. İki kardeş geçinemez; Lykos terk eder Atina'yı. Anadolu'nun güneybatı kıyılarına gelir. Burayı çok beğenir ve kendi adını verir bu topraklara: "Lykia". Aegeus da "Ege"ye vermiştir adını. Aynı öykü bir başka masalla, Girit'le de bağlantılıdır. Sarpedon'la Minos kardeşmiş, kavga etmişler. Sonra Sarpedon Girit'i terk etmiş, Anadolu'ya gelmiş, Lykos'la buluşmuş; dostça yerleşmişler Lykia toprağına. Patara'nın kuruluşuyla ilgili söylencede de, Pataros diye kent kurucu bir yiğit vardır, Tanrısal bir Yunanlı oğul. Burayı kuran ve adını veren odur. Yani Hititçe'deki Patar'dan, Likçe'deki Pttara'dan gelme değil! Apollon'la Ksantos su perisi Lykia'nın oğlu Pataros'tan. Baba ve de ana adlarını yerli Anadolu dillerinden, biri Appaluinas'tan, diğeri Lukka'dan almışlardır; sorgulayan kim? Çoğu MÖ 5. yüzyılda uydurulmuş bir başka Yunan masalına göre de, Ksantos ile Pataros kardeştir; korsandır bunlar. "Yeterince kötülük yaptık denizlerde, artık karaya yerleşmenin zamanıdır" derler! Likya kıyılarından geçerken Ksantos, ırmak kenarındaki yeri beğenir, kendi adını verir Ksanthos'a; Pataros da deniz kenarında yerleştiği Patara'ya ad olur. Bu iki "kardeş" kent de böyle "kardeşçe" kurulmuş olur! Bunlar hep Anadolu'yu Yunanlaştırmaya yönelik uydurmalar, masallar. Pek de başarısız sayılmazlar hani...

Geçmiş kurmuşlar kendilerine.

Doğallıkla. Azra Erhat'ın *Mitoloji Sözlüğü*'nün girişini okuyun. "Pan-Helenizm"in aracı olarak mitolojinin nasıl maksatlı ve bilimsel gerçeklerden uzak olduğunu çok güzel anlatır. Mitoloji ve antik kaynaklara kayıtsız şartsız inanmamamız gerektiğini, onların hiçbir zaman Anadolu gerçeğini yansıtmadığını söyler.

Anıtsal yapılar, Roma'yı gösteriyor

Patara'yı görmeye gelen birinin gördüğü yapılar, erken dönemler değil tabii henüz, Roma Dönemi yapıları. Bundan söz edelim mi biraz...

Roma Dönemi yapıları, MS 1. yüzyıl ve sonrası. Hamamlardan biri, Nero Dönemi tarihiyle Likya'dan bilinen en erkeni. Ondan sonra onur takı geliyor, Mettius Modestus adlı bir genel vali yaptırmış, MS 100 yılı dolayında. Başkent olduğu için Roma'nın genel valisi burada oturuyor.

Bir yazıtta bütün Likya kentleri Patara'ya teşekkürlerini sunuyor, Roma'yla olan çok iyi ilişkileri nedeniyle. Bu siyasal ilişkiler, herhalde aynı zamanda kültürel ve sanatsal olarak da algılanmış olmalı ki, Patara'da şu gördüğümüz Romalılık başka türlü açıklanamaz. Bu böyle olunca, insan sormadan edemiyor: "Hani kültür ve sanatın kimliğini öncelikle yazı ve dil belirlerdi?" Roma Çağı Anadolu kentlerinin tümü, anıtsal yapıların kimliğiyle Roma'dır; yazı ve dil ise Latince değildir.

Roma yapılarında Likya özelikleri görülüyor mu, yoksa tipik Roma mı?

4 hamam var. Araştırmacılar bunlarda Pompei hamamlarının etkisini buluyor. Bölümlerinin yan yana sıralandığı yalın bir hamam planı var, karmaşık değil. 10 kadar tapınak mezar var Roma Çağı'ndan. Klasik Dönem'de Patara'da tapınak mezar yok, çünkü Klasik Dönem toprak üstünde yok. Belki Tepecik'de ya da başka yerlerde yapılan kazılarla, diplerde ortaya çıkabilir.

Likya tapınak mezarları Ksantos ve örneğin Limyra'da MÖ 5. ve 4. yüzyıl İyon Tapınağı nasılsa, öyledir. Patara'nın Roma Dönemi tapınak mezarları da tam tamına bir Roma Tapınağı'na öykünür. Yani düşünce Anadoluludur, biçimi ise egemen kültürün biçimine uyarlanmıştır.

Likya Dönemi'nden bir tek mezarları mı biliyoruz...

"Likya Dönemi" tanımını aydınlatmak için şunu söyleyeyim. Değişen bayraktır, insan değil. Likya'da "Likya Dönemi" diye bir şey olamaz, çünkü halk hâlâ yerli Likyalı. Hıristiyan olduğu zaman da hâlâ Likyalı, Türkler geldiği zaman da. Bir kısmı Hıristiyan olmuş, öyle kalmış; onlardan bir kısmı da sonradan İslam'a dönmüş. Yerli adların Helenistik Çağ'da Yunanca bir ada, Roma Çağı'nda bir Romalı adına ve de "Bizans" Dönemi'nde *İncil*'den alınan bir ada değişmesi onların soy değiştirdiği anlamına gelmez. Tıpkı benim "Fahri" adıyla bir Arap olmadığım gibi. Likya ülkesinde egemenler ve bunlarla birlikte sanat ve kültür biçim değiştirebilir; gelenekselciliğiyle kendi düşüncesini olanaklar öl-

MS 100 dolayında, Mettius Modestus adlı bir genel vali tarafından yaptırılan onur takı.

Patara'nın "İstiklal Caddesi"

Uzm. Şevket Aktaş ile

Akdeniz Üniversitesi Likya Uygarlıkları Araştırma Merkezi

Anacadde kent içinde nasıl bir konumda?

Adı üstünde anacadde, resmi, dini ve sivil bütün yapılara buradan gidiş sağlanıyor. Kuzey-güney ve doğu-batı doğrultulu, kentin omurgası niteliğinde. Doğu ve batı portikosları (üzeri örtülü sütunlu cadde) var, yani revaklar. Orada insanlar güneş, yağmur ve soğuktan korunuyorlar; aynı zamanda alışveriş mekânları bulunuyor; yani çarşı. Kısacası anacadde günlük aktivitenin en yoğun olduğu yer, İstiklal Caddesi'ni düşünün, onun gibi.

Caddenin ne kadarlık bir kısmını kazdınız?

Çok az bir kısmını. Tiyatro ve meclis binası yönünden kuzeye doğru olan bölümde, yaklaşık 100 m'lik bir kısmı açtık. Sorunumuz suyla ilgili. Deniz seviyesinin yükselmesi ve limanın göl haline gelmesi anacaddeyi de etkilemiş doğal olarak. Kuzey bölümde, 60-70 cm yüksekte su var, o yüzden kazıya orada devam edemiyoruz. Eğer göl düzenli bir şekilde denize bağlanırsa, devam edebileceğiz. Yani caddenin Korint Tapınağı'na ve limana doğru giden kısmını açmış olacağız. 100 m'de kalmamızın nedeni asıl olarak bu. Güney tarafta da fazlaca gidemiyoruz, çünkü resmi yapılar orada ve o alanda yoğunluklu olarak meclis binası ve tiyatronun kazı ve restorasyon projeleri devam ediyor. Meclis binasının kazısı bitmek üzere, bu nedenle oraya doğru yönelebileceğiz. Büyük olasılıkla agoradan meclis binasına ve tiyatroya bağlanıyordu cadde.

Kazdığınız kısımda bazı sütunları ayağa kaldırmışsınız, restorasyon da yapıyor musunuz bir yandan?

Aslında restorasyon projelendirme bazında yapıldı. Örnek olsun diye 2 tane doğru portikosda, 3 tane de batı portikosda sütun diktik. Bir de güney kapısını ayağa kaldırdık. Bu kapı, resmi binalara bağlanıyordu; iki geçişli, kemerli, hatta alınlıklı bir propylondu (önemli bir yapıya ya da avlusuna açılan anıtsal kapı). Olduğu biçimle korunabilmiş. Yaklaşık 5 blok seviyesinde olan kısmını geçen yıl kaldırdık tümüyle; aradaki bitkileri temizledik, kırık parçaları topladık, yapıştırdık, yerine yerleştirdik. O alanda mimari malzemenin tasnifini yaptık, birleştirilebilenler birleştirildi. Kapının ayaklarına ait bulduğumuz mimari parçaları da birleştireceğiz, ayağa kaldıracağız. Hatta birleştirdiğimiz sütunların altlıklarını da bulursak, onları da doğulu-batılı olarak yerlerine yerleştirmeyi düşünüyoruz. Limana doğru bir sütunlu caddenin nasıl uzandığını göstereceğiz.

Cadde hangi yüzyıldan?

Caddede çok sayıda mimari parça var, tarihlenebilecek. Hatta yazıtlarımız var, erken 1. yüzyıldan. Ağırlıklı olarak Roma Dönemi ve MS 1.-2. yüzyıl tabii. Ama Erken Helenistik ile MS 6. yüzyıl arasında geniş bir zaman diliminden malzeme var elimizde, gerek mimari malzeme, gerek seramik, gerek plastik eser. Nokta nokta tarihlendirme yapmak şimdilik zor.

Ayağa kaldırılan bir kısım sütunuyla anacaddeden bir görüntü.

çüsünde korumuştur Likyalı. Yansımaları günümüzde bile gözlenebilir.

Kısa Likya tarihi

Likya'nın Pers Dönemi MÖ 540 dolaylarında başlar. MÖ 5. yüzyıl genelde Atina egemenliğiyle geçer. MÖ 280-200 arasında Ptoleimaioslar Dönemi (Mısır'da egemen olan bir Makedon soyu) ve ardından 10 yıl kadar Seleukoslar Dönemi (Suriye ve Anadolu'da bir Makedon krallığı) yaşanır. Roma aslında MÖ 189'ta ele geçirir Likya'yı ve bağlaşığı Rodos'a bırakır. Rodos'a karşı başkaldırılardan yılan Roma, MÖ 167'de özgürlüğünü tanır Likya'nın. Bu tarihte Likya Birliği kurulur ve Patara birliğin merkezi konumuna yükselir. Livius'un deyişiyle "Likya soyunun başı"dır artık: "Caput gentis".

O zaman eyalet mi oluyor?

Yok, MS 43'de eyalet oluyor. Claudius zamanında. Onu da burada bulunan yol kılavuz anıtının "ithaf" yazıtından okuyoruz. Patara'nın birlik başkentliği sürüyor, eyalet başkentliğini de üstleniyor. Çünkü eyalet oluşla Likya Birliği bitmiyor, Roma'nın güdümünde de olsa devam ediyor.

Amerikan Eyalet Yasası, Likya Birlik Yasası'ndan esinlenmiş

Türk Dostu ve Amerika'daki Türk lobisinin etkin adı eski New York senatörü Stephen Solarz yıllar önce Kalkan'a yerleşmiş. Geçen yıl Bülent Akarcalı'ya "Kalkan'a kalıcı bir eser bırakmak isterim" demiş, o Patara dostu da buraya yönlendirmiş. Telefon etti Sevgili Akarcalı, geldiler. Tiyatronun restorasyonuna destek vermekti Solarz'ın amacı. Gezdirdim Patara'yı. Sıra Likya Birliği'nin Meclis Binası'na geldi, kazısı sürüyordu. Birlik yasalarını anlattım, Montesquieu'nin, "Likya Birliği'nin demokrasisi, Antik dönemin en mükemmelidir" saptamasına değindim söz arasında. Ve bu demokratik uygulamanın Amerikan eyalet anayasasının oluşmasında baş etken olduğunu söyledim. "Ekim başında dönece-

ğim New York'tan" diyerek ayrıldı. 1787'da kabul edilen Amerikan eyalet yasasının tartışma tutanaklarıyla döndü. Çok yerde Likya Birliği'nin adı geçiyor, altını çizmiş hepsinin. Çok heyecanlıydı. Birlik Meclisi'nin restorasyonunda yardımcı olmakta kararlıydı. Eşi Nina Hanım da zaten Aphrodisias Vakfı'nın kurucularındanmış New York'ta. Patara'ya dost oldular ve ABD'de Patara için bir vakıf kurma girişimi başlattılar.

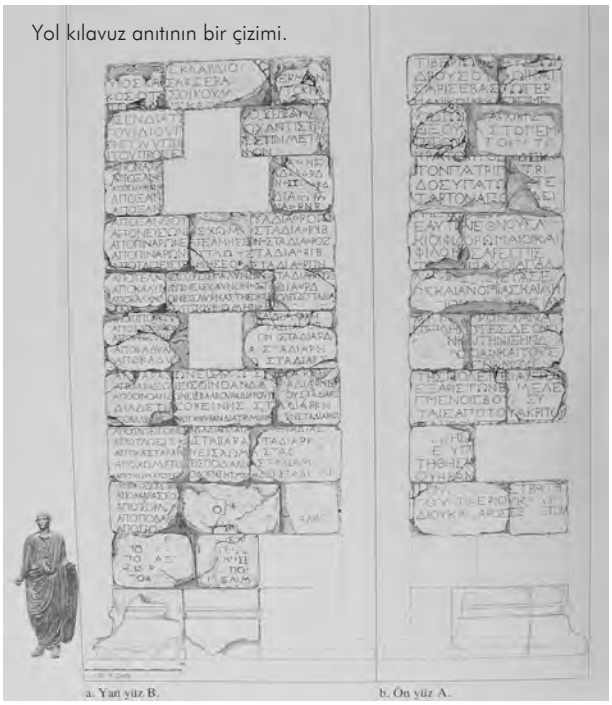
Likya Birlik Yasası elinizde var mı yazılı olarak?

Ephesoslu Artemidoros'un MÖ 100 yılı dolaylarında bu konuda yazdıklarını aktarıyor Strabon. Batılı'nın dilinden düşürmediği MÖ 509 Atina demokrasisi çok gerilerde. Orada seçmenler, kent Atinalı olacak, erkek olacak; köle olmayacak, kadın olmayacak. Seçkinler demokrasisi. Böyle demokrasi örneği olur mu? Şimdi gelelim, Likya Birliği'ne. 23 kentten oluşan federatif bir yapısı var. En büyük ve en önemli 6 kent, 3'er oya sahip.

Hangileri onlar?

4'ü Ksantos Vadisi'nde. Bunlar Tlos, Pinara, Ksantos, Patara; Orta Likya'da Myra (Demre) var, altıncısı Olympos diye geçer Strabon'da. Olympos kısa süreli olmalı. Daha önce de söyledim, Olympos'un Likyalılığından kuşkuluyum. Onun yerini az zaman sonra Limyra'nın aldığını yazar F. Kolb. Hatta zaman içinde Telmessos'un (Fethiye) Pinara'nın yerine geçtiği de tahmin ediliyor. Belli ki büyüklük ve önem değişince oy oranı da değişiyor. İkincil önemdeki kentlerin 2'şer oyu var. Bu önem nüfusla ve varsıllıkla bağlantılı. Sonradakilere 1 oy hakkı tanınmış. Burada bitmiyor, örneğin Üçağız çevresinde küçük kentlerden Apollonia, Teimiousa ve Aperlai üçlüsünün bir arada birleşik tek oy hakkı var; Doğu'da dağlıkta Idebessos, Akalissos ve Kormoi'un da öyle.

Yerel konular her kentin kendi meclisinde görüşülüyor; günümüzdeki belediye meclisleri gibi. Ülkeyi ilgilendiren önemli ortak konular ise başkent Patara'nın Birlik Meclisi'nde; Ankara'daki TBMM'de olduğu gibi. Birlik Arşivi de Patara Apollon Tapınağı'nda bulunuyor. Eşitliğe verilen önem nedeniyle, Lykiarkh yani devlet ve meclis başkanı, her yıl bir başka kentten seçiliyor. Başka kentin yurttaşı olmanın, orada ticari etkinliklerde bulunmanın, oradan evlenmenin koşulları zor değil. Kentler arası anlaşmazlıklar ortak bir mahkemede görüşülüyor ve hâkimler başka kentlerden çağrılıyor. ABD'de Eyalet Yasası yapılırken, antik dönemin bu en demokrat yasasından, Likya Birliği'nin idari yapısını düzenleyen bu "çağdaş" yasadan yararlanılıyor.

Yol kılavuz anıtının bir çizimi.

a. Yarı yüz B. b. Ön yüz A.

Dünya kazı tarihinde bir ilk: yol kılavuz anıtı

Patara'mızın çok önemli ilkleri var. Antik dünyada tek orijinal deniz feneri burada. Yol kılavuz anıtı dediğimiz anıt da tek. Bir örneği Augustus Dönemi'nde Roma'da yapılmış, ancak günümüze kalamamış; varlığını antik kaynaklardan biliyoruz. Anıt, 6,05 m. yüksekliğinde bir dikdörtgen prizma; limanın önünde anacadde kavşağına dikilmiş olmalı. Gemiden inenler, kara yoluyla Likya'nın hangi yönüne gidecekse o yüzüne bakıyor anıtın. İzleyeceği rota, uğradığı kentler arası mesafelerle birarada verilmiş stadia olarak. Likya'nın tüm yönlerde son sınır kentine dek her yerleşim okunuyor yazıtta..

Bir harita gibi görsel mi?

Hayır, yazıyla veriliyor. Likya'nın sınırları ilk defa bununla çiziliyor. Ayrıca adını bilmediğimiz ya da yanlış bildiğimiz kentler var. Ve bu salt bir yol kılavuzu amaçlı değil, aynı zamanda Roma'nın Likya'da varlığının ve gücünün simgesi. Roma'daki Miliarium Aureum gibi. Bu nedenle Almanca ve Türkçe olarak yayınladığımız kitaba *Miliarium Lyciae* başlığını koyduk. İmparator Clauidius adına Likya'nın ilk Eyalet Valisi Quintus Veranius tarafından MS 46 yılında yaptırılmış; Likya'nın Roma Eyaleti'ne dönüştürüldüğü ve birlik başkenti Patara'nın şimdi de aynı zamanda eyalet başkentliği onuruna eriştiği MS 43 yılından hemen sonraki bir tarihte.

Yerinde ve ayakta mı şu anda?

Yok, yerinde değil. Onu Doğu Romalılar (Bizans) Dönemi'ndeki MS 7. yüzyıl surlarının 15 m uzunluğundaki limana yakın bir diliminin içinde ve önünde devşirme malzeme olarak bulduk. Yakın bir yerde konumlanmış olmalıydı ki, tümü bir arada duruyor. Bataklık nedeniyle, düşen 10 kadar yazıtlı ve üç yazıtsız bloka ulaşamadık. Yeniden dikmek için Antalya Müzesi'ne taşındı bloklar, ek binada yapılan özel bir yerde ayağa kaldırılacak.

Konutlar, tahıl deposu, fırınlar ve sarnıç

Görülebilen yapılar, kent merkezindekiler. Konutlar nerede?

Yamaçlarda. Ama yamaç evleri, zenginlerin. Halk, özellikle liman işçileri, limanın batı yakasında ve şimdiki Gelemiş Köyü'nün bulunduğu kuzeyde oturuyor olmalı. Asıl ticaret kenti karşı taraf, çünkü Roma Çağı'nın anıtsal imparator granariumu orada. Erken Helenistik kökenli bir surla çevrilmiş olan do-

Patara'dan bir lahit-mezar.

ğu yaka, genelde devlet yapıları ve yamaç evlere ayrılmış.

Granarium?..

Tahıl deposu, Hadrian Ambarı da deniyor. Özellikle Elmalı, Dirmil ve Ksantos Ovası'ndan getirilen tahıl, burada depo ediliyor, Roma'ya taşınıyor gemilerle. Myra (Demre) kentinin limanı olan Andriake'de de bir granarium var, Anadolu'da başka yok. Zaten dünyada bilinenlerin sayısı da sadece 3.

Patara esas olarak ticaretle geçiniyor, tabii…

Doğallıkla. Ancak sıradan bir ticaret değil. Batı Akdeniz ve Ege ile Doğu Akdeniz güzergâhı üzerinde "olmazsa olmaz" konumda ve müstesna korunaklık ve büyüklükte bir liman. Bu deniz seyrüseferi içinde Patara çok önemli. Yüzeyde, akla gelebilen her türden ve ülkeden çömlek parçaları bulduk. Bir antik dünya uğrak yeri.

Önemli bir buluntumuz daha var, çömlek fırınları. 5 tane. Roma Dönemi'nde yapılmış, Doğu Roma içlerine kadar devam etmiş kullanımı. İlginç yanı, işliklere bitişik bir satış dükkânı da çıktı günyüzüne. Önünde satış amaçlı pişmiş topraktan kiremitler ve amforalar bulduk; konulduğu gibi arka arkaya dizilmiş durmaktaydı. Kazıevi avlusunda, o fırınlardan birini yeniden inşa etti ünlü seramik sanatçılarımızdan Leyla ve Tufan Dağıstanlı dostlarımız. Aynı üretimi, antik Patara çömlek biçimleriyle bu model fırında deneyecekler. Ardından Tufan, antik fırınların restorasyonu için sponsor arayacak.

Sarnıç hakkında ne söylerseniz?

Gül Işın'ın kazdığı sarnıç erken dönemden. Buluntuları MÖ 300 yılı tarihini veriyor, ancak bu, işlevini yitirdiği ve kapatıldığı tarih. Demek ki, bu dönemden önce yapılmış. O da iyi korunmuşluğu ve Klasik Çağ tarihiyle, kendi türünde ender bir kalıntı. Ama dediğim gibi, Geç Tunç ve Erken Demir Çağları'ndan iki pişmiş toprak yontucuğu da bu kazıya borçluyuz. Az sayıda da Arkaik Dönem'e ait parça var.

"Tanrı Apollon Patara'da doğmuş olmalı"

Hurmalık. Buranın Apollon'un mitolojik doğum yeri olduğu inancındayım. Çünkü Delos'da okunan bir Apollon ilahisi, Leto Apollon'u doğururken, doğum tanrıçası Eleithia'nın anayı bir hurmaya bağladığını yazıyor. Yunan kaynaklarına bakılırsa, antik zamanlarda Leto Hurmalığı olarak büyük saygı gören bu kutsal yer, Delos Adası'ndadır. Ama "Delos kayalık, orada hurma yetişmez" diyor, ünlü Eskiçağ din bilimcisi M. P. Nilsson. Hurmalığın yanıbaşında Apollon'a kutsal sayılan göl de Delos'daymış. Adına "Tekerlek Gölü" derlermiş. Delos'da Roma Dönemi'nde üzerine yapılar yapılmışmış da bugün görülemiyormuş. Bir yer böylesine kutsal olacak da, üzerine -hem de kutsal olmayan- yapılar yapılacak, olacak şey mi? Şimdi gidin de Gelemiş yerlisine sorun bakalım, hurmalığın batı yanındaki iç liman dediğimiz yere ne ad veriyorlar? "Tekerlek Gölü". Leto ve Apollon'a sahip çıkan Delos, Tanrıyı 6 ay Patara'yla paylaşabiliyor. Vergillius'a göre, "Apollon yazları 6 ay Delos'ta oturur ve 6 kış ayı için Patara'ya göçer". Yunan'ın Apollon'u Patara ile paylaşması, belli ki bu çok önemli Tanrının özde Pataralı olmasındandır. Apollon'un adı "Lukegenes" diye geçiyor Homeros'da, yani "Likya soylu". Likya'nın Baştanrısı bu. Anasının adını taşıyan kent ise buradan 10 km uzaklıkta. Başka Letoon yok, onun adıyla adlanan. "Lata", Likçe'de "kadın" anlamında. Anatanrıçadan genelleştirilmiş bir sözcük olmalı ki, Likya Anatanrıçası'nın adıyla uyum içinde.

Eğer Homeros Apollon'a "Likya soylu" demeseydi de, "Atina soylu" ya da "Korinth soylu" deseydi; Yunanlığı tartışılmazdı bile. Şimdi Lukegenes için "ışık soylu da olabilir, kurt soylu da" diyorlar. "Luk" kökünden geliyor ya hepsi; söz konusu olan sıradan bir Tanrı değil, "Yunan düşüncesinin ışığı" ya; Anadolulu olması tabudur. *İlias*'da Zeus buyruğuyla Sarpedon'un cesedini anayurt Likya topraklarına taşıyan da Apollon'dur. O, Troya Savaşı'nda Akha-Helenleri'nin en yaman düşmanıdır. Hitit ve Troya'nın önemli Tanrılarından Appaluinas'ın adını çağrıştırır. Ve herkes bilir ki Lidyalı Dionysos ile birlikte "Yunanistan'ın yeni Tanrılarıdır". Bu kadar belge yetmez mi onun yerliliğini tanıtlamaya?

Bir "ünlümüz"daha var, tüm dünyanın "Noel Babası" Aziz Nikolaos da Patara doğumludur. Onu da Myra (Demre) almıştır elimizden. Kimse sormaz ki bir insan "doğduğu" yerli midir, yoksa "öldüğü" yerli mi; soyu ve sopuyla bir Malatyalı Fahri olarak, burada ölecek olsam "Pataralı mı" diyeceksin? Şu en basiti bile sorgulama tembelliği var ya, beni çok üzüyor. Ve hemen aklıma, baba adı yerli Karya dilinde Heksamyes olan Thales'i tüm dünyayla birlikte bizim de "Yunan" yapmamız geliyor.

Hurmalık Hamamı'nın kuşbakışı görünüşü.

Birlik arşivi, Apollon Bilicilik Merkezi'nde

Patara Apollon Bilicilik Merkezi aynı zamanda…

Apollon Delos'tan Patara'ya, ünlü Kehanet Tapınağı'nda önbilicilik işlevini sürdürmeye gelirmiş. Patara Apollon Kehanet Tapınağı'nın antik kaynaklarda Delos ve özellikle Delphi'dekilerle eşdeğer sayılması çok önemli. Burada bir Didyma, Klaros ya da Delphi'deki gibi büyük bir tapınak beklenmemeli. Delos'daki Apollon Tapınağı boyutunda küçük bir kutsal yapı beklentisi içindeyiz.

Henüz bulamadınız sanırım…

Batı dibinde kaynak bulunan bir bazilika var, altında olabilir diye düşünüyorum. Havva'nın tahmini başka alanda, bana "sürpriz" yapacakmış. Tahminlerinde pek yanılmaz da, merak etmiyor da değilim hani. Kehanet merkezinin açığa çıkması çok önemli. Her gelen "ne zaman bulacaksınız"ı soruyor. Zengin buluntuları bir yana, antik kaynakların dediğine göre, Likya Birliği'nin arşivi de burada. Biz ne yol kılavuz anıtını ve ne de deniz fenerini özellikle aradık. Günü gelirse kendiliğinden iz verecektir; kime kısmet olur, bilemem de; Patara kazılarının profesör, doçent, yardımcı doçent ve doktoralı uzman düzeyinde ulusal bilim ekibiyle geleceği garanti altında. İçim rahat.

Pataralılar'ın inanç sistemleri nasıl?

Baştanrıları Apollon. Artemis ve Leto tapınımı da var. Antik kaynaklar değişik Tanrılara ve Roma imparatorlarına adanmış 9 tapınaktan söz ediyor, Patara'ya ilişkin. Baştanrının adı daha sonraki dönemde Zeus diye yazılsa da, "Trkkas"tır yerli dilde. Hera'dan önce, Likçe'de "Enimahanahi" dedikleri bir Anatanrıçaları var. Artemis'e de "Ertemiti" diyorlar. Tanrı adları Helenistik Dönem'de İskender buyruğuyla Likçe yerine Helence yazmanın doğal sonucu olarak Yunanlaşmış gözükse bile, inançları zaman içerisinde pek değişmemiş olmalı. Örneğin bir bey mezarında, sanki bir tapınakmış gibi tapınmanın, ona adaklar adamanın sürekliliğini, Roma Dönemi'ndeki tapınak mezarların varlığından da biliyoruz.

Mezarlar

Buradaki mezarlardan da kısaca

Patara Hurmalık Hamamı

Yrd. Doç. Dr. Feriştah Soykal Alanyalı ile

Anadolu Üniversitesi Arkeoloji Bölümü

Hurmalık Hamamı ne zamandır kazılıyor?

Daha önce hamamda yapılan çalışmalara 1997'de son verilmiş, o günden bugüne çalışılmamış. Yeniden bu yıl başlattık çalışmaları, hemen her şeyin başındayız.

Hamamın mimari özelliklerini bilebiliyor muyuz, şu durumda?

Hamam arka arkaya yerleştirilmiş üç tane mekândan oluşuyor: Caldarium (sıcaklık), tepidarium (ılıklık) ve frigidarium (soğukluk). Daha önceki yıllarda yapının batı ve güney cephelerinin önünde kazı çalışmaları yapılmış, ayrıca Caldarium bölümü açığa çıkarılmış. Ancak diğer bölümlerde tam bir çalışma olmamış. Hamam yapısının en önemli özelliklerinden biri, doğu tarafında palaestra (beden eğitimi etkinliklerinin yapıldığı, genellikle hamamla ilintili mekân) olabileceğini düşündüğümüz bir yapıya açılıyor olması. Kalıntılardan böyle bir fikir ediniyoruz. Önümüzdeki yıllarda önce frigidarium ve tepidariumda çalışma yapıp, caldariumda da daha önceden elde edilmiş bilgileri tamamlayacak şekilde çalıştıktan sonra, palaestra olduğunu düşündüğümüz alanda devam etmeyi planlıyoruz.

Patara'da sanırım 4 hamam varmış.

Evet. Hurmalık Hamamı, Vespasian Hamamı, Merkez Hamam ve Küçük Hamam.

Hurmalık Hamamı en büyüğü ya da en önemlisi mi?

Patara'nın önemli hamam yapılarından biri olduğunu düşünüyoruz. Konumu çok önemli, limana çok yakın. Bu nedenle Patara'ya liman yolu ile gelmiş ziyaretçilere de hizmet vermiş bir hamam yapısı olmalıydı.

Hamamın yapılış tarihinin şimdilik MS 1. yüzyıl olduğunu düşünüyoruz. Ama kesin tarih vermek için erken. Daha önceki yıllarda arkadaşlarımızın yaptığı kazılarda bulunan seramiklere göre, hamamın Geç Antik Dönem ve hatta Bizans Dönemi'nde de, çeşitli değişikliklerle kullanımının devam ettiğini biliyoruz. Bu en azından 300-400 yıllık bir sürece işaret ediyor. Bunu aslında, binanın kendisi de açık bir biçimde gösteriyor. Çünkü farklı yapı evrelerini bir arada görebiliyoruz. Hatta hamamın orijinal çekirdeğini görmemiz çok zor. Değişen çevresel koşulları ve tabii ki depremlerle birçok onarım geçirdiği için, yapının orijinalinde büyük değişiklikler olmuş.

Suyunu nasıl sağlıyor hamam, bulgu var mı?

Bu konuda şanslıyız. Çünkü başka merkezlerde hamam yapısına suyun nereden geldiğini kestirmek güçtür. Hurmalık ya da Liman Hamamı dediğimiz bu hamam aquadüktün (uzak mesafelerden su getirmek için yapılan kemerli su yolu) çok yakınında ve yine aquadüktün yakınında su rezervuarları var. Muhtemelen buradan kanallarla hamama su getiriliyordu. Bize acaba dedirten bir düşüncemiz var, bu hamamın kükürtlü su ile bir ilişkisi var mıydı? Hurmalık Hamamı'nın gerçekten termal bir hamam olduğunu düşündürebilecek bazı ipuçları var. Önümüzdeki yıllarda buradan alacağımız örneklerin analizi, bu konuda kesin bir şey söylememizi mümkün kılacak.

Solda antik çömlekçi fırını, sağda kazıevinin bahçesine kurulmuş bir modeli.

söz eder misiniz?

Kaya mezarı şaşırtacak ölçüde az, 4 tane. Çünkü doğa ona elverişli değil. Orta sertlikte bir toprak, oyarak oda yapmaya elverişli. Bu nedenle oda mezarları var. Bir kaya mezarı biçiminde yapmışlar. Kaya mezarının cephesi nasılsa, bazı yeraltı oda mezarların cephesi de öyle. İç döşemleriyle de benzer. Bunların yeraltında gizliliği önemli; çünkü Doğu Romalılar çoğunu bulamamış, özgün durumuyla korunabilmişler. Armağanlarıyla birlikte. Ortalama 200 yıl kullanılan aile mezarları bunlar. Bu nedenle uzunca bir dönemden zengin adaklar, armağanlar içeriyorlar.

Lahitler daha mı yeni?

Çok sayıda lahit arasında MÖ 4. yüzyıldan, sanki gelenek süren Roma Çağı benzerleri başka bir halkın ürünüymüş gibi, yanlışlıkla hep "Likya tipi" olarak tanımlanan iki örneğimiz var, onur takının güneybatısında. Takın kuzeyinde dikili olan semerdamlı lahitler ise MS 1.-3. yüzyıllardan. Biçimde gelenek olduğu gibi sürmüş Roma'ya; ölü gömme geleneği de öyle.

Likçe'yi çözecek çokdilli yazıtlar bekleniyor

Kentte ele geçen Luvice yazıt var mı?

Yok. İlginçtir, Patara'da anıtlar üzerinde henüz tek bir Likçe harfe rastlanılmadı. Ama kent paraları üzerinde var. Likçe yazıtlar Likya'da genelde mezarlar üzerindedir. Dedim ya, bizim henüz fazla kaya mezarımız yok; ilerde, sonuncusunda olduğu gibi, toprak altından yenileri yazıtlı olarak çıkabilir. Ancak, limanıyla tüm dünyaya açık bir ticaret kenti olması nedeniyle dilbilimciler ikidilli, üçdilli yazıtlar bekliyor buradan. Likçe tam çözülebilmiş değil, genelde mezar yazıtları olduğu için çerçeve dar. Ksantos'daki yazıtlı dikme anıtındaki 260 satırdan sadece 12 satır özetlenmiş Yunanca'ya. Nasıl çözebileceksin? Patara bu beklentiler açısından da önemli. Burada çiftdilli yazıtlar var ama, Latince ve Yunanca. Her yerde Latince yazıt yoktur. Genelde Ephesos gibi Roma genel valisinin oturduğu eyalet başkentlerinde bulunur.

"Antik Patara fırınları, yeniden çömlek üretecek..."

Araş Gör. Eray Dökü ile
Akdeniz Üniversitesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü

Çömlek fırınları kazısını yürütüyorsunuz...

Çalışma arkadaşım Şükrü Özüdoğru ile birlikte yaptığımız kazılarda 5 tane fırın bulduk; biri neredeyse tama yakın, diğer 4'ünde sadece fırın kısmının bir bölümünü yakalayabildik.

Fırınlar hangi bölümlerden oluşuyordu?

Fırın ağzı dediğimiz, ateş yakılan bir alan var. Bir de fırın dediğimiz, yuvarlak kubbemsi alan var. Bu kubbemsi alanın ortasında bir destek var. Desteğin etrafında tepsi niteliğinde ya da işte büyük plakalarla, ateşin geçirgenliğini sağlayacak, ama üzerine de seramiklerin istif edilebileceği bir alan yaratılıyor. Seramikler, bu kubbemsi alanın ortasına yerleştiriliyor. Ön alanda yakılan ateş, arka alanı dolaşıyor, kubbenin sonunda yukarıdan, bacadan çıkıyor. Fırının hemen yanında gözetleme deliği var. Usta bu gözetleme deliğinden bakıyor, ateşin renginden fırındaki sıcaklığı görüyor. Ateş kırmızı oluyor, 1000 derece civarında akkor haline geliyor. Usta ona göre, odun atıyor ya da bacayı küçültüp ısıyı dengelemeye çalışıyor. Böyle bir sistemleri var. Yeniden-kurmayı (rekonstrüksiyonu) da Tufan Dağıstanlı yapıyor. Burada aynı teknikle çömlek üretecek.

Hangi yüzyıllarda kullanılmışlar?

MS 3. yüzyıldan itibaren kullanıldığı kesin. Elimize geçen malzemeler o yönde. Daha erken kullanım da olabilir. Bunlar Likya'da bugüne kadar bulunan, en önemli çömlekçi fırınlarından. Hemen fırınların karşısında, yolun öbür kenarında da çömlekçi atölyesi var. Orada yapılan çömlekler, yolun bu tarafında pişiriliyor. Günümüz yolu, aynı zamanda antik yol güzergâhında. Pişirilen çömlekler, hemen önünde satışa sunuluyor diye düşünüyoruz.

Atölyeler daha önce mi kazılmıştı?

Evet, daha önce kazıldı. Ama o atölyeler geç dönem. Seramik dinlendirme havuzları var; seramikçi çarklarının oturtulduğu podyumlar var. Şimdi onların karşısında, fırınları bulduk. Bağlantı kurmak olası. Ama bütün bu anlattıklarım, gelecek yılki çalışmalarımızda ve malzemenin yeniden değerlendirilmesiyle netlik kazanacak.

Kuma gömülen kent

Kentin kapladığı alan ne kadar?

"Yaklaşık 100 hektar" diyor, 1970'li yıllarda Patara'da şimdilerin Gordion Kazısı Başkanı K. Sams ile birlikte yüzey araştırmaları yapan S. Buluç. Antikçağlar için Anadolu'nun en büyük kentlerinden biri. Aslında kentin coğrafik sınırını doğası çiziyor. Güneyi Akdeniz, diğer üç yanı tepelerle kuşatılmış. Özellikle doğu tarafında yüksek dağlar var.

Patara'da denizden içeriye giren haliç ve limanın, kum yığılması nedeniyle mi denizle bağlantısı kesilmiş?

Ksantos Irmağı doldurmuş kumulla, denizle bağlantısını kesmiş halicin. Irmağın adı Hitit metinlerinde, "Siyanti". Likçe'si de benzer olmalı. Siyanti, sarı demek. Yunanlar "Ksantos" diyor, o da sarı anlamında. Türkler Eşen diye değiştirmiş, ancak içeriği değişmemiş. Çünkü Sarı ya da Eşen, sonuçta ikisi de nasıl alüvyon sürüklediğini tanımlıyor ırmağın. Ve tek başına bu tanımlama, bu kadar kum nasıl oluştu, onu açıklıyor.

Irmak nerede?

4 km kadar batıda, oradan denize dökülüyor. Çayağzı diyor yerliler. Ova ve yaylaların verimli toprağı, buraya geliyor, kum oluyor. Jeomorfolog arkadaşımız, MÖ 6. binyıldan sonra buranın coğrafyasının nasıl değiştiğini araştırdı. Patara eskiden böyle değilmiş, ırmağın getirdiği alüvyonlar şekillendirmiş burayı. Roma Dönemi'nde bu kadar dolmuş olmamalı, çünkü önemini koruyor liman.

Kenti bitirmiş kumlar...

Bildiğimiz bir şey varsa, MS 1500'e kadar buranın terk edilmediğidir. Surlardan anladığımıza göre, MS 7. yüzyıldan başlayarak kent giderek küçülüyor. Nedeni Arap akınları. Yağmaya yönelik akınlar; kenti ele geçirme amaçlı değil. Ortaçağ'ın 12. yüzyılında, kent 100-200 m'lik dar bir alana çekiliyor, neredeyse bir köy. Ama her seferinde o iç limanın dibinde, hiç kopmuyor oradan.

Kent o limanla varoldu zaten, MÖ 3. binyılde, belki de daha erken bir zamanda. Tümden terk edilmesi de yine o limanla bağlantılı. Ortaçağ kentinde ele geçen buluntularda, MS. 1500 sonrası yok. Kiliseler öyle küçülüyor ki, şapeller, sanki 5-10 oturanı kalmış da geriye, onlar için yapılmış. Belli ki, MS 15. yüzyılda liman, salt küçük teknelerin geçebileceği bir darboğazla ulaşmaktaydı denize. Patara'ya ilişkin en son haber Arap kaynaklı. 1478'de Sultan Cem'in Rhodos'la bir anlaşma imzalamasıyla ilintili.

Kentin ne kadarı kumun altında?

Tam bilebilmek mümkün değil. Liman ağzı ve liman çanağı bütünüyle yoğun kum örtü altında. Limanağzı çevresinde her iki yakada, yapıların kum altında kalmış olması olasılığı büyük.

MÇ: Orası "kum altı" arkeolojisine girebilir, kumun altında önemli batıklar da vardır…

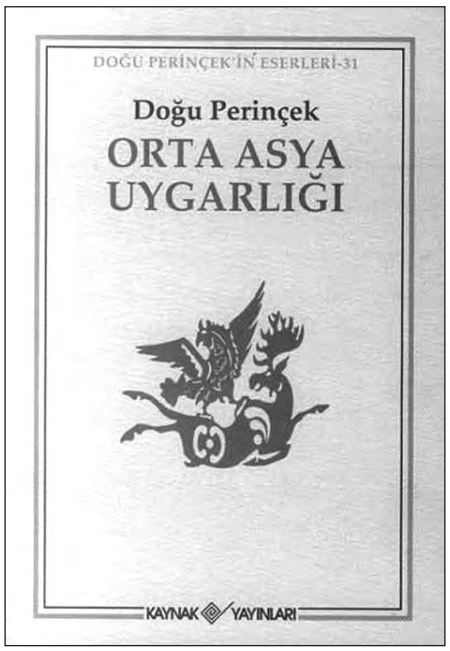
Antik kaynaklardan bildiğimize göre, en azından 50 savaş gemisi yatıyor kumun altında ya da bataklığın içinde. Rodoslular Seleukoslar'ın 50 savaş gemisini yakmış bu haliçte, MÖ 190 yılında.

Tüm Patara ekibine sizin şahsınızda teşekkür ederiz, Fahri Bey.

"Orta Asya Uygarlığı" ve etnosantrizm

Doğu Perinçek'in "Orta Asya Uygarlığı" adlı kitabında, tarihsel olgulara ve bilimsel yönteme aykırı yönler ağırlıkta. Etnosantrizmin ideologlarından Gumiliev'in Perinçek'i ikna ettiği anlaşılıyor. Okurlara bu kitabı, yazarın "Bozkurt Efsaneleri ve Gerçek" ve "Aydın ve Kültür" adlı kitaplarıyla birlikte okumaları öneriyoruz; konuyla ilgili bilimsel gerçekleri görebilmeleri için...

Ender Helvacıoğlu

Doğu Perinçek'in *Orta Asya Uygarlığı* adlı kitabı çok farklı açılardan okunabilir. Hele benim gibi, bir zamanlar Perinçek ile yakın çalışmış ve onun önceki kitaplarını incelemiş biri, ister istemez farklı duygularla okuyacaktır bu kitabı. Tanıtıma ve bazı noktaların tartışılmasına geçmeden önce okurlara bir önerimiz olacak: *Orta Asya Uygarlığı*'nı, Doğu Perinçek'in özellikle 10 yıl kadar önce yazdığı *Aydın ve Kültür* adlı kitabıyla karşılaştırarak okusunlar; oldukça ilginç sonuçlara varabilirler.

"Uygarlık" mı, "uygarlığa sıçrama süreci" mi?

Kitabın adından başlayalım. Yeni bir uygarlık keşfedilmiş ve tanımlanmıştır. Sumer, Mısır, Çin, Hitit, Hint, Antik Ege, Roma vb. uygarlıkları gibi. Son derece iddialı bir girişim; ama olabilir; tabii altı doldurulursa… Perinçek kitap boyunca, hem Orta Asya Uygarlığı'ndan ve Orta Asya tarihinin yeniden yazılması gerektiğinden, hem de kendi deyimiyle "Türklerin MÖ 1000'lerden MS 1000'lere kadar devam eden uygarlığa sıçrama süreci"nden söz ediyor. "Uygarlığa sıçrama süreci" ile "uygarlık" arasına eşit işareti konulduğunda, tarihte örneğin Germen Uygarlığı'ndan, Norman Uygarlığı'ndan, Apaçi Uygarlığı'ndan da söz edilebilir. Öte yandan 2000 yıllık bir "uygarlığa sıçrama süreci" olur mu? O zaman, herhangi bir toplulğun uygarlık aşamasına ulaşmadan önceki tüm geçmişini "uygarlığa sıçrama süreci" olarak tanımlamak gerekir ki, bu durumda böyle bir tanımlama yapmanın anlamı kalmaz. Örneğin, 18 yaşına gelmiş bir delikanlının, yaşamının önceki 18 yılının tümüne birden "gençliğe sıçrama dönemi" denebilir mi? Bu ne biçim bir "sıçrama"dır ki, bu kadar zorlanılıyor? Kısacası, tarihsel olguların abartılı yorumları ve tarihi çarpıtmalar daha kitabın kapağından başlamıştır.

Perinçek daha önce de bu konularda yazmış, ama böyle bir uygarlık keşfi yapmamıştı. Hangi yeni bulgular ortaya çıktı da bu sonuca vardı diye baktığımızda, iki olguyla karşılaşıyoruz: Turfan havzasındaki Karız Kanalları ile Göktürk paraları. Perinçek bu bilgileri yeni edinmiş olabilir, ama aşağıda değineceğimiz gibi, ikisi de en azından konunun uzmanları tarafından daha önceden biliniyordu. Fakat (ezelden günümüze gelen bir Türk milleti kurgusu yapan ve bilimsel kavramlardan tamamen uzak milliyetçiler dışında) hiçbir ciddi tarihçi böyle bir uygarlık tanımlaması yapmamıştı. Ayrıca bu olguları hem bizzat yerinde inceleyen hem de yorumunu yapan esas araştırmacılar, Batılılar ve Avrupamerkezciler değil, Sovyet ve Çinli uzmanlardır.

Perinçek, "Bir Orta Asya ekseni, bir Orta Asya kültürü, bir Orta Asya kağanlığı bulunmaktadır. Asya'nın güneyinde bir Çin ve Hint, batısında bir İran devleti bulunurken, Orta Asya'da da bir Orta Asya kağanlığı her zaman vardı" diye yazmış. "Eksen", "kültür", "kağanlık", bu tanımlara hiçbir itirazımız yok; ama "uygarlık" faklı bir aşamadır. Adı geçen Çin, Hint ve Fars coğrafyaları birer kadim uygarlık merkeziydi; kaldı ki Perinçek'in kendisi de bu bölgeler için, dolaylı tanımlamalara hiç sapmadan rahatlıkla, "devlet" (yani uygarlık) tanımını kullanabilmiştir.

Öteden beri bilinen bilimsel gerçek, Orta Asya kavimlerinin kısa süreli Göktürk Devleti ile birlikte uygarlık diyebileceğimiz bir aşamanın eşiğine geldiği, Göktürkler'in yıkılışından sonra batıya göç eden kavimlerin, orada bulunan köklü Fars ve Arap Uygarlıkları'yla temas ederek uygarlığa sıçradıklarıdır. Antikçağlarda Orta Asya'da yeşermiş yerleşik bir uygarlık bilinmiyor. Orta Asyalı kavimler zaman içinde daha gelişmiş örgütlenmeler kuruyorlar ama, esas olarak uygarlaşmaları, kadim uygarlık havzalarına yaptıkları göçler ve bazen bu uygarlıklar içinde eriyerek, bazen onlara bir gençlik aşısı yaparak, bazen

de fethedip başlarına geçerek gerçekleşiyor. Türkler'in serüveni de böyledir. Benzer bir tarihsel süreci Engels, Avrupalı yukarı barbar toplulukların Batı ve Doğu Roma ile ilişkilerini incelerken anlatır. Dünyanın her yerinde, her toplumun antik çağında benzer süreçleri görürüz. Yukarı barbar topluluklar, bir uygarlık merkeziyle ilişkiye girerek, fethederek, fethedilerek (veya ikisi birden) uygarlaşırlar. Hikmet Kıvılcımlı bu süreci "Tarihsel Devrimler" olarak nitelemiştir.

Göktürk parası meselesi

Perinçek, Göktürk kağanları adına kesilen sikkelerin bulunmasını büyük bir heyecanla karşılamış, bunun dünya ve Türk tarihi açısından olağanüstü önemde olduğundan, tarihi altüst edeceğinden söz etmiş. Ayrıca bu gerçeği Türkiye bilim çevrelerine ilk kez kendilerinin duyurduğunu söylemiş (*Bilim ve Ütopya* dergisi, Perinçek'in kitaba alınan makalesinin de bulunduğu Şubat 2005 tarihli 128. sayısında, konuyu kapaktan, "Tarihi alt üst eden büyük keşif. Göktürk parası bulundu. İlk kez Bilim ve Ütopya'da" ibaresiyle vermiş). Hatta Türkiyeli tarihçileri de azarlamış, "neden bugüne kadar bu bilgiye ulaşamadınız, neden bu çok önemli buluşu Türkiye bilim çevrelerine duyurmadınız?" diye.

Fakat böyle kesin yargılara varmadan önce biraz araştırmak gerekir. Hemen ulaşabildiğimiz iki kaynağı aktaralım: Birincisi, Emel Esin'in 1986 yılında yayımlanan "O. İ. Smirnova'nın Batı Türkistan'da Kök Türk Sikkelerine Dair Araştırmaları" adlı makalesi (Erdem, Cilt: 2, Sayı: 5). İkincisi, Sencer Divitçioğlu'nun ilk kez 1987 yılında yayımlanan, genişletilmiş baskısı da 2000 yılı tarihli *Kök Türkler* adlı yapıtı. Divitçioğlu, kitabının 280-285. sayfalarında Göktürk ticaretinden ve Göktürk paralarından ayrıntılı olarak söz ediyor. Emel Esin'e de gönderme yapan Divitçioğlu şöyle yazmış:

"Şimdiye kadar bulunan bakır sikkelerin hepsi Batı Kök Türk bölgesine aittir. Bunlar arasında 'Türk' ibaresi bulunan sikkeler fevkalade önemlidir. Bir tanesinin üzerinde Soğutça Türk Hûdası ya da Türk kağanı demek olan bir yazıyla Kaşgarlı'da bulunan qoş biçek'i ya da qoş qılıç'ı (çift bıçak, çift kılıç) temsil eden bir damga vardır. Ayrıca, Fergana Tutuğuna ait olup, üzerinde Türkçe ğğ'n twtwg-Kağan Tutuk yazılı sikke de çok önemlidir. Bunların dışında Balasagun dolaylarında bulunmuş bir Türgiş sikkesi de uzun zamandır biliniyor. Üzerinde Soğdakça bğy twrkyş xğn pny yazar. Türkçesi 'Bey Türgiş Kağan peni' (=para demektir) (Kljaştorny ve Livşıç 1972). Galiba Rasony'nin zikrettiği de budur. Sikkelerin üzerindeki yazıların Soğdakça olmasına rağmen, bunların Batı Kök Türk paraları oldukları açıktır… Beyre yazıtındaki Kırgız beyinin (oğlu) de, Çin'e yaptığı yolculukta para kullandığına değin belirtiler var. On altın ve gümüşten bahsediyor."

Gerek Doğu Perinçek'in gerekse Göktürk parasını ilk kez duyurduğunu iddia eden *Bilim ve Ütopya* dergisi yetkililerinin, en azından Emel Esin ve Sencer Divitçioğlu'dan özür dilemeleri bilimsel etiğin gereğidir.

Peki, Göktürk parasının bulunması, Perinçek'in iddia ettiği gibi, Orta Asya'da Çin, Hint, Fars Uygarlıkları çapında kadim bir uygarlığın var olduğu anlamına gelir mi?

Perinçek, "Para, bir toplumun uygarlığa geçişinin en kesin ve en somut kanıtlarından biridir; hatta ikincisi değilse birincisidir denebilir. Bir toplumda para varsa; özel mülkiyet, ticaret, yazı, aritmetik, devlet, hukuk, bilim ve din vardır; özet olarak uygarlık vardır. Göktürk kağanlarına ait sikkelerin bulunması, Orta Asya ve Türk tarihinin yeniden yazılmasını gerektirmektedir" diye yazmış.

Tarihi yeniden yazmaya gerek yok. 6-8. yüzyıllar arasında hüküm sürmüş Göktürkler'in uygarlığın eşiğine gelmiş bir Orta Asya kağanlığı olduğu zaten öteden beri biliniyor. Uygarlığın bütün belirtilerinin nüveleri Göktürkler'de bulunabilir ve bu hiç de şaşırtıcı değildir. Fakat bu olgular, tarihin derinliklerine uzanan bir Orta Asya Uygarlığı'nın kanıtı olamaz. Göktürkler ciddi bir uygarlık kuramadan yıkıldılar ve bu yıkıntının kalıntısı olan kavimler batıya göç ettiklerinde, eşiğine geldikleri devleti, hukuğu, bilimi, dini, aritmetiği orada hazır buldular, kabul ettiler ve bu yıpranmış uygarlıklara gençlik aşısı da yapabildiler.

Sun Tzu ve Thales nerede?

Doğu Perinçek kitap boyunca bir abartma içindedir. Göktürkler'de -özellikle Çin ile yapılan ticarette kullanılan- paranın bulunması, ona göre "gelişmiş bir meta ekonomisi"nin kanıtı olmaktadır. Perinçek, "gelişmiş bir meta ekonomisi"nin başka belirtileri üzerine bir araştırma yapmak gereği bile duymamaktadır. 1 varsa 2 de vardır, 5 de vardır, 10 da vardır, 100 de vardır... diye gitmektedir.

Oysa ciddi bir bilimci, her aşamanın somut kanıtlarını sunmak ihtiyacı hissetmeli. "Para varsa özel mülkiyet de vardır"; peki nerede özel mülkiyetin kanıtları? "... Bilim de vardır"; peki nerede Göktürk bilimcilerinin, felsefecilerinin buluşları, kuramları, eserleri? Bir Çin uygarlığından, Hint, Fars, Antik Ege Uygarlığı'ndan söz ederken, o bölgelerde, Göktürkler'in ortaya çıktığı tarihten 1000-1200 yıl önceden kalma eserlerden, anıtlardan, bilimci ve filozoflardan (Sun Tzu'dan, Konfiçyüs'ten, Tao'dan, Kautilya'dan, Zerdüşt'den, Thales'den, Democritos'dan, Aristoteles'den vb.) söz ediyoruz. Hatta çok daha eski tarihlerden, Mezopotamya, Mısır, Hitit Uygarlıkları'ndan bugüne gelen kalıntılarla, Göktürk kalıntılarını karşılaştırmak gerekmez mi? Avrupa-merkezciler, Çin'i, Hint'i, Sumer'i, Hitit'i, Pers'i, Ege'yi çok seviyorlardı da, sadece Türkler'e mi düşmanlık yapıyorlardı?

Orta Asya kavimleri uygarlığa oldukça geç tarihlerde adım attılar. Örneğin Kuzey ve Batı Avrupa halkları da oldukça geç tarihlerde uygarlaştılar. Bu, onların "aşağı" oldukları anlamına gelmez, sadece tarihsel bir olgudur. Ne Çinliler, Hintliler, Ortadoğulular, Mısırlılar, Anadolulular, Akdeniz havzası halkları, ilk uygarlaşan coğrafyalarda yaşadıkları için "üstün"dürler; ne de Türkler, Almanlar,

Gumiliev etnikçiliğin teorisini yapan bir tarihçi. Öyle anlaşılıyor ki Gumiliev, Perinçek'i ikna etmiştir. Perinçek bunca yıl sonra, "Türkler'in devlet kurma yeteneği"nden, "Türkler'in uygarlık mayası"ndan, "Bütün kavimlerin Türkleşerek uygarlaştıkları"ndan, "kültürel 'Türk geni'"nden söz eder olmuştur.

İngilizler, İsveçliler, Ruslar daha geç uygarlaştıkları için "aşağı"dırlar. Bu nedenle ne geç uygarlaştık diye aşağılık duygusuna kapılıp abartılarda bulunalım, ne de daha geç tarihlerde uygarlaşanlara karşı üstünlük taslayalım. Milliyetçilik ile bilimsel sosyalizm arasındaki farktır bu.

"Şaşzaman" değil "tamzaman"

Doğu Perinçek kitabının "Kaşgarlı Mahmut'taki Şaşzaman" başlıklı bölümünde Doğu-Batı uygarlıkları karşılaştırması yapıyor. Kaşgarlı'nın *Divanü Lügat-it Türk*, İbn Haldun'un *Mukaddime*, Nizamülmülk'ün *Siyasetname* ve Yusuf Has Hacip'in *Kutadgu Bilig* adlı eserlerini, Avrupa'daki benzerleriyle karşılaştırarak, onların dünyaya 400 yıl erken geldiklerini iddia ediyor. Adı geçen kitaplar gerçekten de 10-12. yüzyıllarda doruğunu yaşayan Ortaçağ Doğu Uygarlığı'nın anıtsal eserleridir; fakat böyle bir karşılaştırma yapmak ne kadar doğrudur? Bir başkası da kalkıp, Antik Ege'de, Roma'da, hele hele Antik Çin (Sun Tzu, Konfiçyüs, Tao, strategemler vb) ve Hint'de (Kautilya) geliştirilen siyaset bilimi, tarih ve felsefe kuramlarını örnek vererek, Kaşgarlı'nın, Nizamülmülk'ün dünyaya 1000-1500 sene geç geldiğini iddia ederse ne yapacağız? Perinçek, Nizamülmülk ile Machiavelli karşılaştırılmalı diye yazmış; peki aynı mantıkla Sun Tzu, Kautilya, Aristoteles ve Platon ile Nizamülmülk karşılaştırılırsa durum ne olacak?

Mantık hatasının kaynağı şuradadır: Perinçek vurguladığı eserlerin, Doğu uygarlıklarının kapitalizmin eşiğine gelmesinin ürünleri olduğunu iddia ediyor. Ona göre, kapitalizm tam Doğu'da yeşerecekken, Akdeniz ticareti çökmüş, kapitalizm Atlas Okyanusu kıyılarına sıçramış ve adı geçen eserler birer ön-kapitalizm ürünleri olarak kalmıştır. Oysa Perinçek'in vurguladığı eserler, kapitalizmin eşiğine gelmiş bir toplumsal sistemin değil, merkezi feodal (haraçlı da diyebiliriz) bir sistemin ürünleridir; o sistemin sorunlarına yanıt üretmişlerdir. Gerek Çinli Sun Tzu'nun *Savaş Sanatı* adlı eseri ve o bölgede geliştirilen strategem kuramları, gerek Hintli Kautilya'nın eserleri, gerekse Nizamülmülk'ün *Siyasetname*'si, çeşitli haraçlı toplumların siyaset bilimi alanında ürettikleri üstün ürünlerdir, kapitalizmle hiçbir ilişkileri yoktur. Bir kitap eleştirisi yazısında değil, çok daha geniş tartışılmalı ama belirtmeden geçmeyelim: Doğu toplumlarının uzak geçmişinde -"ilerilik" atfetmek için- "ön-kapitalizm"ler aramak, bütün toplumların Avrupa yolunu izlemesi gerektiğini iddia eden Avrupa-merkezci ideolojinin tuzağına düşmek anlamına geliyor.

Kitapta geçen daha pek çok abartı örnekleri bulunabilir; örneğin Karız kanallarını da başka bir yazımızda tartışırız.

Etnikçi Gumiliev'in ikna gücü!

Önceki yıllarda, aynı konularda, *Bozkurt Efsaneleri ve Gerçek* ve *Aydın ve Kültür* gibi bilimsel nitelikte eserler veren Doğu Perinçek, neden bugün böyle bilimsellikten uzak bir kitap yazabilmiştir? Bunu ancak "politikanın teoriyi yemesi" olgusu ile açıklayabiliyoruz.

Fakat Perinçek'in *Orta Asya Uygarlığı* adlı kitabında böylesi bir pragmatizmi aşan, "politikanın teoriyi yemesi" değil, "teorinin değişmesi" olarak tanımlanabilecek yönler de var. Kitabın ilk bölümü, Perinçek'in de belirttiği gibi, esas olarak *Bozkurt Efsaneleri ve Gerçek*'ten aktarılmış. İki kitabı karşılaştırarak okuduğumuzda, araya Gumiliev alıntılarının ve yorumlarının serpiştirildiğini görüyoruz. Gumiliev, bazı kabilelerin ("etnos"ların) "kendiliğinden gerçekleşen doğal enerji"lerinin tarihin akışına yön verdiğini savlayan, etnikçiliğin teorisini (etnogenesiz) yapan bir tarihçi. Öyle anlaşılıyor ki Gumiliev, Perinçek'i ikna etmiştir. Perinçek -kitapta da sıkça geçtiği gibi- bunca yıl sonra, "Türkler'in devlet kurma yeteneği"nden, "Türkler'in uygarlık mayası"ndan, "Bütün kavimlerin Türkleşerek uygarlaştıkları"ndan, "kültürel 'Türk geni'"nden (Perinçek, *Bilim ve Ütopya*'nın Temmuz 2005 tarihli 133. sayısındaki makalesinde "biyoloji açısından bir 'Türk geni' olmasa da, kültürel açıdan bir 'Türk geni' vardır" diye yazıyor.) söz eder olmuştur. "Yetenek", "maya", "kültürel gen" gibi terimlere dikkat; bunlar Tarihsel Materyalizmin terimleri değildir.

Gumiliev etkisinin yoğun olduğu bazı paragrafları aktaralım:

"Gumiliev'e göre, Türkütler, 439 yılında mağlup edilemez, acımasız Tabgaçların (Türkçe konuşan bir kavim) önünden kaçarak Kuzeybatı Çin'e gelen Prens A-shih-na'ya bağlı küçük bir gruptan türemişlerdi. Bu gruptakilerin yapısı karışıktı; fakat hâkim zümre Siyenpi, yani eski Moğollardı. Bunlar Altay eteklerine yerleşerek yerli halklarla kaynaştılar. Demiri eritip silah yapmakta ustaydılar (Buraya kadarı Gumiliev'den aktarılıyor; bundan sonra Perinçek Gumiliev'i de aşıyor – E.H.). Derken, imparatorluk kurmada da usta oldular. Asıl önemli olan, Ashina boyunun imparatorluk kurarken Türkleşmek durumuna kalmasıdır. Devlet kuruculuğu ve uygarlaşma, o tarihte Türk kavimleri içinde eriyerek ve Türkleşerek oluyordu" (s.29).

"Türkler, Gumiliev'e göre, farklı kavimleri bir konfederasyon halinde birleştirme yetenekleri ve savaş düzenleri sayesinde, diğer Orta Asya kavimlerine önderlik edebildiler ve 6. yüzyılın en gelişmiş sosyo-politik sis-

temini kurdular" (s.33).

"Bütün bunlar, Türklerin akrabalık bağlarını aşan, dolayısıyla ilkel etnik toplulukların ötesine geçen toplumsal sistem kurmada gösterdikleri yeteneğe ilişkin gerçeklerdir" (s.33).

"Türk'ün, daha ortaya çıkışından başlayarak, çeşitli etnik grupları kaynaştırdığı ve Türk dili içinde eriterek birleştirdiği görülüyor. Bu özümleme (asimilasyon) olayında üç etkenin rolü belirleyicidir: İmparatorluk kuruculuğu, Türklerin ticaret yolları üzerindeki egemenliği ve Türk dilinin gücü. Devlet kurma yeteneği, ticaretin büyümesi için elverişli koşulları yaratmak ve meta ekonomisinin yayılması için şart olan, yerelliği aşmış bir dil geliştirmek: Türklerin Orta Asya uygarlık birikiminin üç dinamiğini oluşturur" (s.35).

Bütün bu yazılanlar ancak, açıkça biyolojik (genetik) kökene vurgu yapan ırkçılıkla olmasa bile ("Türk'ün daha ortaya çıkışından başlayarak…" türü ifadeler oralara kadar gitme eğilimi taşısa da), Alâeddin Şenel'in *Irk ve Irkçılık Düşüncesi* adlı kitabında belirttiği gibi, "Kabilecilik, uygarcılık, soyluculuk, yanı sıra, ırkçılığı da içine alan geniş bir kavramla, etnosantrizmle (etnik merkezcilik ya da etnik benmerkezcilik)" açıklanabilir; Tarihsel Materyalizmle uzaktan yakından bir ilgisi yoktur.

Türkler'in uygarlığa-devletliliğe oldukça geç bir tarihte adım attıkları biliniyor. Yukarda da belirttiğimiz gibi, bu tarihsel ve coğrafi koşulların bir sonucu. Türkler'in "devlet-imparatorluk kurma, uygarlaştırma yeteneği"nden söz edeceksek; Türkler'den binlerce yıl önce uygarlığa adım atmış, devlet kurmuş Sumerler'i, Mısırlılar'ı, Asurlar'ı, Çinliler'i, Hintliler'i, Hititler'i, Yunanlılar'ı, İyonyalılar'ı, Romalılar'ı nasıl açıklayacağız? Yoksa onlar da mı Türk'tü (böyle diyenler de var)?

Batıya göçen Türk boyları, oralardaki kadim uygarlıklarla kaynaşıp, Selçuklu, Osmanlı gibi büyük imparatorluklar kurarken, neden Türklüklerini, etnik "yetenek"lerini unutuyorlar? Perinçek, "Türk adı, tarihin gündemine devrimlerle gelmiştir" diyerek Göktürkler'i ve Türkiye Cumhuriyeti'ni örnek gösteriyor. Fakat, Türk kökenli boylar tarafından kurulmalarına karşın, (ve verilen örneklerden aşağı kalmayan büyük Tarihsel Devrimler olmalarına karşın) Selçuklu ve Osmanlı Devletleri'nin kuruluşunda neden Türk adı sahneye çıkmıyor? Tabii ki, Farslar'ın, Araplar'ın veya Rumlar'ın "uygarlaştırma yetenekleri"nin daha baskın olmasından değil; tarihsel süreçler böyle analiz edilmez; sadece etnosantrik yöntemin çelişkilerini ortaya çıkarmaya çalışıyoruz.

Kısacası, Doğu Perinçek'in *Orta Asya Uygarlığı* adlı kitabında, tarihsel olgulara ve bilimsel yönteme aykırı yönler ağırlıkta. Okurlara bu kitabı, yazarın *Bozkurt Efsaneleri ve Gerçek* (tabii üç yıl önceki versiyonunu) ve *Aydın ve Kültür* adlı kitaplarıyla birlikte okumaları önerimizi tekrarlıyoruz; konuyla ilgili bilimsel gerçekleri görebilmeleri için…

Doğu Perinçek, Orta Asya Uygarlığı, Kaynak Yayınları, Nisan 2005, 126 s.

KAPİTAL OKUMA KILAVUZU VE ÖZETİ

288 sf., 10 YTL

Alaattin Bilgi

Kapital, kapitalizmi anlamanın temel anahtarıdır. Diyalektiğin ete kemiğe bürünmüş ifadesi olan Kapital, ekonomi-politiğin doruğu sayılmış, bugüne kadarki her ekonomi-politik yapıtının mutlaka başvurduğu bir kaynak olagelmiştir.
Ne var ki, eserin üç ciltlik koca oylumu ve nispeten güç anlaşılır bölümler içermesi, çoğu okurun gözünü korkutmuş, eserden uzak durmalarına yol açmıştır. Kendisi de sık sık bu yakınmalarla karşılaşan Kapital çevirmeni Alaattin Bilgi, anlama kolaylığı sağlamak, bir okuma perspektifi ve yöntemi kazandırmak ve okumayı zevkli kılmak üzere bu Okuma Kılavuzu'nu hazırlamıştır. Eserin ilk bölümlerinde, Kapital'in yazılış ve yayınlanış süreci ile yöntemi üzerinde durulmakta, devamında ise Kapital'in ilk cildinin anlaşılır bir özeti sunulmaktadır. Kapital Okuma Kılavuzu, Kapital'i okumaya girişecek olan veya ana fikrini anlamak isteyen okurlar için bir el kitabı özelliği taşımaktadır.

EVRENSEL BASIM YAYIN

KAMER HATUN MAH. ALHATUN SK.
NO: 27 80060 BEYOĞLU İSTANBUL
T: 0 212 361 09 07 (PBX) F: 0 212 361 09 04
E: bilgi@evrenselbasim.com

KİTAPÇI RAFI

Amerika unutulur mu?

Akın Ok, Yakamoz Yayıncılık, 2005, 336 s.

Geçtiğimiz yıl Amerika'nın Irak'ı işgalinden sonra, Akın Ok, Amerika hakkındaki düşünce ve duygularını sordu ülkemizin kimi şairlerine, gazetecilerine, oyuncularına, müzisyenlerine, karikatüristlerine, düşünürlerine… Onların özlü tepkileri, kendi elyazılarıyla bir araya geldi kitapta. Rıfat Ilgaz, Şükran Kurdakul, Nazım Hikmet, Şefik Hüsnü Değmer, Charlie Chaplin ve Montaigne gibi ustaların da konu bağlamındaki birer yapıtlarıyla selamları alınarak…

CIA'nın Karanlık Operasyonları

John Jacob Nutter, Çev. Ahmet Saraçoğlu, Güncel Yayıncılık, Eylül 2005, 526 s.

Soğuk Savaş ürünü CIA, gerçekleştirdiği operasyonlarla dünya gündeminden hiç düşmedi. Kuruluş amacı, dış güçleri etkisiz hale getirmek ve düşman devletleri devirerek buralardaki ABD çıkarlarını korumak olan örgüt, başta SSCB ve eski Sovyet cumhuriyetleri olmak üzere, Küba, Şili, Nikaragua, Afganistan ve Irak'la birlikte onlarca devlete doğrudan ya da dolaylı şekilde onlarca müdahalede bulundu. Nasıl oldu da CIA, zamanla Amerikan dış politikasının belirleyicisi oldu? Neden mafya ve uyuşturucu tacirleriyle birlikte operasyonlar düzenledi? Amerikan üst düzey yetkilileri nasıl bu operasyonları kendi çıkarları için kullandı? Bu sorular ışığında hazırlanan kitap, örtülü operasyonların başlangıcından günümüzdeki yeraltı bağlantılarına kadar pek çok konuyu inceliyor.

Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika

Abdülkadir Şenkal, Alfa Yayınları, Ağustos 2005, 600 s.

Bu kitapta küreselleşme süreci, sosyal politika üzerindeki etkileri göz önüne alınarak incelemeye tabi tutuluyor. Kitaptaki temel iddia küreselleşmenin sosyal politikayı olumsuz yönde etkilediği. Yoksulluk, işsizlik, eşitsizlik, sosyal güvencesizlik gibi aşina olduğumuz kavramlar, karşımıza küresel bir düzeyde çıkmakta artık.

İslam Düşünce Geleneğinde Bilgi Kuramı

Hasan Aydın, Naturel Yayınları, Eylül 2005, 273 s.

Dergimizdeki yazılarından iyi tanıdığınız Hasan Aydın'ın anılan yapıtında, İslam düşünce geleneğinde bilgi nedir, kaynak ve araçları nelerdir, doğru bilginin ölçütü nedir, İslam din felsefecileri (kelamcılar) ve İslam filozoflarınca geliştirilen bilgi kuramının İslam kültür ve uygarlığındaki olumlu ve olumsuz yansımaları neler olmuştur, bilim ve felsefenin kaderini nasıl etkilemiştir, modern Türkiye'de, İslam düşünürlerince geliştirilen bilgi-kuramsal yaklaşımın hâlâ bir etkinliği bulunmakta mıdır, gibi sorulara özgün yanıtlar bulmak olasıdır. İslam dünyasında bilim ve ve felsefenin kaderini izlemek, Doğulu düşünsel tutamaklarımızı görmek ve bu tutamaklara eleştirel bir bakışla yönelebilmek için yapıt okunmaya değer.

Etimolojik Osmanlı Türkçesi Sözlüğü

Mehmet Kanar, Derin Yayınları, 2005, 1024 s.

Prof. Dr. Mehmet Kanar tarafından hazırlanan bu kapsamlı sözlük çalışması, Türkçe basit fiiller, birleşik fiiller, isimler, sıfatlar, edatlar ve zarflar ile zenginleştirilmiş. Madde başlıkları kitabın sonunda bir dizinle de sunuluyor.

Yunan İşgalinin Patronu Zaharoff

İsmail Çolak, Lamure Kitap, Eylül 2005, 135 s.

Anadolu'da milli mücadele döneminde, Yunanistan'ın kalkıştığı Küçük Asya Macerası'nı desteklemiş Rum silah tüccarı ve para babası Basil Zaharoff'u konu edinen, Türkçe'deki ilk yapıt bu. Zaharoff, Yunan Harekatı'nın finansörlüğünü yapmıştır. İngiltere Başbakanı Lloyd George'un "başdanışmanı" kimliğini de taşıyan Zaharoff, İngiltere ve müttefiklerinin Ön Asya politikasının, Yunanistan'ın Helenizm rüyasına hizmet edecek biçimde şekillenmesinde etkili olmuştur.

Gericiliğin ve Saldırganlığın Teorisi: Amerikan Felsefesi

Bilim ve Düşünce kitap dizisi 2. sayısında yukarıdaki başlıkla çıkıyor. Felsefeden politikaya, fizikten kozmopolitizme kadar farklı alanlardan metinler yer alıyor kitapta. Ama temelde işlenen aynı konu: Özünü pragmatizmin oluşturduğu Amerikan "felsefesi".

"Amerikan burjuvazisinin felsefi mücadelesi, doğrudan Amerikan tekelci burjuvazisinin politik ihtiyaçlarına hizmet eden ve ABD başkanlarının görevlendirilmiş memurlarından oluşan bir propaganda aygıtı özelliği kazandı. Bu nedenle, duruma ve koşullara göre; bir yandan baskı ve yıldırma politikaları, iftira ve demagoji kampanyaları sürdürüldü; öte yandan, en geri önyargıları yeniden canlandıran dini gericilik, insan içgüdülerine seslenen natüralizm ve yeni Freudçuluk ve bireyciliği, öznel idealizmi esas alan varoluşçuluk vb. akımlar her türlü yolla desteklendi, propaganda edildi. Kilise, komünizme karşı mücadelenin en önemli dayanaklarından biri haline getirildi"...

Yalnızca Eğlenmek İçin

Linus Torvalds, Çev. Cihat Taşçıoğlu, Bilgi Yayınları, Ağustos 2005, 295 s.

Linus Torvalds çocukluğundan beri bilgisayarlarla oyalanmış, Helsinki'de dar bir grup içinde tanınan, teknoloji takıntılılardan birisiydi. Sonra öncülük edecek bir işletim sistemi yazdı ve bunu Internet aracılığıyla bedelsiz olarak dağıttı. Torvalds bugün uluslararası bir halk kahramanı. Ve onun tarafından yaratılan Linux, 12 milyonu

aşkın insanın yanı sıra IBM gibi şirketlerce de kullanılıyor. Torvalds, hikâyesini bu kitapta anlatıyor.

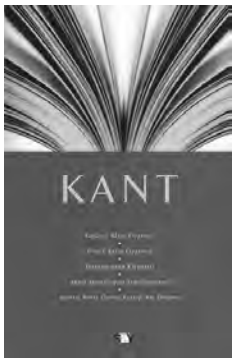
Anti İnsan

Cafer Tiryaki, Asya Şafak Yayınları, Eylül 2005, 328 s.

Marksizm'in insan boyutuna ilişkin olarak, "Nasıl insan, Hangi Süreç" sorusuyla kaleme aldığı yazılarında Cafer Tiryaki, insanı araştırmayı sürdürüyor. *Anti İnsan*, doğayla başlayıp toplumla süregelen tarih yolculuğunda insanın belirleyicilerinin neler olduğunu Marksist diyalektik bir yöntemle ele alan doğa, tarih ve toplum temelli bir çalışma.

Kant

Çev. ve Haz. Nejat Bozkurt, Say Yayınları, 2005, 336 s.

Kant'ın "Katıksız Aklın Eleştirisi", "Pratik Aklın Eleştirisi", "Yargı Gücünün Eleştirisi", "Ahlak (Töreler) Metafiziğini Temellendirme", "Aydınlanma Nedir Sorusuna Yanıt" ve "Sürekli Barış Üstüne Felsefi Bir Deneme" başlıklı yapıtlarının çevirilerinden oluşan bu seçkiye, aynı zamanda kitabın çevirisini de gerçekleştiren Prof. Dr. Nejat Bozkurt, Kant'ın kısa yaşamöyküsünü, Kant'ın yaşadığı dönemin kültür dünyasını ve Kant felsefesine ilişkin kimi notları içeren bölümler eklemiş.

Perikles ve Verdi: François Chatelet'nin Felsefesi

Gilles Deleuze, Çev. Ali Akay, Bağlam Yayınları, Eylül 2005, 70 s.

Kitabın çevirmeni Ali Akay, Deleuze'un kitabını şöyle sunuyor: "Bu kitap bir konuşma metninden oluşuyor. Perikles ve Verdi arasında nasıl bir bağ kurmak mümkün? Atina demokrasisi ile 19. yüzyıla ait bir müzisyenin birbirine bağlanması ne demek? Bu yaklaşım, pozitivist bir anlayışın tamamen dışında duruyor. Tarih, ilerleyip geride bırakanlarla işlemekten çok, üst üste gelmelerle işliyor. İkisin birleştiren çizgi nedir öyleyse?"

Felsefe: Yüzyılların Aydınlığı

H. Haluk Erdem, kendi yayını, Ağustos 2005, 130 s.

Haluk Erdem geniş bir çerçevedeki yazı ve söyleşilerini derlediği kitabı için şunları söylüyor: "Kitapta yer alan yazıların ortak paydasını şöyle belirtmek olanaklıdır: İçinde yaşanılan dünya gerçeğinde insanı felsefe ile anlayabilme çabası. Kitabın başlığı ise felsefenin insan olma sürecine doğrudan etkisini dile getirmektedir; çünkü felsefe insanlaşma tarihimize ışık olan bilgisel etkinliklerden biridir ve insanlığa yol göstermektedir".

Aktif Öğretim Yöntemleri

-Öğretme ve Öğrenme Sürecinde-, Necdet Aykaç, Naturel Yayınları, Eylül 2005, 277 s.

Aktif öğretim yöntemlerini, analitik bir biçimde irdeleyen yapıt, hem Türkiye'deki eğitimbilimleri alanındaki önemli bir boşluğu doldurmayı hem de alanla ilgili süreçte eylemsel olarak rol alan öğrenci, öğretmen ve eğitimbilimcilere önemli bir katkı sunmayı amaçlıyor. Kitap, geleneksel eğitim yönteminin eleştirisinden yola çıkarak, çağcıl yöntemlere uzanmakta, son dönemlerde ülkemizde de tartışma konusu olan eğitim programı ve öğretim yöntemleri konusunda eleştirel ve aydınlatıcı bilgiler sunmakta.

Yunan Heykeli: Klasik Dönem

John Boardman, Çev. Gürkan Ergin, Homer Yayınları, Eylül 2005, 256 s.

John Boardman bu çalışmasında, Klasik Yunan heykeltıraşlığının gelişimini adım adım inceliyor. Sadece Olympia Zeus Tapınağı ve Parthenon'un mimari heykeltıraşlık eserleri değil, aynı zamanda o dönemin, bir kısmı yakın zamanda ortaya çıkarılmış birçok orijinal bronz heykeline ait resimler de kitapta yer alıyor.

Anlatmak İçin Yaşamak

Gabriel García Márquez, Çev. Pınar Savaş, Eylül 2005, 550 s.

20. yüzyıl edebiyatına damgasını vuran büyülü gerçekçiliğin büyük ustası Márquez, *Yaprak Fırtınası*'ndan *Yüzyıllık Yalnızlık*'a, *Kolera Günlerinde Aşk*'tan *Benim Hüzünlü Orospularım*'a, esin kaynaklarını hep kendi yaşamında, yakın çevresindeki insanlarda aramıştı. O yüzden, yapıtlarıyla yaşamı arasında sık dokunmuş bağlar vardı. Márquez, sonunda anılarını yazdı. *Anlatmak İçin Yaşamak*'ta "Hayat, insanın yaşadığı değildir; aslolan, hatırladığı ve anlatmak için nasıl hatırladığıdır" diyen yazarın yalnızca yaşamöyküsü değil, yapıtlarının izleri de var.

Bütün Filmleriyle Yılmaz Güney

Yılmaz Güney: 53 yıllık kısa ömrüne tam 111 film sığdıran Türk sinemasının çirkin kralı; seyircinin gönlüne taht kurmasını sağlayan ilk dönem filmlerinin yanı sıra, sinemacı kimliğini oluşturduğu *Acı, Ağıt, Umutsuzlar, Umut, Zavallılar* ve *Arkadaş* gibi filmlerle, toplumsal duyarlılığını sinema anlayışının orta yerine yerleştiren bir devrimci tutum takınırken, *İzin, Sürü, Yol* ve *Duvar* gibi sinema sanatının yüz akı olan filmleriyle de tüm dünyanın takdirini kazanan bir sinema dahisi. Yılmaz Güney: İstanbul'a Adana'nın Yenice Kasabası'ndan çıkıp gelen, bazen aynı anda 4 filmde birden oynayarak, bazen de 2 filmi iç içe çekerek kendini kabul ettiren, tutuklamalarla, hapishanelerle geçen uzun yılların sonunda ülkesini terk etmek zorunda kalan ve mesleğinin, yaratıcılığının zirvesindeyken hayata yurtdışında veda eden bir sinema aşığı. Agâh Özgüç'ün titizlikle hazırladığı kitap, Yılmaz Güney'in sinema serüvenini eksiksiz gözler önüne seriyor.

Agâh Özgüç, Agora Kitaplığı, Eylül 2005, 379 s.

Dokuz Öpüşen Balık

Tarık Sipahi, Çitlembik Yayınları, Eylül 2005, 349 s.

2030 yılında Çanakkale'nin köylerinde yapılan kazı ve araştırmalar taş, mermer, kil ve ahşap tabletleri ve elyazmalarını ortaya çıkarttı. Bu, bazen felsefi, bazen mitolojik, bazen de son derece romantik olan 172 yazıtta, yüzlerce insanın başından geçenlerin yanı sıra köprücücesi ve sırtoplayıcının yaşadıkları anlatılıyor. Öykülerin çoğunda fantastik öğeler var. Ama fantastik olmakla birlikte, son derece gerçek olan bu öyküler, sizi hem başka diyarlara, hem de kendinize götürüyor.

Konikler, en doğal halleriyle

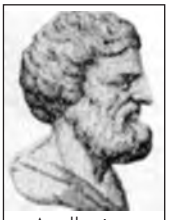
Ali Nesin

İstanbul Bilgi Üniversitesi Matematik Bölümü Öğretim Üyesi

anesin@bilgi.edu.tr

Matematikçiler çoğu zaman birçoklarının gereksiz gördüğü işlerle uğraşırlar ve yüzyıllar sonra bu gereksiz sanılan işlerin aslında çok gerekli olduğu anlaşılır.

Matematikçiler bu "gereksiz" işlere sadece güzelliklerinden dolayı ilgi duyarlar. Nedeni pek bilinmez ama matematikçilere güzel görünen bir zaman sonra insanlara hep gerekli, yararlı, hatta vazgeçilmez olmuştur. Güzellikle yararlılık arasında tam dile getiremediğimiz bir bağ olmalı...

Apollonius

Eski Yunanlılar'ın toplu olarak ***konik*** diye adlandırdıkları elips, parabol ve hiperbol eğrileri işte bu birçokları tarafından gereksiz görülen ama daha sonra insanlığa çok yararlı olan çalışmalardandır.

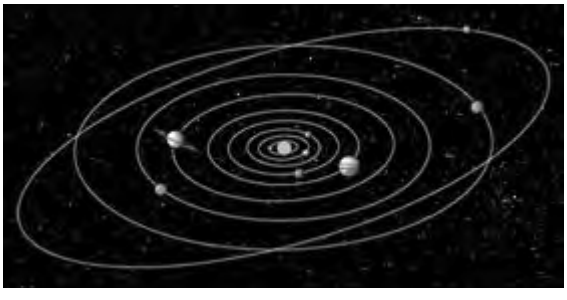
Konikler, ilk olarak Eflatun'un bir öğrencisi olan Perge'li Apollonius tarafından MÖ 3. yüzyılda dikkate alınıp incelenmişlerdir. Perge, bilindiği gibi Antalya yakınlarındadır. Yani Apollonius bu coğrafyanın insanıdır.

Apollonius, tabanı bir çember olan bir dik koniyi aşağıdaki ilk resimdeki gibi düzlemlerle kesiştirmiş ve düzlemin eğimine göre değişen bir şekil elde edeceğini görüp ortada hiçbir neden yokken bu şekilleri incelemiştir. Apollonius bu konuda yeryüzünde yazılmış ilk eseri yazmıştır: *Konikler*.

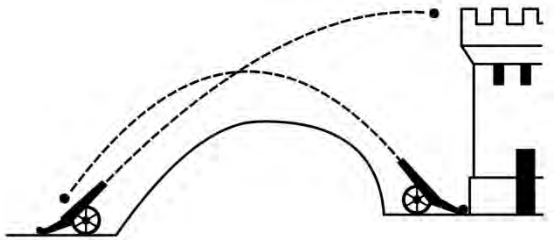
Konikler

Çember Elips Hiperbol Parabol

17. yüzyıla kadar Apollonius'un çalışmalarının pek bir uygulaması bulunamamıştır. O güne dek sadece matematikte bulunan konikler, o günden sonra birden fizikte de belirmeye başlamışlardır.

Bu yüzyılda Kepler gezegenlerin Güneş etrafında bir elips eğrisini izleyerek döndüklerini keşfetmiştir (Eski Yunanlılar gezegenlerin bir çember çizdiğini düşünürlerdi, doğal olarak...)

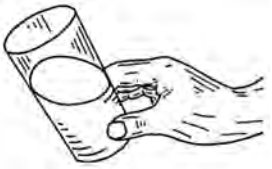

Yine aynı yüzyılda Galile havaya ve ileri doğru atılan gülle, taş, ok, top mermisi gibi bir ağırlığın eğer havanın direnci dikkate alınmazsa havada bir parabol çizeceğini göstermiştir.

Elipse yaşamda sık sık rastlanır. En azından görüntü olarak... En basitinden, düzlemi bakış doğrumuza dik olmayan bir çember bize elips olarak görünür. Örneğin silindir biçimindeki bir bardağın tepesi, bardağa belli bir açıyla bakılırsa elips şeklinde görülür.

Bir çemberin bir düzleme izdüşümü bir elipstir.

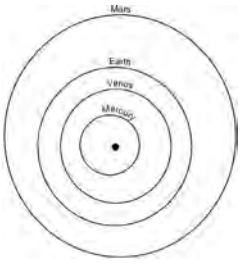

Eğik tutulmuş ve yarısına kadar su dolu bir bardakta, suyun yüzeyi (sadece yandan görünümü değil, kendi de) bir elipstir.

Tüm bunlar, bir silindirin tabanına paralel olmayan bir düzlemle kesildiğinde elde edilen kesit elipstir anlamına gelir. Eğik kesilmiş salam dilimleri örneğin elipstirler.

Daha önce de değindiğimiz gibi, gezegenler Güneş'in etrafında eliptik bir yol izleyerek dönerler. Güneş de ayrıca bu yolun "odak noktaları"ndan birindedir. Ancak bu eliptik yollar nerdeyse bir çemberdir.

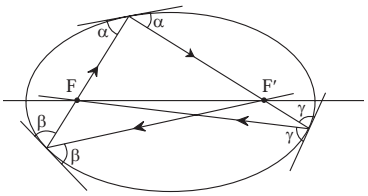

Ay ve satelitlerin Dünya etrafındaki yolları da elips biçimindedir.

Bir atomda, elektronlar, çekirdeğin etrafında hemen hemen eliptik bir yol izleyerek dönerler.

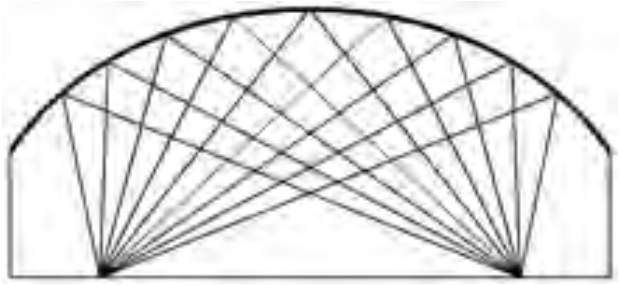

Bir elipste adlarına odak noktası denilen çok özel iki nokta vardır. Elips biçiminde bir bilardo masası düşünün. Topu odak noktalarından birine koyup ıstakayla rastgele vurun. Topu hangi yöne vurursanız vurun, top masanın kenarına (banta) çarpar çarpmaz hemen öbür odak noktasına doğru yönlenecektir! Ve elbette öbür odak noktasından geçtikten sonra banta çarpar çarpmaz tekrar gene birinci odak noktasından geçecektir! Eğer masanın geri tepme kapasitesi yüksekse bu böyle uzun bir süre devam edecektir.

Elipslerin bu özelliği tıpta, böbrek taşlarını kırmada kullanılır. Hasta, parçalanacak taş odak noktalarından birinde olacak şekilde su dolu eliptik bir küvete yatırılır. Elipsin diğer odak noktasından yayılan yüksek enerji dalgaları elipsin yüzeyine çarparak diğer odak noktasına, yani böbrek taşına yoğunlaşır ve böylece taş tuz buz olur!

Elipslerin bu özelliği haberleşmede, casuslukta ya da

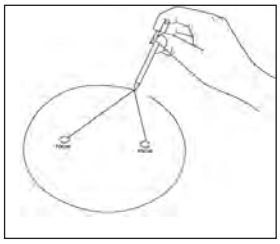

ispiyonculukta da kullanılabilir. Tavanı elips biçiminde olan bir mekânda, bir odak noktasına yerleşmiş birinin her fısıltısı diğer odak noktasından duyulabilir! Örneğin Londra'daki Aziz Paul'ün katedralinin bu özelliği vardır.

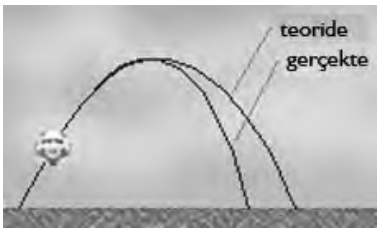
ABD'nin milletvekillerinin ve bilumum idarecinin toplandığı Capitol Binası'nın Statuary Hall'ünün (Heykeller Salonu'nun) tavanı da eliptiktir. Bunu fark eden (müstakbel ABD başkanı) milletvekili John Quincy Adams masasını odak noktalardan birine yerleştirerek, diğer odak noktasına yakın olanların konuşmalarını dinlemiş ve bundan politik olarak yararlanmış!

Çember çizmek kolaydır. Yere bir çivi çakarsın, çiviye bir ip bağlarsın, ipin diğer ucuna bir kalem bağlarsın ve ipi gergin tutarak kalemi çivinin etrafında döndürürsün. Eğer bunu bir çivi yerine yandaki şekildeki gibi iki çiviyle yaparsak, bir elips elde ederiz. Çivilerin bulunduğu yer, elipsin odak noktaları olarak bilinen noktalardır.

Şutlanmış bir futbol topu havada hemen hemen bir parabol çizer, sürtünme olmasa ve yeryüzünün çekim gücü yüksekliğe göre değişmese tam bir parabol çizecek.

Bir fıskiyeden fışkıran su parabol çizerek yere süzülür.

Su dolu bir bidonun yan yüzeyine bir delik açarsanız suyun parabol bir yol izleyerek aktığını görürsünüz. Deliği biraz yukarıya açarsanız parabol değişir. Böylece suyun derinliğiyle uyguladığı basınç arasında bir ilişki

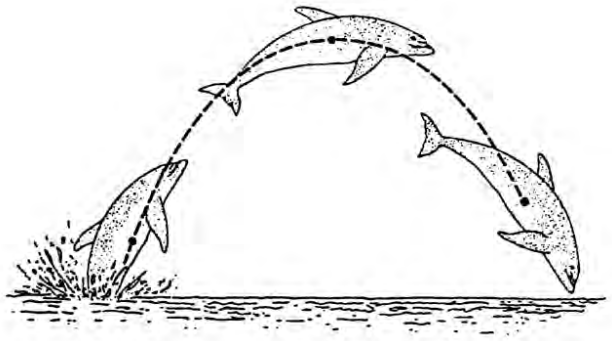
olduğu ortaya çıkar. Hatta biraz fizik bilen biri biraz hesapla herhalde basıncı hesaplayabilir.

Yukardaki deney bazı hınzır düşünceleri akla getirebilir. Eğer elinizin altında bir bidon yoksa, bazılarınız, minimum alet edevatla başka deneylere başvurabilir.

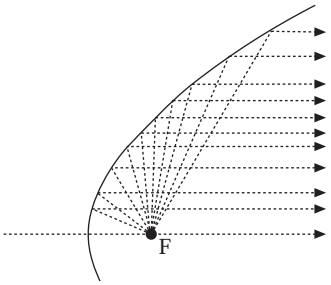
Yere düşen bir zıpzıp giderek küçülen paraboller çizer.

Eğer cebinizde zıpzıp yoksa ve illa bir parabol görmek istiyorsanız, size en yakın yunusu sudan fırlarken

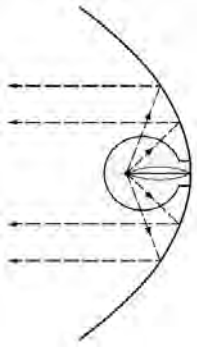

ve suya dalarken gözlemleyin. Yunus havada bir parabol çizecektir.

Elipste iki tane olan odak noktası parabolde bire

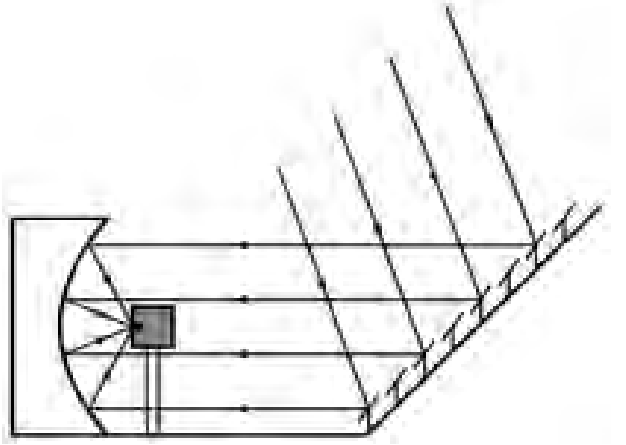

düşer (elipsin odak noktalarından biri parabolde sonsuza taşınır). Parabolik bir bilardo masasında, odak noktasına koyulan bir top ıstakayla herhangi bir istikamete doğru vurulursa, parabole çarpan top parabolün simetri eksenine paralel gider.

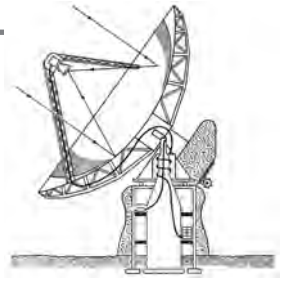
Bu özellik, arabaların farlarında kullanılır: Bir parabolü simetri ekseni etrafından döndürerek bir yüzey elde edelim. Bu yüzeyi yansıtıcı bir maddeyle kaplayalım. Odak noktasına yerleştirilmiş bir ampul, parabolik yüzeye çarparak dümdüz ileri gidecek ve gecemizi aydınlatacaktır. Eğer ampul odak noktasının biraz üstüne yerleştirilirse, ışığın yoğunluğu azalır ve karşıdan gelen arabanın sürücüsü ışıktan rahatsız olmaz.

Bunun tersi de yapılabilir. Güneş ışınları tek bir noktaya odaklaştırılarak yoğun bir ısı ya da ışık elde edilebilir. Güneş enerjisiyle bu yöntemle su ısıtılabilir. Aşağıdaki aygıtta, tepeden gelen Güneş ışınları bir aynayla ısı yansıtıcı bir parabole doğru yönlendirilir (Aynalar, elektronik bir düzenekle sürekli güneşe bakacak şekilde hareket ederler, ki güneş ışınları aynalara dik gelip yoğunluk kaybetmesinler). Parabole çarpan güneş ışınları odak noktasına yönelirler. Odak noktasından geçen su borusu bu sayede ısınır.

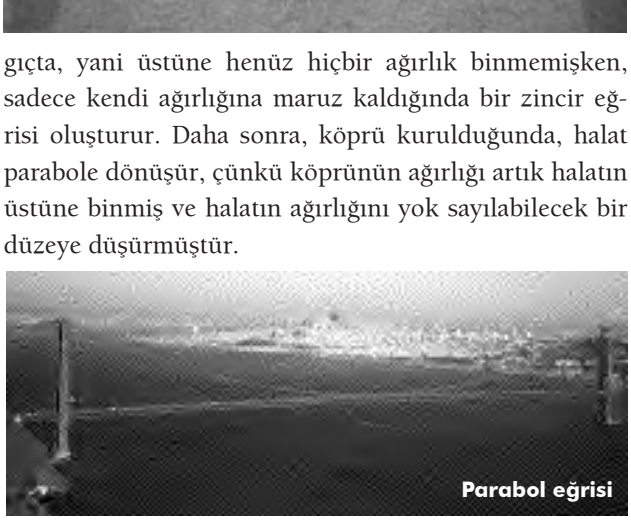

Güneş enerjisini parabolle odaklayan bir başka düzenek

Aynı düzenek anten niyetine de kullanılabilir. Bu yöntemle uzaydan gelen çeşitli sinyaller tek bir noktaya yoğunlaştırılabilir.

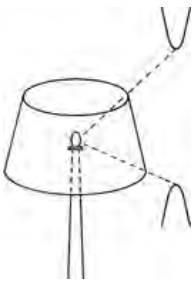
İki ucundan asılmış bir zincir parabole çok benzer ama parabol değildir. Zincirin sarkmasıyla elde edilen eğri parabole çok benzer; o kadar ki Galile bu eğriyi bir parabol sanmıştır. Sarkan zincirin oluşturduğu eğriye *zincir eğrisi* diyelim.

Köprü kurmak için iki yakaya gerilen halat, başlangıçta, yani üstüne henüz hiçbir ağırlık binmemişken, sadece kendi ağırlığına maruz kaldığında bir zincir eğrisi oluşturur. Daha sonra, köprü kurulduğunda, halat parabole dönüşür, çünkü köprünün ağırlığı artık halatın üstüne binmiş ve halatın ağırlığını yok sayılabilecek bir düzeye düşürmüştür.

Parabol eğrisi

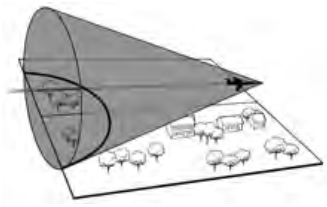
Hiperbole gelelim... Hiperbol, elips ve parabol kadar doğada ve günlük yaşamda sık görülen bir eğri değildir. Ama gene de salonumuzda görme şansımız var: Konik bir abajurun duvarda bıraktığı gölge bir hiperboldür.

Altıgen bir kurşun kalemi kalemtıraşla açarsanız da hiperbolleri görürsünüz.

Çok hızlı giden bir uçağın ardında bıraktığı ses dalgaları havada bir koni biçiminde yayılırlar ve, yeryüzünün bir düzlem olduğunu varsayarsak, aynı anda yere çarpan ses dalgalarının oluşturduğu noktalar kümesi bir hiperbolün bir parçasıdır.

KAYNAK

- Bu yazı için Jill Britton'un http://britton.disted.camosun.bc.ca/home.htm adresindeki yazıdan yararlanılmıştır.

Koreli Go Öğretmenleri

*49. Avrupa Go Kongresi'ne Kore'den katılan **Lee Sung-keun**, 6d ve **Kim Dong Chan**, 7d Türkiye Go Oyuncuları Derneği'nin de önemli emekleriyle Kongre dönüşünde İstanbul'a geldi. Kore'deki Myongji Üniversitesi'nde, Go Çalışmaları Bölümü'nün öğrencileri olan iki genç oyuncu, buradaki Go oyuncularıyla tanışarak bir çalışma programı uyguladılar. İstanbul haricinde Ankara ve Bursa'dan da oyuncuların katıldığı etkinlik, Koreliler'in Go oyununa bakış açıları konusunda bir fikir edinmemiz konusunda bizlere oldukça yardımcı oldu. Türkiye'de bulunma fırsatlarını iyi değerlendirmeye çalışarak 2 gün boyunca aklımıza takılan tüm soruları kendilerine danıştık. Oyuncularımızdan gelen her soruyu büyük bir dikkat ve içtenlikle yanıtlayan ustalar, bizlerle eş anlı bir oyun oynamayı da ihmal etmediler. Koreli oyunculardan Lee Sung-keun ile Go oyununun Kore'deki durumu hakkında söyleştik, yayımlıyoruz.*

Okuyucularımıza kısaca kendinizi tanıtır mısınız?

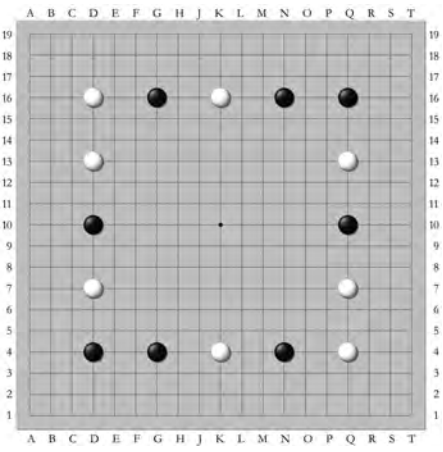
Lee Sung-keun: Bizler Kore'deki Myongji Üniversitesi Go Çalışmaları Bölümü 3. sınıf öğrencileriyiz. Prag'daki Avrupa Go Kongresi'ne katılmak amacıyla Avrupa'ya geldik. Ardından okulumuzdaki profesörler ve Romanya Go Federasyonu arasında yapılan bir ortak çalışma planı amacıyla Romanya'ya geçtik. Çünkü üniversitemiz bünyesindeki kimi öğrencilerin Romanya'ya gönderilerek Go öğretmeleri düşünülmüştü. 10 gün boyunca oradaki Romen Go oyuncularıyla çeşitli çalışmalar yaptıktan sonra ülkenizdeyiz.

Avrupa Go Kongresi'ndeki ana turnuva sonuçlarınız nasıldı?

Açıkçası benim için çok kötü geçti! Sonuçlarım hiç de iyi değil, ama Kim Dong Chan için aynı şeyi söyleyemeyeceğim. Ben toplam 10 turlu geçen turnuvada 7 oyunu kazanarak 24. oldum. Kim Dong Chan ise yalnızca 2 oyun kaybetti ve turnuvayı 5. olarak tamamladı (712 katılımcı arasından). Bu kongreye güçlü amatör oyuncuların katılımı da oldukça fazlaydı. 10'un üzerinde orta seviyeli amatör dan oyuncunun Kore'den katıldığını biliyorum.

Okulunuz ve gördüğünüz eğitim hakkında bizi bilgilendirebilir misiniz?

Myongji Üniversitesi 4 yıldan bu yana Go Çalışmaları Bölümü adı altında eğitim veriyor. Ayrıca akademik olarak Go eğitimi gerçekleştiren dünyadaki tek okul. Gördüğümüz dersleri toplamda 3 ana gruba ayırmak mümkün. Birincisi; Fuseki, Joseki, Ölüm-Yaşam Problemleri, oyun sonu, oyun ortası vb. kısımları içeren Go Becerileri bölümü. İkincisi doğrudan Go öğretimiyle ilgili olarak, nasıl öğretilmesi gerektiğini içeren bölüm. Son olarak da Go tarihi, Go İngilizcesi, Go Kültürü ve Go'nun medya ile olan ilişkileri vb. konularla ilgili bölüm... Profesörlerin de dahil olduğu kadromuzda toplam 10 öğretim görevlisi var. Bunların bir kısmı 1 dan - 9 dan arası profesyonel oyuncular. Ayrıca bu kadrosu içinde tabii ki çeşitli güçlerde amatör dan oyuncular da var. Öte yandan ben okulumuzdaki Go İngilizcesi Kulübü'nün başkanlığını da yürütüyorum.

Şekil 1: Sunjang Baduk

Mezun olduktan sonra sizi nasıl bir yaşam bekliyor?

Bu okulu bitirdikten sonra bizler özel Go okullarında öğretmenlik yapabilecek duruma ve kariyere sahip oluyoruz. Kore'de yalnızca Go öğretmek üzere kurulan gerçekten çok fazla okul var. Ayrıca Baduk TV ve Sky Baduk gibi Go televizyonlarında da çalışabilir, Go dergilerinde, amatör go federasyonlarında, Kore Go Federasyonu'nda ve ayrıca Avrupa'da öğretmenlik yapabiliriz.

Kore Go tarihinde önemli gördüğünüz dönüm noktalarının birkaçından bahsedebilir misiniz? Günümüze nasıl gelindi?

İlk aklıma gelen şu oluyor: Oldukça uzun zaman önce yaşamış olan oyuncular, oyuna henüz başlamadan 16 taşı tahta üzerindeki belirli yerlerine koyar (Şekil 1) ve bunun ardından oynamaya başlarlarmış. Oyunun diğer kuralları neredeyse aynıymış ama, bu bir

Go Haberleri

- Türkiye Go Oyuncuları Derneği'nin düzenlediği 5. İstanbul Go Turnuvası 7-8 Ekim 2005 tarihlerinde yapılacaktır. Ayrıntılı bilgi: http://www.tgod.org.tr

- Saadet Eryılmaz - Fatih Sulak çiftinin Türkiye'yi temsilen katılacağı Dünya Eşli Go Şampiyonası Kasım ayında Tokyo'da düzenlenecek.

- Avrupa Kadınlar Go Şampiyonası 1-2 Ekim tarihlerinde Leipzig'de (Almanya) yapılacak.

Lee Sung-keun, 6d ve Kim Dong Chan, 7d (sağda) sorularımızı yanıtlıyor.

süre boyunca Kore stili olarak kullanılmış. Tahtanın içinde bulunduğu bu koşullarla, oyun ortasında gerçekten çok şiddetli ve ciddi çarpışmalar yaşanıyor, dolayısıyla yalnızca iyi savaşan oyunu kazanıyormuş... Daha yakın zamanlara gelecek olursak, 1980'li yıllara kadar Koreli profesyonel oyuncular Japon josekilerini ve modern Japon fusekilerini çalışıyorlardı. Çünkü o zamanlarda en güçlü ülke Japonya'ydı. Kore'nin zirvedeki profesyonel oyuncularından bazıları da küçük yaşlardan itibaren yine Japonya'da eğitim almışlardı. 9 yaşında profesyonel olmuş bir oyuncu olan Cho Hun-hyeon da bunlardan biriydi örneğin... 1989 yılında uluslararası niteliğe sahip en büyük turnuva olan Ing Cup'ın 1.si düzenlendi. Hiç kimse bir Koreli'nin şampiyonluğu alacağını beklemezken Cho Hun-hyeon şampiyon oldu. 1990'lardan sonra ise Kore, Go dünyasındaki en güçlü ülke oldu. Dolayısıyla günümüzdeki sıralamayı Kore, Çin ve Japonya olarak yapabiliriz.

Peki sizce tüm zamanların en iyi Go oyuncusu kimdir?

Tabii ki Lee ChangHo! Günümüzde Kore'nin ve aynı zamanda dünyanın en iyi Go oyuncusu, Cho Hun-hyeon'un bir öğrencisi olan Lee ChangHo'dur. Kendisinin ayrıca tüm zamanların da en iyi oyuncusu olduğunu düşünüyorum. Çünkü Go sürekli gelişen bir oyun ve seviyesi her geçen süre daha fazla yükseliyor.

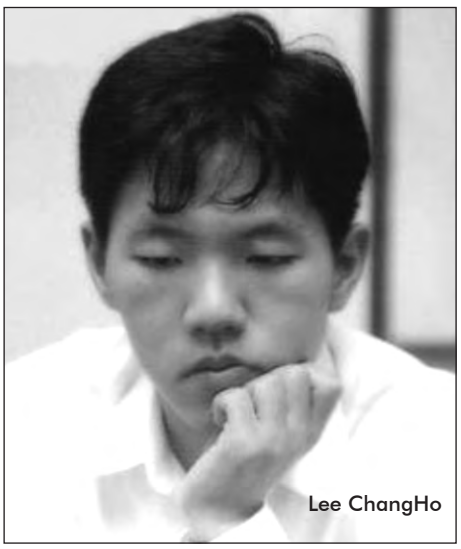
Peki favori oyuncunuz kim?

Benim favorim Seo Pong-su. Çünkü o hiçbir zaman Japonya'da eğitim almayan bir oyuncu. Yani bir anlamda modern Kore stilini başlatan kişi oldu. Ayrıca kendisi Cho Hun-hyeon'un çağdaşıydı. O zaman için konuşursak eğer, Cho Kore'nin en iyi oyuncusuydu. Seo ise ikinci sırada yer alıyordu. Açıktır ki; bu iki oyuncu arasında çok ciddi bir çekişme ve rekabet yaşanıyordu, birbirlerini sürekli yukarıya çektiler. Dolayısıyla Cho'nun gelişiminde Seo'nun payı yadsınamaz. Ayrıca Seo Pong-su'nun son derece savaşçı, güçlü ve pratik olan stilini de oldukça beğeniyorum. Her zaman için oyunun akışını değiştirebilecek güce sahip. Geride olduğu oyunlarda da her zaman büyük bir savaş ortaya koyarak rakibinin karşısında dimdik duruyor, onunla yüzleşiyor ve kazanmayı biliyor. Buna ek olarak Seo Pong-su uluslararası bir takım turnuvasında (1996-97) 4 Çinli'yi ve 5 Japon'u tek başına eleyerek böylesi bir turnuvada 9 maçı üst üste kazanmak gibi kırılması zor bir rekoru gerçekleştirmiştir.

Koreli oyuncuların çok agresif ve savaşçı oynamasını neye bağlıyorsunuz?

Evet, Kim Dong Chan gerçekten de çok savaşçı birisi, bu çok doğru!.. Şaka bir yana, eğer profesyonel oyunlarımızı izlediyseniz, görmüşsünüzdür: Her zaman için en pratik ve işe yarayacak hamleyi arıyoruz. Örneğin Japonlar bu şekilde düşünmüyor. Onlar rakiplerinin hamlelerini cevaplamayı tercih ederken biz -özellikle açılışlarda- sürekli tenuki yapıyoruz. Bu durum da ister istemez oyunu oldukça karışık bir hale getiriyor. Ek olarak, daha önce de söylemiş olduğum gibi oyuna başlamadan önce tahtaya bir takım taşları koyuyorduk. Yani o zamanlarda ne joseki ne de fuseki vardı. Ben kişisel olarak Koreli profesyonel oyuncuların savaşçı bir yapıya sahip olmalarını biraz da buna bağlıyorum. En zor durumlarda dahi savaşçı ruhu kaybetmemek bizim temel ilkemiz. Elbette ki 'oyun okuma' yeteneğinin gelişmişliği de bu yolda çok önemli. Zaten bu yüzden profesyonel oyuncular başlangıçta, yani insei iken ölüm-yaşam problemleri konusunda çok ciddi ve ağır bir çalışma yapıyorlar. Bunun önemini özellikle vurgulamak istiyorum. Ölüm-yaşam problemlerine çok önem veriliyor, çünkü bu çalışmalar okuma yeteneğini oldukça geliştiriyor.

Bir oyuncunun oyun stilini belir-

Lee ChangHo

leyen faktörler nelerdir?

Kore Go tarihine bakacak olursanız başlangıçtaki oyun stilinin oldukça savunmaya dayalı bir yapıya sahip olduğunu görürsünüz. Bunun altında kuşkusuz ki; Kore'nin geçmişinde çeşitli yabancı ülkelerin istilasına ve işgaline uğramış olduğu gerçeği yatar. Bu süreçte hayatta kalmak ve savunma yapma zorunluluğu üzerine bir yaşam kurulmuş ve karşı-işgal gibi bir durum söz konusu olmamıştır. Dolayısıyla bu durum Kore'deki Go yaşantısına da yansımıştır. Benzer örnekler farklı ülkeler için de verilebilir sanıyorum. Ama açıkçası hem ülkelere bağlı olarak hem de bireysel farklılıklar Go oynama stilini şekillendiriyor.

Siz kişisel olarak oyunlarınızda daha çok hangi stili (Kore, Çin, Japon) kullanmayı seçiyorsunuz?

Elbette ki Kore stili. Oldukça etkili ve esnek bir yapıya sahip olan Kore stilinin en iyisi olduğunu rahatlıkla söyleyebilirim. Çünkü bildiğiniz gibi uluslararası turnuvaları kazanan oyuncuların yüzde 75'i Kore'den çıkıyor. Uluslararası takım turnuvalarında bu rakam yüzde 90'a kadar yükseliyor. Örneğin Japon tarzı güzel şekil yapmaya ve alana yöneliktir. Ama Koreli profesyonel oyuncular yeri geldiğinde kötü ve etkisiz bir şekil olarak kabul edilen "boş üçgen"i bile rahatlıkla kullanabiliyor.

Kore'deki profesyonellik eğitimi nasıl oluyor?

Kore'deki insei okullarında verilen eğitim gerçekten çok ağır ve toplam 10 basamaktan oluşuyor. Dolayısıyla Kore'de pro olmak oldukça zorlayıcı. Bu durum karşısında Japonya'ya eğitim amaçlı gidenler de oluyor. Çünkü orada daha hafif ve toplam 4 basamaklı bir eğitim veriliyor. Örneğin Go Kongresi'ne Rusya'dan katılan ve Avrupa Şampiyonu olan Alexandr Dinerstein da Kore'de eğitim aldı ve şu an 1 dan. Fakat açıkçası bu profesyonellik unvanı kendisini onurlandırmak amacıyla ona verilmiştir, yani Dinerstein'ın hâlâ bir insei gücünde olduğunu söyleyebiliriz.

Üç büyük ülkede Go'nun gelişimi ve gidişatı önümüzdeki dönemlerde ne şekilde seyredecek sizce?

Çin gerçekten de çok büyük bir ülke ve oldukça fazla öğrenciye sahip. Buna ek olarak Çin yönetimi de Go oyunu ile yakından ilgili. Bu konuda sunmakta olduğu desteğin yanı sıra ileriye yönelik planlar ve yatırımlar da yapıyorlar. Buna karşılık Kore Go oyununda dünyadaki en güçlü millet olmasına rağmen devlet yönetiminden çok fazla bir destek görmüyor. Bu bizim için oldukça önemli bir sorun.

Son olarak, bizlere ne tavsiye edersiniz?

Oyuncu sayısının artış göstermesi en önemli gerekliliktir. Bence bu konuya önem verilmeli ve bu konuda çalışmalar yapılmalı. Çünkü yeni oyuncular arasından mutlaka güçlü oyuncular çıkacaktır. Bu anlamda da en önemli şey çocukların Go öğrenmesi ve oynamasıdır. Örneğin ben 11 yaşımdan bu yana Go oynuyorum ve aslında bu yaş Kore geneli için oldukça geç.

Lee Sung-keun ve Kim Dong Chan, Türkiye Go Oyuncuları Derneği oyuncularıyla eş anlı bir oyun da oynadılar.

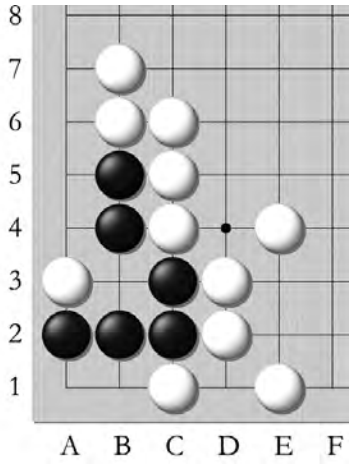
MİNİ SÖZLÜK:

Baduk: Go oyununun Kore'deki ismi.
Tenuki: Rakibin son hamlesini dikkate almayıp, önemsiz görüp başka bir yere oynama.
İnsei: Pro olmak için eğitim alan Go öğrencisi.
Fuseki: Taşların tahtaya "serpiştirildiği", oyunun başlangıç - açılış kısmı.
Joseki: Genellikle köşelerde yapılan geleneksel hamle dizileri.

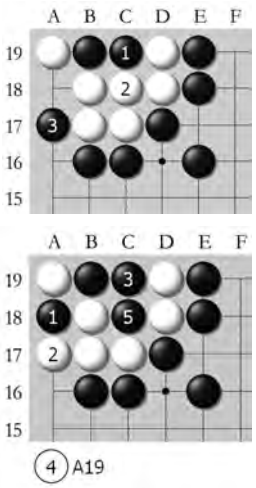
KAYNAKLAR:

http://senseis.xmp.net/?SunjangBaduk
http://www.badukbooks.com
http://www.gooyunu.info
http://gobase.org/online/intergo

Go Problemleri

Siyah oynar ve yaşar.

Geçen ayın çözümleri

Selim Gürcan selimgurcan@satrancokulu.com

Azeri satranç yıldızı Şehriyar Mamedyarov

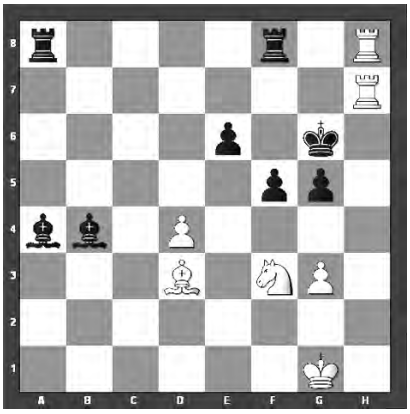
Türkiye 3 yıldır dünyanın önemli satranç yıldızlarından birini Türkiye 1. Satranç Ligi'nde ağırlamakta. 20 yaşındaki Azeri Büyükusta Şehriyar Mamedyarov, genç yaşına rağmen çok parlak bir kariyere sahip. 20 Yaş ve 18 Yaş Dünya, 18 Yaş Avrupa ve defalarca Azerbaycan Şampiyonu. Kazandığı pek çok açık turnuva içinde ise en önemlisi Dubai 2004 Turnuvası. 2674 elo ile dünyada ilk 20'de bulunan Mamedyarov'un hedefi çok daha yukarılara çıkmak. Sporcu bir aileden gelen Mamedyarov'un diğer kardeşleri de satranççı. 21 yaşındaki Zeynep ve 16 yaşındaki Türkan da kendi kategorilerinde dünya şampiyonu olmuş, başarılı satranççılar.

Mamedyarov'un 2002 İzmit Grandprix'si ile başlayan Türkiye macerası, 3 yıldır Eczacıbaşı bayrağı altında Türkiye liglerinde devam etmekte. Türkiye içinde ve Avrupa Kulüpler Kupası'ndaki takım içi performansı inanılmaz. Oynadığı 40 oyunda 36 kazanç 4 berabere ile yüksek bir başarı yüzdesine imza atmış durumda.

Yırtıcı bir oyun stiline sahip Mamedyarov adeta masa başında bir hesap makinesi. Çok kuvvetli oyuncuların bile saatlerce içinden çıkamayacağı konumları, kısa sürede çözümleyip en iyi devam yolunu dakikalar içerisinde gösterebiliyor. Hatta bu konuda o kadar ünlenmiş ki, satrancın zirvesindeki Anand gibi oyuncular bile, hesap gerektiren karışık konumlarda kendisini analize davet etmekteymişler.

Aşağıdaki diyagram Mamedyarov'un 11 yaşında oynadığı, tarafların sadece 5'er dakika aldığı yıldırım oyunundan. Mamedyarov bu konumda 4-5 saniye düşündükten sonra 4 hamlede matı buluveriyor. Eğer siz de bu hızda matı bulabilirseniz ve ciddi turnuva tecrübeniz olmamışsa, hemen bizle temasa geçin!

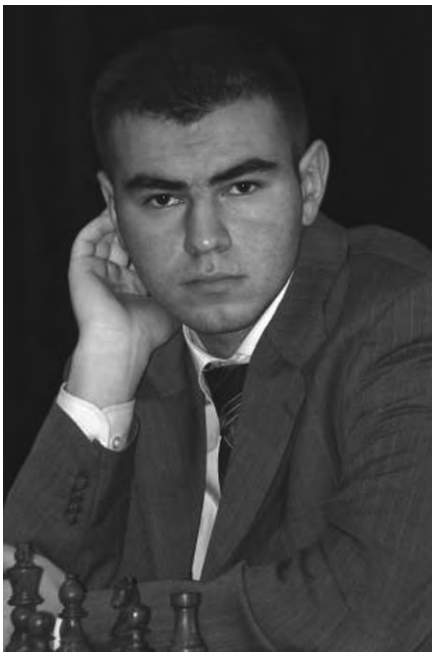
Mamedyarov - Askerov

1. Ae5+ Şf6 2. Kg8 Fe8 3. Kg6+ Fxg6 4. Ad7 mat.

Mamedyarov sorularımızı yanıtladı

Genç yaşınızda dünya satrancında çok önemli bir yere sahipsiniz. Bu başarınızı neye borçlusunuz?

Çok çalışmama borçluyum. Ailem de çok küçük yaşımdan itibaren bana destek verdi. Babam zaten sporun içinden geliyor. Kendisi eski halterci ve halter antrenörü. Her ne kadar satranç eğitimimde bir antrenörüm olmasa da, babam bize sporcu disiplinini çok iyi öğretti. Yapmam gereken, bıkmadan, usanmadan sürekli satranç çalışmaktı. Belli bir spor dalında başarılı olabilmek için muhakkak profesyonel olmanız lazım. Ben kardeşlerimle beraber, küçük yaşımda babamın yönlendirmesiyle satranççı olmaya karar verdim ve bu durumdan çok memnunum.

3 senedir Eczacıbaşı takımında olağanüstü bir performans gösteriyorsunuz. Türkiye'de oynamaktan memnun musunuz?

Takım arkadaşlarımla beraber, kendimi evimdeymiş gibi rahat hissediyorum. Bu da performansımı olumlu yönde etkiliyor. Satranç her ne kadar bireysel bir oyun olsa da, Türkiye liglerinde takım olarak mücadele ediyoruz. Bu yüzden takım içindeki uyumumuz da çok önemli. Türkiye'de bulunaktan ve bana gösterilen ilgiden çok memnunum.

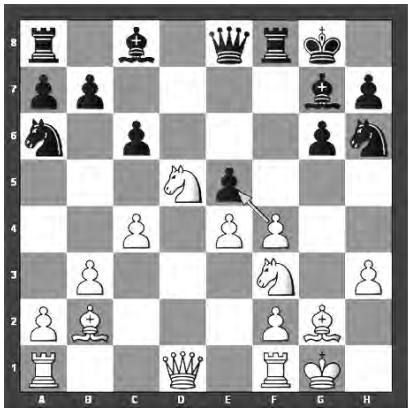
Günümüzden ve geçmişten kendinize örnek aldığınız satranççılar kimler?

Eskilerden Tal, Fischer ve

Morphy favori oyuncularım. Tal hiçbir zaman kaybetmekten korkmadığı için olağanüstü güzel oyunların yaratıcısı olmuştur. Fischer de döneminde rakiplerine en büyük farkları atabilmiş bir oyuncudur ve beraberliğin yeterli olduğu turnuvalarda bile kazanca oynamasıyla mücadele gücü çok yüksek bir Dünya Şampiyonu. Morphy'yi ise emekleme yıllarında satranca yeni ufuklar açan bir oyuncu olduğu için seviyorum. Günümüzden ise favorim Anand. Satrancı basit ve hızlı bir tempoyla oynamasını her zaman takdir ediyorum. Aynı zamanda kişilik olarak da herkes tarafından beğenilen bir insan.

Mamedyarov'dan seçme oyunlar

Mamedyarov, S. - Reinderman, D., 2005

Şehriyar tehdit altındaki Atını çekmeye razı olmuyor. 15. fxe5! cxd5 16. exd5 b5 17. Ke1 bxc4 18. bxc4 Kf4 19. Vc1 Vf8 20. e6 Fxb2 21. Vxb2 Af5 22. Kad1 Ac5 23. Ae5 Fb7 24. Ad7 Axd7 25. exd7 Kb8 26. d6 Axd6 27. Kxd6 Vxd6 28. Fxb7 Kff8 29. Ke8 1-0.

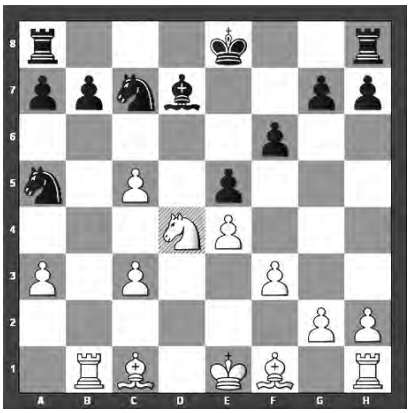
Mamedyarov, S. (2595) - Kallio, H.; 2003

1. Af3 Af6 2. c4 b6 3. Ac3 c5 4. e3 Fb7 5. d4 cxd4 6. exd4 e6 7. a3 d5 8. cxd5 Axd5 9. Ae5 Axc3 10. bxc3 Fd6 11. Fb5+ Şf8 12. 0–0 a6 13. Fe2 Ad7 14. Ac4 Fe7 15. a4 Kc8 16. Fd2 g6 17. Fh6+ Şg8 18. Vd2 Af6 19. Kab1 b5 20. axb5 axb5 21. Ae5 Ae4 22. Vf4 f6 23. Fg4 f5 24. Kxb5! Şehriyar, bilerek Filin Kaleleri şişlemesine izin veriyor. Belli ki bu hamlede birazdan göreceğiniz parlak hamlesini hazırlamış durumda. 24. … Fa6 25. Kb3 Fxf1

26. Vxe4!! Vd6 Vezir alınamaz 26. … fxe4 27. Fxe6 mat! 27. Vb7 Fa6 28. Va7 fxg4 29. Kb6 Va3 30. Kxa6 Vxc3 31. h4 g5 32. Şh2 Vc1 33. Fxg5 Vc7 34. Fxe7 1–0.

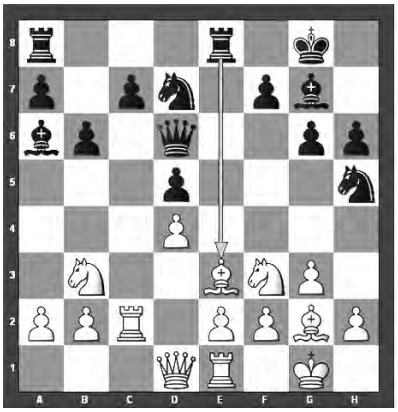
Mamedyarov, S. - Huzman, A., 2005

15. Ad4! Beyaz merkezde er zinciri oluşturabilmek için Atı erin ayağına koymaktan çekinmiyor. Atı Siyah almaya cesaret edemeyince de, Beyaz daha önce pasif durumda olan Atı değişerek üstün konuma geçiyor. 0–0–0 16. Ab5 Axb5 17. Fxb5 Şc7 18. Şe2 Fe6 19. Fe3 Fc4+ 20. Fxc4 Axc4 21. Kb4 Axe3 22. Şxe3 Kd7 23. Khb1 Şc6 24. K1b2 Khd8 25. Şe2 Şxc5 26. Kxb7 Şc4 27. Şf2 Şxc3 28. Şg3 g6 29. a4 f5 30. exf5 gxf5 31. a5 a6 32. Kxd7 Kxd7 33. Kb6 Kg7+ 34. Şf2 Kg6 35. h4 Şd2 36. h5 Kg5 37. h6 e4 38. Kd6+ Şc3 39. Kxa6 Şd4 40. Kd6+ Şe5 41. Kd7 1–0.

Nikolic, P. - Mamedyarov, S.; 2005

1. d4 Af6 2. Af3 g6 3. g3 Fg7 4. Fg2 0–0 5. 0–0 d5 6. Abd2 b6 7. c4 e6 8. cxd5 exd5 9. Ab3 Ke8 10. Ff4 Fa6 11. Ke1 Ah5 12. Fg5 Vd6 13. Kc1 h6 14. Fe3 Ad7 15. Kc2

15. ... Kxe3!! Olağanüstü güzellikte konumsal bir feda. Kısa vadede Siyahın bir kazancı yok. Bununla beraber Siyah Beyazın er yapısını bozarak Siyah karelerde hâkimiyet elde etmek istiyor. 16. fxe3 Ke8 17. Vc1 c5 18. dxc5 bxc5 19. Kd1 c4 20. Abd4 Ahf6 21. Ad2 h5 22. Af1 Fh6 23. Kc3 h4 24. gxh4 Ae4 25. Ka3 Adf6 26. Af3 c3 27. Vc2 cxb2 28. Kb3 Ag4 29. h3 Agf2 30. Kd4 Fc8 31. Vxb2 Axh3+ 32. Fxh3 Fxh3 33. Ag5 Fxg5 34. hxg5 Ve5 0–1.

www.satrancokulu kursları

Tel: 0212 230 86 28
Selim Gürcan: 0536 841 22 10
Adres: Perpa Ticaret Merkezi
B Blok Kat 11 No: 2019
Okmeydanı - İstanbul

Beşiktaş Türkiye Şampiyonu

2005 Türkiye Kulüplerarası Dörtlü Takımlar Briç Şampiyonası finalleri, 26-30 Ağustos Isparta

1. Beşiktaş

Nezih Kubaç, Ümit Tarhan, Nafiz Zorlu, Mustafa Cem Tokay, K. Zafer Şengüler, İdris İrfan Doğan, Hidayet Atalay, Esra Deniz Tarhan, İsmail Kandemir.

2. Samsun Polis Gücü

Fikret Aydoğdu, Nevzat Aydoğdu, Haldun Vahapoğlu, Güler Vahapoğlu, Hayati Ergül, Mehmet Özden, Engin Uzun, Tayfun Özbey, Haldun Baş, Alperen Yalçın.

3. Ankara Briç Kulübü

Hamit Emen, Turhan Aküzüm, Murat Molva, Uğur Taşman, Özgür Göksel, Toygar Alper, Alpay Özalp, Enver Köksoy, Turgay Sesyılmaz, Akın Uçar.

EL NO 12:

♠---
♥D1092
♦V32
♣ARDV107

K
B D
G

♠DV8
♥AV5
♦AR1076
♣43

G	K
1NT	2♣
2♦	3♣
3♦	3♥
3NT	4♦
4♥	4NT
5♦	6♦
P	P

Kontrat: 6 ♦
Atak : ♠As

Yerden kup yaptık, Karo Vale'yi yerden oynadığımızda Doğu Karo Dam koydu.

Nasıl devam etmeliyiz?

Yanıt: Karo Dam tek ise, almak tehlikeli olur. Bu durumda Karo 9'lu Batı'da dört tanedir. Karo Dam'ını bağışlarız. Doğu ne oynarsa oynasın kontratımız batmaz.

6 ♣ + elden 4 Koz + 1 kup lövesi + Kör As=12 löve

Tüm dağılım

♠---
♥D1092
♦V32
♣ARDV102

♠AR1095
♥R87
♦9854
♣6

K
B D
G

♠76432
♥643
♦D
♣9852

♠DV8
♥AV5
♦AR1076
♣43

EL NO 13:

♠V10987
♥RV6
♦76
♣R109

K
B D
G

♠AR64
♥A54
♦98
♣AV87

G	K
1NT	2♥
3♠	4♠
pass	

Kontrat:4♠
Atak: ♦ Rua

Batı, Karo Rua'dan sonra Karo Ası da alıp, Kör 10'lu oynadı. Vale'yi As ile aldık, 2 tur Koz oynadık, Dam düştü. Nasıl devam etmeliyiz?

Yanıt: Basit eliminasyon oyunu ile. Kör Rua ve Kör oynadığımızda kim alırsa alsın, Trefl ya da el-yer çaka oynar.

Tüm dağılım

♠V10987
♥RV6
♦76
♣R109

♠D5
♥1098
♦ARD5
♣D654

K
B D
G

♠32
♥D732
♦V10432
♣32

♠AR64
♥A54
♦98
♣AV87

EL NO 14:
Kanaatkâr mısınız?

♠AR10987
♥432
♦R5
♣65

K
B D
G

♠D
♥AR7
♦ADV43
♣AR43

G	K
2♣	2♠
3♦	3♠
4♣	4♦
4NT	5♦
6NT	pas

Kontrat: 6NT
Atak: ♥ Dam

3 Pik, 2 Kör, 4 Karo, 2 Trefl toplam 11 Lövemiz var. 1 löve nereden üretmeliyiz?

Pik'ler ve Karo'lar partaj ise 15 löve görünüyor değil mi?

Ancak bu gibi dağılımlarda fazla iştahımız artıp neden 7 sanzatu oynamadık diye üzülmeyelim.Günlük yaşamda önlem almayan birçok oyuncu 6 NT'ye batar.

Yanıt: Kör Dam'ını elden alır, Pik Dam'ını yerden As ile ezerek Pik'leri çekmeye devam ederiz. Rakipler Pik Vale ile aldığında Karo Rua yere geçiş için antre'dir. 1♠ lövesi rakiplere verdiğimiz için 12 löve alırız.

Tüm dağılım

♠AR10987
♥432
♦R5
♣65

♠32
♥DV1098
♦2
♣DV1072

K
B D
G

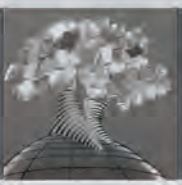
♠V654
♥65
♦109876
♣98

♠D
♥AR7
♦ADV43
♣AR43

Briç disiplindir. Disiplin acı çekmektir!

TÜYAP
Uluslararası İstanbul Fuarları

TÜRKİYE YAYINCILAR BİRLİĞİ
TURKISH PUBLISHERS ASSOCIATION

24. İstanbul

Kitap Fuarı

8 - 16 Ekim 2005

www.istanbulkitapfuari.com

AVRUPA'DAKİ TÜRKİYE
TÜRKİYE'DEKİ AVRUPA

TÜYAP Beylikdüzü
Tüyap Fuar ve Kongre Merkezi
Beylikdüzü, Büyükçekmece İstanbul

ufi Fuarcılık Endüstrisi Uluslararası Birliği Üye Kuruluş
ICCA Member
Uluslararası Kongreler Birliği Üye Kuruluş
Uluslararası Ticari Fuarlarını Ulusal Kalitelerden Sorumlu Organizatörler Birliği Üye Kuruluşu
TFYD TÜRKİYE FUAR YAPIMCILARI DERNEĞİ Üye Kuruluş
kültürfonyla
TS EN ISO 9001:2000

Merkez Ofis: Tüyap Fuar ve Kongre Merkezi / Beylikdüzü, Büyükçekmece, İstanbul - Türkiye **Internet:** www.tuyap.com.tr
Tel: 0212 886 68 43 **Faks:** 0212 886 66 98 - 886 67 15 **E-posta: Satış:** yurticisatis@tuyap.com.tr **Tanıtım, Halkla İlişkiler:** artlink@tuyap.com.tr

Bu Fuar 5174 Sayılı Kanun Gereğince Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) İzni ile Düzenlenmektedir.

"Akademik Etik ve Eleştirel Düşünme Sorumluluğu"

Akdeniz Üniversitesi ile Bilim ve Etik Grubu'nun Ortak düzenlediği toplantı, 7 Ekim 2005 Cuma günü, 14.00-17.00 saatleri arasında Akdeniz Üniversitesi Atatürk Konferans Salonu'nda gerçekleştirilecek. Katılımcıların isimleri ve sunuş başlıkları şöyle:

Oturum Yöneticisi: Prof. Dr. Yaman Örs (Akd. Ünv. Tıp Fak. Deontoloji)

"Bilim, Eleştirel Düşünce ve Akademik Özgürlük"

Konuşmacılar: Prof. Dr. Kayhan Kantarlı (Ege Ünv. Fen Fak. Fizik Bölümü)

"Eleştirel Düşünme Becerisi Kazanmakta Eğitim ve Öğretim Yöntemlerinin Rolü"

Prof. Dr. Tayfun Akgül (İTÜ Elektrik-Elektronik Mühendisliği Fak., Bilim Karikatüristi) "Bilim ve Etiket"

Prof. Dr. Berna Arda (Ankara Ünv. Tıp Fak. Deontoloji)

"Günümüzün Ortaçağ Düşüncesi ve Akademik Yansımaları"

Yrd. Doç. Dr. Doğan Kökdemir (Başkent Ünv. İ.İ.B.F. Eleştirel-Yaratıcı Düşünme ve Davranış Araştırmaları Lab.)

"Sabırlı Büyücüler ve Gürültücü Sihirbazlar: Sahte Bilimlerin Önlenebilir Yükselişi"

"Bilimsel Araştırmalar: Bilgi Üreten Topluma Geçiş" Sempozyumu düzenleniyor

Dokuz Eylül Üniversitesi'nde, 24-27 Ekim tarihleri arasında "Bilimsel Araştırmalar: Bilgi Üreten Topluma Geçiş" konulu bir sempozyum düzenlenecek. Sempozyumda, ülkemizin bilim ve araştırma politikalarının değişik kesimler tarafından tartışılması sağlanarak "Bilgi üreten topluma geçiş yönünde neler yapılabilir?" sorusuna yanıt aranacak. Bilim ve araştırma politikaları ve ülkemizdeki ve yurtdışındaki durum; dünyadaki başlıca araştırma merkezlerinin yapılanmaları ve işleyişleri; bilim ve yayın etiğinin irdelenmesi gibi pek çok konu ele alınacak. Sempozyuma sunuşları ile katkıda bulunacak konuşmacılardan bazıları şöyle:

Emin Alıcı, Nilay Başaran, Orhan Bursalı, Alain Cozzone, Ahmet Gül, Erdal İnönü, Emin Kansu, Tanıl Kocagöz, Lennart Nilsson, Dinah Singer, Tosun Terzioğlu, Hasan Yazıcı, vd.

Ayrıntılı bilgi için bkz.: http://web.deu.edu.tr/saglikbil/kurs/duyuru_kurs.htm

24. TÜYAP KİTAP FUARINDAYIZ

8-16 Ekim tarihleri arasında gerçekleştirilecek
24. İstanbul TÜYAP Kitap Fuarı'nda
bir kez daha okurlarımızla buluşuyoruz.
2. Salon'daki standımızda sizleri bekliyoruz.

Bilim ve Gelecek

Ege'den barışa çağrı

22-31 Ağustos tarihleri arasında gerçekleştirilen "Bergama'dan Dikili'ye Gençlik Buluşması" barış ve kardeşlik vurgusu ile bir araya geldi. Paylaşımın, dostluğun ve bir arada üretmenin örneklerinin verildiği gençlik buluşmasına 2 binin üzerinde genç katıldı. Resim, müzik, tiyatro ve halkoyunları gibi birçok atölyenin kurulduğu, kültür ve sanat alanında birçok ürünün sergilendiği kampta gençler, birçok aydın ve sanatçı ile de bir arada olma imkânına kavuştular. Önemli bir uygarlık merkezi olan Ege kıyılarında 10 gün boyunca 2 bin genç yemekhaneden, malzemelerin taşınmasına, konserlerden, temizliğe kadar birçok işi el ele vererek yaptılar. Aynı zamanda kampa gelen bilim insanları, şair, yazar, sanatçı ve sendikacılarla ile ortak söyleşi ve paneller düzenlediler. Panel ve söyleşilere gençliğin yoğun katılımı gençlik ve aydın kuşak arasındaki bilgi alışverişinin güzel örneklerini sundu.

Kapitalizm ve bilim ilişkisinden GDO'ların insan sağlığındaki etkilerine, ABD, Ortadoğu ve AB ile ilgili tartışmalardan, Yunan ve Eskiçağ kültürlerine dair birçok panel, söyleşi, sohbetler gerçekleşti.

Buluşmanın Yeni Dünya Düzeni söylemlerinin 11 Eylül olaylarıyla birlikte yerini "terörizme karşı savaş"a ve "medeniyetler çatışması"na bıraktığı bir dönemde "barış ve kardeşlik" teması ile gerçekleşmesi, dönemsel olarak da kampa farklı bir anlam yükledi. ABD ve Türkiye'deki gericilerin "medeniyetler savaşı" söyleminin arkasında Ortadoğu'ya dönük planlarını gerçekleştirirken bilim, eğitim ve yaşamın her alanında, girdikleri gerici eğilim karşımıza Ortaçağ'ın karanlık güçlerinin tekrar yardıma çağrılması olarak çıkıyor. ABD Başkanı Bush'un okullarda evrim teorisi olarak akıllı tasarımın da okutulmasına dair söyledikleri, Türkiye'deki eğitimde Newton'u değil sözde kuantumu temel alan bir eğitimin hayata geçirilmek istenmesi, özünde eğitim alanında var olan bilimsel temellere saldırının iki göstergesi olarak da görülebilir. Bu gelişmeler içinde yeni kuşak, Ortaçağ düşüncelerinin ruhani ve mistik yönleriyle yetiştirilmek isteniyor. Bilimin sanayi ile olan ilişkisi güçlendirilirken ve ticari bir mal olarak alınır satılır bir duruma getirilirken, bilim felsefesinin dünyadaki bu gerici fikirlerin altına girmesinin gelecek kuşaklar açısından önemli bir tehlike olduğu söylenebilir. Ve buna karşı özellikle üniversite gençliğinin nasıl bir tutum alacağı önemli. Kampta bilime ve üniversitelere dair gerçekleştirilen tartışma ve sunumların içeriğini de bu gelişmelerin belirlediğini söyleyebiliriz. *Bilim ve Gelecek* Dergisi'nden Ender

Helvacıoğlu ve ODTÜ Fizik bölümü öğrencilerinden Erdal Bektaş'ın katıldığı "Kapitalizm Bilimi Geliştiriyor mu" başlıklı panelin, bilimsel alandaki bu etkilere karşı nelerin yapılabileceğinin tartışıldığı bir çerçevede geçmesi, gençliğin fikirsel birikimine güç kattığını söyleyebiliriz.

10 günlük kamp süreci, barışın ve kardeşliğin gençliğin en önemli talepleri olduğunu bizlere gösterdi. Aynı zamanda gençliğin, fikir dünyasına yöneltilen kafaları bulandıran her türlü ideolojik saldırıya karşı da mücadele ile birleşmesi gerektiğini bu kamp süresince daha iyi anlamanın olanıklarını yarattı.

Fırat Çaralan

"Enine Boyuna Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar" Sempozyumu

"GDO'ya Hayır Platformu" olarak katıldığımız ve 10-11 Eylül 2005 tarihinde Sabancı Üniversitesi'nin İstanbul Tuzla Mevkii'ndeki yerleşkesinde yapılan "Enine Boyuna Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar" başlıklı "Tarımsal Biyoteknoloji Sempozyumu" hem bu konudaki düşüncelerimizi ortaya koyabilmek, hem de bu sürece karşı bir duruş sergileyebilmemiz için uygun bir ortam yaratması nedeniyle önemli ve faydalı olmuştur.

Bilindiği üzere "GDO'ya Hayır Platformu", aralarında Türkiye'nin en örgütlü meslek odası ve sendikalarının da bulunduğu 100'ü aşkın sivil toplum kuruluşunun katılımıyla kurulmuş ve "Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar" (GDO'lar) hakkında toplumsal bir tercih ortaya koyan demokratik bir oluşum. Bizler özet olarak, GDO'ların tarımsal üretimin ana nesnesi haline getirilmesine, ulusal tarım politikamızın çokuluslu tarım tekellerinin istekleri doğrultusunda endüstrileştirilmesine, üzerlerinde yeterli çalışmaların yapılmamışlığı kesin olan GDO'ların insan ve hayvan besini olarak kullandırılmasına, bu tür canlıların doğaya serbest salınımına ve canlılığın milyarlarca yıllık birikimini temsil eden genetik bilginin patent altına alınmasına kesin olarak karşıyız. Bu sempozyumda da görüşlerimizi, davet edilen üç temsilcimiz aracılığıyla, gerekçelendirerek aktardık.

Sempozyum, Sabancı Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Tosun Terzioğlu'nun açılış konuşması ile başladı. Daha sonra ilk gün sırasıyla Prof. Dr. Mehmet Öztürk (Bilkent Üniversitesi, Moleküler Biyoloji ve Genetik Bölümü), Şafak Mert (GDO'ya Hayır Platformu/Ekoloji Kolektifi), Prof. Dr. Murat Özgen (Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Tarla Bitkileri Bölümü), Prof. Dr. Richard Phipps (University of Reading), Dr. Alexander Golikov ve Yusuf Işık söz aldılar.

GDO'yu savunan konuşmacılar, kendileri ile aynı amaçlı çalışmaları yürütenler haricindekilerin yaptığı her çalışmayı bilimdışı olarak değerlendirdiler. "Açıklayamazsınız" dedikleri her konu açıklandığında, "bu görüşler hipotetik ve belirsiz" ve yine "tek bir örnek gösteremezsiniz" suçlamalarına karşılık gösterilen onlarca örnek çalışma ve belgeyi de "saçma ve geçersiz" diyerek reddettiler. Sempozyuma damgasını vuran şu ilginç tavırları da bu gerçeği kanıtlar nitelikteydi: Özellikle Prof. Dr. Richard Phipps izleyicilere hitaben, açıkça sordu, "Tüm bu gerçekler ışığında bize mi, onlara mı inanacaksınız?". Doğrusu, karşısındaki kitleyi akıllı ancak teknik bilgiden yoksun bir grup olarak kabul edip, inandırma değil de bilgilendirme ve düşündürme yolunu seçen, gerçek bilim insanlarıyla karşılaşmayı umardık. Aslında Sayın Phipps'in kendisini "Geçerli Bilimin bir Lobicisi" olarak tanıtması, en başından zihinlerimizi aydınlatmıştı. Doğaldır ki "geçerli" tanımı, bilimi değil de kurulu sosyal ve iktisadi ilişkileri içerdiğinden, böyle bir ifadenin kullanımı hem son derece talihsiz hem de bilgilendirici oldu. İlk gün panel kısmı ile sona erdi.

İkinci gün sırasıyla Gökhan Günaydın (Ziraat Mühendisleri Odası Başkanı), Prof. Dr. Bruce Chassy (University of Illinois), Prof. Dr. Richard Phipps (University of Reading), Dr. Vehbi Eser (Tarım ve Köyişleri Bakanlığı) ve Dr. Alexander Golikov'un söz almaları planlanmıştı. Ancak TAGEM yetkilisi Dr. Vehbi Eser'in (ki Biyogüvenlik Yasa Tasarısı'nın hazırlayıcısıdır) mazeret belirtmeksizin katılmaması nedeniyle, Sabancı Üniversitesi'nden Prof. Dr. Selim Çetiner yerine bir sunuş yaptı. Yine Sayın Öztürk, günün başında ikinci kez söz alıp kendi kariyerini ve bilimsel yetkinliğini anlattığı 10 dakikalık bir sunumla, "dün kendimi yeterince anlatamadım galiba" ifadesini kullandı. ZMO başkanı Sayın Gökhan Günaydın ise, GDO'ların Türkiye'nin sosyoekonomik yapısına vereceği zararları açıkça ortaya koyarak, GDO yanlılarının vaat ettikleri nimetlerin gerçek anlamını deşifre etti. Dikkat çekici bir durum ise, Sayın Öztürk'ün sunuşunu saymazsak, "geçerli bilimin lobicisi" olan Phipps ve Golikov'un her iki gün birer sunuş yapmış olmalarıydı. Ancak ikinci güne damgasını vuran kişi, GDO karşıtlarının "milyonlarca dolarlık fonlarla beslenen bilim karşıtı küresel bir örgütlenmenin parçası" olduğu görüşünü dile getiren ve saldırgan tavırlarıyla da son derece ilgi çekici olan Prof. Dr. Bruce Chassy'di. Bu bilim karşıtı fonların NED vasıtası ile ABD tarafından çeşitli evrim karşıtı ve gerici odaklara aktarıldığını her yerde anlatmaya çalışan bizler, bir anda kaynağı ve amacı belirsiz, üstelik de nerede olduğunu kendimizin bile bilmediği milyonlarca doların alıcısı oluvermiştik. Böylece dezenformasyon ve demagoji kelimelerinin anlamlarını da uzmanlarından öğrenme fırsatı bulmuş olduk. İkinci gün de panel ile son buldu.

Sonuç olarak, GDO'lar üretim amaçlarından tutun da sözde bilimsel savunusuna kadar her yönüyle çıkar hesaplarının içinden doğan ve buna rağmen "mutlak bilimin" (ne demekse o) mutlak gerçeklerinden çıkan bir kaçınılmaz olarak yutturulmaya, daha doğrusu inandırılmaya çalışılan bir kavram olarak karşımızda durmaktadır. Bu durum, sempozyumdaki GDO taraftarı kitlenin sunuşlarındaki her biri kendi içinde tutarlı ancak aynı sunuş içerisinde bile birbirleri ile çelişen iddialarıyla bir kere daha netlik kazanmıştır.

Şafak Mert
GDO'ya Hayır Platformu

Postmodernizm ve Jakobenizm tartışması Bener Ergüngör'ün eleştirilerine bir yanıt

Bener Ergüngör, *Bilim ve Gelecek*'in Eylül sayısında, bir önceki ay yayımlanan "Jakobenizm: Halk İçin Halka Rağmen mi?" isimli yazımla ilgili olarak bir eleştiri yazısı yazdı. Sırasıyla bu eleştirileri yanıtlamaya çalışacağım.

İlk olarak, Ergüngör, Robespierre ve Marat'dan alıntılayıp yazıya epigraf olarak koyduğum cümlelerle, yazıda dile getirilen düşünceler arasında bir çelişki olduğunu söylüyor. Evet, epigraflardan Jakobenler'in halk egemenliğini her şeyin üstünde tuttukları gibi bir kanıya varılıyor, oysa yazıda tam tersine bunun siyasi bir strateji ve zorunluluk olduğu söyleniyor. Bunu bir çelişkiye düşmüş olduğum için değil, söylem ile gerçeklik arasındaki farka vurgu yapmak için kasıtlı olarak yaptım. Buna edebiyatta ironi deniyor.

İkinci olarak ise Ergüngör, postmodernizm ile Marksizm arasındaki ilişkiyi yanlış anladığımı söylüyor. Ben yazımda, postmodernizmin Marksizm'i haksız bir şekilde pozitivist ve determinist olmakla itham ettiğini söylemiştim. Ergüngör ise, önce bunun böyle olmadığını söylüyor ve "postmodernizm pozitivizmi ve determinizmi Marksizm'e mal etmiyor" diyor. Hemen ardından gelen cümlede ise "Doğrudur kimi postmodernist düşünürler, Marksizm'in pozitivist ve/veya determinist olduğunu iddia ediyorlar" diyerek bir önceki cümledeki iddiasının tam tersi bir iddiada bulunuyor. Yani, Ergüngör'e göre, postmodernizm Marksizm'i deterministi ve pozitivist olmakla suçlamıyor, ama kimi postmodernist düşünürler tam da bunu yapıyor. Bunun ardından gelen cümlesinde ise Ergüngör yine fikir değiştiriyor ve şöyle diyor: "ama bu ideolojileri Marksizm'e değil, toplumsal olguların açıklanmasında pozitif bilimlerin metodolojisine başvuran Auguste Comte, Emile Durkheim gibi modernist düşünürlere mal ediyorlar".

Ortada arka arkaya sıralanmış üç iddia var, ama üç iddia da ilginç bir şekilde birbirini çürütüyor. Şöyle ki ilk iddia postmodernizmin Marksizm'i pozitivizmle ve determinizmle itham etmediği yönündeyken, ikinci iddia tam tersine kimi postmodernist düşünürlerin böyle bir ithamda bulunduklarını söylüyor, üçüncü iddiada ise ikinci iddiadan vazgeçilerek, ithamda bulunulanın Marksizm değil Comte ve Durkheim gibi pozitivist düşünürler olduğu söyleniyor. Dolayısıyla, benim postmodernizmin Marksizm'i pozitivist ve deterministi olmakla suçluyor olduğuna ilişkin görüşümün doğru mu yanlış mı olduğu anlaşılmıyor. Çünkü Ergüngör ilk anda bunun yanlış olduğunu iddia etse de, yazdıklarından henüz kesin bir kanaate varmamış olduğu sonucu çıkıyor.

Ergüngör'e göre benim yazımda bir yandan postmodernizme karşı bir duruş sergilenirken, bir yandan da "en başta gelen postmodernist düşünürlerden Lyotard"a başvuruluyor. Bunun bir çelişki olarak addedilmesini sahiden de tuhaf buluyorum. Çünkü ben yazımda Lyotard'ın postmodernizmi "büyük anlatılara olan düşmanlık" olarak tarif ettiğini söylemiştim. Postmodernizmi, bir postmodernist düşünüre referansta bulunarak tanımlamaktan daha doğru ne olabilir ki? Eğer faşizmi eleştiren bir yazı yazıp, *Kavgam*'dan bir alıntı yapsaydım, aynı anda hem faşizme karşı durup hem de Hitler'den alıntı yapmış olmakla mı eleştirilecektim?

Ergüngör'ün başka bir eleştirisi "bütünlükçülük"le ilgili. Benim

DEĞİŞMEKTE OLAN FELSEFE KOLOKYUMU Peter Sloderdijk'ı Ağırlıyor

Goethe Enstitüsü'nün düzenlediği "Uluslararası Değişmekte Olan Felsefe Kolokyumu" 20-22 Ekim 2005 tarihleri arasında Teutonia adlı mekânda gerçekleştirilecek.

Bugün felsefe, uygarlık ile birlikte kendi tarihi içinde biricik olan bir dönüm noktasına mı gelmiştir? Bu sorunun merkezinde sadece bir gelenek olarak felsefenin kendisi değil, dünyanın değişmesi bulunmaktadır. "Değişmekte Olan Felsefe" biyoteknoloji, küreselleşme, Avrupalılaşma, din, savaş, cinsellik, devlet, sivil toplum gibi felsefi tartışmayı gerektiren günümüzün genel problemlerini kapsamakta. Kolokyum bu konulara kültürlerarası ve disiplinlerarası bakış açılarıyla yaklaşmayı hedefliyor. Kolokyum, Prof. Dr. Peter Sloderdijk'ın (Karlsruhe Tasarım Yüksekokulu Rektörü) "Tarihin Sonu ve Terörizm" konulu konuşmasıyla açılacak. Katılımcılardan bazıları şöyle:

Prof. Dr. Haluk Abbasoğlu (İstanbul Ünv.), Özgür Aktok (Boğaziçi Ünv.), Prof. Dr. Claudia Bickmann (Köln Üvn.), Prof. Dr. Petra Gehring (TU Darmstadt), Doç. Dr. Mahmut Karakuş (İstanbul Ünv.), Asuman Kırlangıç (Kültür Ünv.), Prof. Dr. Turgay Kurultay (İstanbul Ünv.), Dr. Dieter Lohmar (Köln Ünv.), Prof. Dr. Giacomo Marramao (Roma Ünv.), Prof. Dr. Ayşe Kaplan Mengi (Ankara Ünv.), Prof. Dr. Sinan Özbek (Kocaeli Ünv.), Prof. Dr. Zeynep Sayın (İstanbul Ünv.), Prof. Dr. Önay Sözer (Boğaziçi Ünv.), Prof. Dr. Ali Vahit Turhan (Marmara Ünv.).

Adres: Galip Dede Cad. No: 85 Tünel/Beyoğlu

yazımda Lukacs'a referansla Marksizm'in bütünlükçü bir ideoloji olduğu ve onu burjuva düşünüş biçimlerinden farklı kılanın bu olduğu söyleniyordu. Buna mukabil, postmodernizmin parçalılığı ve göreceliliği yücelttiğini söylemiştim. Ergüngör, yine bir yanlış anlamadan bahsederek, postmodernizmin bütünlükçü olduğunu, bunun için de disiplinlerarası bir yöntemle çalıştığını söylüyor. Oysa disiplinlerarası çalışıyor olmak bütünlükçü olmaya işaret etmediği gibi, postmodernizmin Marx'a karşı sürekli Nietzsche'yi gündeme getirmesi, tam da Nietzsche'nin düşüncesindeki fragmental (parçalı) ve relativist (göreceli) metodoloji ile ilgilidir. Postmodernizm, daha baştan dil ile gerçeklik arasındaki ilişkiyi sorunsallaştırıp, anlamın sürekli ertelendiği ve Derrida'nın şahsında, metnin dışında hiçbir gerçekliğin olmadığı sonucuna vardığı için, dünyayı bütünlükçü bir bakış açısıyla açıklayamaz, zaten böyle bir derdi de yoktur.

Son olarak, Ergüngör'ün "Jakobenizm'in savunulması" ile ilgili eleştirilerini yanıtlamak istiyorum. "Muhafazakâr ve İslamcı çevreler Jakobenizm'e saldırıyor diye Jakobenizm'i savunmak zorunda değiliz" diyor Ergüngör. Haklı da. Ama ben yazımda Jakobenizm'i savunmamıştım ki zaten. Jakobenizm'e yapılan ideolojik saldırının temelsizliğini ortaya koymayı ve Jakobenizm adı altında saldırılanın topyekûn olarak dünyanın değiştirilebilirliği fikri olduğunu göstermeyi denemiş; bunu yaparken ise, Jakobenizm'in sınıfsal çelişkilerinin altında kalarak yok olup gittiğini anlatmaya ve dolayısıyla Jakobenler'e karşı mesafeli bir duruş almaya çalışmıştım. Yazı boyunca bu mesafeyi korumayı başaramadığım satırlar olmuşsa bunun nedeni, devrim günlerinde saat kulelerine ateş eden devrimcilerin, zamana kafa tutmayı arzulayan cüretlerine ve engin hayal güçlerine duyduğum büyük hayranlıktandır, affoluna!

Fatih Yaşlı
Ankara Üniversitesi

Değerli bilim insanı Manfred Osman Korfmann'ın ardından

Gazetelerden Manfred Osman Korfmann'ın 11 Ağustos 2005 tarihinde öldüğü haberini okuduğumda, hayli üzüldüm. Onun Troia Kazısı çalışmalarını basından ve çeşitli yayınlardan, yakından takip etmekteydim. Özellikle, "Troia'nın Anadoluluğunu vurgulayan" görüşlerini iyi biliyordum.

Bilim ve Gelecek dergisinin geçen ayki sayısında, Sayın Rüstem Aslan ve Sayın Fahri Işık'ın bu değerli bilim insanını anlatan yazılarını okuyunca, ben de duygu ve düşüncelerimi anlatmak istedim. Eminim ki, Manfred Osman Korfmann'ın değerli çalışmaları, Anadolu'da bulunan tarih ve arkeoloji tutkunlarınca da yakından izlendi. Ben de onlardan biri olarak, Anadolu içlerinden bir ses olsun istedim. Öyle bir ses ki, içten ve yürekten.

Zaman zaman Troia ile ilgili güzel gelişmeler hakkında bilgi sahibi olunca, kazı yerine gidip, onu ziyaret etmek isterdim. Bugün yarın derken, bu isteğimi bir türlü gerçekleştiremedim. Eğer geç kalmamış olsaydım, engin hoşgörüsü ve insana duyduğu saygı gereği, bana ayıracağı 3-5 dakikası mutlaka olacaktı.

Pr. Dr. Manfred Osman Korfman 1988'de küçük bir ekiple başladığı Troia kazılarının dev bir projeye dönüşmesinde, onun kararlı tutumunun önemli katkısı olduğu açık. Osmanlılar zamanında Troia'yı ve Priamos Hazinesi'ni Homeros'un *İlyada* destanından öğrenen ve Çanakkale Bölgesi'nde yaptığı kazılarla bu hazineyi bulan, Alman Heinrich Schliemann, Troia ören yerini büyük ölçüde tahrip etmişti. Bulduğu hazineyi teslim etmeyip ülkesine kaçırdı. Yine Alman olan Manfred Korfmann dürüst bilim insanı kimliğiyle ve ciddiyetiyle Troia'nın bir "Anadolu kenti" olduğunu tüm dünyaya duyurdu. O Batılı bir bilim insanı olsa bile, bilimde tarafsız olmanın zorunluluğunu çok iyi biliyordu. Anadolu'da başladığı ilk kazısından son kazısına kadar, kafasında şartlanmışlığa yer vermedi. Halbuki, Troia'da daha önce kazı yapan bazı bilim insanları, burada bir Yunan kenti bulmayı hayal ediyorlardı. Zaten, Troia kazıcısı Carl W. Blegen, Troia V1 ve Troia V11'da bir Yunan yerleşimi görmekteydi. Onlara göre; Anadolu'nun böyle bir uygarlığa ev sahipliği yapması mümkün değildi. Bu uygarlığın asıl kökeni Yunanistan olmalıydı. Yakın yıllara kadar ders kitaplarımızda bile, Avrupamerkezci anlayışla, Yunan uygarlığı göklere çıkarılıyor, özellikle kıyı Ege'de bulunan tüm uygarlıkların kaynağı Yunanistan olarak gösteriliyordu.

İşte böyle bir ortamda, değerli bilim insanı Manfred Osman Korfmann, hiçbir baskıya ve yıldırmaya boyun eğmeden Troia'nın "Anadolulu" olduğunu elde ettiği belge ve bulgulara dayanarak tüm dünyaya bir kez daha güçlü biçimde haykırdı. Her ne kadar, daha önceki kazılardan çıkan buluntular ile bu gerçek görülmüş olsa da, Kofrmann'ın çalışmaları sonucu daha köklü bir hal aldı. Eğer Korfmann önyargılı bir tavır içinde olsaydı, Troia'nın bir Anadolu kenti olduğu gerçeğinin üzerini ya örtmeye çalışır ya da suskun kalırdı. Bu durum da bizlerin bu gerçeklerle tanışması biraz daha ötelenmiş olurdu. Korfmann'ın yaptığı bilimsel kazılar sonucu ortaya çıkan Luwi hiyeroglif mühür de önemli buluntuları arasında. Bu sayede, Anadolu uygarlıklarının izlerine yavaş yavaş ulaşılmış oldu. Luwiler hakkında çok fazla bilgiye sahip olunmadığı düşünülürse, buluntunun

değeri daha iyi anlaşılacaktır.

Manfred Osman Korfmann'ın bazı Batılı meslektaşlarının direncine karşılık, açık yüreklilikle Anadolu'nun yanında yer alması ve Avrupamerkezci anlayışa karşı direnmesi, onu ölümsüzleştirmiştir. Ayrıca, Anadolulu bilim insanlarının da bu tezi savunmadak zorlanmalarını gidermesi önemli bir gelişme olmuştur. Dileğimiz odur ki, Manfred Osman Korfmann'ın değerli çalışmaları, küçük çıkarlara alet edilmeden daha ileriye götürülsün. Onun bıraktıkları, Anadolu'dan hiç silinmesin. Troia'da bıraktıkları dünya durdukça yaşasın. Onun Anadolu'ya duyduğu sevgi ve saygı hep bir yerlerde yaşasın. Bizlerin de Manfred Osman Korfmann'dan, onun bilimine duyduğu saygıdan öğreneceği çok şeyler var. Artık, Anadolulu olmanın gerçeğini içimizde yaşatalım. Binlerce yıldır Anadolu'nun içinde yaşattığı ve öz be öz Anadolu uygarlıklarını içimize sindirelim ve kendimizden ayrı tutmayalım.

Mümtaz Başkaya
Emekli öğretmen

Bilim ve Gelecek'in internet iletişim listesine davet!

bilimgelecekdergisi
yahoogroups.com

Dergimizi, siz okurlarımızla birlikte geliştirmek, okur ve yazarlarımız arasındaki iletişimi sağlamak ve dinamik tartışmalarımızı gelecek sayılara taşımak için kurduğumuz ve 1 yılda 400'e yakın üyeye ulaşmış mail grubumuza hepinizi üye olmaya davet ediyoruz.

Üye olmak için: bilimgelecekdergisi-subscribe@yahoogroups.com adresine boş bir elektronik posta gönderebilirsiniz.

Kaynakçası belirsiz bir tartışma yazısının düşündürdükleri

Anlaşılan Zeki Aslan, Mikâil Hoca ile Ahmet Yaşar Ocak arasında yıllardır sürüp duran -biraz da kişiselleşmiş ve artık anlamsızlaşmış- polemikte Ahmet Yaşar Ocak'tan yana bir tavır içinde. Mikâil Hoca'ya "Kalenderiler'i neden böyle niteledin?" diye sormak yerine "yalan söylüyor" tavrını yeğlemiş. Tabii ki kendi bileceği iştir. Ama herhalde Mikâil Hoca'nın vereceği bir yanıtı da vardır. Ama ben, yazının ekinde gördüğüm kaynakçaya özellikle değinmek istiyorum. Doğrusu bilimsel olduğu savındaki bir yazıda, hiçbir bilginin doğrudan alındığı yer ve neyin alındığı belli olmayan böyle bir kaynakçayı ilk kez görüyorum. Bunun yerine "Dünyanın bütün yayınları ve kitaplıkları" deseydi de hiçbir ayırımı olmayacaktı doğrusu. Hele o "Cem Radyo'daki bir söyleşiden alınan notlar"ın içeriğini bize açıklamadan kaynak olarak kullanmaya çalışması... Bütün maddelerin "şu adamın ilgili yapıtları", "bu adamın yapıtlarının ilgili bölümleri" gibi bir içerikten oluştuğu yetmiyormuş gibi, özellikle "Önemli bir not olarak da şu eklenmelidir. Dr. Erhan Afyoncu, Prof. Dr. Mikâil Bayram'ın görüşlerinin temelsiz olduğunu belirten bir makaleyi bir tarih dergisinde yayımlamıştır" biçimindeki notu... "Hangi dergi?", "Ne demiş?", "Nasıl temellendirmiş?", "Hangi gerekçeyle buna inanmamız gerekiyor?"...

Derginin yayın yönetimi olarak diyelim ki, içerikte gösterilen neredeyse bütün kaynakların oldukça eski yayınlardan toparlanmış olduğunun ve bugüne değin, yeni bir sürü bilginin bulunmuş olabileceğinin ayırdına varmadık; diyelim ki yazıdaki karşı savların sosyolojik akış içinde nasıl bir temele dayandığını denetlemeyi de yazar hakkına saygısızlık saydık, okuyucu hakkına da biraz daha saygılı davranıp o anlamsız kaynakça için "bunlar da nedir?" diye de mi soramaz, biz bu sözümona kaynakça(?)yı yayınlayamayız diyemezdik?

Ömer Tuncer

Arkeolog-mimar Prof. Dr. Ümit Serdaroğlu'nu yitirdik

Assos kazılarını çeyrek asırdır yöneten Prof. Dr. Ümit Serdaroğlu'nu yitirdik. Anadolu arkeolojisi, talihsiz bir rastlantıyla Çanakkale Bölgesi arkeolojisi, Manfred Osman Korfmann'ın kaybı henüz tazeyken önemli bir kayıp daha verdi, Serdaroğlu'yla.

1932'de İstanbul'da doğan Ümit Serdaroğlu, DTCF Arkeoloji Bölümü'nü bitirdi. 1959'da Ord. Prof. Dr. Ekrem Akurgal'ın asistanı oldu. 1967'de Ankara Devlet Mimarlık ve Mühendislik Akademisi'nde başladığı mimarlık eğitimini 1974'te tamamladı. 1978'de profesör olan Serdaroğlu, aynı yıl Anıtlar Yüksek Kurulu'na üye seçildi. Ege Üniversitesi'nde restorasyon bölümünün kurucusu olan Serdaroğlu'nun çalışmaları arasında, Bodrum tiyatrosu kazı ve onarımı, İstanbul surlarının onarım projeleri ve son olarak Zeugma kurtarma kazıları vardı.

Ümit Serdaroğlu ile Assos kazılarıyla ilgili olarak yaptığımız kapsamlı söyleşi, dergimizin 6. sayısında (Ağustos 2004) yer almıştı. Serdaroğlu 25 yıldır kazıcısı olduğu Assos antik kentinin, aynı zamanda yüzlerce yıllık arkeolojik birikimiyle de tanınması ve tarihindeki felsefe ve kültür kenti niteliğinin yeniden canlanması için de uğraş veriyordu. Son olarak Haliç Üniversitesi'nde görev yapan Serdaroğlu, evli ve iki çocuk babasıydı.

Düzeltme

Eylül sayımızda yayımlanan "Mevleviler, Ahiler, Kalenderiler ve diğerleri" başlıklı yazının yazarının ismi "Zeki Arslan" değil "Erdal Zeki Aslan" olacaktır. Düzeltir, yazarımızdan ve okurlarımızdan özür dileriz.

Modernitenin büyüsü "içeriden" bozuluyor

Postmodernizm hakkında ne düşünürsek düşünelim, kabul etmemiz gereken bir gerçek var ki, o da modernitenin büyüsünün bozulduğudur. Çevre kirliliği, dünya savaşları, nükleer savaş tehdidi, yabancılaşma, kültürel kimlik sorunu ve daha birçok sorun, modernitenin büyüsünün bozulmasında pay sahibidir. Peki bunda özel olarak postmodernizmin ne kadar payı var, bu soruyu uzun uzun tartışmak gerekiyor. Ama gelin biz bu soruyu şimdilik bir kenara bırakalım ve daha gerilere gidelim...

18. yüzyılda Almanya'da öncüleri olan, asıl olarak ise 19. yüzyılın ortalarında batı Avrupa'da etkili olan "romantizm", değişimi "bozulma" olarak görür. Bu sebeple, değişimle gelen sorunların çözümünü geçmişte arar. Bu bakımdan romantizm "geçmişçi"dir. Her ne kadar var olan klasik düzene bir karşı koyuş olması bakımından "devrimci" olarak nitelenebilirse de, nihai olarak geçmişin "iade-i itibar"ını istediğinden, romantizmi "geçmişçi" olarak nitelemek daha uygundur.

Genel olarak "modernite eleştirisi" de var olan düzene -moderniteye- bir karşı koyuştur. Bu bakımdan, romantizm gibi o da bir bakıma "devrimci"dir. Ancak, geleceği kurarken modernitenin kaybettirdiklerinin bir kısmını -mesela, doğal çevreyi- korumak ister. Öte yandan, modernitenin bazı kazanımlarına da -mesela, eşitlik ve özgürlük projesine- sahip çıkmak ister. Dolayısıyla, "geçmişçi" olduğu söylenemez. Bununla beraber, moderniteöncesinin bir kısım kayıplarını yeniden canlandırmak istediğine göre, "gelecekçi" (fütürist) de değildir. Kısacası, toplumu yeniden, ama var olan düzenin bazı kazanımlarıyla zenginleşmiş olarak kurma projesidir. Dolayısıyla, bir yanıyla modern, diğer yanıyla modernötesidir. Peki, "modernite eleştirisi"yle hangi düşünür ve düşünceleri kastediyorum?

Peter J. Taylor, D. Lyon'un 1994'te yayımlanan *Postmodernity* adlı eserine dayanarak, sosyologların modern olmanın karanlık yüzünü keşfettiklerini, toplumsal teorinin kurucularının ise bu karanlık yüzü kendilerine ait yollardan açığa çıkardıklarını söylüyor. Taylor'a göre, Marx'ın "yabancılaşma"sı, Durkheim'in "anomi"si, Weber'in "demir kafes"i ve Simmel'in "anonimlik"i, her birinin "modern olmanın Jekyll&Hyde teorisi"nde Mr. Hyde'yi temsil ediyor (1). Benzer bir görüşü Gerard Delanty'nin toplumsal teori hakkındaki bir elkitabına yazdığı makalede de bulabiliriz. Hatta Delanty bu karanlık yüz ifşaatının Batı Avrupa'da José Ortega y Gasset'nin ilk kez 1930'da yayımlanan *Kitlelerin Ayaklanışı* adlı eserine kadar uzanan hikâyesini veriyor (2).

Moderniteye ilişkin Jekyll&Hyde tarzı dikotomik modeller geliştiren düşünürlerden hiçbirinin amacı aslında moderniteyi eleştirmek değildir. Mesela Marx proletaryadan yana burjuvaziyi ve kapitalizmi, Tönnies cemaatten yana cemiyeti, Simmel otantisiteden yana anonimliği ve metropolü eleştirmiş, ama bu eleştirilerini açıkça "modernite eleştirisi" olarak düşünmemiştir. Zira öncelikle kendileri moderndir ve modernitenin insanlığın gelişiminde ileri ve olumlu bir aşamayı temsil ettiğine inanmaktadırlar. Alan Swingewood'un sözleriyle, Tönnies, Weber ve Simmel modern sanayi toplumunu negatif bir çerçevede açıklamışlar, ama sınai gelişmenin bağrında gizli olan olanakları da kavramışlardı. Klasik sosyoloji (...) modern toplumun karmaşık belirsizliğini, onun açık yapılarını -hareketlilik, sınıf ilişkileri, demokratikleşme, diyalojik iletişim tarzlarının çoğalması- ve bunların yanı sıra kapanma eğilimini -kültürün rasyonalizasyonu, şeyleşme, cemaatin yok olması- vurguluyordu. Her iki eğilim de aynı anda vardı (3).

Öte yandan, bu düşünürlerin inançlarıyla duygularının çeliştiği iddia edilebilir. Düşünürlerin meramını sadece düşünce ve inanışlarına dayanarak açıklamaya çalışmanın kendisi modern bir tutumdur. Modernite düşüncesi, düşünce ve inanışların sadece zihnî faaliyetlerin ürünü olduğunu ve zihni faaliyetlerin de insanın meramını anlamakta yeterli olduğu fikrini içeriyor. Halbuki, insanların kendileri farkına varmasa veya engellemeye çalışsalar bile, düşünceleri ve inanışlarının ilcâi (impusive) bir yanı da vardır. İnsanların düşünce ve inanışları, aldıkları eğitim sonucunda veya kendi arzu ve istekleriyle modernite düşüncesinin kalıpları içinde şekillenmiş olabilir. Ancak ister istemez modern olmayan, doğal bir tarafları da vardır. İnsanları zihin ve beden olarak ikiye ayırmak, onları Descartes epistemolojisinin düalizmine tabi tutmak anlamına gelir ki, bu tutum tam anlamıyla modern bir tutumdur. Sadece insanların değil, evrendeki hiçbir şeyin, bilimsel amaçla olsun veya olmasın, bölünerek anlaşılamayacağını düşünüyorum. Zira -Descartes'a karşı- Pascal'ı savunan ünlü düşünür Edgar Morin'in dediği gibi, "[b]ütün hiçbir zaman parçaların[ın] toplamından ibaret değildir. Daha fazla bir şeydir" (4). Dolayısıyla, parçaları incelemek suretiyle bütünü kavramak mümkün değildir.

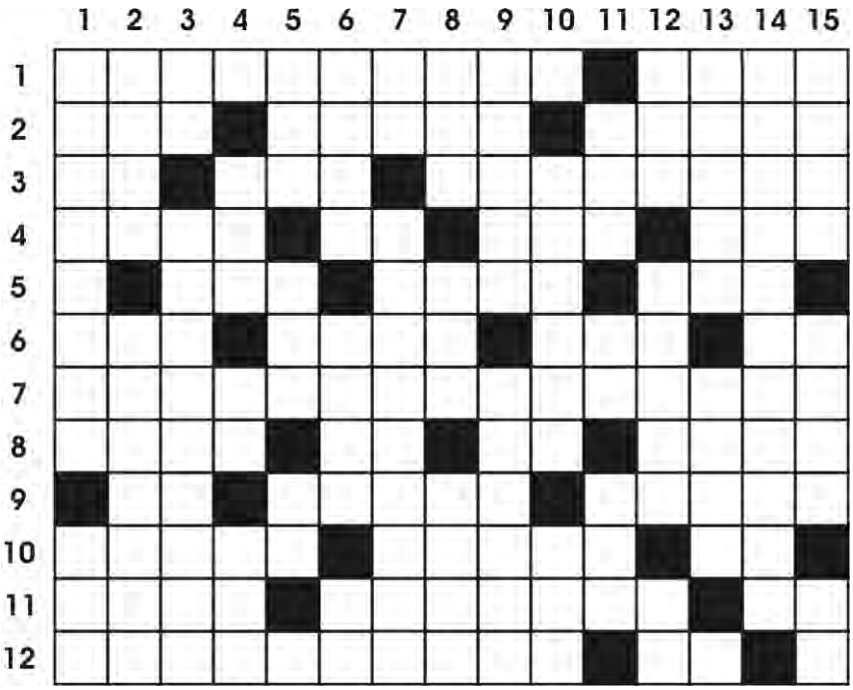
Her düşünür yaşadığı çağın ürünüdür. Ele aldığı konuyu, yaşadığı çağın etkilerine maruz kalarak incelemektedir. Sözünü ettiğimiz bütün düşünürler bir kriz çağında yaşamışlardır. Bu kriz, modernitenin krizidir. Bu düşünürlerin ele aldıkları sorunları incelerken, dikotomik modeller oluşturmaları şaşırtıcı değildir. Modernitenin diyalektik çelişkisinin doğurduğu kriz çağının insanları olarak, toplumsal sorunları aşmak için hepsi, Mr. Hyde'a karşı Dr. Jekyll'dan yana tavır koymuşlardır. İnancım şudur ki, bu düşünürlerin temel eserleri yukarıda açıkladığımız gibi modern olmayan bir yoldan ve tarihi etkiler dikkate alınarak incelendiğinde görülecektir ki, aslında hepsi bir bakıma modernitenin büyüsünün bozulmasına katkıda bulunmuşlardır. Özetle, modernitenin büyüsünün 19. yüzyılın ortalarından itibaren modernitenin kendi içinden bozulmaya başladığını düşünüyorum.

Bener Ergüngör
Marmara Ünv. Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

DİPNOTLAR

1) Peter J. Taylor, Modernities: A Geohistorical Interpretation, Cambridge ve Oxford, Polity Press, 1999, s.14.
2) Gerard Delanty, "The Foundations of Social Theory: Origins and Trajectories" in Bryan S. Turner (ed.) The Blackwell Companion to Social Theory, 2. basım, Malden (MASS) ve Oxford, Blackwell Publishers, 2002, s.31-41.
3) Alan Swingewood, Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi, çev. Osman Akınhay, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1998, s.370.
4) Bkz. Label France'ın Edgar Morin ile yaptığı söyleşi, Sciences Humaines, S. 28, Temmuz 1997, http://www.france.diplomatic.fr/label_france/FRANCE/IDEES/MORIN/morin/htm (21 Mayıs 2001), s.6.

Hikmet Uğurlu

Soldan sağa

1) Ülkemizde felsefe tartışmalarını, eleştirileri başlatanlardan olup *İslam Tarihi*, *İstibdadın Vahşetleri*, *Şeyh Bedreddin* gibi yapıtları da üretmiş, 1856-1913 yılları arasında yaşamış felsefecimiz.- Japonya'da bir kent.
2) "... peşinden koşa koşa yoruldum/ Akıp akıp bir su gibi duruldum" (Zeki Duygulu - *Acemkürdi*).- Antikçağda Foça ile Milet arasında kalan bölgeye verilen ad.- Yeraltında belli bir maden alanı ya da katmanı.
3) Nikel'in simgesi.- Kadınların giydiği omuzları örtük, kolsuz üst giysisi.- İçinde kepek bulunmayan iyi nitelikli undan yapılan ince uzun ekmek.
4) "Kişiye her işi âlâ görünür/ Kuzguna yavrusu ... görünür" (Şinasi).- Bir renk.- Gözde sarıya çalan açık kestane rengi.- Savaş alanının bir yerinde, düşmanın gerilemesiyle ortaya çıkan taktik durum.
5) Soy.- Bir şeyin gizli, bilinmeyen yüzü.- Unvan.
6) Telli bir çalgı.- Yardım.- Kül rengi.- Rusça'da "evet".
7) Turgut Özakman'ın büyük yankı uyandıran romanı.
8) Halk dilinde "ilenç, beddua".- Trabzon'da kemençe yayına verilen ad.- Hububat tozu.- "Kilim gibi dokumadan mutsuzluğu/ Gidip gelen ... kuşlar hava" (Rıfat Ilgaz).
9) İlave.- "... *Sarrafı*" (Andre Maurois'in bir betiği).- Jeoloji zamanlarında Akdeniz'den, İran bölgesi ve Sonda Denizleri'nin yerinden geçerek Antiller'e uzandığı varsayılan deniz.
10) Güzel, hoş, eksiksiz.- Akdeniz Bölgesi'nde bir akarsu.- "... *Battı*" (John Steinbeck'in bir yapıtı).
11) "Şimdi ... lardasın gönül hicranla doldu/ Hiç ayrılamam derken kavuşmak hayal oldu" (Zeki Müren-*Suzinak*).- Sıradan, bayağı.- Erbiyum'un simgesi.
12) Bir şeyi yılankavi çizgilerle boyamak.- "... zaman seni düşünsem/ Bir ceylan su içmeye iner" (İlhan Berk).

Yukarıdan aşağıya

1) Çeşmelerde musluğun takıldığı düşey taş.- "Modası geçmiş" anlamında kullanılan yabancı bir sözcük.
2) "... *Kurt*" (Ezop'un ünlü öyküsü).- Türk müziğinde XV. yüzyılda kullanılmış bir çalgı.
3) Gelişmiş bir röntgen tekniğini simgeleyen harfler.- XI. yüzyıl başlarında tarih sahnesine çıkmış Türk boyu.
4) "... *Kokusu*" (Ahmet Ümit'in bir romanı).- Şarkı, türkü.- "... Gündüz" (Asıl adı Enis Avni olan yazarımız).
5) Slayt.- Yumuşak ve yağlı bir toprak.- İpucu.
6) Artvin'in bir ilçesi.- Müziğini Stravinsky'nin yaptığı, G. Balanchine'in on iki dansçı için düzenlediği soyut balesi.- "Sabahtan uğradım kıza/ Boyu selvi dala benzer/ Yanında bir gelin vardı/ ... yanağı bala benzer" (Karacaoğlan).
7) Küçük mağara.- Bıkma, usanma.
8) Doku teli.- Evcil bir geyik.- Bilgin.
9) Kümes hayvanlarında görülen bulaşıcı, salgın bir hastalık.- "Tarık Zafer ..." (Medeniyetin Bekleme Odasında adlı yapıtı da üretmiş ünlü hukukçumuz).
10) Yarı açık, yarı bulutlu hava.- Tabaklanmış ceylan derisi.
11) Hücre çekirdeği içinde kalıtımsal bilgileri taşıyan asit (Kısaltma).- Ünlü bir otomobil markasının harfleri.- "... Oral" (Karikatüristimiz).
12) Genellikle yufka pişirmekte kullanılan dışbükey araç.- Madeni para.- Hayvanlara vurulan damga.
13) Bağ kütüğü.- Osmanlılar'da ilmiyenin giydiği cüppe.
14) Dünya malını ve nimetlerini önemsemeyen, gösterişi sevmeyen bir tarikat.
15) Argoda "şans, talih".- Doğu Anadolu'da bir ırmak.- Radyum'un simgesi.

GEÇEN SAYININ YANITI

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1	H	İ	K	M	E	T	M	Ü	F	İ	Ü	O	Ğ	L	U
2	Ü	L	Ü	■	F	A	İ	L	■	A	S	T	■	A	T
3	T	İ	R	O	L	■	S	E	N	K	R	O	N	■	K
4	H	■	S	L	A	V	■	S	E	T	■	K	U	Y	U
5	Ü	C	Ü	■	T	A	H	İ	R	■	D	O	R	U	■
6	T	E	■	E	U	■	A	M	U	D	E	N	■	R	N
7	■	K	A	S	N	A	K	■	D	E	Ğ	İ	N	T	İ
8	H	E	L	E	N	E	■	H	A	N	E	■	İ	T	A
9	İ	T	■	M	U	■	S	İ	■	T	R	A	■	A	G
10	C	■	K	E	R	K	E	N	E	Z	■	P	A	Ş	A
11	İ	Y	İ	■	İ	O	N	■	B	L	A	İ	R	■	R
12	V	A	N	A	■	Z	E	R	R	İ	N	■	A	D	A

Eylül sayımızdaki bulmacayı doğru yanıtlayan okurlarımızdan **Hatice Dinç** (Ankara), **Vedat Öztürk** (Ankara), **Ziya Yıldırım** (Eskişehir) Slovaj Zizek'in, Epos Yayınları'ndan çıkan *Gıdıklanan Özne* adlı kitabını kazandı. Ekim bulmacamızı doğru yanıtlayacak okurlarımız arasında belirleyeceğimiz 3 kişi, Fredric Jameson'ın, Epos Yayınları'ndan çıkan *Biricik Modernite* adlı kitabını kazanacak. Çözümlerinizin değerlendirmeye girebilmesi için, en geç 20 Ekim tarihine kadar posta, faks veya e-posta yoluyla elimize ulaşması gerekiyor. Kolay gelsin...

